ÉLNIAKARÁS

Elbeszélések
a második világháborúról

ÉLNIAKARÁS

ÉLNIAKARÁS

A felszabadulás egész Kelet-Európa közös, nagy történelmi élménye. Nemcsak azért, mert széttörte a népekre nehezedő fasiszta igát, hanem azért is, mert máig ható társadalmi változások kapuit nyitotta meg. Nemcsak a szabadságot hozta el, hanem a szocialista kibontakozás ígéretét is.
Ez a szabadság vérben és vasban, kemény küzdelmek, iszonyú áldozatok és feledhetetlen gyötrelmek árán született. Az itt közölt elbeszélések – amelyeket bolgár, cseh, jugoszláv, lengyel, NDK-beli, román, szlovák, szovjet és magyar szerzők műveiből válogattunk – erről a rögös útról számolnak be. Arról a harcról, amelyet a különböző népek – elsősorban a legnagyobb részt vállaló szovjet nép – legjobb fiai folytattak: előbb azért, hogy önnön sorsukról maguk dönthessenek, később azért, hogy végleg leküzdhessék a szörnyű múlt fel-felrémlő kísérteteit.
Antológiánk azt a tanulságot sugározza, hogy a felszabadulás fogalma nem csupán a háború győzelmes befejezését, hanem egy hatalmas ívű történelmi periódus kezdetét is jelenti: a lehetőséget, amelynek megőrzéséért és teljes értékű valóra váltásáért továbbra is küzdenünk kell.

Kossuth Könyvkiadó

95

Élniakarás
elbeszélések a II. VH-ból

95
3 r. sz. Könyvkártya
ÁKV Könyvárellátó
Közl. Ny.

Ára: 6 fillér

ÉLNIAKARÁS

Elbeszélések
a második
világháborúról

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1980

Válogatta
SZAPPANOS BALÁZS

ISBN 963 09 1551 0

© *Editor Szappanos Balázs, 1980*

(3011)

TENGER A SIVATAG ALATT

Olekszandr Dovzsenko

Élniakarás

... Ó, mennyire nem akart elesni, mennyire nem akarta elengedni a géppisztolyt! De az már kiesett a kezéből, s ott hevert a földön. S már nem volt keze, amivel felemelje. A jobb karját, igaz, csak könnyen hasította fel az aknaszilánk. A bal azonban úgy lógott, mint egy véres csonk, és a vér sugárban ömlött a szörnyen szétroncsolt vállból.

Mit tegyen? El kell állítani a vérzést! Mivel? Nem áll el. Folyik a vér.

Ekkor Ivan Karnaljuk felderítő futásnak eredt. Agya lázasan működött.

„Addig futok — gondolta —, amíg nem folyik el a vérem, hogy ne essek el, csak el ne essek, ne, ne! Leszúrnak az átkozottak. Ó, átkozottak, átkozottak, legyetek átkozottak!..."

Karnaljuk futott, a vak dühtől reszketve. Úgy hitte, ha most akad ellenség az útjába, kéz nélkül, a fogaival tépi szét, ott helyben.

Amikor a veszélyzónából kijutott, mintha lelohadt volna a haragja. Megállt. Megállt fásultan, és elernyedt, mint a viasz a napon. És elesett.

S hirtelen úgy rémlett Ivannak, hogy különös véletlenségből nem a földre zuhant, hanem a vízbe, és a víz sebesen-gyorsan sodorta a fák, felhők és falvak között keringve, és egyszer csak hazavitte, mint a mesében. Apja, anyja, nagyapja, nagy-

anyja, húgai mind szívesek, jóságosak, kedvesek.
„Ivan!... Te vagy az, Ivan?"

S a szülőház ott állt a falu végén, és keskeny ösvény vitt át a kerten a ház mögött.

Az ösvényen Halina siet — a legkedvesebb leány a világon.

„Ivan, hát visszajöttél? Ivan, kedvesem!"

„Halja!"

Karnaljuk kinyitotta a szemét.

— Képzelődöm — suttogta és megrémült.

Ivan Karnaljuk közönséges sorkatona volt, semmiféle különleges hősiességet nem jegyeztek fel róla, bár vagy fél tucat ellenséges katonát már megölt. A külsejében sem volt semmi hősies.

Középtermetű, karcsú, szürke szemű ifjú volt, a szépséges Podolia szülötte. Lehetett vagy huszonöt éves.

— Képzelődöm! — mondta aggódva és hangosan, mintha önmagát akarná felébreszteni, s megállítani a gyors sodrású folyót. — Állj, állj! Nem adom meg magam.

Karnaljuk odacsúszott a fához, és erősen hozzányomta sebét a fa törzséhez. Lenyomta ily módon a szétroncsolt ütőeret, összeszorította fogait, és olyan tágra nyitotta szemét, és annyira nyitva akarta tartani, hogy a szanitécek, amikor reggel összeszedték az elesetteket, azt gondolták, megdermedt tekintetű halott fekszik előttük.

— Élek... — suttogta Karnaljuk.

Arca teljesen vértelen volt.

*

A csata éjjel-nappal folyt.

A lepedőkkel teleaggatott falusi kunyhóban Mikola D. sebész már néhány napja megállás nélkül dolgozott.

A kunyhó remegett a lövedékek dörejétől és robbanásaitól. A kunyhó tövében, a puszta földön három sorban feküdtek a sebesültek. A sebesülések fajtája szerint helyezték el őket — fej-, törzs- és egyéb-sérültek.

A sebész elfáradt. Hogy erőt merítsen, és az idővel is takarékoskodjon, ott, a műtőasztalnál etették és itatták meg. Természettől fogva nagyon egészséges volt, de most már ereje végéhez ért. Majd összeesett a kimerültségtől, és unalom fogta el. Minden dologba bele lehet fásulni. Ingerelték őt a sebesültek, és most éppen az ingerelte őt, amiért mindig lelkesedett.

„Az ördögbe is! Honnan van ennyi türelmük? Tizennégy hónapja vagdosom őket, és ha legalább egy közülük felordított, átkozott volna, átkozta, gyűlölte volna a halált, szidta volna az ocsmány sorsot! Nem! Hallgatnak engedelmesen" — gondolta fáradtan, miközben ki tudja, hányadszor varrt össze embert véres húscafatokból.

— Jöhet a következő!

A sebész előtt Karnaljuk feküdt.

Amióta megsebesült, három nap telt el. S minden reggel rosszabbodott az állapota. Vértelen testében a láz már régen elérte a negyven fokot. Karja szörnyű gázgangrénás fertőzést kapott. Óriásira dagadt, sötét bőrű, vörös-kék foltokkal és hólyagokkal tele karja ott feküdt mellette, és émelyítő szagot árasztott. Karnaljuk már három napja nem vette le róla a szemét. Úgy nézett rá, mint a halálos ellenségére. S hallgatott.

A sebész nagyszerűen értett a gázgangréna gyógyításához saját, új gyógymódjával, de Karnaljuk karját már nem lehetett megmenteni.

— Késő — mondta fáradtan asszisztensének. — Le kell vágnunk a karját.

— Vágja! Minél előbb vágja le! — szólalt meg hirtelen Karnaljuk gyorsan és határozottan.

A sebész csodálkozva fordult felé. Karnaljuk tágra nyílt, szürke szemmel tekintett rá.

— Minél előbb vágja le! — ismételte meg, és még a fejét is megrázta, mintha a haszontalan kart dobná le magáról.

*

A kar amputálása azonban nem segített Karnaljukon. Nem segített a gangréna elleni szérum sem, amelyet a sebész különleges módszerével juttattak szervezetébe. A vérátömlesztés sem segített rajta.

A gázgangréna nem szűnt meg. A vállízületből tovább kúszott a nyak felé. A megdagadt nyak félelmetes és elviselhetetlen látványt nyújtott.

Amikor a kórházba átvitték, már alig vert a pulzusa. Reménytelen volt az állapota. Haldoklott. De nem adta meg magát. Egy pillanatra sem vesztette el eszméletét, és a kórteremben senki nem hallott tőle még egy nyögést sem. Hallgatott, és egész akarata a halál feszült, néma ellenzésében merült ki.

— Hogy érzed magad? — kérdezte a vizitelő sebész, és megfogta a kezét. Karnaljuknak alig volt pulzusa.

— Köszönöm... Jól... Mondja meg, doktor, élni fogok? — suttogta Karnaljuk, és úgy tetszett, hogy az orvos lelke mélyére lát.

— Élni? Természetesen, már miért ne élnél! — mondta ki a sebész szokásos mentő hazugságát, és mert látta, hogy Karnaljuk már haldoklik, hogy már csak néhány pillanatig tart az élete, továbbment a következő sebesülthöz, s nem rendelt számára sem kötözést, sem valami más kezelést.

Karnaljuk megértette, hogy a remény mindörökre eltávolodik tőle.

— Álljon meg... Doktor!

A sebész zavartan hátranézett. Karnaljuk a gondolataiban olvasott.

— Már nincs szükség kötözésre? Ugye? — kérdezte a sebesült, a gangréna tüzében égve, és felejthetetlen tekintete égette az orvos arcát.

De mit mondjon a sebész? Mit mondjanak naponta a sebészek a haldokló ágyánál? Mit?

— Nem, nem... Élni fogsz.

S továbbment a sebész az orvosokkal és ápolónővérekkel együtt a kötözőbe, Karnaljuk pedig hátradőlt a párnájára s felzokogott.

Szülőföldjére emlékezett, az aranyló Podoliára, mezsgyétlen, tágas mezeire, kertjeire, gazdag nyájaira és Haljára, a kedvesére, akivel együtt akarta eltölteni életét ott, a Bug partján.

— Hol vagy, Halja, hol vagy? Nézd meg az Ivanodat!... Látsz?

Karnaljuk körülnézett. Sebesültek között feküdt.

— Hát itt vagyok! Milyen messze... halok meg...

Ivan Karnaljuk hánykolódott a halálos ágyán, vergődött, mint a szárnyaszegett madár. Nem akart meghalni. Bosszút akart állni az ellenségen. Élni akart!

— Átkozottak, ó, átkozottak! Nem! Akár fél-

kézzel is megbosszulom magam rajtatok! Megbosszulom!

*

A vizitet befejezve, a sebész a kötözőbe ment, és miután utasítást adott a kötözések sorrendjére, az ablakhoz ült, úgy várta a munka kezdetét.

Felhős, szürke volt a reggel. A sebész a karjára fektette a fejét és elbóbiskolt.

Hirtelen erős kopogásra riadt fel.

Felpillantott — Karnaljuk állt az ajtóban.

Fehér ingén és kötésén átütött a vér és a genny, arcáról csorgott a hideg veríték.

— Kötést!... — nyögte Karnaljuk, és jobb kezét előrenyújtva, a kötözőasztalhoz indult. — Élni akarok! Adjanak nekem kötést és mindent, ami kell!...

Karnaljuk a kötözőasztal felé ment, támolyogva, mintha viharos tengeren hánykolódó hajó fedélzetén járna.

A szokatlan látványtól megdöbbent orvosnak szinte a földbe gyökerezett a lába. Karnaljuk szörnyű és egyben nagyszerű volt!

— Azt hitte, már meghaltam? Élek! — Karnaljuk megingott, egészséges kezével támasztékot keresve. — Kötést kérek... Kötést! Adjon... Élni akarok... Miért... nem... mozdulnak?

S az odaugró sebész karjába zuhant.

Az izgatott sebész felemelte őt, mint egy gyermeket, és az asztalra fektette.

— Azt hiszi, meg tudjuk menteni? — kérdezte a segítségére siető asszisztens, miközben a megszokott pontossággal és gyorsasággal a sebész keze alá adogatta a műszereket.

— Már megmentette önmagát — szólt a sebész zengő hangon. — Tartsák... Így... Hát fordítsák felém, az ördögbe is! No!

A sebésszel valami csoda történt. Egészen átalakult. Vidáman dolgozott, szokatlan energiával, és munka közben Karnaljukban gyönyörködött.

— Ó, hát nézzék meg, milyen pompás fickó! Micsoda mellkasa van! És a válla? — lelkesedett a sebész, miközben hidrogénhiperoxiddal megtisztította Karnaljuk szörnyű sebét, és steril kötést tett rá.

— És micsoda lába! S a nyaka! Milyen a járása! Látták, hogy jött be? Karcsú, mint egy isten. Kámfort!... Koffeint... Így... Nagyszerű. Ó, micsoda remek fickó! Nézzék meg, milyen izmai vannak. Hogy jött be!

— De hogy bírt bejönni? Hiszen fekvő beteg... — csodálkozott a nővér.

— Ugyan már, mit ért maga ebből?

— De honnan vette az erőt? Hiszen már alig volt pulzusa! — vetette közbe a másik nővér.

— De akarata volt... Fordítsák felém!

— Azt hiszi, élni fog?

— Élni fog. Túlél mindnyájunkat. Tartsák... Így... Higgyék el, hogy sokszorosan többet tett az életéért saját maga, mint mi most teszünk... Pólyát!

A sebész szokatlan lelkesedéssel és szeretettel dolgozott. Soha nem akart ennyire megmenteni egy emberi életet, mint most. Ivan mély ájulásban feküdt előtte, de hatalmas életakarata átáradt az orvosba, és eltöltötte őt. Elfelejtkezett fáradtságáról, álmatlan éjszakáiról, és úgy dolgozott, mint aki pompásan kialudta magát, és finom fürdőt vett, könnyen és örömmel dolgozott, és a

felhők mögül egy pillanatra kibújó nap bekukkantott a műtőbe, mintha mosolygott volna rá, a boldogság ígéreteként. Így sokszorozta meg a haldoklónak a halált megtagadó ereje az orvos erejét, és ezt az erőt most az orvos visszaadta a betegnek. Újra gangréna elleni szérumot juttatott a szervezetébe, és fél liter vért, meleg bort és forró teát rendelt neki, és meghagyta, hogy meleg vizes tömlőket rakjanak a lábához. Karnaljuk pulzusa fokozatosan erősödött, arca kipirult, és felnyitotta a szemét.

A szürke szemben még ugyanaz a kérdés égett.

Mind a négyen — a sebész, asszisztense és a nővérek — igenlően bólintottak, és aztán meghatottan fordultak félre.

Karnaljuk a sebészre nézett és elmosolyodott.

— Hatalmas ütközetet nyertél meg a győzelem minden esélye nélkül — mondta neki a sebész felindultan. — Köszönöm. Megtanítottál engem élni. Meghajlok akaratod nemessége előtt.

UKRÁNBÓL FORDÍTOTTA KARIG SÁRA

Jan Drda

A dinamitraktár őre

Amikor már biztosak voltak benne, hogy a felvigyázók messze járnak, összegyűltek a műszak végén, a huszonötödik feltörés leghátulsó szakaszában. Martinek, a száraz képű égimeszelő, az erősen selypegő Jarda Jehne, akinek egy idő előtt felrobbant dinamittöltény verte ki fogait, a lažeci Karas, a doubii Petr Havránek, Liska, Karnet és František Milec.

— Barátaim — kezdte Karnet, aki összehívta őket —, megmondom őszintén, miről van szó. Ezek a bestiák halomra gyilkolják az embereket, a mieinket százával, az oroszokat milliószámra. És mi csak ülünk itt... megbújunk, mint... mint ürgék a lyukban. Folyton csak azt hangoztatjuk, hogy nincs fegyverünk. De nekünk igenis van fegyverünk, s gyalázat lenne, ha el nem sütnénk.

Nem kellett itt több szó. Nap nap után ott jártak el a vasúti pálya mellett. Hajnalban és este, munkába jövet és munkából menet, egyre számlálgatták a keletre tartó szállítmányokat.

— Hatan vagyunk, ez két jó munkacsoport. S mindnyájan értjük a dolgot. Milecet nem visszük magunkkal, ő majd mást csinál. Neked majd jelezni fogjuk, amikor erre a külön műszakra megyünk, s te akkor lebzselj a kocsmában, hogy el-

tereld magadról a gyanút. Mennyit tudsz adni, Franci?

František Milec a bánya dinamitraktárának őre megtörölte homlokát, amelyen egyszerre hideg verejték ütött ki. Gerincét, gyomrát, egész bensejét át- meg átjárta a vad rémület, nyála sűrű és ragacsos lett, s odatapasztotta nyelvét a szájpadlásához.

— Hetente... úgy tíz kilót, Pepik... — nyögte ki csendesen.

A műszak után alig bírta hazavonszolni magát. Forgott vele a világ, ha arra gondolt, ami történni fog. Nem született hősnek. Hatvanéves, kicsi, gyenge, megtaposott ember, gyerekkorától kezdve azt verték bele, hogy az urak előtt meg kell alázkodni.

„Nem, szaktársak, ne kényszerítsetek" — könyörgött volna összetett kezekkel. Ha rábeszélték volna, ha kényszerítették volna. De ők csak annyit mondtak:

— Mennyit tudsz adni, Franci?

És erre az egyszerű, bizalmas, magától értetődő kérdésre nem mondhatott nemet. Velük kellett mennie erre a műszakra, amelyikre magukkal cipelik saját halálukat is.

A katonavonatok nehéz zakatolása éjszakáról éjszakára felverte a bányászfalu csendjét. František Milec nyitott szemmel feküdt ágyán, s a vonatok dübörgését hallgatta. Kezeit önkéntelenül imára kulcsolta, forrón könyörgött, hogy mindez csak álom legyen, éjjeli lidércnyomás, s adassék meg neki az ébredés végtelen kegyelme. Mert mindennap kicsempészett az aknából két-három kiló dinamitot, amelyet aztán besötétedéskor átadott Karnetnek.

Tíz nap múlva, éjféltájt levegőbe repült egy SS-legényeket szállító vonat. A töltetet a Černé Blát melletti pályakanyarban helyezték el, a süppedékes mocsarak közti magas töltésen. A mozdony nyolc kocsit rántott magával. Fejjel zuhantak le a meredek töltésen, s úgy összelapultak, mint a játékdobozok.

Három nap múlva, tizenöt kilométerrel odébb, észak felé, felszakították a síneket. A katonai tehervonat kisiklott s összezúzódott a töltésen. A Gestapo az egész környéket felforgatta. Az Anna-Mária aknában is vizsgálatot tartottak, megszámolták František Milec valamennyi patronját. A raktárt teljesen rendben találták.

— Unsinn* — húzta el arcát Blaschke üzemvezető, amikor a Gestapo emberei František Milecet vették gyanúba. — Ártalmatlan, félős barom. Absolut unpolitisch!**

És egy héttel később egy légelhárító ágyúparkot szállító vonat repült a levegőbe. Az egész környék reszketett a Gestapo terrorja alatt. Az asszonyok megtört tekintete férjük szemét kutatta, a beismerés jegyét keresve. De a férjek arca komor és kemény volt. Ha valahol egy kutya ugatni kezdett éjjel, az egész falu megrémült. Kiért... kiért jöttek vajon?

A negyedik vonat muníciót vitt. Carvánkán repült a levegőbe, a fiatal fenyveserdő mellett, alig egy órányira Milec falujától. A kigyulladt dinamit rettenetes rakétái egészen reggelig robbantak, véres sávokat rajzolva az égre.

František Milec most is műszakra ment, mint

* Képtelenség.
** Teljesen apolitikus.

máskor ilyenkor. Felesége, Bětuska, egy bögre kávét és egy búcsúcsókot adott neki. Milec alig bírt a lábán állni. Ezúttal bajtársai nem mondták meg, hogy új éjjeli műszakra mennek. Épp tegnap hozott három kilót. Estefelé kereste Karnetet, de azt mondták, a sógorához ment Uholicébe, egy kis borsóért. Így hát nem maradt más hátra, mint hogy erre az éjszakára otthon rejtse el a dinamitot. A szekrény aljára dugta, ócska limlomok és szerszámok közé.

A bányába menet háromszor is vissza akart fordulni. Inkább bedobja az egészet a trágyába, vagy kiviszi a halastóhoz. De valahányszor arccal otthona felé fordult, mindig cserbenhagyta az ereje. Hogy is tehetné meg most, világos nappal, Bětuska gondterhelt szeme láttára, az egész, agyonrémített falu előtt? S próbálta kicsiholni magából a reménynek legalább egyetlen szikráját, próbálta biztatni magát, hátha ezúttal is jóra fordul minden. A Miatyánkot mormolta, Isten segítségéért esedezett, dőreségében szerencsejeleket keresett. Valahogy mégis eljutott az Anna-Máriához. Karnettel együtt bocsátkoztak le, ugyanabban a kalitkában.

— Nyugalom, Francikám. Most egy ideig szünetelünk!

— Van otthon... három kilóm... — Milec suttogásán átsütött az izgalom. Karnet megfogta a kezét, hosszan, bátorítóan megszorította, mintha a saját nyugalmát akarta volna Milecbe átönteni.

— Estig még ott maradhat. Este majd elviszszük.

Fél tízkor Gestapo-autó jött az Anna-Máriához. Öt emberrel. Glaser biztos tajtékozva rohant az üzemi irodába.

— Sie Idiot!* — ordított Blaschke mérnökre. Ismeri ezt a papirost?

Izgalomtól izzadt kezében egy darab összegyűrt papirost tartott. Egy dinamittasakról letépett darabka papirost, rajta jól olvasható nyilvántartási szám. Egy darabka papirost, mely Karas zsebéből eshetett ki, amikor a sötétben a sín alá döngölte a töltetet. Blaschke dühében egészen elzöldült.

— Hol az az ember a raktárból!

Nem volt kétséges, hogy a robbanóanyag az Anna-Máriáról való. A felvonóketrec a Gestapo négy emberével leereszkedett, és arra tartottak, ahol Milec dolgozott. Blaschkénak úgy remegett a keze, hogy a mécses kiesett belőle. A rakodóban Balcar felvigyázóba ütköztek.

— Sofort** hozza ide Milecet! — rikácsolta Blaschke.

Balcar rohant a tárnahajlatba. Kifulladva ért a raktárba. František Milec egy kis ládán ült, ölébe ejtett kézzel, félájultan. Balcarnak meg kellett ráznia, hogy magához térjen.

— Francikám, az Isten szerelmére, érted jöttek! Szaladj, lelkem, ha kedves az életed!

És Balcar, élete kockáztatásával eleget téve bajtársi kötelességének, maga is szinte megsemmisülve a félelemtől, lassan visszaballagott a rakodóba.

Isten tudja, honnan merített erőt František Milec a futáshoz. Futott, botladozva, be a vájatba, futott az elhagyott tárnán át, futott a bánya sűrű sötétjében, futott annak az embernek a tompa erőfeszítésével, aki visszavonhatatlanul a

* Maga hülye.
** Azonnal.

halál zsákutcájába szalad. Másfél kilométert futott elképzelhetetlen gyorsasággal, míg végre napvilágra ért. Balcar ezalatt azt hazudta a Gestapónak, hogy Milecnek híre-hamva sincs a bányában.

Csak a mezei úton tudta Milec kissé összeszedni szétzilált gondolatait. Ha még nem lennének a házban, egy félóra múlva biztosan ott lesznek már. Ez világos. Minden erejét össze kell szednie, hogy megelőzze őket, megmentse Bětuskát, és megsemmisítse azt a szörnyű bűnjelet ott a szekrény alján.

Végigrohant a falun. Veszett rohanása szétkergette a békésen legelésző libákat. Láttára az emberek lába a földbe gyökerezett, mintha a szerencsétlenség hírnöke volna.

Bětuska épp tüzet rakott.

— Baj van... — ennyi telt még Milec erejéből, aztán végképp kimerülve, lerogyott az ágyra. Bětuska nem változtatott munkája megszokott sorrendjén. Egymás után rakta be a kályhába a fenyőfa fehér hasábjait, s oda sem fordulva férjéhez, a fellobbanó tűznek mondta:

— Rájöttek, ugye? A dinamit...

Némán bólintott. S alázatos felesége, aki előtt ezen az egyetlen dolgon kívül harminc éven át semmit sem titkolt, így szólt hozzá:

— Én úgyis tudtam, Franci.

Nem mert a felesége szemébe nézni. Azt várta, jajgatni fog, szemrehányást tesz, s ezzel csak növeli a kétségbeesést, amely már amúgy is hatalmába kerítette. De Bětuska nyugodt hangja reménnyel tölti el: talán mégis van menekülés. — Van itthon dinamitod? — kérdezte Bětuska, becsukva a kályha ajtaját.

— Három kiló... a szekrény alján...

Dermedten figyelte, hogyan veszi elő a pad alól a nagy mosófazekat, nézte keze szabályos mozdulatait, ahogy a dinamitot a mosófazék fenekére rakja. Aztán fogott egy ócska szoknyát, belegyömöszölte a fazék felső felébe, rátett egy fedőt, s mindkét kezével felemelve a fazekat, a hasának támasztotta.

— Vetkőzz le gyorsan, és feküdj ágyba. Tégy úgy, mintha beteg volnál. Én megyek és beöntöm ezt a halastóba, senki sem fogja észrevenni.

František Milec gépiesen lehajolt a cipőjéhez, és reszkető ujjaival oldozni kezdte a cipő zsinórját. Közben Bětuska csupasz lábát nézte, ahogy talpaival csattogva a fenyőpadlón az ajtó felé megy. Egy lépés, két lépés, három. Aztán hevesen, hirtelenül, zavarodottan megáll, mint mikor a vak nekimegy a falnak.

Az ajtóban a Gestapo négy embere állt, előreszegezett pisztollyal. Berontottak a szobába és Bětuskát félrelökve, egyenesen Milecre vetették magukat. Glaser üdvözlésképpen puskatussal az állkapcsára vágott. — Kelj fel, te bitang! Most nem menekülsz!

František Milec a rémülettől megbénulva, véres arcához kapott, és nehézkesen megpróbált felkelni. Újabb ütés, most a halántéka alá. — Valld be, te disznó! Te lopkodtad a dinamitot!

Másodszorra sikerült felkelnie. Mintha már a másvilágra menne, fennakadt szemmel, megtört hangon vallotta be:

— Én loptam.

— František!

De Milecné kiáltása nem a kétségbeesés hangja volt. Nem is a sopánkodó asszonyi szemrehányásé. Elszánt, bátorító szigorúság volt abban. František

Milecbe új életet öntött. Bětuskára nézett. Még most is a kályhánál állt, ölében a mosófazék, arcán a gyűlölet könnyei. És egyszerre jelenéssé nőtt a szemében, az igazság angyalának szörnyű jelenésévé. Nem ezek előtt az idegen gyilkosok előtt, nem előttük, hanem Bětuska előtt, életének e csendes és alázatos társa előtt vállalja ő, František Milec a teljes felelősséget tettéért.

— Hallgass, te dög, majd rád is sor kerül! — ordított Glaser Bětuskára.

— Mindenkire sor kerül — válaszolta Bětuska nyugodtan —, mindegyikünkre rámutat Isten igazságos ujja!

Az egyik Gestapo-ember hozzáugrott, és öklével a szeme közé vágott. Megtántorodott, de a fazekat nem engedte ki a kezéből. Alig tért magához, alig jutott egy kis levegőhöz, felkiáltott:

— Jól tetted, František! Jól tetted!

František Milecet egyszerre különös, nagy nyugalom fogta el. Már nem érzett testi fájdalmat, sem félelmet. Feleségét nézte. A tapasztalt gazdasszony megszokott s mégis oly jelentős mozdulatát figyelte, amellyel a mosófazekat egyszerre a forró tűzhely közepére állította.

Íme, a döntés megtörtént.

Nem ők, nem ezek a test- és léleköl gazok, hanem a saját felesége volt a bíró, s az ő igazságos ítélete másodpercek múlva végrehajtatik. Életében először érezte magát szabadnak és magabiztosnak. Sóvárgó vágy fogta el, hogy a szemükbe mondja az igazságot, hogy kinevesse vak dühöngésüket. Mikor a földre tiporták, az arcukba kiáltotta:

— Loptam! Igen, loptam! Ötven kilót loptam ezzel a két kezemmel! És továbbra is a levegőbe

röpülnek, újból a levegőbe röpülnek a vonatok, minden a levegőbe röpül! Minden a levegőbe röpül!

A Gestapo emberei, megvadulva ettől az érthetetlen makacsságtól, a két öreget a szoba sarkába hajtották. Ütötték-verték, rugdosták őket, gumibottal a fejükre sújtottak, földre tiporták őket, s csizmáikkal tapostak rajtuk. De azt nem tudták meggátolni, hogy a két agyonkínzott ember ne fogja meg egymás kezét, hogy rettenetes erővel ne fonják egymásba ujjaikat, hogy az életből ne együtt, hűséges összetartásban távozzanak. És amikor a Gestapo emberei már belefáradtak saját őrjöngésükbe, mikor egy pillanatra szüneteltették a kínzást, az eszméletlen Milec fölött felemelkedett a felesége feje, és szétvert szája kimondta az utolsó mondatot:

— A Jóisten nem veheti rossz néven tőlünk, ha ezeket a bestiákat... megöljük!

Egy másodperc múlva mindnyájukat elnyelte borzalmas fénye a robbanásnak, mely végrehajtotta az ítéletet.

CSEHBŐL FORDÍTOTTA PALOTAI ERZSI

Wojciech Żukrowski

Tiszta munka

A hosszú, szelíd alkony megsápasztotta a fényes eget. A föld hihetetlenül meleg volt, mintha nyár lenne, és nem október. Maciej a földön ült, hátát egy fatörzsnek támasztotta. A fenyves nyiladékából, amely pontosan a domb derekán húzódott, messzire el lehetett látni: a lágyan hullámzó földeken a friss szántás sötét szőnyegei a még fel nem szántott tarlók keskeny csíkjaival váltakoztak. A rétek fölött a kialvó tüzek vékony füstszalagjai kanyarogtak. Bár vasárnap volt, az embereket még csak most engedték haza az erődítési munkából. A lányok kis csapatokban siettek a falu felé, amely a meggyeskertek már ritkuló, rőt lombjai között rejtőzött. Olyan nagy volt a csend és a nyugalom, hogy Maciej elálmosodott. Együtt pihent a földdel, amely a halódó füvek, az elégett fa és a megfagyott, száraz rögök enyhe illatát lehelte. Szokatlan derű és nyugalom töltötte el. A magas fenyők csúcsa meg-megingott, a tűlevelek zizegve súrolták a hámló idei kéreg kunkori csíkjait. Háta alatt alig érezhető remegés futott át a fatörzsön. Ez összefüggött a front távoli, nagyon távoli morajával. Hol feldübörgött, hol elhallgatott a front, de számukra továbbra is titok maradt.

Pihent. Az aknász-tanfolyam befejeződött, az öt gyerek, akiket Zygmunttal együtt levizsgáztattak, boldogan elvonult. Tegnap már csak fel-

ügyelt rájuk, éjszaka felrobbantottak egy vasúti vágányt. Lelkesedtek a munkáért. Derék, rendes kölykök. Négy fiú meg Zosia, az ápolónő. Újabb ötös csoport kezdi meg a harcot. Lehunyt szeme előtt megjelentek: kicsik, távoliak, gyerekesen buzgók, dicséretre szomjasak. Tudta, milyen türelmetlenül várják majd a jelet. De hát kevés a robbanóanyag, a felrobbantott vágányokat a németek néhány óra alatt megjavítják, és a diverziót túszok lemészárlásával torolják meg. A sejtek összefogása tulajdonképpen csak öt éve tartó készülődés az általános megmozdulásra, amikor közeledik a várva várt front.

Hirtelen különös érzés fogta el, nem tudta pontosan meghatározni. Zsibbadt testén borzongás futott át, mint elalvás előtt. És közben szavakat hallott, amelyeket nem mondott senki, ott keletkeztek a fenyőfák csúcsai között, tehát fölötte, de mégis benne, mert ő maga megnőtt és könnyű lett, szinte aggasztóan könnyű. Fentről látta saját apró alakját is, amint előrebiccenő fejjel szunyókál a fa tövében. A fenyők, a tűlevelű kúpok mozdulatlanul álltak, ahogy lelki szemeivel látta őket. És benne keletkeztek a haragos, keserű szavak: „Szitává lőtték őket. Közelről a hátukba eresztettek egy sorozatot." Megismerte a hangot: „Sügér" tizedese volt. Ágaknak ütköző kerékpárküllők surrogását is hallotta még. Aztán vége volt. Háta lejjebb csúszott a fatörzsön. Kellemetlen nyomást érzett, szinte fulladozott, amikor felébredt. Lassan fölegyenesedett. Lenézett a távoli földekre, ahol frissen faragott, dróttal még össze nem kötött karók meredeztek. Pára futotta be az alkonyi eget. Az este alacsony, ingatag fényeket gyújtott, mintha távoli ablakok fényei lennének.

Sokáig ült így. „Mi volt ez?" — gondolta megriadva. A szavakat, amelyeket hallott, senki élő ember nem mondhatta a közelben. Egyedül volt a dombon. Érezte, hogy az öt fiatal, akiktől egy órája búcsúzott el, már nem él. Hitt a megérzéseiben, de ezek az állapotok, amelyek váratlanul szoktak rátörni, mindig nyugtalansággal és önmaga iránti bizalmatlansággal töltötték el. Felállt. Alatta az ösvényen tűz ömlött végig. Fent a rézből kovácsolt erdő hallgatott — senki sem sejtette volna, hogy kiképzőtábort és partizáncsoportot rejt magában. Az ágakba kapaszkodva lefelé csúszkált a száraz hangával borított lejtőn. Még a kanyarig sem ért, amikor meghallotta a közeledő kerékpárosok hangját.

Zygmunt állt meg elsőnek. Vöröses haja lángolt az alkonyfényben, halántékán piroslott a sebhely, mintha most hegedt volna be.

— Hová tűntél? Kerestelek — mondta. — Tudod, mit beszél? — mutatott Sügérre, aki viharkabátja alól kiálló géppisztolyát igazgatta. — Az egész ötös csoportodat kinyírták!

Maciej hallgatott. Nem szívesen emlegette „különleges állapotait", titkolta és kicsit szégyellte őket.

— Oda akarsz jönni velünk?

Maciej bólintott. Szíve olyan erősen vert, hogy szinte fájt. Leszállította az egyik partizánt a kerékpárról. Hármasban karikáztak el: Zygmunt, Maciej, Sügér.

A nap úgy tűzött a bokrokra, mint egy nyitott kemence; arcukon, vállukon végigömlött a folyékony ragyogás. De amikor a kerekek begurultak az ösvény nyirkos árnyékába, a felszálló este hűvössége fogadta őket.

Néhányszor leszálltak és gyalog gázoltak át az apró szemű homokon. Jobbra és balra árkokat ástak, lőállásokat készítettek, építeni kezdték a jövendő front bunkereit.

— De rondán feltúrták a földet — jegyezte meg Sügér, a pedált taposva. — Pedig ha szorul a hurok, úgyis olajra lépnek... Csak arra jó az egész, hogy a népnek ne legyen békessége.

A kerekek elakadtak a mély homokban.

Az irtáson túl már ott állt egy szekér, a födetlen fejű parasztok utat engedtek az érkezőknek. Mind az öten ott feküdtek az árokban. Egy kisfiú állt felettük, talán nyolcéves lehetett, egy tehén kötőfékjét fogta. A tehén álmos kérődzésének ritmusában, terjengősen mesélt, barna lábszárát vakargatva, aztán az alatta fekvő holttestekre pillantott, elnémult és elveszítette a beszéd fonalát.

— Ki lőtte le őket?

— Ki? — fortyant fel egy bajuszos paraszt. — Ki más, mint az a gazember a páncélkocsival, amelyik ott áll a dalewicei udvarházban?

Az elesettek egymásra borulva feküdtek, mintha a golyóktól védenék egymást. „Fejsze" átkarolta Zośka vállát. Zygmunt leugrott az árokba, és sorra megfordította a holttesteket. Vér nem látszott rajtuk. Elnyelte a vastag homok. Fekete sárrögök tapadtak átlyukasztott mellükhöz, homok volt nyitott szájukban, szürke homokfoltok tapadtak homlokukra, ahol a földhöz ért. Még félig nyitott szemhéjuk alatt is homok volt. Ezek már nem ők voltak. Golyóktól átlyuggatott testük bábura hasonlított, amelyből szemcsés, meddő föld és homok pereg. Már elkezdtek földdé válni, amelyből lettek, és amellyé lenniük kell.

A holttesteket felrakták a szekérre, pokrócot

terítettek rájuk. Lassan megindultak. A parasztok félhangon beszélgettek, nem nekik tettek szemrehányást, inkább ősi nyugalommal a kort és Istent okolták. Por szállt a kerekek alól, elkeveredett a szürkülettel. Mire az első imbolygó csillag feltűnt az erdő fölött, ásni kezdték a sírt.

Maciej alig tudta elhinni, ami történt. Az öt gyerek a szomszéd faluba való volt. A tanfolyam után hazaengedték őket. Semmi terhelő bizonyíték nem volt náluk. Egyszer csak feltűnt mögöttük Baumgarten SS Bannführer páncélkocsija, és a hátukba eresztett egy géppuska-sorozatot. Az autó meg sem állt, még csak meg sem nézték a meggyilkoltak papírjait. Maciej látja az árokba zuhant fiatal testeket. Körülöttük a néma parasztok, az árok fölött a kis pásztor, a kérődző tehén orrlyukaiból két rőtes páraoszlop száll fel, mint a tömjéntartóból. Ezt a képet sohasem felejti el.

Fenyőágakat vágnak, kibélelik velük a gödröt. Megsokasodnak a csillagok, és a kettős sorban álló fiúk arca fehérlik a réten.

Mihelyt a készülő akciónak híre terjedt, mindenki részt akart venni benne. Nem volt egyszerű a dolog. A dalewicei udvarházat, ahol Baumgarten SS Bannführer, a vidék erődítési munkáinak felügyelője lakott, két sor drótakadály vette körül, és géppuskákkal őrizték a bunkerekből. Maga Baumgarten, akit a lengyel szervezetek régen halálra ítéltek, nagyon óvatos volt: amióta egyszer lesből rálőttek, maga köré rendelt egy ukrán századot, és még a szomszéd falvakba is csak páncélautóval járt. Váratlanul fel-feltűnt a munkáknál, mindig tucatnyi SS-legény kísérte, készenlétben tartott géppisztollyal. Messziről, távcsövön figyelte a

dolgozókat, aztán rájuk támadt, szitkozódott, hogy lassan dolgoznak, lovaglópálcával verte őket, és kutyát uszított rájuk. Néhány parasztot, aki nem ment ki a munkára, hanem elbújt az istállóban, egy nagy razzia során megtalált, és Auschwitzba küldte őket.

Két lehetőség volt: vagy az egész csoport megtámadja az udvarházat, és nyílt harcban szétveri őket, vagy néhányan elrejtőznek a közelben, és lelövik a főhóhért, mielőtt az őrök észbe kapnak. Az első módszer elárulná, hogy nagyobb partizánegység van a közelben, és a járás „pacifikálására" vezetne. A második mellett maradtak.

— Minél kevesebben megyünk, annál nagyobb az esély, hogy elkapjuk.

— Odalopakodhatnánk az árkokon át a munkához — javasolta Maciej. — Ásót vihetnénk magunkkal, senkinek sem tűnnénk fel.

— Az emberek úgyis észrevesznek, órák hosszat várhatsz, ő meg éppen máshová megy. Legjobb lenne a saját szemétdombján kinyírni.

— Hát akkor hány embert viszel?

— Hármat, négyet... Sügért feltétlenül, ő ismeri a vidéket, aztán Zawałát, ismered, rámenős fickó, Rókát meg téged. Ha akarod. Jó?

— Ne kérdezz hülyeségeket. Csak azt ne felejtsd el, hogy kedden vége a szabadságomnak, vissza kell utaznom.

— Ha minden jól megy, egy nap alatt elintézzük. Légy nyugodt. Fiúk! — fordult a kiszólított partizánokhoz —, csomagoljatok élelmet, és mindenki vegyen magához géppisztolyt.

— Egy pár kézigránát sem árt — tette hozzá Sügér.

Kilenckor elindultak a földeken át. Tágas, sö-

tét, újhold előtti éjszaka volt. Hunyorogtak a csillagok. Az árkokból pára szállt fel.

Messze, az ég alján olykor tüzek villantak, és felmorajlott a front.

A mezsgyéken haladtak, távol az úttól. Hűvösödött az éjszaka. Harmat csapódott a zubbonyukra.

Mikor megálltak a már kopaszodó égerfásban, Zygmunt megengedte, hogy rágyújtsanak.

— Akartok felmelegedni? — kérdezte Zawała. Huncut jókedv vibrált a hangjában.

— Termoszod van?

— Az ám — kacagott fel. — Pálinkás!

Nagyokat kortyoltak. A pálinka bugyogva ömlött le a torkukon, pompásan melegített.

— No, gyerünk, gyerünk, uraim — sürgette őket Zygmunt. A cigaretta átderengett összeszorított ujjain, mint egy rózsaszínű kagylón. Teljes csönd volt. Sűrűn ragyogtak a csillagok. Hirtelen magas, vibráló hang hallatszott. Az ég alatt vibrált, egyre hangosabb lett, már a koponyájukban dobolt. Megálltak. Bombázók repültek át felettük.

— Lámpa nélkül mennek — suttogta egyikük —, szovjet gépek...

Egymás után szálltak el felettük nyugatnak, a sötétségben lapuló, szirénahangon jajgató városok fölé.

Maciej Zygmunt mellett ment.

— A tervem a következő: mihelyt beérünk Dalewicébe, egyenesen a tizedesünkhöz megyünk, a „Poznanihoz", aki a terepgyakorlatokat tartja. Ott letanyázunk, aztán körülnézünk, hogyan férkőzhetünk a sváb közelébe. Van még ott egy pár emberünk, de nem szeretnék nyilvánosan találkozni velük.

— Jó irányban megyünk?

— Sügér mászkált erre, ő szerezte a kapcsolatokat.

Az elöl haladó megállt, bevárta a többieket; Maciej csak a hangjáról ismerte fel.

— Hadnagy úr, én egyszer voltam itt. A Poznani megmutatta, hol lakik a lányával, de hogy így, éjnek idején egyenesen odatalálok-e, arra nem esküszöm meg.

Keleten az ég magasabb lett és megvilágosodott. Kiértek az erdőből, egyenesen az útra. Hideg volt. Kétszáz méterre előttük parasztházak boglya alakú teteje sötétlett. A domboldalon a háztetők fekete lépcsőt alkottak. Aludt az utca a fonott kerítések között. Az udvarház a falu legvégén volt, a patakon túl, egy kis dombon. Közeledett már a hajnal, az a dermedt óra volt, amikor minden zsibbadtan várakozik, még a kutyák is mélyen alszanak, orrukat nyirkos bundájukba dugva.

Szorosan egymás mellett álltak.

— Ott van — mutatta Sügér. — Az őrbódéban ég a lámpa.

— Őrködnek — dünnyögte Zawała. — Nehéz lesz odajutni.

Amióta kijöttek az erdőből, elfogta őket az aggodalom és a magányosság érzése. Egyenlőtlen játék kezdődött.

— Vezess — bökte oldalba Maciej Sügért. — Rejtekhelyet kell keresnünk, mindjárt kivilágosodik.

Elindultak. Sügér néhány tétova lépést tett. Idegesen forgatta a fejét. Intett, hogy álljanak meg. Egészen a falhoz osont, és a piszkos kis ablakon belesett egy házba.

— No mi az, mit szimatolsz ott?

— Nem, ez nem az! Hadnagy úr — jelentette elszántan —, én elkeveredtem.

Már halványodtak felettük a csillagok.

— A fene egye meg — káromkodott Zawała. — Ott voltál, és nem találsz oda?

— Csak egyszer voltam ott.

— És most mi lesz? — kérdezte Maciej.

— Elpucolunk a faluból. Egész jó lenne az a ház, az erdőtől balra. Látod, már ég a lámpájuk.

Átvágtak a falun. A harmattól nehéz csillagfürt eláztatta nadrágjuk szárát. Régi, alacsony viskót szemeltek ki maguknak, körülötte néhány fa állt. Kis padlásablaka a falura nézett.

— Ha megállsz a padláson, és kidugod a géppuska csövét az ablakon, senki sem jut a közeledbe. Remek tüzelőállás.

Sárga fény derengett át a rongyos függönyön. Kinéztek a disznóól mögül.

— Innen az erdő is csak egy ugrás...

Zygmunt bezörgetett az ablakon. Csaknem azonnal megszólalt egy férfihang.

— Ki az?

— Nyissa ki, jó barátok!

— Miféle barátok?

— Nyissa ki — válaszolták kórusban —, mi vagyunk, az erődből!

Zawała nekivetette vállát az ajtónak, a zár megcsikordult, a retesz engedett. Odalenn ugatni kezdtek a kutyák. Először csak egy, aztán valamennyi. Messze valaki egy német nótát fütyült.

— Elindult a járőr — súgta Róka.

— Urak — jött elő az ünneplőbe öltözött gazda —, urak, ne jöjjenek be hozzám...

— Befelé — sziszegte Zawała, és mindannyiu-

kat terelte a tornácra. — Csöndesen — szólt fenyegetően a paraszthoz. — Hányan laknak itt?

— Ketten. Én meg az asszony.

— Gyerekük nincsen?

— Van egy fiam, de elvitték Németországba, munkára.

— Jól van. Itt maradunk egy napig. De el ne járjon a szája, mert kaphat egy golyót, megértette?

— Urak, könyörüljenek, a halál van a házban!

— Ostoba — fortyant fel Zygmunt —, nem lesz semmi bajod...

Benyitottak. A küszöbön földbe gyökerezett a lábuk. Az utolsókat lobbanó gyertyák gyönge fényében, egymás mellé tolt asztalokon, nyitott koporsó állt, benne egy öregasszony merev arca sötétlett.

— Rossz jel, én inkább egy másik házba mennék...

— Mi történt vele? — kérdezte Maciej, sapkáját levéve.

— Meghalt. Az anyám. Már majdnem kilencvenéves volt.

Most feléjük fordult az asszony, akit eddig alig vettek észre, mert az ágynál térdelt, arcát a párnákba temetve. Úgy látszik, elszunnyadt imádkozás közben. Kivörösödött szeme kábán meredt rájuk, nedves arcához hajcsomók tapadtak.

— Késő lenne már másik házat keresni, fiúk. Itt maradunk, öreg — vágta el a tétovázást Zygmunt. — Még ha idejönnek is, mindenki a halottal fog foglalkozni, és senki sem gondol miránk. No, gyerünk, öreg, mutassa meg, hol várhatjuk meg az estét.

Az asszony remegett, könnyek folytak végig az arcán.

— Menjenek el innen — könyörgött —, még több szerencsétlenséget akarnak hozni a házra...

A fiúk kilopakodtak a tornác két oldalára, csak Maciej ment oda a halotthoz, és elgondolkodva nézte a szentképet szorongató, munkától megviselt, fekete ujjakat.

„Biztos így szorongatta a vonatjegyet is, amikor Krakkóba utazott vasúton" — gondolta.

Fülledt volt a levegő a gyertyák illatától és a nyirkos ágynemű dohos szagától. Odakint megszólaltak a kakasok. Homályos derengés hatolt be a szobába. A párától fehér ablak mögött hajnalodott.

Maciej vállalkozott rá, hogy elsőnek megy fel a padlásra. A paraszt előremászott, hunyorgó karbidlámpája alig világított, inkább zavart. Hideg és mozdulatlan volt a levegő. Maciej aggódott, nem valami határozott előérzet bántotta, inkább csak engedett a félelemnek. A kémény meszelt oszlopán ócska báránybunda lógott, furcsán tehetetlen formája viszolygást ébresztett. Amikor a paraszt félreállt, és körbe világított, kényelmetlen érzése támadt: a bunda alatt két koporsó állt, a falnál két ácsolt kereszt feküdt.

A paraszt megigazította a zabos láda födelét. Felállt a ládára, gondosan levette a kampóról a füstölt sonkát, és higgadtan kijelentette:

— Itt elüldögélhet, majd elveszem a létrát, nehogy valaki felmásszon.

— Miért vannak itt ezek a... — kezdte bizonytalanul Maciej.

— A koporsók? Hát nekem meg az asszonynak. Olyan időket élünk, hogy jobb, ha az ember

maga gondoskodik róla, mert még elkaparnák, mint egy kutyát. Olcsón vettem őket, még az első évben — megkopogtatta az ujjával —, jó tölgyfadeszkából vannak.

Maciej leengedte a padlás csapóajtaját. Nem ment az ablakhoz, inkább lyukat fúrt egy karóval a korhadt zsúpfödélbe. Jobbra a rózsaszínű hajnali fényben a falusiak csűrjeit látta, meg néhány fát, amelyeken az utolsó levelek piroslottak. Előtte a mező terült el, a harmattól kéklő csillagfürt. Egy darabját beszántották, zölden kandikált ki a göröngyök alól. A tábla szélén ösvény vezetett a falu felé. Távolabb, egészen a látóhatárig, szelíd dombok hullámzottak, itt-ott lövészárkok meandereivel.

Ha megpróbálnák bekeríteni őket, fel tudja tartóztatni a németeket, amíg a többiek elérik az erdőt. Az alacsony, ágas-bogas bozót egészen a faluig nyúlik. Ez megnyugtatta.

Fázott. Magára terítette az ócska bundát. Körülnézett, hová ülhetne le. Nem járkálhat a padláson, mert a deszkák nyikorognak, és odalent meghallhatják.

— Ámbár biztosan azt hinnék, hogy a megboldogult — dünnyögte mosolyogva. Ráült az egyik koporsóra. A bárányбőr szagán, a por és szalma száraz szagán kívül fanyar almaillatot érzett.

Megrúgta a deszkát, tompa hangot adott. Felállt, kinyitotta a koporsófödelet.

Az ősz illata csapta meg. A koporsók szalma közé eltett almával voltak tele.

Körülnézett. Hiszen ezek egyelőre csak ládák, még ha kissé különös is a formájuk. „A deszkát átjárja ez a finom illat — gondolta, a pikkelyes aranyranettet majszolva —, kellemes fekvés esne

ebben az őszi illatban, az édes gyümölcsök illatában."

Most az ablakkal szemben ült le a koporsóra. Sebesen úsztak a felhők egy villás faág mögött. Sütött a nap, de olykor feltámadt a szél, felhőket és októberi esőt készült hozni. A falevelek néha olyan gyorsan szálltak az ablak előtt, mint a madarak. Az északi háztetőkön lassan sötétedett az ezüstös dér.

A fiúk lent voltak, alatta. Egymás mellett feküdtek a földre szórt szalmán, az ócska lószerszámokkal zsúfolt, szűk kamrában. Biztosan ettek már, és most isznak, bár tilos, de egy korty elalvás előtt nem árt.

Maciejt kínozta a magány, bár mint mindig, most is együtt ment a csoporttal. Hányszor intették a szervezetben: „Vigyázz magadra, te szakember vagy, az ilyenekből nagy a hiány. Kímélned kell magad." A többiek talán kímélik magukat? És azok öten? Egyetlen nagy rohanás a halál felé. Nem, senki sem kívánja, de jól tudják, hogy minden órában találkozhatnak vele. Ezért nem is érdemes gondolni rá. Olyan nyilvánvaló, mint a fegyver, amelyet a kezében szorongat.

Mit számít a halál? A szabadságért a legnagyobb árat fizették. Hitte, hogy ebből a háborúból, ahogy vállvetve harcoltak, még összeforrottabban kerülnek majd ki, hogy együtt építsék újjá Lengyelországot. Bizonyos volt benne, hogy az elesettek nem maradnak el mellőlük, láthatatlan nyomást gyakorolnak majd rájuk, ők mozdítják az élők karját, ők formálják éberen az élők sorsát.

— Ide hallgassatok, fiúk — súgta a meggyilkoltaknak —, vezessétek Baumgartent a puskacsövünk elé.

Hitte, hogy vérük az égre kiált, és hogy a holtak sok mindenért közbenjárhatnak.

Kinézett. A hosszú barázdák szabdalta földeken túl, a házak előtt már emberek sürgölődtek.

— Tudni akarom, hogy sikerül-e — suttogta feszülten. Eltakarta a szemét, látomást próbált felidézni.

Görnyedten ült, szinte a lélegzetét is visszafojtva. Szeme előtt volt a látvány: a tehén a szőrébe ragadt bogánccsal, az alkonyfénytől vörös ágak. De az átható almaillat szétfoszlatta a képet. Elmosolyodott és abbahagyta a hiábavaló erőfeszítést.

— Buta vagy, fiam — sóhajtott elnézően, és újabb almát vett elő.

El-elszunnyadt, s aggódva, bűntudattal riadt fel. Emberi hangok közeledtek, s összesűrűsödtek a házban, a halott körül. A verebek szinte tavasziasan csiripeltek a kémény melletti résben. Gyülekeztek a gyászolók. Lábujjhegyre állt, végignézett a földeken. Mindenütt nyugalom volt. A sápadt napfényből nem tudta megállapítani, hány óra van. Népes csoportok dolgoztak a sáncokon.

Lustán vánszorgott az idő.

Már árnyékban volt az ablak, amikor zajt hallott a tornácról — megjött a szekér, gyászéneket kántálva kivitték a koporsót. A kis gyászmenet elindul lefelé, a faluba.

Kiürült a ház, csak a verebek lármáztak az udvaron.

Éppen egy újabb almáért nyúlt, mikor lassan felemelkedett a csapóajtó, s a résben Zawała kócos feje tűnt fel.

— Jöjjön már le, mindenki elment! — Körülnézett. — Ejha!

Felugrott, nekiesett az almának.

Lementek. Zawała ököllel dörömbölt az ajtón. — Felkelni, fiúk! A gazda elment bújócskát játszani a megboldogulttal. Fel, fel! Végre megmozgathatjuk a csontjainkat.

Sügér és Róka talpra ugrott. A sötét kamrában sűrű volt a levegő az ócska bőrszíjak szagától.

— No, mi újság odafent? — ásított nyújtózkodva Zygmunt. — Igazam volt, hogy itt biztonságban leszünk.

— De az ügyünk egy lépést sem halad. Nem küldhetünk meghívót Baumgartennek.

— Nem, inkább a véletlenre számítok. Már tudom, hol lakik a Poznani. Megkérdeztem a gazdától. Mihelyt besötétedik, Sügér elugrik érte. És te mit csináltál ott fenn? Mi egész jól aludtunk.

— Éppen a koporsóból falatozott, mikor rányitottam — kurjantotta Zawała, és egy-egy almát vágott mindenkihez.

A fiúk leültek a kemence körül, csak Róka szimatolt a szekrényekben. Az óra felnyekergett, sokáig habozott, aztán elköhögte az időt.

— No, őrségváltás. Ki megy fel?

Sügér nyugtalanul pislogott körül.

— Tudjátok, a léleknek az a legrosszabb idő, mielőtt a holttest elnyugszik a szentelt földben. Akkor kell imádkozni érte, és kérni valamit, az mindig teljesedik, mert az lesz az első kérése Isten előtt.

— Hát akkor térdre, fiúk — vezényelt félig bohóckodva Zygmunt. — Kérjük, hogy küldje ide nekünk Baumgartent.

— Én még a tisztítótűzbeli szenvedéseit is átvállalom — hetvenkedett vígan Zawała.

Letérdeltek, de imájukban nem volt semmi gú-

nyolódás, mindegyik a bajtársait látta maga előtt, akiket váratlanul lepett meg a halál.

— Most pedig következik a halotti tor — jelentette ki Sügér, miután megtalálta a szekrényben a gyásznép számára félretett palackot. — Uraim, a megboldogultra! Hogy vissza ne járjon!

Éjjel Sügér elhozta a Poznanit. Őszes bajusza és fürge szeme csillogott a lámpafényben.

— Csak ennyien vagytok? — kérdezte csalódottan. — Nem fog sikerülni. Ha nem nyírjátok ki, és felfordulás lesz, akkor mindenkit megölnek, felgyújtják a falut... Nagyon óvatos most.

— Mi lenne, ha aknát raknék a kapu elé? — javasolta Maciej. — Rámenne, mikor kihajt a parkból.

— És ha egy szekér megy rá először? Ma és holnap biztosan nem megy sehová, mert a páncélautója elromlott, most javítják a fészerben.

— Nem akar sikerülni ez a munka — dünnyögte Zygmunt. — Körül kell nézni az udvarháznál, hátha kitalálunk valamit.

Az éjszaka sötét volt, mint újhold előtt mindig. A csillagokat még nem szikráztatta fel a korahajnali fagy, puhán és ködösen hunyorogtak. Nedvesség szállt a rétek felől.

A küszöbön elváltak. Maciej és Róka a kamrában várt a géppuskával. Zygmunt magával vitte Zawałát és Sügért, halkan tűntek el a palánk mögött. Maciej félálomban hallotta a falon át a gazda zsörtölődő basszusát és az asszony hüppögő sírását. Nem voltak benne könnyek, csak a szertartásos gyász jajongott, mint odakint a szél.

A fiúk szipákolva, halkan szitkozódva tértek vissza éjfél után.

— Megyünk? — ült fel az álmából ébredt Róka.

— Nem — hűtötte le Zawała —, itt rostokolunk még holnap is, aztán alighanem ide kell hívni a többieket is, ha végezni akarunk vele. Ez csak erővel megy.

— Nagyon őrzik az udvarházat. A Poznani figyelmeztetett minket, hogy a park tele van drótakadállyal, az őrök meg kutyákkal járnak, saját szemünkkel láttuk.

Lecsapták a felszerelést, keresztet vetettek és lefeküdtek. Reszkettek a hidegtől és az átélt feszültségtől.

— Ki megy fel holnap?

— Én — mondta Zawała, mert eszébe jutott az alma. — Hajlandó vagyok feláldozni magam értetek.

Tizenegy körül a gazdasszony forró tejet hozott nekik. Elégedetten hörpölték a gőzölgő bögrékből. Aztán Zawała, majompofákat vágva zsebtükrébe, fésülködni kezdett. Egyszer csak kiugrott a kezéből a fésű.

— No lám, vendég jön — mondta a gazdaszszony, kezeit köténye alatt összefonva.

— Azt hiszem, máris elegünk van a vendégekből — nevetett kajánul Maciej.

— Sűrű fésű, gyakori vendég.

— Nincs ma gyakoribb váratlan vendég, mint a németek. Ha idejönnének, ugyancsak elcsodálkoznának.

De a nap folyamán megint békésen fújdogáltak az őszi szelek. A gazda újságot hozott. Rávetették magukat a hadijelentésre. A németek néhány várost tervszerűen kiürítettek, közeledett a front.

— Szóval, fiacskáim, sötétedéskor megyünk haza. Nem csináltunk semmit — dörmögte Zygmunt.

— A munkában nem lehet rögtönözni és a jó szerencsére várni, mert akkor csak odavesznek az emberek — bölcselkedett aggodalmasan Róka.

— Te csak ne sajnáld az embereket — fortyant fel Zawała. — Éppen elég hal meg mindennap harc nélkül. Haragszom a megboldogultra, nem küldte ide nekünk a svábot. — Térült-fordult, elindult az ajtó felé. — Megnézem, mit művel Sügér a padláson. Lehet, hogy már felfalta az összes almát, és bebújt a koporsóba...

Zygmunt a térképet nézte. Odakinn sárgás felhők bukfenceztek át a körtefák csúcsán.

Egyszer csak éles fütty hallatszott. Felugrottak és füleltek. Kezük magától kapott a fegyver után.

— Mi az, Sügér? — nézett ki Zygmunt a tornácra. A nyitott csapóajtóban feltűnt Zawała kipirult arca. Almával teli szájjal dünnyögte a jelentést.

— Beszélj érthetően!

— Egy kislány szalad errefelé, majd elveszti a bugyiját ijedtében. Jobb lesz eltűnni — és kört írt le felettük karjával, mint egy varázsló.

Visszahúzódtak a kamrába. Sügér és Zawała a padlásablakból figyelt. A létra vége lassan, himbálózva felhúzódott. A tornácot elállta a gazdasszony. A kislány majdnem nekiszaladt, és izgatottan lihegte:

— Hol vannak, Stachoń néni? Hol vannak a partizánok?

A gazdasszony nem mozdult, csak száját nyitotta a tagadó válaszra.

— Stachoń néni, menekülniük kell, apukám küldött! Jönnek a németek, át a falun!

Zygmunt ugrott ki elsőnek. A kezében tartott géppisztoly minden kétséget eloszlatott. A gyerek most egyenesen hozzá fordult:

— Meneküljenek, jönnek a németek!

— Hányan vannak?

— Apám azt mondja, tizennégyen.

— Baumgarten velük van?

— Velük. Végigjárja a házakat, veri az embereket, és mindenkit elküld árkot ásni!

— Halljátok, fiúk? Eljött! Bravó, megboldogult! — rikkantott le Zawała, és leengedte a létrát.

Összegyűltek az ajtóban.

— Mutasd, hol vannak?

— Ott lenn, az udvarház felől jönnek...

Nem sok idejük maradt.

— Sügér és Róka, fel a géppuskával a tetőre, ha szorul a kapca, tüzeljetek a park fáira, azzal feltartjátok a svábokat. Mi hárman eléjük megyünk, üdvözölni őket.

Enyhén, ősziesen sütött a nap. A felhők könnyű árnyékfoltokat vetettek a földre. Száraz föld, hervadó levelek és a megforgatott trágya szaga szállt a levegőben. Maciej mélyet lélegzett. Futva indultak az ösvényen a falu felé. A kerítések között egy kicsit megálltak.

— Ide figyelj — mondta Zygmunt. — Baumgarten nagydarab ember. Százados. Mindig kutyával jár, fekete farkaskutyával. Tudod: először őt. Egyébként úgyis együtt megyünk. Maradj mellettem.

Most, hogy háztól házig futottak, a falu mintha megnőtt volna. A kertek hervadt fű és napsütötte,

száraz őszi kóró szagát árasztották. Vadul vert a szívük.

— Hol van? — kérdezte Zawała, és hátralökte sapkáját felhevült homlokáról. Nadrágzsebei almáktól dagadoztak, lecsüngtek a combján, akár a tarisznyák.

— Adj egyet — csapott le rá Maciej. Megtörölte az almát, és idegesen beleharapott.

— Ott — lihegett a kislány —, még lejjebb. — Lábai belemerültek a meleg homokba. Egész idő alatt velük szaladt.

— Ne gyere tovább — fogta meg a kezét Zygmunt. Egy meszelt fal elé állította, amelyen néhány maradék légy sütkérezett.

— Itt maradj! Arrafelé lövöldözés lesz — parancsolta.

A kislány engedelmesen megállt. A kerítéshez húzódott, de nem fordult vissza. Tágra nyitott szemmel várt. Félig nyitott szája legörbült, mintha sírni készülne.

Emberek futottak el mellettük, menekültek a németek elől. Maciej kibiztosította géppisztolyát. Lendületesen rohantak lefelé a lejtős utcán. Géppisztolyuk csöve és agya kimeredt a viharkabát szárnya alól.

— Urak — áll elébük egy öregasszony; haját felborzolta a szél. Maciej érezte a szél szívszorító ízét. — Urak, ne menjenek oda! Ott van az Ántikrisztus!

— Ne féljen, anyus — és legyintve kikerülték.

— Meneküljenek, fiacskáim! — kiabált egy másik asszony. — Veri, rúgja az embereket, mint egy vadállat!

— Messze van még? — kérdezte Zawała.

A németeket nem látták, csak parasztok futottak elő a házak mögül.

— Most a Pawlaséknál van, ott ni...

Közel lehetett már, mert kiürült előttük az utca. Csak a kutyák ugattak lent. Most meghallották a németeket.

Maciej zsebrevágta a megkezdett almát.

Mind a hárman odafutottak, kinéztek a kerítés mögül. Két ukrán állt a ház előtt, háttal az útnak, és bebámult a nyitott ajtón. Ordítás és edénycsörömpölés hallatszott ki. Aztán kirohant egy leány, feje köré kulcsolva meztelen karját, amelyen vörös csíkok virítottak.

Vállas tiszt lépett ki az ajtón. Arcát lebarnította a hosszú, verőfényes nyár. Szája ordításra nyílt. Olyan magas volt, hogy kerek sapkáját fogva meg kellett hajolnia, mikor átlépte a küszöböt. Nyitott bőrkabátja mögül kivillant a vaskereszt szalagja. Mögötte katonák álltak, félig még árnyékban, csak kezüket és fegyverüket világította meg a tornácra besütő nap.

— Itt van! — kiáltotta Zygmunt.

Előugrottak. A három géppisztoly sorozatot adott le a németekre.

Baumgarten előrelépett, feje félrebiccent, sapkája leesett. Szőke haját szétfújta a szél. Lábujjhegyre emelkedett, lassan megfordult maga körül, és hirtelen, mintha láthatatlan falnak ütközött volna, annak mentén lezuhant az udvar kopott füvére.

Maciej rövid sorozatokkal lelőtt még kettőt. Arcát eltorzította a gyűlölet. Olyan gyorsan estek el, hogy az már nevetséges volt. Zawała beugrott a tornácra. A németek kirohantak és szétszóródtak az udvaron. Maciej látta, hogy néhány német

vadul ordítva elrohan a földek felé. Egy alacsony altiszt beugrott az istállóba, meg akart fordulni, a küszöbön összeütközött Zawałával. Egymás torkának estek, és az alomban hemperegtek. Maciej rövid sorozatokat adott le a menekülőkre. Nem próbáltak ellenállni. Egyikük lehajolt, és lassan, mintha a legkényelmesebb barázdát keresné, végigfeküdt a felszántott földön.

— Egy német, egy német! — sikoltotta a kislány. Maciej ruháját rángatta, és a csűr sarkára mutatott. Mikor megpróbált kihajolni, arca előtt süvített el a lövés. Hátraugrott. A német a csűr sarkától két lépésre állt a puskájával. Így álltak egymás közelében, várva, hogy melyikük bukkan fel elsőnek. Maciej nem lőhetett. Remegett.

Most két géppuska szólalt meg az udvarház felől. Aztán egy harmadik és még több, már meg sem lehetett különböztetni a kerepelésüket. Jóval felettük fütyültek el a golyók. A németek elveszítették a fejüket. Még nem látták át világosan a helyzetet. Féltek, hogy a saját embereiket találják el. Az ég felé adták le a sorozatokat. Nem lehetett tovább várni.

— Zygmunt — kiáltotta Maciej —, kerüld meg hátulról! — Körülnézett. A határban az emberek kiugráltak a lövészárkokból, eldobálták az ásókat és csákányokat, az egész domboldal megtelt az erdő felé menekülőkkel.

— Öld meg — rángatta hátulról a kislány. Vékony arcocskája vérszomjas volt. — Hiszen meg tudod ölni!

Maciej eltolta. A kislány szeme szénfeketén sütött. Maciej a zsebébe nyúlt. Egy almát talált. Gyorsan átrakta a másik zsebébe.

Most elővette a kézigránátot, kibiztosította,

várt egy kicsit, aztán a csűr sarka mögé vágta. A robbanás döreje megrázta a gerendákat. A légnyomás szalmaport fújt az arcába. A kislány nézett ki először.

— Széttépte! — kiáltotta diadalmasan. A német összegörnyedve feküdt a falnál, a száraz lapulevelek között.

Maciej visszament az udvarra. Zygmunt előrehajolva, kinyújtott kézzel állt, arca kőkemény volt, újra meg újra rálőtt a vályú alá beszorult németre. Zawała a szalmán feküdt, a tehén alatt, amely minden lövésnél felbődült, és a küszöbön túlra rúgta ki a szalmát.

— Eltaláltak? — hajolt föléje Maciej, eltolva a tehén farát.

A halott német nyitott szemmel nézte, amint sebesült bajtársukat kivitték.

— Lecsaptam a puskacsövét, a combomat lőtte át. Megint rám akart lőni. Begurultunk a tehén alá, láttam, hogy nem boldogulok vele, Zygmuntért kiabáltam. Segítsetek, talán egyedül is tudok menni...

Mihelyt elengedték, összeesett. Elsápadt a fájdalomtól. Nagy, sötét vérfolt ütközött ki a nadrágján.

— Átlőtték a csontot — nyögte. Maciej vállára támaszkodva lépte át Baumgarten holttestét. Fájdalma ellenére diadalmasan nézett körül. — Ezt jól elkaptuk! — Aztán megkérdezte: — Kikutattátok a zsebét? Oda nézzetek, óra is van rajta! Gyorsan, gyorsan — sürgette Zygmuntot, aki kikapcsolta az óraszíjat, és kihúzta a halott levéltárcáját. — Pucolnunk kell!

Lentről nagy lövöldözés és az összefutó ukránok kiabálása hallatszott.

A kislány nem tágított tőlük. Géppisztolyukat vállukra dobták, összefonták kezüket, ráültették Zawałát, és ő átfogta a nyakukat. Erőlködve, apró léptekkel futottak a házak között. Lihegtek. Nehéz volt így felfelé futni.

— A németek már kijöttek az udvarházból — kiáltotta a kislány hátranézve —, meneküljenek!

Maciej most vette észre, hogy a kislány a vaskereszt szalagját szorongatja maszatos kezében.

— Dobd el — kiáltott rá —, mert ha megtalálják nálatok, felgyújtják a házat!

A kislány először nem hallgatott rá.

— Majd eldugom! — és a háta mögé rejtette a kezét, mintha Maciej el akarná venni tőle a kincset.

Lassan vergődtek felfelé. Zawała egyre nehezebb volt, összeszorított foggal nyöszörgött. Csípős veríték folyt a szemükbe.

— Fiúk — mondta hirtelen Zawała —, így nem értek vissza. Hagyjatok itt, én feltartóztatom őket.

— Ne hülyéskedj — förmedt rá Zygmunt. Erőlködve futottak néhány lépést.

— Hagyjatok itt. Rohadtul fáj ez a francos nyavalya... — sziszegte. — Hagyjatok itt, nem értitek?!

— Nem — lihegte Maciej —, tovább visszük!

— Legyen eszetek! Ha meglátnak, végetek van!

— Hagyjátok itt nálunk — csipogta a kislány —, ott a csűrünk, elbújtatjuk a szénában.

Szótlanul engedelmeskedtek. Bevitték a kapun, befordultak a csűr felé. A kislány már nyitotta is az ajtót. Feltették a hombár tetejére, és betakarták szénával. Alig futottak ki az udvarból, golyók süvítettek el a fejük felett.

— Megláttak minket!

Rohanni kezdtek egymás mellett, mintha ostorral csaptak volna közéjük.

— Nyavalyás kis taknyos — dörmögte gyöngéden Zygmunt, a kislány kezét fogva.

Már előttük volt a ház, ahol éjszakáztak. Mire elérték, már záporoztak körülöttük a golyók. Nyávogó süvítésüktől hideg futott végig a hátukon.

— Gyerünk, fiúk! — ugrott be Maciej a tornácra. — Tűnés! — A ház üres volt.

— Már meglógtak! — kiáltotta Zygmunt. — A disznók!

Botladozva, egyre lassabban gázoltak a csillagfürtben. A németek félkört alkotva futottak utánuk a faluból. Az erdő már csak egy lépésre volt.

Előttük, a bokrokban hirtelen megszólalt egy géppuska. Beugrottak a fák közé.

Pár lépésre tőlük Sügér és Róka egy gödör fedezékéből lőtte a német csatárláncot.

Már az erdőben jártak, a lövöldözés alábbhagyott. A németek nem mertek támadni. Körös-körül menekülők csörtetése hallatszott. Az erdőbe húzódtak a megtorlás elől. Maciej megállított egy öregasszonyt, aki a mogyoróbokrokban bujkált, és rábízta a kislányt.

— Tudod, csak apádnak beszélhetsz róla! — figyelmeztette a gyereket, és megveregette égő arcát. Aztán a zsebébe nyúlt. Elővette az almát. A harapás helye még meg sem barnult. A friss, fanyar lé végigfolyt kiszáradt torkán.

— Azt mondták nekünk, hogy ott maradtatok... Mindenki menekült — magyarázkodott Sügér. — Azt mondták, lelőttek titeket. Nem

volt mire várnunk, hát visszahúzódtunk az erdő szélére...

— Elintéztük azt a mocskot — tárta szét a karját Zygmunt —, ugye, megmondtam...

— Zawała ott maradt — sóhajtotta Maciej. Megálltak. Hallgatóztak. Messze még folyt a lövöldözés.

Éjszaka, a lassan szemerkélő első októberi esőben, szekeret és orvost hoztak. Az erdő szélén vártak. Két járőr rótta az elhagyott falut. Senki sem ment vissza éjszakára. A házak nyitott ajtaja sötéten tátongott. Csak két reflektor hunyorgott lenn az udvarházban. Körbe forgatták a park fáinak óriásira növelt árnyékát, ezüst nyelvükkel végignyalták a zsúpfedeleket. A németek őrködtek.

Zygmunt óvatosan vezette a többieket. Sokáig hallgatózott a csűr ajtaja előtt, aztán besurrant és felmászott a hombárra.

— Zawała, eljöttünk érted — súgta.

A csendben csak a szél zúgott, és az apró szemű eső sustorgott a tetőn. A csűr üres volt. Körbevilágított a zseblámpájával. Még vér sem látszott a széttúrt szénában.

— Elfogták — súgta Maciejnek. Torka összeszorult, elcsuklott a hangja. Tehetetlenül álltak.

Lassan, némán mentek visszafelé. Egyre sűrűbben esett az eső.

— Kár érte — suttogta végre Maciej.

Ez volt minden.

Az erdő szélén két falusi fiúba ütköztek. Megszorították a partizánok kezét. Hangjuk büszkén, boldogan csengett a sötétségben.

— Jól kinyírták a svábokat! Tudják, hányat? Hetet! És minden veszteség nélkül...

— És maguk öten mertek erre vállalkozni!...

— Egy olyan srácot veszítettünk — dörmögte Zygmunt —, mit tudják maguk, nem ismerték... Zawałának hívták...

— Az a sebesült? — szakították félbe. — A Poznani érte ment, mihelyt besötétedett, elvitték szekéren Kocmyrzówba, az orvoshoz.

— Kórházba viszik majd. A községházán papírokat adtak neki, hogy a faluba való, és a partizánok lőtték meg...

— Hallod — kiáltott fel Zygmunt —, nem fogták el! — Maciej nyakába borult, majd összeroppantotta örömében. — Hallod, testvér, él, megmentették! Szerencséje volt a srácnak!

Megcsókolták egymást. Borostás arcuk nedves volt az esővíztől.

— Ez aztán tiszta munka volt — dörzsölte a kezét Zygmunt.

Mikor elindultak a táborhely felé, nem is érezték a zuhogó esőt. A sötétségben magától harsant fel a nóta, pattogó ritmusát messzire vitte a szél:

...Mert a mi rohambrigádunk
Nem ismer akadályt!

— Megbosszultunk benneteket — suttogott Maciej, mikor már felderengett előttük a tábor.

Az esőben halkan dübörgött a föld: a távoli front morajlott. Közelebb ágyúk dörögtek. Szívét átjárta az öröm. Felemelte a fejét, hadd csapjon arcába az eső. Ez a hang volt a legbiztatóbb mindazok közül, amelyeket eddig hallani vélt.

LENGYELBŐL FORDÍTOTTA MURÁNYI BEATRIX

Dumitru-Radu Popescu

Tenger a sivatag alatt

Napvilágnál haladt át, és jól tudta, hogy meg fog halni, ha nem sikerül a dolog. De a siker biztos volt, muszáj volt sikerülnie. Erős, majdnem bántó volt a fény. Látni lehetett a meder fenekén a köveket, ott, ahol víznek kellene folynia, ha nem száradt volna ki. A kövek olyanok voltak, mint megannyi gömbölyű csont, mint holmi térdkalácsok vagy a hőségtől összeaszott koponyák. A kerékpár lomhán gördült előre a folyó mentén, a híd felé. A székesegyház órája kettőt ütött. Karórájára nézett: pontosan két óra volt.

Jobboldalt elhagyott kertet pillantott meg. Senki sem művelte meg, látszottak a tavalyi ágyások nyomai. A végében, messze az úttól, ahol kukorica növögetett ritkán, kapálatlanul, valami maskarát látott: a gyermekek játékból madárijesztőt készítettek. Irdatlan nagy feje volt sárga tökből. Látni lehetett a szemét, az orrát és a száját. Bicskával faragta ki emberformájúra a tököt, aki odatette. A feje búbjára pedig, azaz a tökre, pecekre tűzve, szalmakalapot nyomtak, kissé a homlokára csapva. Nadrágja is volt a madárijesztőnek, valami zsákféléből, a kabátja meg rongyból. A válláról, a kabát fölött pokróc csüngött le. A ruhája karókból tákolt keresztre volt aggatva, s messziről, az útról nézve olyan mulatságos volt ez a varjúhessegető, hogy nevetni kellett rajta.

A fiú bámulta, közben széles íveket kanyarított kerékpárjával az országút közepén. Majd továbbindult, könnyedén nyomta a pedált s fütyörészett. Tűzött a nap; a nyár olyan volt, mint az átforrósodott anyag; a levegő fojtó és nehéz, de nem sokat törődött vele. Egészen az övéig szélesre tárt, rövid ujjú, fehér inget viselt. Az inge alja szabadon libegett rövid nadrágja fölött. Mezítláb nyomkodta a pedált. A cipője a táskájában volt, a csomagtartón.

A kisváros jó részét körülkarikázta. Hogy ne gondoljon semmire. Minden elő volt készítve, csak az öt órát kellett megvárnia.

Ahogy a folyón átvezető hídhoz közeledett, megszomjazott. A híd nagyon széles volt. Két híd volt, az egyik az autóknak meg a szekereknek, a másik a vonatoknak. A két hidat alig néhány méter választotta el egymástól; messziről egynek látszottak, és ha szóba kerültek, mindenki egy hídként emlegette őket. A hídon — így mondták. A hídnál kezdődött a város. Ott is végződött.

A híd előtt leszállt kerékpárjáról, és a szivattyús kút felé tartott. A kútnak támasztotta biciklijét, és megnyomta a kút karját, de nem folyt a víz. A hídőrök mosolyogtak. Tudták, hogy nem jön a víz. Már sokszor kerékpározott át a hídon, majd minden nap, de mostanáig sohasem szomjazott meg. Kiköpött és ingét a nadrágjába tűrte. Azután kinyitotta a táskáját, és elővette belőle a cipőjét. Az őrök nevették, amikor látták, hogyan húzza föl a cipőjét. Valahányszor fürdésből jött, a folyó felső része felől, ahol a kanyarban még maradt valamicske víz a meder fenekén, a híd mellett, a fűben állva húzta föl a cipőjét. Hogy ne mezítláb menjen be a városba, meg ne lássa úgy valami is-

merős. Az őrök már ismerték a szokását; azt is tudták, hogy a cipőhúzás után úgy szokta megigazítani a haját, hogy ujjaival végigfésüli. Most is így tett, majd fölült a kerékpárjára, és fütyörészve indult el a város felé.

Az utcák néptelenek voltak. Csak csizmák ütemes kopogását lehetett olykor-olykor hallani. Az Unirea utcán át az ortodox templom felé vette útját. Ott már több emberrel találkozott, és a város központjában egyre gyakrabban kellett csöngetnie, hogy el ne üssön valakit.

A bérház belső udvarában hagyta kerékpárját, és fölment az első emeletre. A csengő nem szólt; az ujjával koppantott ötször egymás után az ajtón. Azután megint ötöt kopogott. A lány ajtót nyitott. Sötét színű, nagyon hosszú pongyolát viselt. Valószínűleg az anyja pongyolája volt. A fiú egy szót sem szólt hozzá addig, amíg megkönnyebbülten föllélegezve le nem ült az egyik székre.

— Légy szíves, adj egy pohár vizet.

A lány teli bögrével adott neki. A fiú egy hajtásra kiitta.

— Köszönöm — szólt, és visszaadta a bögrét. — Mit csináltál?

— Történelmet tanultam.

— Ahá! — nevetett a fiú.

A lány javítóvizsgára készült történelemből, és a nyár vége felé járt. Bármikor megkezdődhettek a pótvizsgák, addig el kellett készülnie.

— Hát te mit csinálsz?

— Bicikliztem egyet.

— És megszomjaztál, és hozzám jöttél vizet inni.

— Nem, azért jöttem, hogy lássam, mit csinálsz.

— Látod: történelmet tanulok — mutatott a könyvére, mely éppen Bismarcknál volt kinyitva.

Nagy szeme volt, a pongyola alatt — jól látszott — gömbölyödött a válla. Kék volt a szeme; a fiú elmosolyodott, amikor eszébe jutott, hogy a lányt Ioanának hívják. Szerette volna, ha Vioricának hívják, vagyis Violának. A viola tudományos neve: viola adorata. „Persze, butákat gondolok" — morfondírozott magában. Hosszan nézte a lányt, de az nem vette észre. Rádiókészüléket vett elő az egyik szekrényből, levette róla az asztalterítőt, amibe betakarták, és bekapcsolta. A készülék nem akart megszólalni. Még halkan sem, ahogy szabad volt.

Az udvarról fölhallatszott a gyerekek tapsikolása. Az udvaron levő vadgesztenyefa körös-körül árnyékot vetett. Leszoktak a délutáni alvásról. A lány hallgatta a gyerekek énekét és ütemes tapsát:

Kis keszkenőm elveszett,
juj, most otthon megvernek...
Szerezd vissza, galambom,
megcsókollak, angyalom...

— Miért nem szól a rádió? — kérdezte a lány, s közben folyton a keresőgombot forgatta.

— Nem tudom. Talán elromlott...

— Nincs semmi baja — szólt a lány, miután minden oldaláról jól megnézte.

A fiú nem zenét, hanem híreket szeretett volna hallgatni. A legbelső szobában voltak, onnan semmi sem hallatszott ki a folyosóra. A lány azonban szerette a zenét. Talán ezért nem szólította nevén a fiút, ezért hívta Beethovennek. A lány úgy

vélte, hogy zenei hallása sokkal jobb az átlagosnál. Föltételezés volt csupán, de a fiú nem tiltakozott ellene. Azt olvasta valahol, hogy a csodálat olykor a szerelem jele lehet. Ezért örült neki, ha Beethovennek hívta.

Két fegyverdörrenés hallatszott a távolból. A gyerekek tovább énekeltek és tapsoltak. A fiú az ablakból nézte őket. Angela, a harmadik emeleti szabó kislánya mókásan vezényelt.

— Beethoven — mondta a lány —, nézd meg, mi van a rádióval, miért nem szól.

A fiú megvizsgálta a lámpákat, a kapcsolásokat, de semmit sem talált. Egyszerre majd megdermedt; eszébe jutott az öt óra.

— Mi lelt? — kérdezte a lány.

— Semmi...

— Elsápadtál. — Kezét a fiú homlokára tette.

Még sohasem tette kezét a homlokára; a fiú, mint aki álmából ébredt, elmosolyodott.

— Sokat voltál a tűző napon, talán napszúrásod van...

— Nincs — mosolygott a fiú. — Csak te látsz sápadtnak.

A gyerekek tovább énekeltek, mintha mi sem történne a föld kerekén. Nem törődtek semmivel. A vadgesztenyefa árnyékot vetett, a nap pedig haladt az égbolton, mint mindig. És a gyerekek összeverdesték a tenyerüket.

A fiú most már valamennyit ismerte a hangjáról.

— Mire gondolsz?

— Ez a Sanda hangja, hallod? Ez pedig azé a kis békáé, a Mariné! Most ő kiabál. Szörnyen kiabál!

— Szemtelen kölyök.

— Neked nem tetszik?

— De igen. Őt szeretem a legjobban.

Ő sohasem volt szemtelen. Most sem mert volna az lenni. Nyilvánvalóan nem tudta, hogyan viselkedjék. Mit tegyen? Fogja meg a kezét, mint a moziban, és csókolja meg? Félt tőle. Félt még attól is, hogy a szemébe nézzen.

A leány kiment a konyhába, a fiú figyelemmel kísérte lépteit. Hallgatta házipapucsának csoszogását. Csisz-csosz. Meglehet, hogy soha többé nem fogja hallani. De most még volt két órája, annyi ideig lehet vele, két óra hosszat. Lehet, hogy öt órakor elfogják. Lehet, hogy nem fog sikerülni a dolog, lehet, hogy sikerülni fog, és menekülés közben lövik le. Vagy sikerülni fog, és élve fogják el. Bárhogy lesz is, nem kegyelmeznek neki. Meg volt róla győződve, hogy minden úgy fog végbemenni, ahogy kitervelték. Másodpercnyi pontossággal. Élve kell maradnia, és meg kell várnia a lányt a gimnázium kapujában a pótvizsgája után. Azok nem kegyelmeznének neki, csak megkínoznák, és közben kegyelmet ígérnének. Csak hogy mindent elmondjon nekik. De nem lesz mit elmondania, mert minden sikerülni fog, másodpercnyi pontossággal. Ha nem, megkínozzák, utána pedig agyonlövik. És hogy semmiképp se, egyetlen szót se tudjon ejteni, néhány gramm patkánymérget varrt az inggallérjába. A gallér bal sarkába. Hogy akkor is elérhesse a szájával, ha a kezét megkötözik. Főképp attól tartott, hogy álmában szólja el magát, miután megverték. Csak ő tudott az inggallérban levő méregről. De bizonyos volt benne, hogy másodpercnyi pontossággal megy majd végbe minden, ahogy kitervelték.

— Ahá! — kapott hirtelen észbe; már tudta, miért nem szól a rádió. Lehajolt, megfogta az

egyik csatlakozózsinórt. A készülékben egy keleti dallam hangzott föl.

— Mi baja volt? — kérdezte a lány örvendezve a konyhából.

— Semmi — nevetett a fiú.

— Állítsd halkabbra.

— Azt teszem.

— Most gyere ide mellém, mutatok valamit.

— Nem lehet — felelte a fiú.

— Miért?

— Mert én vagyok a föld — hangzott a válasz.

— Hogyhogy te vagy a föld?

— Hát úgy. Én vagyok a föld. Különben nem szól a rádió.

Elfelejtették földelni, s a készülék nem működött másképp. A háziak sokáig tartották elrejtve a pincében meg a padláson, leszoktak a hallgatásáról. Ha hallgatták is, csak félve, ritkán. Az utóbbi időben kidobták azt a huzalt is, amely földvezetékül szolgált, és a lány megfeledkezett erről. Zenét szeretett volna hallgatni a fiúval, meg akart feledkezni mindarról, ami a városban folyik, meg a Bismarcknál kinyitott könyvről is.

Fehér cicával a karjában jelent meg.

— Nem tudom, minek kereszteljem — mondta.

A konyhában szerette volna a fiúnak megmutatni a cicát, a kemence alatt elhelyezett ládikájában.

— Szép?

— Az.

A kis macskának pántlika volt a nyakán, s valóban szép volt. A fiúnak főképpen az tetszett, hogy szép nyugodtan elüldögél a lány karjában.

— Gyere közelebb...

— Nem tudok. Föld vagyok — mosolygott.

Valóban nem mozdulhatott a helyéről, nem engedhette el a vezetéket. Akkor nem hallottak volna egy hangot sem. A lány pedig szerette a zenét, tehát a helyén kellett maradnia. Állt rendületlenül. A lány odalépett melléje, és odanyújtotta neki a cicát, a fiú megcirógatta a cica puha, fehér bundáját. Meleg volt és bársonyos.

— Olyan mereven állingálsz ott, mint az Északi-sark — állapította meg a lány. — Mintha te volnál a föld északi sarka. Vagy a déli sarka — rándította meg a vállát, mint aki tisztában van vele, hogy nem nagyon találta el a megfelelő kifejezést. — Butaságot mondtam? — kérdezte azután nagyon komolyan.

— Nem.

— Udvariasságból mondod...

— Jó, akkor azt mondtál.

— Most gonosz vagy. Vagy az akarsz lenni. Figyelj ide, hogy képzeltem. Te vagy a világ egyik sarka, az antenna a másik sarka, ezt gondoltam magamban, amikor az előbb azt a butaságot mondtam... Két sarok, nélkülük nem hallani a muzsikát... De átmehetnél valami más állomásra, ezek a törökök úgy nyávognak, mint a macskák.

Valamennyi állomás a front állásáról közölt híreket. Csak a törökök közvetítettek zenét.

„A németek északnyugat felé vonulnak visszа..."

„Csapataink..."

„A szovjet csapatok..."

Mindazt, amit a rádión hallott, látta a városban is. A németek még a városban voltak. Holnap vagy holnapután kell elhagyniok a várost. Egy részük elment. Más részük visszaszivárgott. A városban teljes volt a zűrzavar.

A török rádió változatlanul keleti zenét adott. A fiú ismét megsimogatta a cicát. Semmit sem szólt neki a hadifogolyvonatról. Egyáltalán semmiről sem. Még a hídról sem.

— Beethoven, te szereted a történelmet? Én nem. Nagyon nehéz. Rengeteg évszám, birodalom, császár, dinasztia, háború, király, királynő, év, hónap, nap, rengeteg dátum, bizony isten rengeteg. Ki nem állhatom.

— Muszáj megtanulnod, különben ősszel évet ismételsz.

— Nem akarok ismétlő lenni, nem akarok évet veszíteni.

— Ne is akarj. De a fő, hogy tudj. Ha egyszer jól megtanulod, soha többé nem kell pótvizsgáznod. Bizony isten — mondta a fiú is, akárcsak a lány.

Leszakadt a kőhíd,
elvitte az árvíz.
Építünk majd szebbet,
jobbat, erősebbet.

Elhallgattak, az énekre figyeltek. Ők is ugyanezt a gyermekdalt énekelték, amikor kicsik voltak.

A fiú lopva ásított egyet; érezte, hogy mind jobban erőt vesz rajta a kimerültség. Mint akit letaglóztak. Érezte, hogy a szeme ég, tekintete fátyolos a fáradtságtól. A szíve is fájt. Érezte, milyen hevesen lüktet az egész bal oldala. Mintha egy, a föld alá süllyesztett harang szólna, olyannak hallotta a saját szapora szívverését. Nyugodt volt, de a fáradtság felőrölte, és egyre szomjasabb lett. Még egy pohár vizet kért, de ez sem csillapította gyomrának égető hőségét. Az órájára pillantott; észre-

vette, hogy remeg a keze és tompa az érverése. Hiába áltatta magát, félt. Simogatta a macskát, hogy ne vevődjék észre kezének reszketése, és hogy önmagát meggyőzze: egyében sem jár az esze, mint a macska fehér bundáján.

— Mutasd csak az órádat!

A lány nyújtotta a kezét, hogy megnézhesse.

— Pontosan jár — mondta a fiú.

— Tegnap igazítottuk össze. Jó óra mind a kettő, egyszerre járnak, ugyanazt az időt mutatják.

— Kölcsönadnád holnapig?

— Az órát?

— Azt. Szeretném még egyszer ellenőrizni, hogy pontosan járnak-e.

Kinyújthatta volna a kezét, hogy átfogja a karját, és segítsen az órát lecsatolni. Nem mozdult.

— Tessék — nyújtotta át a lány.

A szíjánál fogva tartotta; nem ért össze az ujjuk. A fiú fölcsatolta az órát a bal kezére, a sajátja mellé, valamivel följebb. Ránézett a másodpercmutatókra: egyformán jártak. Mintha nem hallaná, a füléhez emelte, úgy hallgatta őket. Úgy vertek, mint két szív. Más-más hangon, de egy ütemben. Az övé valamivel halkabban ketyegett.

— Biztos találkád van — mondta a lány —, és nem akarsz elkésni. Félsz, hogy rosszul jár az órád, és később érsz oda. Nem jó, ha a lánynak kell várni. Lánnyal találkozol, ugye?

— Igen.

— Eltaláltam. Különben, nem volt valami nehéz eltalálni. A fiúk ilyenkor óvatosak és korrektek. Pontosan érkeznek. De hátha a lány nem lesz ott?

— Nem is akarom, hogy ott legyen — szólt a

fiú. — Azt szeretném, ha csak én mennék el, ő pedig eltévedne útközben.

— Juj, de mulatságos vagy — nevetett kissé erőltetetten a lány, hogy azt a látszatot keltse, mintha nem érdekelné a fiú. Mert hisz mi más lehet, mint szerelmi légyott? Ők egymás előtt soha, egyetlen szót sem ejtettek ki szerelemről. Féltek egymástól. Túlságosan jó barátok voltak. Soha nem is árulta el magát előtte, nem is sejtetett vele többet, mert félt, hogy esetleg elrontja a barátságot. Ha a fiú nem érez iránta semmi különösebbet, nem folytatódhatna a barátságuk azok után, hogy fölfedi érzelmeit. Zavarban volnának. Ragaszkodott a barátságukhoz, noha nem tekintette csupán barátságnak. De jobbnak látta hallgatni, hogy el ne rontsa. Most már bánta, hogy a találkáról beszélt vele. Bántotta, hogy másvalakivel találkozik.

— Szép? — kérdezte, nem tudva uralkodni magán.

— Nagyon csúnya. De nem lesz ott.

— Miből gondolod?

— Mert nem őrá várok. És nem is beszéltem meg találkozót azzal a lánnyal...

— Akkor meg honnan veszed, hogy ott lesz?

— Megtörténhetik valami ostoba véletlen folytán. Mi nem lehetséges manapság? Bármikor találkozhatik az ember azzal, akivel nem akar.

A lány óraszíja körös-körül még őrizte kezének melegét. Olyan volt ez a szíj, mint egy hosszú, hosszú kézszorítás. Mintha a kezét fogta volna.

Azért kérte el tőle az órát, hogy valamiképp el ne késsen. Másodpercnyi pontossággal ötre kell ott lennie. Ha valami képtelen véletlen folytán fölmondaná az órája a szolgálatot, ott van még a

lány órája. Különben minden dugába dőlhet. A halál másodpercek kérdése. A siker is. No meg persze a hidegvéré. Meggyőződésből nem kételkedett. Vállalta. Nem azért szerelte föl magát méreggel, mintha nem bízott volna magában, hanem arra az esetre, ha valami nem várt esemény folytán elhagyná az ereje.

— El ne rontsd nekem, apámtól kaptam — figyelmeztette a lány.

— Ne félj. Már hogy rontanám el?

Az ablak melletti asztal sarkán állt az apja fényképe. Ez maradt: egy fénykép. Öt órára belőle is ennyi maradhat: fénykép az asztal sarkán. Furcsa dolog a lét és nemlét kérdése. Egy szemvillanás, és az ember visszakerül oda, amiből lett.

— Nincs semmiféle lány a dologban — mondta, hogy a lányban semmi kétség se maradjon. — Becsületszavamra — jelentette ki ünnepélyesen, majdnem erélyesen.

A lány hitt neki.

— Csak azért kértem el az órádat, hogy a perceink együtt, egyformán, egyszerre járjanak. Úgy, mint a mesében... — Elmosolyodott, mert úgy érezte, túlságosan is szenvedélyesen beszélt. — Szó sincs semmiféle szerelmi találkáról — ismételte meg, habár erre már nem volt szükség.

Azért ismételte meg, mert kellemes emléket akart hagyni maga után, ha emlékké válik. Mert mást nemigen tudott volna maga után hagyni, ha eltávozott, csak kellemes emléket. Nem volt értelme szerelemről beszélni, a pillanat nem volt rá alkalmas. Meg nagyon késő is volt már.

— Ja igaz, majd elfelejtettem — élénkült föl hirtelen.

Valóban megfeledkezett róla. Elhozta a táská-

jában a növénygyűjtőjét. Ez is emlék maradhat. Nagyon ragaszkodott hozzá, szerette a természetrajzot. Emlékezett minden egyes helyre, ahonnan a virágokat és növényeket összegyűjtögette.

— Neked adom a növénygyűjtőmet — szólt. — Tudom, hogy szeretted nézegetni. Nekem már nem kell, felnőtt lettem...

Odaadta. Kékbe kötött, kemény födele volt. A lány nagy, vörös ceruzával fölírta az első lapra: Beethoven.

— Jaj, de örülök! — Elpirult és lapozgatni kezdett. — Búza — olvasta az első címkén. — Triticum vulgare.

A fiú sápadtan nézte a sápadt búzakalászt. És közben az időzített aknára gondolt. Pontosan abban a pillanatban kell fölrobbannia, amikor már elhagyja a folyó kanyarulatát, és a városi csatorna nyílásához ér.

— Dália — szólalt meg a lány. — Dahlia variabilis.

Neki kell az aknát elhelyeznie, utána pedig fölpattanni és futásnak eredni, könnyedén átugrálva a köveken. A folyó kiszáradt.

— Káposzta — nevetett a lány. — Brassica oleracea.

Úgy kell áthaladnia a hídon, mintha csak sétálna. Mindig öt órakor ment át a hídon, a malmárok felé. Mire a híd közepére ér, társainak tüzelniük kell az őrszemekre. A híd mindkét vége felől. Látta önmagát, amint lecsúszik a vashíd lábazata felé, és megint megszomjazott. Mintha az aknát fogta volna a kezében. Az ajka teljesen kiszáradt.

— Krizantém. Sárgarépa. Összevissza raktad őket, hallod-e, Beethoven?... Neked mondtam,

hogy összevissza raktad őket. Nincsenek sorba rakva.

— Úgy voltak... Lehet, hogy...

— Nézd, moha! Milyen pompás zöld! Nem? Hol szedted?

— Az Öregkő melletti erdőben. Még egészen zsenge moha, és valóban csodálatos zöld. Nézd, eper! Fragaria elatior. Majdnem ezüstszínű a levélerezete. Szereted az epret?

— Szeretem. A málnát is.

— Málnám is van. Látod, milyen hosszú a gyökere? Nézd!

— Krumpli! De mulatságos! Így kiszáradva nem szép, egyáltalán nem szép!

— Zölden mindegyik szép. Mit vársz egy halott, kiszáradt krumplitól? Solanum tuberosum! Elvesztette minden illatát, így aztán valamiféle burjánnak látszik. Hülyeség, ugye?

— Nem hülyeség. Szép a gyűjteményed... Nini, napraforgó! Helianthus annuns!

A fiú nevetett. Örült, hogy tetszik a növénygyűjteménye. Ő is élvezte. Csupa szép növénypéldányt válogatott össze. Virágzásuk idején. Akkor voltak szépek, színpompásak, illatosak, és homályosan ki lehetett venni a gyümölcsüket is. „Virágzáskor minden növény csupa báj" — gondolta.

— Ó, nézd csak, ibolya! Viola adorata.

— Petrezselymed is van? És gesztenyéd! És meggyed is! Prunus cerasus. Finom csészelevelek!

Mintha a kert valamennyi virága betódult volna a szobába, a levegő tavasztól illatozott. Egymás mellé ültek egy-egy székre, az asztalhoz, és lapról lapra, türelmetlenül haladtak előbbre.

— Hóvirág. Galanthus nivalis. Mint a csen-

gettyű. Épp olyan, mint a képeken. Szélesre nyílt, fehér szirmok. És zeller, Apium graveolens.

A gyűjtemény minden virágát megnézték; arcukról eltűnt minden árnyék. A lány csupa mosoly volt. A fiú teljesen megfeledkezett az öt óráról.

— Birsalma. Cydonia oblonga. Beethoven, szereted a birsalmát?

— Ó, hogyne szeretném. Különösen borba főzve. Ettél már valaha ősszel borban befőzött birsalmát?

— Nem.

— Tudod, összefut a számban a nyál, ha csak rágondolok. Micsoda illat és milyen íz... Bódító.

— De hamuban sült birsalmát már ettem. Megtanítalak rá téged is, Beethoven... Jó nagy tüzet raksz, egészen apró szemű szénnel, a birsalmát bedugod a hamujába, de nem a legtüzesebb helyen, és vársz, amíg át nem sül... Itt-ott majd megfeketedik a héja... Úgy eszed, mint valami... Nem is tudom, mihez hasonlítsam. Nincs annál jobb a föld kerekén, bizony isten, Beethoven! Ezer évig elélhetsz, akkor sem eszel jobbat! Ezer évig élni, és szépen... Akárcsak a mennyországban, bizony isten, Beethoven. Sült birsen... De gondolom, borban is jó lehet, akkor is csak birsalma marad. Ősszel eszünk majd kisütve is, borban főzve is. De nini, fokhagymád is van...

— Vöröshagymám is, póréhagymám is, hogy az oltyánok meg ne nehezteljenek, és kaprom is... Hű, milyen íze van a kapornak! Nemcsak ételbe főzve. Így nyersen, a kertből...

— Nicsak, kék lóhere. Meliotus albus...

— És gyermekláncfű, Taraxacum officinale...

— Hát ezeknek miért nem írtad oda a nevét?

— Nem volt rá időm, és egy része még egészen

friss szedés. Némelyiknek meg nem is tudtam a nevét. Majd te beírod. Egy se maradjon név nélkül.

— Kikeresem a latin nevüket is — ígérte meg a lány. — Látom, üres lapjaid is vannak. Még gyűjtök hozzá, nem hagyok egy lapot sem üresen. Ez lesz aztán a növénygyűjtemény! Rá sem fogsz ismerni, mikor megmutatom.

— Ó, megismerem őket. Minden virágról tudom, hogy hol gyűjtöttem, és valahányszor nézegetem őket a növénygyűjtőben, viszontlátom magam aznap, amikor szedtem, újra átélem azokat a napokat, bizony isten... Azalatt, amíg nézegetem őket, minden eszembe jut, minden, amit műveltem. Mintha csak magamat nézném, mintha rátalálnék magamra, bizony isten. Miért nevetsz?

— Csak úgy — nevetett a lány. — Hogy nekem adod. Akkor miért adod nekem?

— Már mondtam: mert felnőtt lettem...

A lány tiszta tekintettel nézett a fiú szemébe. Biztos volt benne, hogy szereti, különben nem ajándékozta volna neki a növénygyűjteményét; egy pajtásának nem adja oda az ember csak úgy a növénygyűjteményét. Nem, nem, nem, gondolta, ezerszer nem. Nem adja oda csak úgy. Ő pedig mindenestül neki adta, az eltöltött napjaival együtt, a szerelmével együtt; így kellett történnie, gondolta.

— Beethoven...

— Mi van?

— Semmi, semmi... Csak kimondtam a neved.

Eszébe jutott, hogyan ismerkedtek meg. Egy délután, alkonyattájt. Hazafelé tartott egy osztálytársnőjétől. Együtt készültek történelemből, és úgy váltak el egymástól, hogy nem sokat értettek

belőle. Képtelen volt megjegyezni az évszámokat, akkor minden összezavarodott benne. A történelemtanárnő dátumokat követelt tőlük történelemből. Ahogy ment hazafelé, kiabálást hallott, és jó távolról észrevette, hogy néhányan összeverekedtek. Több rendőr be akart vonszolni két vagy három embert egy kapu alá. Biztos részegek, gondolta, és folytatta az útját. Az utcai lámpák halványan kigyúltak. Sípszavak keresztezték egymást innen is, onnan is, mint a fekete fények. Megijedt és megnyújtotta lépteit. Háború volt, este kijárási tilalom. Alighogy belépett a bérház kapuján, és elindult fölfelé a lépcsőn, megnyílt a kapu, s valaki utána sietett. Megrémült: biztos tolvaj. A folyosón egyetlen körte sem égett, és félt a naplemente utáni félhomályban. Meggyorsította lépteit. Az ismeretlen az első emeleten utolérte, és megkérdezte tőle, van-e a háznak másik kijárata. Nincs, válaszolta. És megint folytatta volna azt útját, ha meg nem látja, hogy az ismeretlen csupa vér. Az egész arcát elborította a vér, mint valami álarc. Csak a szemének színe árulta el, hogy fiatal ember. Nagyot nyelt, nem tudta mitévő legyen. Egyszeriben elment a kedve az orvosi pályától, úgy elborzasztotta az a véres arc. Az utcán a sípszavak egész közelről hallatszottak; a fiú szeme megrezdült. Hirtelen megjött a bátorsága, és kézen fogta, mint egy gyereket. Védelmébe akarta venni, óvni, mintha az anyja volna. A füttyök még élesebbek lettek, hasogatták a fülét. Elővette fehér zsebkendőjét, a fiatalember arcára tette, hogy elálljon a vérzés, hogy ne lássa a piros arcot. És hogy valamiképpen elrejtse. Még néhány lépcsőfokot mentek fölfelé; úgy követték őket a sípszavak, mint a vérebek, nem bírták lerázni. A sípolás be-

hatolt a ház kapuján, és a lépcsőfokokon, föl, az utolsó emeletig, mintha mind beleremegtek volna. A lakásuk ajtaja előtt levette szeméről a kendőt, s míg bal kezével lázasan kereste a kulcsot, jobb kezével melléhez nyomta a férfi arcát, mint egy kisgyerekét. Hogy elrejtse. Beléptek az ajtón, a léptek már dübörögtek föl a lépcsőn. Elfordította a zárban a kulcsot. Lélegzet-visszafojtva figyeltek az ajtó mögött. Arcát ismét melléhez szorította, remegve ölelte magához, ezzel adva értésére, hogy meg sem szabad mukkannia, és így akarva beléje önteni valamit a saját bátorságából. Amikor elhalt a sípszó, kimerülten néztek egymásra, és holtfáradtan rogytak le a konyhában két székre. Ekkor nézett rá először mosolyogva; a lány értetlenül ült mellette. A fiú csak nézett rá, és mosolygott. És ujjával rámutatott. Ő végigmérte magát, és meglepetten látta: a blúzán, bal oldalt, a bal melle fölött ki lehetett venni a fiú szájának, orrának és szemének nyomait; arcát, állát fehér foltok választották el egymástól. Csupa vér arcmása rányomódott az ő fehér blúzára. Furcsán és eltorzulva a jobb oldalára is rányomódott. A száj, az orr és a szem tisztábban látszott. A kendőjét is megnézte, de ezen sem a száj, sem az orr nem hagyott nyomot; egyetlen hatalmas, majdnem kerek folt volt az egész, és csak a szem helyét lehetett valamivel tisztábban kivenni. Elnevette magát, és berohant átöltözni. Azóta sem mosta ki azt a fehér blúzt; elhatározta, hogy sohasem fogja kimosni. Még most is egészen tisztán látszottak a nyomok. Csak a színük lett halványabb.

Kezébe vette a növénygyűjtőt, és elgondolta, hogy az a blúz örökre megőrzi számára az arcát,

az aznap esti arcát. Még akkor is, ha összevesznének. Ránézett és megkérdezte:

— Beethoven, össze fogunk-e veszni valaha?

— Hát tudom én?

— Hát ki tudja?

— Nem veszünk össze. Miért vesznénk össze? — mondta rá gyorsan. — Vasárnap elviszlek moziba.

— És ha nem akarok elmenni, összeveszünk?

A fiú nem válaszolt. Megkövülten állt: mint aki elvesztett valamit. Síri csönd támadt; abban a pillanatban meghallotta az órák ketyegését. Egyre hangosabban ketyegtek, majd megsüketítették. Az idő eljárt, s ő megfeledkezett róla. A mutatókra nézett: indulnia kellett.

Figyelj, nyisd jól ki a füled,
Lássuk, rájössz-e vagy sem,
ki kiáltja most a neved,
kitalálod-e vagy sem...

Hallgatta a gyerekek énekét. Egymás nevét kiáltozták, s közben egyenként a vadgesztenyefa mögé bújtak, arccal a szomszéd udvar felé fordulva.

— Marin!

— Angela!

Mindketten a gyerekek játékát figyelték; a másodpercek surranása hallatszott a szobában. A fiú minden gyereket megismert a hangjáról.

— Nicu!

— Nem ő!

— Vasile!

— Nem!

— Viorica, Nicu, Angela, Vasile, Viorica...

Sorjában, egymás után a gesztenyefa mögé kerültek. És tovább énekeltek, tovább játszottak. Marin olyan ügyesen elváltoztatta a hangját, hogy senki sem ismerte föl. Csak a fiú ismert rá, sokszor hallotta már a lány szobájából. A lányra nézett, és fejével a gyerekek udvara felé intett.

— Szép idő van — szólalt meg.

Butaság volt, de valamit mondania kellett. Az idő valóban gyönyörű volt. Az égbolt tiszta kék.

— Mennem kell — szólalt meg újra.

Elindult, háttal az ajtó felé, hogy minél tovább láthassa. Piros volt a lány fiatal ajka, és ő még sohasem érezte az ízét, és talán sohasem fogja megcsókolni, ha most elmegy. Még egy lépést tett az ajtó felé. Látszottak mellének körvonalai, még a lélegzését is látni lehetett. És ha most elmegy, sohasem hajthatja fülét a keblére, hogy hallgassa a lélegzését. Másodpercek teltek el, míg eljutott az ajtóig.

Ki kiáltja most a neved,
kitalálod-e vagy sem...

Őt vajon ki szólítja? Ezt gondolta magában. Ki hívja? Könnyen megtehette volna, hogy nem megy el. Akkor biztosan életben marad. Itt, nála nincs veszélyben. Itt biztonságban van az élete. „Talán ő szólít" — mondotta magában. Ha elmegy, akkor is, ott is ő fogja szólítani. Mosolygott. Micsoda ostobaság, hogy a halál szólítja; micsoda ostobaság. Elvégre senki sem szólítja, de ott kell lennie öt órakor.

— Miért mosolyogsz? — kérdezte a lány.

— Csak úgy. Eljössz a moziba?

— Elmegyek — felelte. — De gyere föl holnap is.

— Eljövök és megmondom, mit játszanak.

— Várlak.

Megfogta a kezét, először, amióta megismerkedtek, és elcsodálkozott, milyen könnyű a keze. És milyen pici. A tenyerére nézett: olyan volt, mint egy gyermektenyér, nem szántották keresztül-kasul mély barázdák. Csak a három fő vonalat lehetett élesen, tisztán kivenni. Az arcához akarta szorítani ezt a tenyeret, de szégyellte magát. Sürgetve, lüktetve hívták a másodpercek. A szemébe nézett, és elszomorodott: hátha nem látja többé? „Ugyan, butaság" — mondta magában, és hogy inába ne szálljon a bátorsága, nevetett.

— Hát akkor holnap...

Mélyen a tenyerébe csókolt. Megcsókolta a tenyerét, a három vonalat, és úgy érezte, hogy egész életét csókolja meg. A három vonal körül a függőleges az élet vonala. A sors vonala, ahogy a cigányasszonyok nevezik. Nagyon meleg volt a tenyere, és érezte, hogy remeg.

Kiment az utcára, és az Unirea utca felé kerékpározott. Ott, a hetes szám előtt megállt, és a kapu alatt másikra cserélte fel a táskáját. Egy férfi várta. Biciklijén a híd felé hajtott; közben figyelte a másodpercmutatót. Minden tökéletesen rendben ment. A hátán levő csomagban akna volt. Könnyűnek érezte. Nem is gondolt rá. Fütyörészett és lassan nyomta a pedált, mintha csak szórakozásból biciklizne. Eszébe jutott a lány. A télen együtt indultak el kerékpáron, s a hídon túl, a mezőn elkapta őket egy hófelhő. Nagy, fehér, bolyhos hópelyhek hullottak, belepték őket. Ők csak haladtak tovább, egymás mellett a fehér hófelhőben,

és miközben lassan nyomták a pedált, egymást nézték. A hópelyhek ellepték a hátukat, a vállukat, és fehér lepellel borították be őket, a kerékpárokat, a kezüket. Csak az arcukat nem. A lágy hópelyhek az arcukra hullva, rögtön el is olvadtak. Már régóta nyomták a pedált, jól kimelegedtek, és a hópelyhek gyorsan elolvadtak az arcukon. Az arcukra mintha nem is hullott volna hó. Kipirult az arcuk, nevettek, a fiú időnként kitátotta a száját, hogy belehulljanak a hópihék, és amikor a lány ezt látta, majd megpukkadt nevettében. Hófehéren értek a hídra. Csak az arcuk maradt tiszta a havazásban. Mintha akkor ismét beleszeretett volna. Talán a hó miatt. Hullottak, egyre csak hullottak a nagy hópelyhek lomhán, és ők egészen közel bicikliztek egymás mellett, és nevettek. A Szaharáról beszélgettek. A lánynak írásbeli dolgozatot kellett írnia, földrajzból, de egy szót sem írt le, mert nem tetszett neki a téma. A Szahara mindig elszomorította, még térképen is, és képtelen volt leírni a végeláthatatlan homokot, az élet sivárságát, a földi élet jelének, a zöldnek tökéletes hiányát. Képtelen volt szépen írni olyasvalamiről, amit nem szeretett. Az ő számára a Szahara nem is létezett, és nem látta értelmét, hogy megtanulja. Pusztaság, élet nélkül, emberek nélkül, növényzet nélkül. Nincs vize, és víz hiányában minden kipusztult. A fiú hiába próbálta neki megmagyarázni, hogy a Szahara csupán az emberek által egy időre elhagyatott terület, hogy valójában a pusztaság sem pusztaság, hogy víz a földkerekség minden részén található, akárcsak élet, és senki sem tudná kiapasztani. A Szahara egyszer, valamikor, ki tudja, miért, kipusztult, és úgy maradt. De volt vize, sőt azt olvasta valahol, hogy a

sivatagok alatt óriási tengerek vannak. Az embernek csak meg kell mozgatnia, felszínre kell hoznia ezeket a rejtett kincseket, és újra életre kell keltenie a növényzetet, a termőföldet. Minden az embertől függ, mondta. Ahová behatol az ember, ott erdők nőnek, madarak és mindenféle állatok szaporodnak el. A sivatag gyilkol, mondta a lány. Sivatag valójában nincs is, válaszolta ő. Csak a felszínen és csak rövid ideig... A föld tele van vízzel, és a víz mindig eleven, akárcsak a mesében!

A hópelyhek meg egyre hulltak, és a lány egyszer csak azt mondta, sajnálja, hogy semmit sem írt a dolgozatfüzetébe. Nem gondolta át eléggé, nem tudta elképzelni, hogy az ember bármilyen Szaharát, bármilyen pusztaságot le tud győzni, hogy az afrikai homoksivatagok nem örökkévalók, és hogy a víz valamikor még életre fog ott mindent kelteni.

— Elégtelent kapok a dolgozatomra — szólt.

— Hármast kapsz — ingerkedett a fiú.

— Beethoven, ne nevess ki, mert megverlek.

A fiú hahotázva nevetett. Nagyon szerette volna, hogy a lány megverje.

Az utcák teljesen elhagyatottak voltak. Mintha döghalál pusztított volna. Mintha kihalt volna a város. Csupán a németek jártak-keltek nagy sietve, ide-oda. Már nem volt idejük sétálni, mint azelőtt. Szűk lett nekik a város, szorította őket az idő. A távolban ritkán egy-egy gránát robbant. A front gyorsan közeledett. Lehet, hogy a románok már másnap reggel bevonulnak a városba. Ezért nem volt idejük a németeknek nyugodtan cigarettázva ballagni, sétálgatni. Mereven, sietve, kapkodva lépkedtek. Útközben nézte őket kerék-

párjáról, és megfigyelte, hogy nem is olyan szőkék, mint amilyennek tartják magukat.

A Şincai Gimnázium elé ért: ide járt. Nem állt meg előtte, de meglátta azokat, akikkel találkoznia kellett. Kevesen voltak, de azért elegen. A többieknek előtte kellett az Eminescu utca felől a hídra érniök. A híd nem volt valami nagy. De ha sikerül a levegőbe röpíteniük, a németek majd nem tudnak úgy kivonulni a városból, mint akik hazulról indulnak el, nyitott kapun sétálva ki. És a hadifogolyvonatot már nem tudják elindítani. Egy nappal megrövidítenék a németek útját.

A két óra egyszerre járt. Mutatóik mintha össze lettek volna kötve: a másodpercek egyszerre surrantak. Az utca végén megpillantotta a betonhidat. És közvetlenül mellette a fekete vasúti hidat. Ahogy közeledett, a híd mind nagyobbra nőtt, és kimondhatatlanul magas lett, olyan, amilyennek még sohasem látta. Az őrszemek a helyükön voltak: a híd feljáróján. Ketten. És a híd túlsó végén másik kettőt látott; mindig ellenkező irányban keresztezték az utat. Az utca egész hosszában egy lelket sem lehetett látni. De tudta, hogy az utca végén kezdődő hídnál vannak. És odaát, a kovácsok házaiban is. A kovácsok házai a folyón túl sorakoztak. Amikor faluról szekerek érkeztek, ők patkolták meg a lovakat és húztak abroncsot a kerekekre. De amióta kiütött a háború, semmit sem csináltak. Legtöbbjük már rég a fronton senyvedt.

Most nem szabad semmire sem gondolnia, sem a kovácsokra, sem reá. Figyelnie kell. A híd előtt került egyet kerékpárjával. Egy csöppet sem félt. Könnyedén nyomta a pedált, és fölhajtott a hídra. Minden nagyon könnyűnek látszott, szinte képte-

lenül könnyűnek. Csak a hátán érzett valami nyomást, de az nem az aknától volt. Mintha valami szorítaná. Amikor a híd közepére ért, eldördült az első lövés.

Otthagyta a kerékpárt a híd párkányánál, majdhogy oda nem dobta. A híd mindkét végében mind élénkebben tüzeltek. Lekúszott csúszva egészen a híd lábáig. Lecsúszott a vasúti híd lába alá. Az aknát táskástul, mindenestül az alapzatára tette, és meggyújtotta a kanócot. A lövések elhallgattak. Biztos, hogy az őrszemeket megölték. Futásnak eredt, a szárazon maradt köveken át ugrálva eljutott a csatorna torkolata melletti kanyarig. Bebújt és várt. A csatorna rettenetesen bűzlött. Köpnie kellett. Köpött, de majd megfulladt. Keserű ízt érzett a szájában, és egyszerre hányni kezdett. Mialatt hányt, meghallotta a robbanást. Iszonyatosat robbant, mintha a csatorna szájánál történt volna. Az eldugult és sötét kanális morajlott, ő pedig tovább hányt, csupa savanykáskeserű epét. Hirtelen csönd lett, és látta, hogy a híd kettészakadt, összeomlott, mint a rongy. Futni kezdett, hogy minél távolabbra kerüljön, úgy, ahogy megbeszélték. A kukoricásnak vette útját. A levegőn fölélénkült, a szájíze sem volt már keserű. De eszébe jutott a kerékpárja; nagyon búsult érte.

Hallotta a német motorkerékpárokat. Szórványos tüzelést is hallott. Keresték. Most már úgysem akadhatnak rá, gondolta. Egyetlen rántással letépte ingéről a gallért és eldobta. Megmenekült. Az úton három rettenetesen dübörgő motorkerékpárt látott meg: fölfelé tartottak. Talán azt hitték, hogy az úton, valamelyik autóban találnak rá. Egészen az övéig gombolta ki az in-

gét. Rohant tovább a kukorica között; a száraz muhar fölkarcolta a lábát. A térdét kissé megvágta, és kicsordult a vére. Újabb három motorkerékpár ment arra, majd ismét három.

Az elhagyott kert végében álló madárijesztőhöz ért. A hátát látta. Az úton csönd lett. Úgy érezte, nem sok értelme van, hogy nagyon eltávolodjon a várostól. A veszély elmúlt. De még nem térhetett vissza. Meg kellett várnia, hogy beesteledjék. A kukoricásban elunta magát. És akkor az az ötlete támadt, hogy felölti a madárijesztő rongyait, és estig elfoglalja a helyét: ott maradhat állva, a karónak támaszkodva, és nyugodtan figyelheti az úton járókelőket. Az ötlet felvillanyozta, és örömében elkezdett egy helyben ugrálni, mint egy gyerek.

Figyelmesen leste az utat: nem látott, nem hallott semmit. Néhány lépés, és a madárijesztőhöz ért. Rövid nadrágja fölé fölhúzta a zsáknadrágot, hátára vette a pokrócot, fejét pedig az irdatlan nagy tökbe dugta. A kereszt alakúra összetákolt karók vízszintes ágára helyezte kinyújtott karját, és így állt mozdulatlanul. A tökbe vájt szemeken át kilátott az útra. Afölötti örömében, amit művelt, elnevette magát. Amikor egészen kisgyerek volt, egyszer már beöltözött maskarának, de az még sohasem jutott eszébe, hogy egy kert közepén madárijesztősdit játsszék. Most, hogy feje a tökben volt, a napsütést sem érezte. „Kalapom is van" — mondta magában. Megint három, nagy sebességgel rohanó motorkerékpárt látott meg. Akár ezer is arra járhat, csak az ne jusson az eszükbe, hogy itt lehet. A lányra és a vasárnapi mozira gondolt. Most már be fogja neki vallani, hogy szereti. „Esküszöm — gondolta —, hogy megmon-

dom neki." Szeretlek, fogja mondani. Szeretlek, és kész. És este a porcelángyár mellett fog vele sétálni. Arrafelé hársak és vadgesztenyefák vannak, és nem látja meg őket senki. Lehet, hogy...

Egyszer csak fulladozni kezdett. A tök majd megfojtotta. Érezte, hogy csurog homlokán és arcán a verejték. Sós volt és ragadós. És ha meghal? Ha agyonlőtték volna a hídon? Hogyan is kerékpározhatott el olyan nyugodtan az őrök mellett? Elfogta a félelem attól, ami történhetett volna. Csak most kezdett el rettegni azoktól a pillanatoktól, amelyeket átélt. A foga vacogni kezdett, egész testét rázta a hideg. Teljesen kiizzadt, csuromvíz volt a háta, a lába.

Kis idő múlva magához tért. Jobban lett; a hőség enyhült, a nap már valahol jól lenn, nyugaton járhat; a földön hosszan elnyúló árnyékáról látta. Irtó nagy volt a feje, és kinyújtott, hosszú karjával úgy nézett ki, mint akit keresztre feszítettek. A német motorkerékpárok visszafelé mentek a városba, most csöndesebben. Hiába kutattak. Hallotta a két karóra ketyegését a kezén. Megszerette volna törölni az orrát, de nem lehetett, meg aztán nem volt értelme megkockáztatni, hogy valamelyikük az útról észrevegye. Az árnyéka egyre karcsúbb lett, megnyúlt, mint egy kard. És a földhöz tapadva kúszott előre, mint a víz.

Majdnem minden motorkerékpár elhaladt már. Amikor majdnem beesteledett, elhaladt az utolsó is, a portól teljesen ellepve. Két német ült rajta. Hangosan beszélgettek. Körülbelül szembekerültek vele, amikor az oldalkocsiban ülő német intett a másiknak, hogy álljon meg. A motorkerékpár fékezett, leállt, és az oldalkocsiban ülő az út menti árokhoz ment, arccal a nap felé fordult és vizelt.

A másik is leszállt, melléje állt, és ugyanígy tett. Az esti levegő éles volt és tiszta; hallotta, hogy beszélgetnek. Főképp azért, mert a németek nagyon hangosan beszéltek, mintha most is a robogó motorkerékpáron ülnének. Fülük még nem szokott hozzá a csöndhöz.

Valamit tudott németül a gimnáziumból, nem sokat, de azért megértette, hogy az esőről beszélnek. Vajon esni fog-e holnap? — kérdezte az, amelyik az oldalkocsiban ült. A vezető azt felelte erre, hogy nem tudja, nem reumás, hogy előre megérezze. A tréfa mindkettőjüket jókedvre derítette. Aztán begombolták a nadrágjukat. Az egyik ekkor észrevette a madárijesztőt. Ujjával rámutatott, és még hangosabban nevetett.

— Te nem találod el innen a fejét még négy golyóval se — mondta.

— Dehogynem.

— Nem — szólt az első —, mert remeg a kezed a motorbicikli vezetésétől.

A vezető a tenyerébe csapott: öt üveg sörben fogadtak. Kihúzta a revolverét.

Az első golyó keresztülsüvített a kukoricáson. Azután valami nagy forróságot érzett, semmi mást. Azután még háromszor ugyanazt a forróságot érezte; úgy látta, lezuhant a mennybolt, és ráhullik a földre, mintha a világ vége volna. Érezte, hogy valami, olyan, mint a víz, ráfolyik és lecsordul mellé. Úgy látta, hogy a zöld káposztafejek egyre nőnek, kivirágzik a kert. Fél kezével belemarkolt a földbe, és úgy rémlett neki, hogy az egész földet a kezében tartja, mint egy almát.

— Hallod, Beethoven?

Megéhezett. A paradicsom jó nagyra nőtt és beérett, megnőtt a zöldpaprika meg a petrezselyem

meg az uborka is, minden hosszúra nőtt és üde zöld volt, és megérett a húsos karfiol is. Kapor-illatot érzett. De szépen illatozott a kapor!

Figyelj, nyisd ki jól a füled,
lássuk, rájössz-e vagy sem,
ki kiáltja most a neved...

Hallgatta az éneket, és maga előtt látta a lány arcát, amint rászegezi a tekintetét:

— Beethoven...

A motorkerékpár rég továbbment. Még egyszer teljes erőből a földbe markolt. Azután minden elcsöndesedett. Nem hallatszott semmi más, csak a két karóra: együtt ketyegtek, a lányé meg az övé. Nyugodtan, biztosan lüktettek a másodpercek a leereszkedő csöndben. Az idő egyre múlt, a kettőjük ideje.

ROMÁNBÓL FORDÍTOTTA KLUMÁK ISTVÁN

Sarkadi Imre

A szökevény

Kedden este haladtunk át Újhelyen, a mi tanyánkhoz olyan közel, hogy ha az őrmester úr egy óra eltávozást ad, hát haza tudok ugrani. Kérjem, ne kérjem...? Jó lett volna, mert igen el voltam már tetvesedve. De nem mertem kérni, pihenőt se kaptunk, s menetből nincs eltávozás.

A többiek biztattak, hogy ne törődjek vele, lépjek haza, majd utolérem őket valahol, hiszen egész éjszaka csak nem megyünk. Bár nem tudta senki, hogy nem megyünk-e egész éjszaka. Tíz óra felé járhatott, az országút kanyarulatához értünk, innen legközelebb a tanya, három dűlő mindössze. De fordultunk, s ettől kezdve egyre messzebb lett. — Hát én hazamennék a helyedben — mondta Pap Dani. — Haza én. — Nem folytatta tovább, de éreztem, hogy ő csakugyan hazamenne. S ahogy hallgattunk, mentünk előre, s hogy egyre nehezebb lett az ember vállán a puska meg a zsák, éreztem, hogy Pap Dani is arra gondol, amire én.

Ha hazaugranék, ágyban aludhatnék az éjszaka.

S az asszonnyal — gondolta mellettem Pap, tudtam, hogy ezt gondolja, még a cigarettát is másként szívta.

Másfél év óta voltunk mindketten már szabadság nélkül. S a bakancsom talpa lyukas volt, tocsogott szinte belül a decemberi lé. — Hát —

mondtam Daninak —, én is megpróbálom. A legközelebbi pihenőnél. — S néztünk aggodalmasan magunk elé, hogy mikor lesz itt legközelebb pihenő. Hátha soká lesz...! Kevesebb az embernek a bátorsága, ha öt kilométert kell visszafelé mennie, mintha kettőt. Leálltam az árok mellé a bakancsom igazítani, lassan elmentek mellettem. Csúszkált, tocsogott mindenki a sárban, az őrvezető úr a sor végéről rám kiáltott: — Ne maradj le, te... — S tíz-tizenöt lépésről újra: — Jössz már, te lemaradt?! Mindjárt pihenő lesz, akkor igazgasd majd a bakancsod.

Igazgattam jó soká, mikor már messze voltak, átléptem az árkon, egy kicsit szaladtam visszafelé, hogy még messzebb legyenek tőlem, aztán átvágtam a szántáson. Nem is szántás volt, csak tarló. Tavaly kukorica volt rajta, emlékszem, hogy az idén mi: nem tudtam a sötétben, sárban. Hamar elértem a dűlőt, hamar a házat is. Persze aludtak már.

Zörögtem, az öregek ébredtek fel először. Hallottam az anyám hangját, ahogy mondja a gyufát keresgetve: Ki az? Csak úgy kérdezgette a sötétet, mert ahogy lámpát gyújtott, az ajtóban kérdezte megint, hogy ki az. Én vagyok, én, mondtam, persze nem ismerte meg a hangom mindjárt. Ki számított volna rá? S Margit is alig akart a szemének hinni, mikor bementem. Mindjárt a tűz körül kezdtek forgolódni, hogy mit ennék. S apám meg kérdezgetni, hogy kerültem haza.

Mondtam, ennék is, de egy kis meleg vizet a lábamnak még inkább. S levetettem a bakancsomat, a kemence oldalán próbáltam melengetni a lábam. Ki volt pállva, meg is fagyott tegnap, tegnapelőtt, a száraz meleg jólesett ugyan neki, de inkább áz-

tatni szerettem volna. Csinálták a vizet is, enni is, apám cigaretta után érdeklődött, mondtam, az nincs, ő adhatna inkább dohányt. Nekem már csak egy kis por van a zsebemben. — Hát így megy nálatok? — kérdezte. — Így — mondtam —, meg még rosszabbul is. Cigarettát ott szerez az ember, ahol tud. — Pedig azt mondják, azért nincs, mert kell a katonaságnak.

Kérdezgettek, hogy meddig maradok. Nem akartam semmit mondani, az ember nem tudja előre, meg azt se, hogy mennyire jár el a többiek szája. Mondtam, csak ne kérdezgessenek, majd holnap.

Ázott a lábam, s olyan álmos lettem egyszerre, hogy majd a széken aludtam el. Mégis jobb volt, mint most ott ülni Daniékkal az árokparton.

Nem is tudom, melyiket akartam jobban: az asszonyt vagy az alvást? Mikor a falnak támasztottam egy kicsit a fejem, s bizsergett a lábom a meleg vízben, akkor az alvást. És az ágyban már küszködni kellett, ne aludjak el, míg az öregek el nem oltják a lámpát. Nem is aludtam jól — éjszaka arra ébredtem, izzadok, aztán arra, nem tudom, hol vagyok —, hajnal felé meg az apámat hallottam beszélni odakinn.

Sütött a nap, mire felébredtem. Nem volt senki a szobában, a konyhából hallottam, hogy pattog a tűz, az udvaron meg lovat vezettek. Margit főzött, csirkét vágott, többet is, ahogy láttam. Mondtam, minek ez, reggelre? Nem nekünk, mondta, vendégek jöttek hajnalban, azok vették. Nem tetszett, mi az ördögért kell hajnalban jött vendégnek csirkét vágni? Hisz alig van csirke, ahogy írták. — Muszáj — mondta —, katonák. Itt szálltak meg, megvették. Oda kellett adni.

Jött anyám is be, kérdtem tőle, mifélék a katonák. Nem tetszett, hogy éppen ide jöttek. — Olyan félig civilek — azt mondta. — Lehetnek vagy tízen. Teherautóval jöttek.

— Hijnye — kérdtem —, s mikor mennek? Azt nem mondták?

— Azt nem.

— Pedig mehetnének. S ha ide bejönnek enni a konyhába, hát én hova menjek? S ha az udvaron meg az istállóban vannak, hát még ki se mehetek.

— Miért — mondta az anyám —, csak nem félsz tőlük? Katona vagy te is.

— Az, de jobb szeretnék ezekkel nem találkozni. Hiszen maga mondta, hogy olyan félig civilek.

— Olyanok, de katonák azért. Fegyverrel...

Visszamentem a szobába, az anyám meg jött utánam, látszott, mondani akart valamit, de nem meri. S nagyon nézegette az arcomat, hogy nem leszek-e barátságosabb. Kezdtem öltözni, mert ha mégis bejönnének, hát ne az ágyból rángassanak ki, ingben, gatyában.

— Mi a baj? — kérdeztem végül is az anyámat, mikor csak rakosgatott ott körülöttem. Nem mondott semmit, csak azt kezdte, hogy hát hiszen nagy baj nem lehet belőle, amiért ide engedtük őket szállni, meg különben se nagyon kérdezték, hogy engedjük-e vagy nem.

Hát persze, hiszen azt én is tudtam, hogy nem nagyon kérdez ilyenkor az ember. Teherautóval meg különösen nem. Az anyám meg azt kezdte firtatni, hogy miért lenne baj, ha én találkoznék velük.

— Hát, csak — mondtam. — Higgye el, hogy baj lenne. S ne kérdezősködjék. Aztán ne nagyon

emlegesse, hogy én itt vagyok, meg jó lenne, ha a holmimat is behozná a konyhából.

— Azt már úgyis látták — mondta. — S kérdezték is, hogy kié, hát meg kellett mondani. Hiszen nem is szóltak azok semmit rá, kérdezték, hány fiam katona, s még meg is dicsértek, mikor mondtam, hogy a nagyobbik elesett tavaly a fronton.

— Na — mondtam —, akkor jól nézünk ki. — S visszamentem a konyhába, hogy ha már úgyis látták, hát legalább a melegen legyek. Margit csak nézett rám aggodalmasan, kérdezte, hogy nagy baj-e, amiért bejöttek. Mondtam, lehet belőle. S vártam már, hogy jönnének be, s nem tudtam, hogy jobb lesz, ha itt maradok, vagy menjek be a szobába, hátha nem jutok az eszükbe, vagy szedelőzködjek fel, s induljak, mintha mennék.

Az apám is bejött, s jött vele az egyik katona. Csak a géppisztolyáról meg a sapkájáról látszott, hogy katona. Nem köszönt, csak szétnézett, a tűznél kezdett szaglászni. Felálltam, mikor bejött, hogy nem volt sapka rajtam, hát csak álltam vigyázzban. Ha nincs rajta rangjelzés, hát ki tudja, mekkora rangja van manapság? S hogy nem figyelt oda, hát csak álltam tovább vigyázzban, mert ha először rám néz, hát mégse az asztal mellett ülve találjon.

Aztán odajött, leült, nyílt az ajtó, s megint bejött kettő, aztán megint egy. Én meg köszöntem fejvetéssel mindegyiknek, bár csak az egyiken volt katonazubbony, de az is rangjelzés nélkül. Nem fogadta egyik sem, leültek az asztalhoz, én meg álltam mellettük, mert nem is volt szék, amire leüljek már. Az anyám meg Margit ott tettek-vettek a tűz körül, az apám meg a zsámlin ült az ajtó sarkánál. — Várjanak már — mondta anyám —,

hozok még egy széket, aztán ha a lócán összébb húzódnak, ott is elfér még egy. — Margit meg azt mondta, hogy hozzanak be csajkát maguknak, ha van, mert ennyi tányért nem tud adni. — Hiszen még kinn is vannak — mondta.

A katonaruhás felelt: hogy jó így nekik, előbb négyen esznek, aztán bejön a többi. S akkor nézett rám először, nem szólt semmit, csak nézett. Az anyám is megérezte, hogy néz, mert hátrafordult a tűztől, az apám meg felkelt a zsámliról, s kinyitotta az ajtót, hogy a macskát kiengedje, aztán állva pipázott tovább, nem ült vissza.

— Hát te? — mondta nekem a katonaruhás. Mintha csak azt kérdezte volna, hogy mit csináljon velem.

Nem lehetett erre mit felelni, azt mondtam, hogy: parancs. Ő meg rágyújtott egy cigarettára, s le is könyökölt az asztalra nagy elgondolkozva, miközben mintha el is felejtkezett volna rólam, mert odaszólt türelmetlenül, hogy kész van-e már az étel. — Mennyit várjunk még rá? — mondta.

Enni kezdtek, én meg dohány után kutatgattam a zsebemben, de zubbony nem volt rajtam, csak a nadrág, meg a kötött ujjas, hát be akartam menni a dohányért. A zubbonyos rám nézett, ahogy nyitottam az ajtót, s utánam szólt, hogy hova megyek.

— Alázatosan jelentem, hogy a zubbonyom zsebéből akarnék valamit kivenni.

Ettek tovább, nem feleltek, hát bementem, kivettem a dohányt, de nem mertem benn maradni, ha már így számon tartanak, visszamentem a konyhába. Ott sodortam meg s gyújtottam rá. — Na, kivetted? — kérdezte a zubbonyos. — Igen — s bántam, hogy rágyújtottam: nem tudtam hova

tenni a cigarettát, ha szólt hozzám. Egy darabig nem szólt, de nagyon nem jól éreztem magam, ahogy ott ültek az asztalnál s ettek. Mi meg négyen csak álltunk körülöttük, az apám az ajtó sarkánál, Margit meg az anyám a tűznél, s most már nem tudtak semmit csinálni, hogy az étellel kész voltak.

Hogy ezeknek is éppen most kellett jönni.

Ahogy megették, vidámabbak lettek valamivel. A zubbonyos pálinkát vett elő a zsebéből, s végigkínálta a többit is vele. Anyám szorgoskodott volna, hogy ad hozzá poharat, de leintették: jó az nekik úgy is. Akkor meg azt kérdezte, hogy tálalhat-e a többieknek is, és kezdte leszedni a tányérokat, hogy majd elmossa. De megint mondták, hogy jó az úgy is, nem kell az időt vele tölteni. Csak éppen felállni s kimenni nem akartak. A sapkás, aki legelőször jött be, s a sapkáját evés közben sem vette le, nézett most rám. Ő is csak nézett egy darabig, mint a másik, ahogy egy lovat néz az ember a vásáron, aztán azt kérdezte:

— Maga katona?

— Igenis — mondtam.

— Úgy. Szóval katona. — S hallgatott, de nézett tovább.

— Szép katonaságunk van — mondta a zubbonyos.

— Így aztán nem csoda, ha egyre hátrálunk.

Már láttam, hogy baj lesz. Még eddig nem is kértek semmi igazolást, mit csinálnak ezek, ha megtudják, hogy eltávozásom sincs?

— Hol a csapatteste? — kérdezte a sapkás.

— Alázatosan jelentem — kezdtem, de nem tudtam folytatni. Nem tudtam, hogy tegnap óta hova ment a csapattestem, azt meg nem mondhattam, hogy tegnap még itt volt.

— Hol volt legutóbb? — reccsent rám a zubbonyos.

— Újhelyen, alázatosan jelentem.

— S keresi, ugye?

Gúnyosan nevettek mindannyian. S azt kezdték emlegetni megvetően, hogy tele van az ország katonákkal, akik mind a csapattestüket keresik. De óvakodnak tőle, hogy meg is találják, mert akkor vége lenne a szép életnek, a csavargásnak, a frontlógásnak. Van olyan is, aki meg egyenesen hazamegy a csapattestét keresni, zabálni meg játszadozni egy kicsit. — Ugye? — kérdezgette egy-egy mondat végén tőlem a zubbonyos, de nem tudtam rá mit felelni.

— Aztán mondd csak, te híres, mióta keresed a csapattestedet?

Mondanom kellett volna valamit, hogy egy hete. Vagy egy hónapja. De nem jutott hirtelen semmi az eszembe, hát azt mondtam, hogy tegnap óta.

Nem értették persze, egy kicsit néztek rám bután, aztán intett a zubbonyos.

— Hozd csak ide a papírjaid.

Hoztam. Az ajtóból láttam, hogy néz utánam Margit ijedten, s hogy gyúrja a köténye sarkát a kezében.

Kutatgattam a zsebeimben, hogy teljen az idő, pedig kivehettem volna egyszerre is. Az ablakra néztem, hogy hátha kiugranék. De hát minek, odakinn is vannak.

Izzadt voltam, mire visszamentem a könyvvel. Adtam a zubbonyosnak, s gondoltam, hátha nem nyitja ki. De kinyitotta mindjárt, végigfutott benne, egyszer felnézett rám, aztán újra visszalapozott a könyvben. Átpörgette vagy kétszer, s nem

szólt semmit. Aztán megint rám nézett, s az asztalra lökte a könyvet.

Az anyám meg integetett a fejével kicsikét, s láttam, hogy mozog a szája, meg tárja szét biztatóan a kezét. Azt kérdezgette, hogy rendben van-e. Nincs baj?

Nem integettem neki vissza, elnéztem róla. Észre kellett venni, hogy nem keresem se a csapattestem, se szabadságom, eltávozásom nincs. Észre kellett venni, s biztosan észre is vette, de nem szólt. Rágyújtott egy újabb cigarettára, aztán azt mondta a sapkásnak:

— Szólj a többinek, hogy jöhetnek enni.

S felállt lassan az asztaltól, elsétált vagy kétszer az ajtóig meg vissza.

— Hiszen csak tegnap este jött meg — mondta akkor az anyám neki, hogy jobb kedvre bírja. Én bántam, hogy ezt mondta, mert ha a zubbonyos tudja is, amit tud, minek beszéljünk róla. Míg nem esik szó az ilyenről, nem olyan rossz a helyzet.

— Tegnap este — mondta elégedetten, s még bólintott is hozzá. Mintha erre várt volna. S rám is nézett a szeme sarkából, de csak úgy, mint egy tárgyra a szobában. Mintha nem is törődne már velem. S így is viselkedett; gondoltam, akkor nem is lesz tán semmi belőle. Vissza kellene venni a könyvem. S nyúltam volna utána az asztalon.

— Hagyd — mondta.

Közben a sapkás visszajött a többivel. Azok leültek, ezek felálltak, láttam, hogy az anyám kezdi nekik kirakni a tányérra az ételt, Margit is segített neki. Szűk lett egyszerre a szoba, az apám úgy állt az ajtó mellett, hogy útba ne legyen egyiknek se.

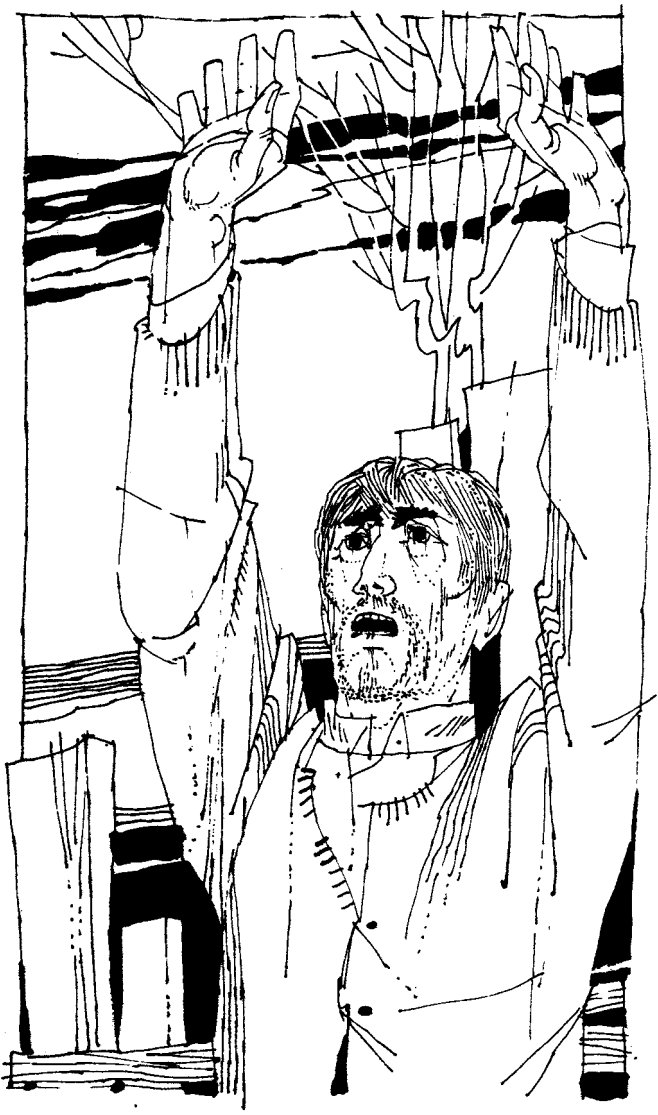

— Na, gyere csak — intett felém a zubbonyos.

Ment elöl, én utána, a többiek meg énutánam. Az ajtón kívül megálltam, hogy megvárjam, míg kijönnek a többiek, s becsukjam mögöttük az ajtót. — Eredj, eredj — mondta a sapkás, aki mögöttem jött. Láttam, hogy az üvegen keresztül néz utánam az apám. A kutya ott sündörgött a lábam körül.

— Eredj, te — mondtam neki, hogy ne alkalmatlankodjék. Még oldalba rúgják ezek.

Mi meg mentünk át az udvaron, egy kicsit megállt a zubbonyos szétnézni, megálltunk mögötte mi is. Aztán elindultunk a kazlak felé, végigmentünk az egyik mellett, a túlsó végénél megállt a zubbonyos, újabb cigarettára gyújtott.

— Na, állj csak ide — mondta.

Odaálltam, ahova mutatott. Ők meg indultak el tovább, de ahogy visszanézett rám a zubbonyos, még rám kiáltott: — Arccal a kazalnak. Hátra arc.

Megfordultam, s néztem magam előtt a kazlat. Azok mentek a hátam mögött, három vagy négy lépést. Hallottam, ahogy csikorgott a nedves szalma a csizmájuk alatt. Ott megálltak, topogtak, közben biztosan leszedték a géppisztolyt a vállukról, s onnan, három-négy lépésről lőnek le mindjárt.

Méghozzá úgy, hogy ki se hallgattak. Meg se kérdeztek, csak megnézte a katonakönyvem... Az jutott eszembe, hogy hiszen lehetett volna nekem esetleg szabadságos levelem, aztán ha lett volna, de véletlenül kicsúszott volna a könyvből, akkor most igazságtalanul... S hirtelen egészen úgy éreztem, mintha csakugyan lett volna, csakugyan kicsúszott volna, s megfordultam, hogy megmagyarázzam nekik a tévedést. Már álltak

egymás mellett mind a négyen, s a géppisztolyával babrált valamit a sapkás, a másik három meg erre várt, azért nem lőttek még eddig. Oda se néztek, hogy megfordultam. Vártam egy másodpercig, mert nem tudtam hogy kezdeni, aztán jó hangosan azzal kezdtem, hogy alázatosan jelentem...

— Alázatosan jelentem, kicsúszott a katonakönyvemből a szabadságos levél — s közelebb mentem egy fél lépéssel —, s csak azért nem vette észre, százados úr, tessék csak, mindjárt megkeresem... — szerettem volna visszavinni őket a házhoz, hátha csakugyan volt szabadságos levelem... meg ott van különben is az anyám, az apám, Margit, a kutya... azt is elküldtem... s ha tudom, nem jövök ilyen gyanútlanul ki velük... azt hittem, hogy csak valamit akarnak... — Alázatosan jelentem, azonnal hozom... — mondtam újra sebesen. S végigtöröltem a homlokom az ingem ujjával.

Azok nem hallgattak rám, még egy fél lépést közeledtem, nem hallgattak rám, lehet, hogy nem is mondtam semmit, csak akartam volna mondani, kézzel-lábbal gesztikulálva. Nedves volt a csizmájuk alatt a szalma, s a sapkás most felnézett a géppisztolyából, s már lőttek is mind a négyen. A kutya jutott az eszembe meg a lábvíz meg a Margit csípője, amint az este rajta maradt a kezem, úgy aludtam el.

AZ ÖRDÖGMALOM

Franz Fühmann

Kapituláció

1945. május 9-én korán reggel, hét órával azután, hogy a Wehrmacht legfelsőbb parancsnoksága aláírta a feltétel nélküli kapitulációt, két tábori csendőr egy SS hadnagy parancsára, mélyen a Cseh-erdőben, pár lépésnyire az országúttól elterülő kis dombon, egy kétségbeesetten ellenkező, összekötözött fiatal katonát készült felakasztani egy tölgyfa ágára. Az országúton, mint ebben az órában Csehország minden útján, a Wehrmacht szétzüllött, ordítozó csapatai menekültek nyugat felé. A fiatal katona mellén kicsiny, sebtiben odafirkantott felirat: „Gyáva voltam, nem harcoltam Németországért a barbárok ellen!" A fiatal katona szakadatlanul egyetlen mondatot kiabált: — De hisz vége a háborúnak, vége a háborúnak... — s akkor is ezt hajtogatta, amikor a nyakára csavart kötelet az egyik csendőr mintegy próbaképpen már megfeszítette. Az SS hadnagy, talán a katona kiabálása miatt, bosszúsan felkapta a karját, mire a tábori csendőr erősen meghúzta a kötelet; ekkor a hadnagy hirtelen felkiáltott, kezét leejtette. Kapta magát, megfordult, majd elkezdett rohanni, el a tölgyfa mellett, lefelé a domb túlsó oldalán. — Itt vannak az oroszok! — kiáltotta már futás közben.

A tábori csendőrök ijedtükben megbotlottak, s otthagyva áldozatukat, futottak a hadnagy után.

A fiatal katona lehuppant a földre, térdre rogyott, majd előrebukott; a kötél suhogva átlódult a recsegő tölgyfaágon és villámgyorsan, korbácsütésként csapott le a töltés oldalára. A katona bambán követte szemével a kötelet, s ekkor megpillantotta a szovjet katonákat, akik harckocsikon, kiabálva, géppisztolyaikat lógatva közeledtek felfelé az úton. A harckocsik megálltak, a katonák leugráltak róluk. — Háború kaputt! Kamrad! Megállni, Kamrad! — kiáltották a minden irányba szétszaladó német csapatok felé.

Amikor a fiatal katona meglátta a szovjet harcosokat, rémületében felugrott, s rohanni kezdett le a dombról, amerre a tábori csendőrök is futottak; a kötélnek egyik vége, amely rajta lógott, csak úgy csapkodott. Futás közben azt hajtogatta magában, hogy most nem szabad elesnie; s nagyon is éberen látta maga előtt a napsütötte lankát, mely zölden, enyhén lejtve ereszkedett alá.

„Nem szabad elesnem!" — gondolta, s igyekezett kissé fékezni a futását. Tulajdonképpen nem is futott, hanem gyors egymásutánban ugrott egyik helyről a másikra, vigyázva arra, hogy lába mindig ott érjen földet, ahol elég szilárdnak mutatkozott a talaj. Egykettőre leért. A völgyteknőben sötétebb volt, ezért lassítania kellett. Ösvények ágaztak jobbra-balra; gondolkodás nélkül futott tovább, egyenesen az erdőirtás mentén. Kétoldalt fiatal, nála egy karnyival magasabb fenyőerdő terült el, oly sűrűn, hogy a szem három lépésnyire sem hatolhatott sötét zöldjébe. Az erdő fekete és néma volt, madarak sem daloltak. A félelem a katonát ismét gyorsabb futásra ösztökélte; szeme megfájdult az erőltetéstől, ahogy az árnyékos vágásban biztonságos helyeket keresett szö-

kelléséhez. Minden ugrásnál egyre jobban érezte, hogy lábfeje, térde, combja mind bizonytalanabbul lendítik előre, és hogy fáradt, összetört teste már azzal fenyegeti, hogy felmondja a szolgálatot.

„Már nem bírom sokáig!" — villant át rajta.

De csak futott tovább szökellve.

„Csak el ne essem!" — gondolta. Ekkor tőle jobbra és balra is az erdő mintha egyszerre a mélybe zuhant volna: a domboldal meredeken ereszkedett lefelé. A vágás, még magasan a domb fölött, keskeny szakadékok szegélyezte, éles kövekből hasogatta ösvénnyé szűkült, s meredeken vezetett fölfelé egy magaslatra, amelynek szemközti oldala ezer éles és kiálló sziklával, az egymás fölé nőtt fenyőfák között függőlegesen zuhant a menekülő előtt a feneketlen mélységbe. A fiatal katona támolyogva megállt, térde összecsuklott, ereje fogytán a földre rogyott, és ott maradt fekve. Nyaka elernyedt, fejét a mélyedés szélén lógatta. Percekig feküdt így; nem érzett, nem gondolt semmit, épp hogy csak lélegzett. Végül is a vállában és nyakában érzett fájdalom lebírta halálos fáradtságát. Fölemelte a fejét, s maga alatt látta a végtelen mélységet. Szédülés környékezte. A mélység vonzotta.

„Élni akarok, nekem élnem kell!" — gondolta. Fejét már lefelé húzta a szédülés; érezte, hogy koponyája egyre nehezebb és nehezebb lesz, s egész teste lassan-lassan csúszni kezd a mélység felé.

„Nem!" — rémült meg a lelke. — Élni akarok! — kiáltotta hangosan.

Behunyta a szemét; a feneketlen mélységet mint valami félelmetes feketeséget azonban továbbra is maga előtt látta; erre újra fölnyitotta.

Ott volt a mélység. „Vissza kell csúsznom —

mondta magában —, de hogyan?" Két karja a hátán össze volt kötözve; rángatni kezdte a köteléket, s karjait kissé feljebb húzogatta. Ám hintázva, ekkor még közelebb került a szakadék, s egyidejűleg csábító hang szólalt meg a fiatal katona szívében.

„Csússz le nyugodtan, és vége mindennek. Ki tudja, mi minden vár még rád!" — csábította az édes hang.

— Nem! — kiáltotta a fiatal katona. Túlharsogta azt a belső, édes hangot.

— Nem, élni akarok, és élni is fogok! — mondta határozottan.

A csábító hang elnémult. A fiatal katona összeszedte minden erejét, belevájta csizmája orrát a köves talajba, és hátrább csúszott a szakadéktól. Egy éles kövön feküdt; a heves fájdalomtól, mely akkor érte, amikor hátrább csúszott, csaknem elvesztette az eszméletét, de fogcsikorgatva mégis kitartott.

— Élni akarok! — nyögte, mialatt a fájdalom a húsába vágott. Ekkor már az álla alatt is szilárd talajt érzett, és azzal is tolta magát hátrább. Majd pattanásig feszítve izmait, testét átlendítve a kövön, feltérdelt; hanyatt vetette magát, és elgörgette testét a mélység szélétől.

— Megmenekültem! — suttogta.

Térdein odakúszott az éles kőhöz, és szétnyiszálta a kenderkötél-béklyót, csuklójáról ledörgölte a hurkot, kimerülten hátradőlt.

Nyugodtan feküdt, mélyeket lélegzett, s nézte a magaslaton túl az eget, amely ezen a májusi napon olyan csodálatosan kék volt, s a fölötte elvonuló bodros felhőket. Hirtelen úgy érezte, mintha a könnyű felhőfoszlányok benne gyűlnének ösz-

sze, és ismét elnehezedett a teste. Az ég körvonala elmosódott, s szertefoszlottak a felhők is. Úgy érezte, húsa pattanásig feszül, s a teste is mintha szét akarna robbanni. Sötétség kerülgette, az utolsó órák és maga az egész élet minden félelme szorongatta; hirtelen egész teste fölemelkedett, minden pórusából ömlött a verejték. Megkönnyebbült. „Megmenekültem! — lélegzett fel boldogan. — Megmenekültem!" Egy kis szellő támadt, végigsimogatta a fiatalembert, felszárította róla a verejtéket. A katona égő arca lehűlt; testét, nehéz tagjait egyre könnyebbnek érezte. Arra gondolt, hogy most ő is tovaszáll, át a langyos légen, magasan a szakadék felett a felhők fodrain. Boldogan mosolygott. Egyszer lefesti mindezt, gondolta, s a képet Szabadságnak nevezi: ő, amint egyedül lebeg a felhők között a kék égen, hideg levegőtől körülölelve, s lenn, teli vérrel, gennyel bűzlő kelésekkel, a borzongató, érthetetlen világ. Ezt a képet látta a szeme előtt lebegni kék és elefántcsont színekben felhangzó szimfóniaként; száját s kezét, lábát is ugyanolyan kékre festené, mint az eget. És csak két, mélyen ébenfekete kettőspont lenne rajta látható: az ő végtelen szeme, mely elfordul a földtől, és felszáll a csillagok tüzén.

„Igen, ezt akarom lefesteni, s le is fogom festeni" — gondolta, majd felállt.

Fájt mindkét keze feje; egymáshoz dörzsölgette csuklóit, majd kezét kinyújtotta, kézfejét egymásra fektette, s megropogtatta feszesen összekulcsolt ujjait. Aztán kinyújtózkodott, magasra lendítve karját, mélyen hátrahajolva, izmait megfeszítve, mintha láthatatlan varakat akarna levedleni. Elmúlt felőle a kettős halál, el a háború,

el a generálisok és ítéletek: életben maradt és szabad!

— Szabad vagyok! — szólt hangosan. — Szabad!

Erősen összecsapta a tenyerét.

„Azt tehetem, amit akarok!" — gondolta.

Megint nyújtózkodott, s harmadszor is, ugrott egyet, lehajolt, fölemelt egy marék földet, s szétmorzsolta az ujjai között, megszagolta, majd kezét beletörölte egyenruhájába. Felvett egy kavicsot, és bedobta a szakadékba; nevetett, fütyült, dudorászott. Egy-egy villanásnyi ötletének engedelmeskedve, a legképtelenebb dolgokat művelte. De hirtelen, épp amikor még egyszer teljes erejéből, minden izmát megfeszítve kinyújtózkodott, a túlerőltetett test felmondta a szolgálatot. A fiatal katona — mintha valaki hirtelen gyomorszájon bokszolta volna — levegő után kapkodva, félig lábujjhegyen állva, elernyedt. Fuldoklás fojtogatta, nyeldekelte a levegőt, mozogni látta az erdőt. Nyeldekelt egyre, de a fuldoklás tovább kínozta. Térdre ereszkedett, nyakát előrenyújtotta, s elkezdett hányni. Úgy érezte, a gyomra is kifordul, de csak kevés epés, sárga váladékot hányt ki. Aztán, már megnyugodva, tenyerével erősen a földre támaszkodott, és úgy maradt a térdén kuporogva. Fáradtnak és betegnek érezte magát. Forróság hevítette, de fázott is. „Egy cigaretta — gondolta —, jó lenne egy cigaretta!" Végigtapogatta a zubbonyát, de nem talált. Ekkor eszébe jutott, hogy a cigaretta a kenyérzsákban volt, azt pedig leszedték róla a tábori csendőrök, mielőtt a dombra cipelték. Átvillant rajta, hogy tennie kell valamit, nem guggolhat örökké ezen a magaslaton, a felhők társaságában. „Hová kerültem tulajdon-

képpen?" — kérdezte magában. Körülnézett. Előtte szinte függőlegesen ereszkedett lefelé a hegyoldal; nem is gondolhat rá, hogy ott lejusson. Mögötte a magaslat pedig keskeny, köves ösvénnyé, távolabb vájattá zsugorodott, végtelen úttá, ahogy most, fejét arra fordítva, látta. Baloldalt, a magaslat szélén hatalmas ezüstszürke bükkfa állt, tövénél nyilvánvalóan meredeken esett alá a szakadék, mert ettől a bükkfától pár méternyire — ahol éppen guggolt — már nem látszott belőle semmi. A jobb oldali ereszkedőből — bár messzebb volt tőle, mint a baloldalitól — hatalmas lejtős területet látott be. Ezt a részt fiatal vörösfenyők sárgászöld foltjai borították, s ebben a sárgászöld színben egy sötétebb színű, valószínűleg fákkal benőtt mélyedés rejlett. „Tehát arra kell lemennem!" — gondolta a fiatal katona, és meg-megroggyanó térdekkel felemelkedett. Elbotorkált a fenyves felé, és lefelé bámult az erdőre, amely a keskeny kiszögellés után enyhén emelkedve nyúlt a ködös messzeségbe. Ahogy a távolba nézett, ijedtében hirtelen elvágódott, meghúzva magát a zöld fenyőgallyak alatt. Rémült tekintete előtt négy orosz katona tűnt fel az erdőszélen. Ott álltak széles vállal, szétvetett lábbal a napfényben. Jókedvük volt; egyikük két kézzel csapkodta izmos, erős combját, és úgy nevetett, hogy szinte rázkódott belé. A fiatal katona nem hallotta a nevetést, csak látta, mégis úgy rémlett neki, hogy hallja, hallja ezt a pokol fenekéről feltörő kacajt. Agyán a vízesés erejével zúgott át mindaz a szörnyűség, amit szüleitől, tanítóitól, a rádióból, végül feljebbvalóitól, az üvöltöző tábornoktól is — aki őt halálra ítélte — és az SS hadnagytól — aki akasztani vitte — hallott az orosz

katonákról. Igen, hogy mindenkit, aki csak a kezük ügyébe kerül, megkínoznak, elégetnek, harckocsival szétlapítanak, sőt kondérban főzik az emberhúst és megeszik. Most pedig ott vannak előtte, a kezükben fegyver, s bármelyik pillanatban elfoghatják. „Emberek ezek egyáltalán? — tűnődött magában. Szemügyre vette őket: olyanok, mint más ember, de nem csodálkozott volna, ha ezek a nevető katonák egyszerre négykézlábra ereszkednének, üvölteni kezdenének, mint a farkasok, és csattogó fogakkal vágtatnának az erdőbe. Megborzongott; most döbbent rá, hogy hiszen elvesztették a háborút, és ezek a katonák nyerték meg. Megszakította gondolatait: észrevette, hogy az oroszok visszalépnek az erdőbe. Ekkor úgy rémlett neki, mintha messze, az erdő mélyén, valami alacsony, ködszerű csík húzódna: kísérteties, szürke, gyilkos hadoszlop. „Mi lehet az? Oroszok, farkasok vagy csak füst?" — töprengett tanácstalanul. Kimeresztve szemét, kémlelte a mozgó, szürke csíkot, de hiába figyelt; az erdő sűrűje egykettőre elnyelt mindent. Elmosódott a négy katona széles háta, egyik fatörzs a másik után, s minden összefolyt a zöldes, csöndes sötétben. A fiatal német katona ismét egyedül maradt az erdőben.

„Újból megmenekültem! — gondolta. — De most el innen!" Megfordult a derékszíja csatján, visszakúszott a magaslat bal oldalára az ezüstszürke bükk mögé, és nagy óvatosan a gyökerek és kövek közti réseken lefelé lesett. Arca megmerevedett. Lenn állt a három tábori csendőr; néztek felfelé, kémlelték a magaslatot, ahol ő volt, kezüket ellenzőül használva a tűző napfényben. A fiatal katona szorosan hozzálapult a hepehupás talaj-

hoz. Különös, de már nem érzett félelmet, s a láza is elmúlt. A gyűlölet megkeményítette a szívét, és erőssé tette. Látni akarta gyilkosai arcát, s minden erejével azon volt, hogy arcvonásaikat kivegye. Az imént, amikor felrángatták a dombra, nem tudta megfigyelni az arcukat. Most látni akarta őket, hogy emlékezetébe vésse átkozott arcvonásaikat, és egyszer majd megfesthesse. A háborús pokol háromfejű házőrző kutyájának három arca; így akarta megfesteni őket, s gondolatban már kész is volt a kép, kivéve három üres foltot: gyilkosainak ismeretlen arcát. Erőltette a szemét, vajon milyen az arcuk, de csak az egyenruhás alakokat tudta felismerni, arcukat nem látta, mert széles sisakjuk árnyékot vetett rá. Figyelni kezdte a kezüket. A hadnagy térképet vett elő táskájából, kiterítette, majd hirtelen felkapta, összehajtogatta játékkártya nagyságúra. A katona fentről követte tekintetével, hogyan mozognak ujjai a térképen; időnként körülnéztek, majd újra a térkép fölé hajoltak. Nyilván nem értettek egyet, mert hevesen, szögletes mozdulatokkal vitatkoztak. Ahányan voltak, annyi felé tekingettek, majd az erdő rövid szemrevétele után újra összedugták a fejüket és suttogtak. Hirtelen keresztülvillant az agyán: „Még majd feljönnek az emelkedőn, hogy jobban szétnézhessenek! — s tovább fűzte gondolatát: — Legfőbb ideje, hogy eltűnjek innét!" Elkapta pillantását a háromról, s közben ez járt a fejében: „Nagy kár! Soha nem fogom megtudni, milyenek voltak a gyilkosaim!"

Még egy utolsó pillantást vetett feléjük a mélybe. „Csak fölnéz egyszer valamelyikük felém — gondolta —, legalább az egyikük, s csak egy pillanatra!" S most valóban erre nézett az egyik,

mégpedig a hadnagy, de sajnos túlontúl messze volt; arca kifejezéstelen, lapos, fehér korongnak látszott, vonásait nem ismerte fel. A katona elkapta a tekintetét: „Most aztán el innen!" — határozott hirtelen, és egy darabkát visszafelé kúszott.

„De hová, merre?" — kérdezte magában.

Mozdulatlanul fekve maradt.

„Természetesen vissza, hová is mennék!" — gondolta, de nem mozdult.

„Hát akkor rajta!" — biztatta magát. Mégis fekve maradt. Lentről felhallatszott a tábori csendőrök mozgolódása. A fiatal katona megrémült, összeszedte erejét, hogy felálljon, de mielőtt megmozdult volna, rájött, hogy ezt nem szabad tennie. Füle zúgott, derékszögnyire megfordult a földön, hogy valami biztonságos rejtekhelyet nézzen ki magának. Feltárult előtte a visszafelé vezető végtelen hosszú út — a keserves, köves, keskeny, meredek ösvény, majd folytatásaként a továbbvezető szélesebb út, amely a fenyvestől övezve, enyhén kígyózva vezetett lefelé, mind távolabbi erdőkbe, hogy végül is beleolvadjon a láthatárba. „Ezen a nagy dombon kússzak végig?" — gondolta rémülten. Feje fájt, testén újból erőt vett a fáradtság, elgyötörten feküdt tovább a földön. Akaratlanul buktak ki száján a szavak: „Nem futja az erőmből." Pedig már-már azon volt, hogy elinduljon és visszakússzék a végtelennek tetsző úton, de saját szavai teljesen megbénították, és fekve maradt.

„Talán már el is mentek! — nyugtatta magát. — Biztosan elmentek!" — állapította meg aztán.

Hallgatózott.

Minden csendes volt körülötte.

Óvatosan visszatekergőzött, és kikémlelt a gyökerek szövevénye között. Most meglátta, amit az előbb annyira szeretett volna látni: közvetlen maga előtt megpillantotta egyik gyilkosa ábrázatát. Vizenyős, kerek szemek, széles orrú, pirospozsgás arc hatalmas állkapoccsal. Az egyik tábori csendőr éppen felkapaszkodóban, szőrös kezével húzta magát fölfelé a meredeken; nyitott szájjal lélegzett, és szemeit erőltetve hunyorgatott a napba.

A fiatal katona visszahőkölt, zajtalanul átkúszott a magaslaton, ösztönösen a fenyves sűrű sötétje felé, végig az emelkedőn, amely az oroszok felé vezetett; átnyomakodott a fák között, belepréselte magát a szűk, lapos üregbe, mert hiszen az imént látott sötét folt annak bizonyult. Összekuporodott, odatapadt a földhöz, s máris hangokat hallott a magaslat felől. Egy nagydarab ember igyekezett csörtető zajjal fölfelé. A recsegés alábbhagyott, az illető szuszogott és lihegett, szuszogva, lihegve bizonyára most piheni ki a mászás fáradalmait. A zajok, neszek lassan elhaltak. A lihegés közepette halk kattanás hallatszott, bizonyára a távcsőtok zárja kattant egyet. Azután minden elcsendesedett, a zaj elnémult, csak az üregben zakatolt, mint nem szűnő dobpergés, a fiatal katona eszeveszetten kalapáló szíve.

A katona a földhöz szorította szívét, de az csak tovább zakatolt. Testének egész súlyával ránehezedett; alább is hagyott a veszett dobogás; ugyanakkor félelem csigázta, kimerült érzékei álomba ernyedtek. A félhomályban azt álmodta: „Itt nem találhatnak meg!" Azt álmodta, hogy rabló-pandúrt játszanak, mint annak idején az iskolai szünidőben, s mivel rendszerint senki sem akart pan-

dúr lenni, ismét ő vállalkozott rá. A rablók, ahogy szokás volt, hajszolták, hogy elcsíphessék és felakaszthassák. Felnevetett: dehogy akasztják fel. Biztonságban van. Egy üregben bújt meg, az erdő szélén, az apja háza mögött. Az üreg elejét sűrű, szúrós szederbokrok takarták, s csak ő tudta, melyik ágát lehetett felemelni, anélkül hogy megkarcolná magát. „Csak rajta, keressetek!" — gondolta. Hirtelen fordult egyet az üreg; egy kéz felrántotta a szederindákat, és egy lengő fehér szakállas, lilásvörös arcú ember nézett be. Recsegés-ropogás hallatszott, majd az üreg dübörgés közepette elsüllyedt a hegy belsejébe. Felriadt. Összekuporodva feküdt az üregben, s ahogy egy pillanatra elvesztette az eszméletét, lejjebb csúszott és beverte a fejét.

Az üreg bejáratát változatlanul fiatal, fűzöld színű erdei fenyők takarták.

A fiatal katona elfogódva feltápászkodott, hallgatózott; csak hangos szívverése zavarta meg a néma csendet.

„Nem talált rám" — gondolta.

Hirtelen kiverte a verejték, izzadságcseppek patakzottak végig az arcán, a karján, és égették a kezét. „Az isten szerelmére, odafönn felejtettem a szétnyiszált béklyót!" — döbbent rá. A szíve vadul dobogott, a vére tüzelt, s egyszer csak lépteket hallott a feje fölött: bakancsos lábak csoszogó járását. Az összepréselt homok a ránehezedő talpak alatt üvegszerűen csikorgott, nyikorgott.

„Ha így lépked, az azt jelenti, hogy nem vett észre semmi gyanúsat" — nyugtatta magát félelmében a fiatal katona. A tábori csendőr fel-alá járkált a barlang fölött, csavargatta a szétnyiszált kötelet, amelyet éppen az előbb emelt föl a föld-

ről. „Tehát a fiú mégis megmenekült — fordult meg a fejében. — Ez megnyugtató." A kötelet önkéntelenül zsebre akarta tenni, mivel a sajátja volt, és ilyen időkben a legjelentéktelenebb apróság is hasznos lehet. Aztán eszébe jutott, hogy az ilyen áruló jel még bajba sodorhatja. Megállt és eldobta a kötelet; aztán megkönnyebbülten térdre ereszkedett, a távcsövet szeméhez emelte, s a fenyvesen túl az erdősávot vizsgálgatta.

„Jaj, most megállt! — gondolta a fiatal katona. — Megtalálta a kötelet. Most végem van!" Rémülten érezte, hogy újból rosszullét környékezi.

Odafönn minden elcsendesedett, egyetlen szuszszanást sem hallott.

„Mi lesz velem? — gondolta kétségbeesetten. — Hisz fegyverem sincs!" A tábornok hangját vélte hallani föntről, aki őt elfogatta: „Miért dobta el a fegyverét, gazember? Nálam nincs kapituláció! Nálam harcolni kell, s aki erre nem hajlandó, az lógni fog!"

„De én élni fogok, nekem élnem kell" — nyögte a fiatal katona. A magaslaton csend volt. A tábori csendőr újra szemére illesztette távcsövét, és a vörösfenyők ágai mögül észrevétlenül figyelte az erdőt. A háttérben elmosódva, szürke, lassú menetet látott áttekergőzni az erdőn. Élesebbre állította a távcsövet, így pontosabban kivehette a vonulókat. „Hadifoglyok — suttogta rémülten, és leengedte távcsövét. — Hadifoglyok."

„Ezek szerint mégsem végzik ki a foglyokat" — gondolta, és vonakodva, bizalmatlanul ismét szeméhez emelte a távcsövet. Amint újból szemügyre vette őket, úgy rémlett neki, mintha a menetben ott látná azt a fiatal katonát is, akit neki kellett volna felakasztania, és aki szerencsére még

idejében megmenekült. „Az már túlesett rajta — gondolta a tábori csendőr —, számára véget ért a háború, s életben maradt." Egy pillanatra lehunyta a szemét. „De mi lesz velem? — töprengett. — Engem kinyírnak. Agyonlőnek, ha ebben az átkozott egyenruhában kerülök a kezük közé!" Látta, hogyan tűnik el a fiatal katona — akit a menetben felismerni vélt — az erdőben, és eltette a távcsövet. Lenn a fiatal katona a szájába nyomta az öklét. Rettenetes, hogy ott fönn semmi sem mozdul. „Ez tervez valamit — kergette egyik gondolat a másikat —, de vajon mit? Csel ellen védtelen vagyok, jöjjön csak le, mindjárt kiabálok, ha nem jön le!" Szinte érezte, hogyan tör fel torkán a kiáltás, amelyet nyeldekelve fojtott vissza magába. Fogait összeszorította. „Másodszor nem fogtok el, az biztos, csupasz kézzel fojtlak meg benneteket!" — esküdözött fogcsikorgatva.

Fent továbbra is csend volt.

A katona a kezébe harapott, hogy kiserkent a vére.

„Csak már vége lenne!" — gondolta kétségbeesetten.

„Most már befejezhetem a magam részéről — vélekedett fönn a tábori csendőr. — Eldobom a jelvényemet, átszaladok oda, sok ott a katona, nem bántanak az oroszok. S ha túljutok az első hullámon, és hátrább kerülök, akkor már minden jó lesz; csak már újra a bajtársaim közt lennék!" Ismét belenézett a távcsövébe: „E miatt a veszett tábornok és a veszett SS miatt mindnyájan megdöglünk — folytatta magában. — Nincs más lehetőség, át kell szöknöm." Hálás volt a sorsnak, amely úgy intézte, hogy a fiatal katona átkerült a foglyokhoz. „Biztos ki fog állni mellettem — biz-

tatta magát —, ő is megerősíti majd, hogy az SS kényszerített minket, és hogy én hozzá se nyúltam, nem ütöttem, nem rúgtam, a kötelet sem rángattam; mindezt az a Kaumitz tette."

„Most gyorsan át — gondolta —, hogy észre ne vegye a hadnagy, és hogy még ott érjem a fiatal katonát!" Leszakította és eldobta a tábori csendőrök jelvényét, amely éles csörömpöléssel esett a kvarc kavicsokra. A zaj úgy hasított át a fiatal katonán, mint valami kard.

„Elővette a pisztolyát és leejtette — találgatta. — Most felemeli, most lejön hozzám és szitává lő!" Összehúzta magát, amennyire csak tudta; ó, ez a rettenetesen nagy test, hogy kitölti az egész üreget! Még jobban összekuporodott. „De így teljesen védtelen vagyok! — villant át rajta. — Nem, nem, nem!" — hasított az agyába. Felállt és fogvacogva kinyomakodott az üregből. A tábori csendőr fentről épp akkor igyekezett feléje. Meghallotta, hogy odalenn valami veszélyesen mozog; már kiabálni akart, hogy ki van itt, de nem mert: hátha oroszok? Ha oroszok, akkor az egész terve fölborul, akkor nem mehet át a bajtársaihoz: ezek lelövik, mint a kutyát! Esetlen nekilendüléssel, sietve visszafelé indult, át a magaslaton, hogy a domboldalon leereszkedjék társaihoz. A fiatal katona hallotta a gyors csörtetést, ahogy a másik elrohant, s remegve állva maradt. „Elfut előlem — töprengett —, előlem, akinek fegyvere sincs!"

Felmászott a magaslatra, keze vérzett. Látta, hogy folyik a vére. Megijedt a vértől, és hirtelen eszébe jutott, hogy minden egészen másképp történt, mint ahogy ő képzelte. „Meglátott — gondolta a fiatal katona —, meglátott, és azt hiszi, hogy közben fegyvert szereztem magamnak. Egy-

magában nem mer megtámadni, s most szalad a társaiért és segítségül hívja őket." A csörtetés abbamaradt. „Most ért a szélére" — állapította meg magában. Ekkor kelme és bőr száraz, erős súrlódását és dörzsölődését hallotta: a kavicsok — apró üvegharangocskák zenebonájával — hangos csörömpöléssel gurultak alá. „Lemászik" — gondolta a fiatal katona. Föllendítette magát a magaslatra, elkúszott a bükkfáig, és lefelé kémlelt. A tábori csendőr mint valami hatalmas pók ereszkedett le a meredeken. „Mihez fogjak? — hajtogatta magában kétségbeesetten. — Mihez fogjak? Ekkor tenyere megérezte a követ, amelyre éppen rátámaszkodott. Nekifeszítette az izmait. A kő recsegve kimozdult a helyéből. A fiatal katona hallotta, amint leválnak a málladozó részek. Még erősebben megnyomta; a kő engedett.

A katona még nem fogta fel, hogy mit is tett: nekifeszült a kőnek, az pedig előrebillent; kezével könnyedén lökött rajta még egyet, és a kő megindult. Beleütközött egy fa kiálló gyökerébe, visszaperdült, aztán egyre gyorsabban zuhant, vagy húsz méternyit, egyenest a tábori csendőrre. Az, amint meghallotta a kő tompa puffanását a gyökéren, magasan a feje fölött, hátrahajolt és fölnézett. Így a kő éppen a homlokára esett, s szétzúzta a fejét. Az ütés ereje a kinyúlt testét ellendítette a sziklafaltól, egy pillanatra vízszintesen terült el a levegőben, majd megperdült, spirálszerűen összecsuklott; aztán többször átfordulva továbbgurult, lefelé a meredeken — követte a dübörögve zuhanó sziklát, amely nagy ívben messze megelőzte. Lent a másik csendőr és a hadnagy félreugrott, a kő kettőjük között vágódott a földre, bajtársuk szétzúzott teste meg odagörgött a lábuk elé.

— A bolond! Itt, ezen a vacak kis dombon töri ki a nyakát! A tetőn pedig úgy ugrált, mint egy hülye! — fakadt ki bosszúsan a hadnagy.

A másik tábori csendőr mérgesen nézett a hadnagyra. „Bárcsak te feküdnél itt helyette, te vásári majom! — gondolta. — Johann-nak négy gyereke van, te magad pedig még csak taknyos kölyök vagy!"

— Ilyen hülyét! — mondta a hadnagy.

„Most már mindennek vége — fordult meg a tábori csendőr fejében —, miért nem húzok be egyet ennek a fickónak?"

De azért rávágta:

— Igenis, hadnagy úr!

— A bolond! — hajtogatta a hadnagy.

— Micsoda bolond! — Az összezúzott test fölé hajolt. — Ezen már nem lehet segíteni — állapította meg, és felegyenesedett.

— Kár. Épp az utolsó napon... — jegyezte meg a csendőr.

— Hogyhogy az utolsó napon? — kérdezte élesen a hadnagy. A másik elhallgatott. Mindketten hallgattak. A hadnagy többször megköszörülte a torkát. — Tulajdonképpen hogy történt a dolog, látta? — kérdezte végül.

— Belekapaszkodott egy sziklába — mondta fölfelé mutatva a tábori csendőr —, de a kő, úgy látszik, lazán ült, kiszakadt a helyéből, és szerencsétlen módon Johann-nak a koponyájára esett, és magával sodorta. Mindent pontosan láttam, hadnagy úr!

— Úgy — vetette oda a hadnagy, s pillanatnyi hallgatás után megkérdezte: — Hogy hívták tulajdonképpen?

— Johann Schlickhübel őrmester — felelte a másik.

— Isten veled, Schlickhübel bajtárs — mondta a hadnagy, s nyújtott karral vigyázzba állt a halott előtt. A tábori csendőr szintén vigyázzba vágta magát, s kezét magasba lendítette. A hadnagy leengedte karját és elfordult. A tábori csendőr is ezt tette, és a hadnagyhoz lépett.

— Most mit csinálunk, hadnagy úr? — kérdezte tőle.

— Először is elszívunk egy cigarettát a nagy ijedtségre — felelte a hadnagy —, aztán fölmegyünk a magaslatra, s megkeressük a csapattestünket.

— Igenis, hadnagy úr — mondta a tábori csendőr.

— Egy biztos, a bolsevikoknak nem adjuk meg magunkat soha! — jelentette ki a hadnagy.

— Igenis, hadnagy úr! — válaszolta a tábori csendőr.

— Rendben van — mondta a hadnagy —, rendben van. — Cigaretta után nyúlt a zsebébe. Amikor a tábori csendőr látta, hogy a hadnagy cigarettát keres, előhúzott egy csomaggal és megkínálta. A fiatal katonáé volt, a kenyérzsákjából vette ki. „Vajon hova lehetett a fickó? — gondolta közben a tábori csendőr. — Biztosan átszökött az oroszokhoz, s azok most hőst csinálnak ebből az ágrólszakadtból! — Irigykedőn azt forgatta magában: — Ő már túl van mindenen! — Majd dühösen: — Csak kerüljön még egyszer a kezem közé, kinyírom!" A hadnagy kivett egy cigarettát. Leültek — előbb a hadnagy — a mohára. A tábori csendőr újra felállt, tüzet adott a hadnagynak,

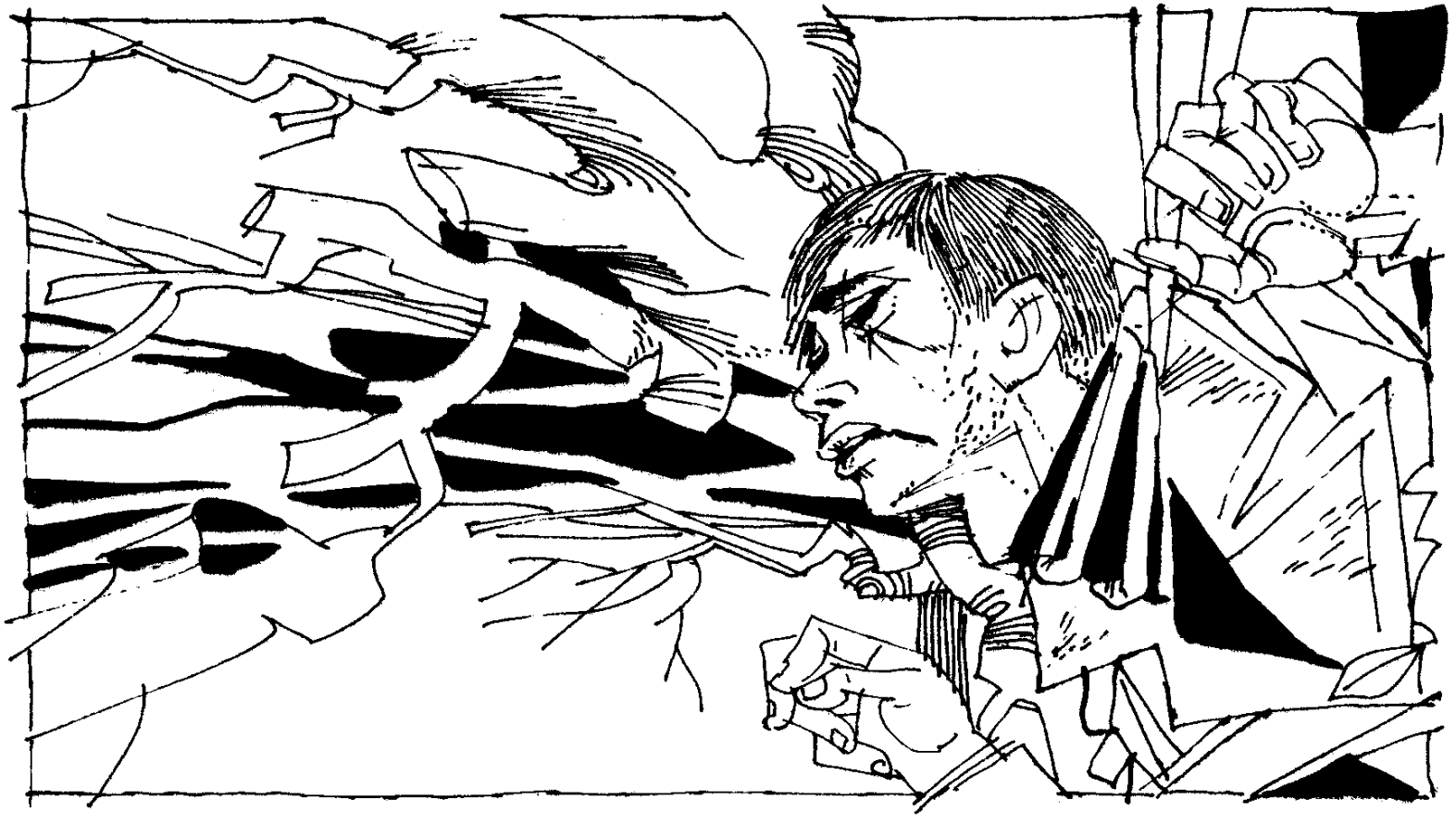

majd visszaült a helyére. Cigarettáztak. A fiatal katona azonban ezt már nem látta.

Amikor a kő megindult a keze alatt, borzasztóan megrémült. Csaknem elkiáltotta magát: Állj! — hogy megállítsa a követ a zuhanásban, egy „vigyázz"-zal pedig a tábori csendőrt figyelmeztesse. De a kő már a csendőr homlokára csapódott, aki vízszintesen, eltorzult, vérvörös arccal nyúlt el a levegőben; a két katona ott lenn félreugrott; a hadnagy odahajolt az összezúzott ember fölé, aki suttoghatott neki valamit. A másik csendőr nyitott karral felmutatott a magaslatra, egyenesen a fiatal katonára. A hadnagy is felnézett, és bólintott a fejével. A fiatal katona meg volt győződve, hogy odalent mindent tudnak. „El, el innen!" — parancsolt magára. A földön csúszva sietett el a bükkfától a vörösfenyőkig, s a lejtőn lefelé ereszkedve, ijedten arra gondolt, talán mégis elegendő, ha pár órára elbújik az üregben. De józan esze tiltakozott: „Bolond, szerencsétlen bolond, hisz épp ebben a lyukban akadt rád a tábori csendőr!" A legnagyobb tanácstalanságban villámként futott át agyán az ötlet: „Menj át, menj át az oroszokhoz! Add meg magad, és akkor egy csapásra vége lesz mindennek. Oda nem jönnek utánad a tábori csendőrök soha! No, menj át!"

Meglepett füttyentés csúszott ki a fogai közül. A váratlan ötlet megzavarta. Arra gondolt, hogy talán még sincs minden úgy az oroszoknál, ahogy azt eddig mesélték, s csábította az ismeretlen világ. De már jelentkeztek tudatában az első tiltakozó aggályok is — védekezés, kétség, kérdések, kósza hírek, iszonyodás kavarogtak benne. S rémülten érezte, hogy ismét elfogja a gyötrődés, amiért nem tud dönteni. „Csak már vége lenne,

bármilyen borzasztó is az a vég!" — sóhajtotta. Minden felmerülő kétséget és kérdést határozottan elutasított magától, és a gyors elhatározás hevületével, az ismeretlen világért lelkesülve, hangosan mondta: — Igen, igen, át akarok menni! Át az oroszokhoz. Meg akarom ismerni őket, megismerni azt a másik világot. Ők is emberek. Önként megyek hozzájuk, s ezt méltányolni fogják. Rajta!

Még egyszer körülnézett, mintha búcsút akarna venni a régi, megszokott világtól. Mozdulatlanul, sötétzöld színében pompázott az erdő; éles, remegő csúcsokkal megtűzdelt erődítmény a kék ég alatt, amelyen havas kis felhők bodrozódnak. „Bárányfelhők, kedves ártatlan bárányfelhők" — sóhajtotta. Távolabb harkály kopácsolt. A fiatal katona háttal az erdőnek, a vörösfenyőkkel borított lankán át megindult lefelé. Elhaladva az üreg előtt, felmerült benne a gondolat, vajon mögötte nincsenek-e oroszok. Nem tudta biztosan, de nem is nézett körül. Tekintetét görcsösen szögezte maga elé a kövekre, a burjánzó mohára, amely fölött lágyan suhant át az árnyéka. „Mégsem most rögtön megyek át az oroszokhoz — tűnődött —, előbb még körülnézek egy kicsit."

Vontatottabban ereszkedett lefelé.

„Legjobb lesz, ha gyorsan leereszkedem, és eltűnök innen — gondolta. — Csak megúszom valahogy!"

„Gyáva — szidta önmagát —, gyáva kutya!"

Hirtelen biztosra vette, hogy az oroszok már mögötte vannak. „Nem, nem akarok, nem megyek át, félek" — kergetőztek gondolatai. Ahogy lépegetett lefelé, váratlanul éles, fojtó szorítást érzett a nyakán; valami kemény dolog szorította

össze a gégéjét, és elfojtotta a lélegzetét. A kötél volt. Rémülten vette észre, hogy az akasztókötelet egész időn át a nyakán hordta, s most valamelyik fán vagy sziklán fennakadhatott a vége, és az állította meg. Mindezt nem a tudatával rögzítette, hanem érzékelte elfojtott lélegzetét, a torkában érzett elviselhetetlen fájdalmon és a szeme előtt táncoló villogó karikákon. „Így közeledik a halál?" — villant át rajta. A szeme előtt táncoló karikákból egy arc rajzolódott ki: egy aggastyán kékesvörös, duzzadt arca; eltorzult szája alatt kusza fehér szakáll lebegett a szélben. Látta a szakállas arcot, s érezte a szenesedő falak, ruhák, testek fojtó füstjét, szeme előtt végtelen gabonatábla úszott, amelyből egy falu emelkedett ki: gémeskutak, napraforgó, fakókék házak, s a romba döntött iskola előtt éneklő gyerekek összetört szoborcsoportja.

„Konsztantinovo — jutott eszébe a fiatal katonának a falu neve. — Konsztantinovo. Ukrajna. Visszavonulás. Mindent fölgyújtani. Felperzselt szántóföldek. Az öreg, aki kunyhója előtt ellenállt, és csupasz öklével fenyegetett minket. A fehér szakállas öreg. A parancs, hogy az öreget fel kell ak... Ó!" — nyögött fel a fiatal katona. Az öregember felemelt ököllel közeledett feléje. „Ártatlan vagyok, hozzád se nyúltam, én ártatlan vagyok!" — dadogta a fiatal katona, de hang nem jött ki a száján. „Ártatlan vagyok, ártatlan!" — kiáltotta néma szíve, de már annak sem tudott hinni. Megborzongva látta, amint a bosszúállók közelednek a levegőben, elöl szállt a felakasztott öregember, őt követték az ártatlan fasorok az akasztottak terhével; a testek összeverődtek, kongtak, mint a harangok, végeláthatatlan erdő, kon-

duló zöld rengeteg, s az erdő nyomában szálltak rettenetes fújtatással, a felháborodástól ziháló lélegzéssel, olyan trombitaharsogással, amelytől összeomlanak a városok falai, a bosszúálló hadak. Az öreg rámutatott a fiatal katonára, mire előugrottak az orosz katonák, megfogták, torkon ragadták, és torkával együtt szétpattanó szívét is szétfacsarták. A fiatal katona minden erejét összeszedte, hogy kiszabaduljon; kétségbeesett ujjai egy pirinyót lazítottak a kötélen. Lábujjhegyre emelkedett, végtagjai ropogtak, ahogy nyakát hátravetette. Bal kezével így rést tágíthatott, s nyakán széthúzhatta a kötelet, és jobb keze is szabaddá vált: jobb kézzel elkapta maga mögött a kötelet, és többször hevesen megrántotta. A kötél szálai recsegtek, de el nem szakadt. A katona az egyik kezével a kötelet fogta, s a dombon kissé följebb tornázta magát. Végre meglazult a kötél, majd kioldódott, s a bokrokon át egyre gyorsulva, laza hullámokban, simán kígyózott lefelé. A katona gyors mozdulattal még jobban kitágította nyakán a hurkot, és izzadságtól csuromvizesen megindult föl a dombon. Sietett felfelé, s közben arra gondolt, milyen ostobaság lett volna átmenni az oroszokhoz: hisz ők nem bocsáthatnak meg. „Nem tehetnek mást — vélte, ahogy kapaszkodott fölfelé —, nem tehetnek mást, mint hogy bosszút állnak: fogat fogért, szemet szemért, életet életért, minden faluért egy német falut, minden városért egy német várost, a mi népünket az orosz népért és országunkat az ő országukért! Ők győztek. Őrültség lenne, ha nem állnának bosszút. Ó, Németország! Városaidat eltörlik a térképről még ebben a májusban, falaidat lerombolják, fiaid, leányaid legyilkolják, neved sem lesz szabad

többé kiejteni, eke forgatja felperzselt vidékeidet. Nem is lehet másképp! Nézz szembe a sorssal, bolond! Elvesztettük a háborút; ez lett a vége, s nem is érdemeltünk jobbat. Minket, németeket most kitörölnek a népek történelméből. Ütött a bosszú órája!"

A fiatal katona felvergődött a magaslatra. Arca, keze vérzett. Ruhája elrongyolódott. Végignyúlt a köves talajon, és levette nyakáról a kötelet.

— Jöjjön, aminek jönni kell, én élni akarok! — kiáltott fel. — Hisz még nem is éltem! Meg kell alkotnom az életművemet! — Sípolva lélegzett.

„Visszamegyek a bajtársakhoz" — gondolta lázasan. Nagy kínnal feltérdelt. Szinte az őrület környékezte. „Le kell mennem a társaimhoz. Bármi történjék, hozzájuk tartozom! Nincs más választásom. Hisz valamennyien németek vagyunk. Most össze kell tartanunk. Tovább kell harcolnunk. Át kell törni. Csak nem tétovázni. Harcolni! Kitartani! Harcolni!"

Miközben ez járt a fejében, centiméterenként tolta magát előre a bükkfa irányába. Egész teste lázasan égett. Megtapogatta forró homlokát; keze-lába mérhetetlenül megdagadt. „A bajtársak segítsége nélkül itt veszek, ezen a magaslaton!" — erősítgette magában, s hirtelen átvillant agyán a gondolat, hogy tulajdonképpen igazuk volt, amikor megtoroltak minden kísérletet a szökésre és megadásra, és hogy helyes volt felakasztani azokat, akik bajtársaikat elárulták, és fegyverüket eldobták.

Az járt az eszében: „De hiszen én most harcolni akarok." Arra gondolt: „Persze most szükségük van minden emberre!" A magaslat közepére ért,

s hirtelen megpillantotta a halott tábori csendőr jelvényét a homokban. Mellette hevert a szétnyirbált béklyó. Fénylett és csillogott a napfényben a jelvény, vakította a fiatal katona szemét.

„Itt hagyta, hogy megjelölje a helyet" — villant át rajta. Hideg futott át a hátán. Borzongott. Ezeknek hazaáruló vagyok, nem bajtárs — gondolta fogvacogva. — Nem is akarják, hogy velük együtt harcoljak; azért jönnek, hogy bosszút álljanak rajtam!"

Reménye, mint a ködfelhő, egykettőre szertefoszlott, s már biztos volt benne: persze, hogy bosszút kell állniuk! S hallani vélte az ordító, félelmetesen ordító hangot: „Hol a gyilkos, aki megölte bajtársunkat?!" A jelvény szikrát szórt, éles foltokat vetett sápadt arcára. Ajka meg-megrándult, dadogott. Tudta, bosszút kell állniuk, ha belepusztulnak, akkor is! Ez a törvény. „A hűség a becsület záloga — gondolta —, a hadnagy SS-katona, és ők a leghűségesebbek!" Tudta biztosan: jönniük kell. Lenézett, s valóban éppen fölfelé tartottak.

Elöl jött a tábori csendőr, mögötte a hadnagy. A tábori csendőr arcán dühös vonás, a düh és irtózat fintora; vajon mit fejezhet ki a hadnagy arca? „Nem, ezek nem bocsátanak meg nekem! — gondolta a fiatal katona. — Ezek nem! Életrehalálra esküdtek. Meg fogják bosszulni bajtársukat. Meggyilkolnak. Végrehajtják az ítéletet, de előbb megkínoznak. Irgalmas Isten! Csak te tudod, mit csinálnak azzal, akin bosszút állnak. Istenem, Uram, jó Istenem, hallgass meg! Le fognak mészárolni!" Letekintett; hátha megtörtént a csoda, hátha megálltak, hátha visszafordultak, elmentek.

Nem. Jöttek fölfelé.

A félelem tüzes tűkkel szurkált a bőrébe.

„Akkor mégis inkább az oroszokhoz!" — szurkálta a félelem. „Már késő, már késő!" — röpködtek a gondolatai. „De nem akarom, hogy lemészároljanak, nem akarom, hogy felkoncoljanak, én élni akarok!" — sikongott a szíve. S biztatta: „Előre! Állj fel! Keress köveket! Zúzd össze őket. Támadj rájuk! Ugorj a torkuknak! Fojtsd meg őket!" Lázasan tapogatni kezdett maga körül a földön, s csak egyetlen sziklatömbre akadt. Rángatta, de meg se moccant. „Vége" — sóhajtotta reményét vesztve. Pillantása a táblára esett, melyet még most is a mellén hordott. „Nagyon is gyáva vagy — sikoltotta a szíve. — Támadj!" — „Fáradt vagyok, bárcsak vége lenne mindennek!" — válaszolta a teste. Szinte már látta, hogy nyúlnak utána a gyilkoló kezek. S akkor a rettegés tetőfokán, egy szívdobbanásnyi időre felderült. „Hisz ez csak álom — mondta magának —, ez csak álom lehet. Most, most, igen, most, ebben a pillanatban jön egy csattanás, felébredek, s kiderül, hogy mindez csupán rossz álom volt!"

„Nyisd ki a szemed — parancsolt magára —, véget ért az álom."

Felnyitotta a szemét, s máris látta gyilkosainak arcát: jöttek felfelé. Látta szemük fehérjét, más semmit. Az álom elszállt. Élete legjózanabb pillanata volt ez. „Ezért áldoztam fel mindent — támadtak rá gondolatai —, ezért! Ezekért a gyilkosokért. A gyilkosok szörnyű törvényeiért. A bitófák erdejéért. Azért, hogy az akasztottak örökké kísértsenek bennünket! Hogy a gyilkosok a béke első órájában lemészároljanak az erdőben, mint valami vadállatot."

Felemelkedett.

— Nem! — kiáltotta.

S egyszerre teljesen megnyugodott. Tagjai álomszerű biztonsággal mozogtak. A gyilkosok felpillantottak rá. Egy pillanatig csendben, egyenesen állt, s letekintett rájuk. Aztán lehajolt, felvette a kötelet, a hurkot gyorsan a nyakába akasztotta, s a magaslat meredek partjához sietett. A kötél végét egy vízszintesen kiálló gyökérre csomózta, és erősen megszorította.

„Ó, hiszen én kapitulálok!" — mondta magában.

— Igen, azt teszem — szólt és leugrott. Már az ugrás pillanatában szívesen visszakozott volna, de a lábai már a mélybe húzták. Érezte, hogyan telik meg a szája nyállal; teste mintha minden ízében kinyílt volna, már-már elfogta az iszonyat önnönmagától, de a következő pillanatban már könnyűnek és szabadnak érezte magát.

Repült. Úszott a felhőkkel az erdő felett, s most látta az erdőt, ahogy még sosem látta, és ahogy mindig szerette volna látni. Csöndes, zöld lebegés tárult föl szeme előtt: tiszta, az alapokig áttetsző smaragd. A legmélyről tükröződő sötétzöld lebegés; ott pihentek a kristályok, a gyökerek és a vizek. Efölött egy vékonyabb, nehéz, de mégis teljesen átlátszó, fekete réteg terült el: a humusz — lepergett tűlevelek, lehullott tobozok, a csendben lassan korhadó avar és állatok koponyái; fölötte erőteljes, friss zöld szín pompázott: mohák, páfrányok és különböző erdei bokrok zöldje. Magasabban még világoszöld színben játszó fiatal cserjés; kinyúlva fölötte a luc- és feketefenyők csúcsa; és fénylőn, a zöld és kék színt egyesítve: az ég csarnoka, az erdő leglevegősebb része. Így

terült el, vízszintes rétegekbe rendezve, az erdő világa, s ezeken a rétegeken át áramlott le-fel a sok színes folyam: sárga és aranyos nedvek, ahogy a gyökerek felszívták; a bíborvörös, üdezöld és élénk kék illatok árja, a madarak szivárványszínű tánca s a tiszta víz fehérje, állandó fel-alá szálló mozgásban. S mindennek a nyugalomnak és áramlásnak a középpontjában úszott ő, egymaga a szálló felhőkön: a világ közepe. Itta a képeket áldott ittasságban; bizonyára ez a szabadság, gondolta. Festett, mint a megszállott, egyre festett: a felhőkre, az ég-falára; ezer szemmel nézett, ezer kézzel festett. Amikor az erdő zúgását festette, hirtelen egy különös szó jutott az eszébe: Birnamgrad. „Mi lehet ez? — tűnődött. — Birnamgrad, Birnamgrad?" — Ekkor az erdő fenyegetően felzúgott s megnőtt, s ő egyszerre félni kezdett tőle s a furcsa szó hangzásától is. Megsarkantyúzta a felhőket: rajta, csak rajta! A felhők engedelmesen megindultak, kitörtek a kristálytiszta erdőből, és tovaszálltak, mezők, szántók, végtelen sok fasor fölött, amelyek különös módon mintha szintén vándoroltak volna. Nevetett. A felhők már elérték a kisvárost, ahol a fiatal katona született; ott lebegtek a szülőház, a gyümölcsöskert, a patak hídja és az illatozó cipészműhely fölött, a zenélőóra fölött, amely most is megcsendítette a harangocskáit, mint mindig, amikor öröm érte a házat. Isten hozott, isten hozott! A felhők lejjebb ereszkedtek, s a katona lecsúszott róluk. Testét jóleső, védő melegség járta át, és hirtelen két édes ajkat érzett az ajkán, s két kemény, rugalmas mell érintését a mellén.

— Jó, hogy itt vagy — szólalt meg a katona. — Oly rosszat álmodtam!

Nevetett. Majd megfojtotta a lány ölelése.

— Gyere! Gyere közelebb — szólt.

A lány csókjától minden porcikája megremegett.

— Gyere!

A fiú felébredt. Füle zúgott. Ébren volt, otthon, s fura módon — de mennyire fura módon — legurult az ágyról. „De hát ne ess ki az ágyból" — szidta önmagát.

A kötél eleje elszakadt, s ő gurult lefelé a lejtőn.

„Még meg is ütöttem magam. De buta álom volt" — gondolta. Ott feküdt az ágy és a szék között, de úgy érezte, mintha két hegy között feküdnék, annyira hatalmasaknak rémlettek. „Álmodom vagy ébren vagyok?" — kérdezte magában, s úgy vélte, hogy már ébredezik. Léptek közeledtek recsegve, s az ajtó, amely majdnem az égig nyúlt, kinyílt, és belépett rajta az apja. Megállt. „Jó reggelt! — köszöntötte a fiú. — Jó reggelt! Nézd csak, leestem az ágyról, oly rosszat álmodtam!" Az apja hallgatott, legalábbis a fiú így látta.

A fiú felnézett rá. „Milyen furcsa az arca!" — gondolta. — Kire is hasonlít?

Látta, hogy az apja föléje hajol. „Miért hasonlít annyira a tábori csendőrre — tűnődött —, arra a szörnyű álombeli alakra?" A levegőt játékosan, mint egy kis kópé, csücsörített ajakkal apja széles orrára fújta. Hirtelen fel akart állni, de a lábai még nagyon ernyedtek voltak az alvástól. A tábori csendőr odahajoltában látta, hogyan próbálja ajkait formálni, de még sóhajt sem hallott. Látta, hogyan rángatóznak az ifjú lábai, gyorsabban, mint a madáré. Látta a lyukat a fiú koponyáján és a lyukból folydogáló vér- és vízpatakocskát.

„Mégis utolérte a sorsa! — járt az eszében. — Előlünk senki nem menekülhet!"

A fiú látta, hogy apja még most is föléje hajol. „Olyan fáradt vagyok, tudod" — mondta magyarázón. Megpróbált egy hajfürtöt kifújni a homlokából. Hirtelen megremegett önnön leheletétől, és fázni kezdett... „Kissé lázas lehetek — gondolta —, tegnap megfázhattam az erdőben, a szederindás üregben, a csupasz földön."

— Hozz teát! — kérte az apját.

A tábori csendőr letérdelt melléje.

„Biztosan akad még nála egy-két apróság, amit használni tudok. Minek kallódjék el itt?" — mondta magában.

— Miért nézel úgy rám, apám? — kérdezte a fiatal katona. — Miért oly nagy a szemed, apám? — faggatta tovább. Egy hatalmas fémszemet látott, ott villogott az apja mellén. Hirtelen izgatottan felkiáltott: — Te, vigyázz, itt az orosz! Ott áll mögötted! Emeli az öklét! Agyonüt! Ó, istenem.

Látta, amint a borzas szakállú paraszt közel lép, s egy óriási követ emel az apja feje fölé.

— Vigyázz! — kiáltotta. — Fuss el, rohanj, gyorsan, gyorsan!

A tábori csendőr látta a leheletet a fiú száján, amint ellibbenőben buborékot vet a megülepedett nyálban.

— Menekülj! — kiáltotta a fiú a kétségbeesés utolsó erejével. A tábori csendőr, Jakob Kaumitz látta, hogy a nyálbuborékok elpattannak. „De hát ez valóban a tábori csendőr" — döbbent rá magában a fiú. Robbanásszerű dübörgéssel a valóság újra behatolt a tudatába, s mint éles fénysugár, felverte agyának rejtett zugait. Felordított a fájdalomtól, ahogy ráeszmélt a valóságra. Ordító-

zott, s látta, hogy a tábori csendőr arca ott van az övé fölött, s ez az arc feltartóztathatatlanul ereszkedett alá, végzetszerűen közeledett feléje, mint a bosszú. A fiatal katona látta a szeme fehérjét, látta, hogyan homályosodik el, s azt is, hogy a tábori csendőr üveges szemmel összecsuklik. „A nap lebukik — gondolta a fiú. — Jaj, kifolyik a szeme!" Látta, hogy valami villámló felragyog, lezuhan, majd szétpattan, aztán egész súlyával ráesik, magán érezte a tábori csendőr holttestét, és a fémjelvényt vér öntötte el.

A hadnagy félredobta a követ, mellyel szétzúzta a tábori csendőr koponyáját. — Bocsáss meg, bajtárs — mormolta —, bocsáss meg, de most nincs szükségem tanúkra! — Levetette a zubbonyát, a földre rakta tányérsapkáját, tiszti derékszíját, és a fiatal katonához lépett. Félregördítette a tábori csendőr holttestét, kigombolta a fiatal katona zubbonyát, felemelte a haldokló elernyedt felsőtestét, majd lehúzta róla a zubbonyt, és újból visszaengedte a földre. Aztán leoldotta a fiatal katonáról a derékszíjat, levette róla a sapkáját és a táblácskát ezzel a felirattal: „Gyáva voltam, nem harcoltam Németországért a barbárok ellen." Az elszakadt kötelet is lehúzta a fiatal katona nyakáról, és a saját nyakába akasztotta. „Ezzel bevágódok az oroszoknál!" — mondta magában. Felvette a fiatal katona ruhadarabjait. Mintha rászabták volna. Aztán elővette a tiszti zubbonyból a pénztárcáját, ebből kiszedte a zsoldkönyvét és szétté pte. Zsebéből előhalászott egy csomó fényképet, és azokat is foszlányokra tépte; majd a laza erdei talajban egy kis gödröt kapart és mindent beletemetett. Miután mindezt elintézte, előkereste a fiú

zsoldkönyvét a zubbonyából, amelyet most a sajátjaként viselt, s elolvasta a személyi adatokat.

— Anton Schelz — olvasta tagolva, hogy jól megjegyezze; s a fiatal katona, aki némán haldoklott, neve váratlan hallatára még egyszer felnyitotta szemét és felkiáltott: „Jelen!" — Foglalkozása: képzőművészeti főiskolai hallgató" — olvasta a hadnagy, és morogva hozzátette: — No, akkor semmi hiba nem történt. Az ilyen agyalágyultakért igazán nem kár!

— Anton Schelz! Igen, jelen! — kiáltotta hangtalanul a főiskolai hallgató.

— Született 1926. február 18-án Bermbachban, a Harz-hegységben — olvasta tovább a hadnagy, és fel-alá járkálva tanulgatta: — Anton Schelz képzőművészeti főiskolai hallgató, született 1926. február 18-án, Bermbach, Harz-hegység. — A személyi adatokat mormolva, lassan elindult a meredek domb alján, és közben arra gondolt: „Argentínába megyek... legrosszabb esetben az idegenlégióba." És egyre csak ismételgette: — Képzőművészeti főiskolai hallgató, Bermbach, Harz.

Így látta őt elmenni a haldokló, és ekkor összeszedve szellemének, lelkének minden erejét, egy utolsó, hallatlan erőfeszítéssel mindent megértett. „Uram, Istenem, csak egyszer adj még lehetőséget, hogy éljek! — tört fel a hang szívéből. — Csak egyszer adnál még alkalmat, tudnám, mit kellene tennem!" Érezte, hogy elhagyja az ereje. Megjelent előtte a halál.

— De én nem akarok... — lehelte.

— Nem fog fájni — suttogta az zsongítón.

— De én élni akarok! Most már tudom, miért kell élnem! — kiáltotta a szíve.

A halál megmarkolta falombnyira megnőtt sza-

kállát, és az árnyékával végigsimogatta a fiatal katona szemét. A fiú még egyszer szembeszállt vele. Fátyolos tekintetével még látta, ahogy a hadnagy eltűnt az erdőben. Látta nyakán a kötelet, mellén a táblát s a géppisztolyt a vállán. Látta, ahogy hirtelen oroszok lépnek ki az erdőből, és a hadnagy, kötéllel, táblával a nyakában, gépies, vak mozdulattal lekapja a géppisztolyt, és az oroszokra szegezi. Látta, hogyan bukik föl a hadnagy, hallotta a lövések dörrenését, és megnyugodva gondolta: „Jól van!" Aztán teljesen eltakarta az árnyék, s felsóhajtva, vackot lelve a sötétségben, meghalt a fiatal katona, tizenkilenc éves korában a Cseherdőben, amely fölött a májusi napfény ragyogva szórta szét sugarait.

NÉMETBŐL FORDÍTOTTA MÁDL ANTALNÉ

Vaszil Akjov

Joseph

Csöndes és jóindulatú volt, hatalmas termetű, csak ült a bakon, sapkáját feje búbjára tolta. Egy futballistához hasonlított, aki éppen most hárított el egy veszélyes támadást, és most nyugodtan figyeli, hogyan távolodik a labda és nem fenyegeti a saját kapuját. Ha ő maga nem is rúgta a labdát, szerelmese volt a futballnak. Minden mérkőzés előtt ott haladt a tömeg között zsúfolásig megtelt fiákerével, bakon ülő alakja magasan az emberek feje fölé emelkedett. Ilyenkor ingyen szállította az embereket, és arcán lelkes izgalom ült; mindenkivel vitatkozott, és hadonászva védte kedvenc csapatát.

Két év óta azonban kihalt a világ Joseph körül. Elmaradtak a mérkőzések, és csökkent az utasok száma. Az állomásra ponyvával letakart vagonok érkeztek, és a katonák inkább gyalog mentek be a városba. A kisváros csöndes, romantikus jellege eltűnt; az ablakokat fekete papír borította, és a város csöndjét az alacsonyan röpülő gépek zúgása verte fel. A tiszta hegyi levegőt a benzin szaga töltötte meg. Joseph lovai is köhögtek tőle. A város elnéptelenedett, alig maradt férfi odahaza, mindenkit behívtak, a kocsmák kiürültek, és az emberek lelke is üres lett. Önmagán is látta ezt. Még lovait is nehezen tudta megetetni. Az üzletekben ásítoztak az üres polcok, csupán haszontalan tárgyak hevertek itt-ott.

Felfordult a világ. Már régen felfordult, de most már Joseph is látta, bár nem olvasott újságot. Ha a város fölött megjelentek a támadó gépek, Joseph megállította fiákerét egy fa alatt. De nem sokat törődött az egésszel. Egy szép napon a vonat érkezésére várt az állomás előtt, a mozdony füttye helyett azonban a távolból zokogás ütötte meg a fülét; énekhez hasonlított. Joseph összerezzent. A lezárt vagonok közeledtek, a fékek megcsikordultak, a kerekek leálltak. A deszkák résein emberi szemek figyeltek kifelé, ijedt, könyörgő tekintetek. Csöndes szűkölés hallatszott, valaki dörömbölt, a németek fel-alá futkostak és rikácsoltak: — Halt! Halt! — Puskatussal verték a vagonok oldalát.

Joseph megkérdezte az egyik vasutast, hogy kiket szállítanak.

— Zsidókat — felelte a vasutas. — Elégetni viszik őket.

— Elégetni? — csodálkozott Joseph, és még szívesen kérdezősködött volna, de a vasutas már elment.

Közben a vagonokat felnyitották, és Joseph látta, hogyan hajtják az éhségtől meggyötört férfiakat, asszonyokat és gyermekeket az elnéptelenedett utcákon; mindegyik sárga csillagot viselt. A dohánygyár üres udvarára vitték őket. A dudvával benőtt udvaron lerakták takaróikat, kinyitották batyujukat és tüzet gyújtottak. Az öregek reszketve feküdtek a földön, a gyermekek a kerítéshez lopóztak.

Joseph visszafogta a lovakat, és elnézte a gyorsan felállított tábort. Másnapra nyoma sem volt. Csak a hamu fehérlett a tűz helyén.

Egy este, az állomásról visszatérve, a sötétben

megpillantott valamit. Megállította a fiákerét, és figyelte a sötét udvart. Majd kinyitotta a kaput és bement. A lába beleakadt egy takaródarabba. Körülnézett, hallgatózott. A romos fal mellett — Joseph gyermekkorában ott állt a török fürdő — valami megzörrent a dudva között. Joseph fürkészve odanézett, és megkérdezte, ki az. A magas dudva megmozdult, majd megint elcsöndesült. Joseph közelebb lépett, és benézett a dudva közé. Két ragyogó szem nézett rá. Látta egy emberi alak körvonalait. Kicsiny, sovány fiú állt a vastag szárú dudva között, lélegzetét visszafojtva.

— Hát te ki vagy? — kérdezte Joseph.

A gyermek szeme ragyogott, de nem felelt. Joseph lehajolt hozzá.

— Megszöktél hazulról, ugye? — nevetett Joseph. — És elbújtál a dudva közé. Ki elől? Gyere! — Kezét nyújtotta a fiú felé. — Majd Joseph elvisz a szüleidhez.

A gyermek összerezzent és el akart futni.

Joseph erős keze kinyúlt és vállon ragadta. Úgy tetszett neki, hogy a fiú vézna válla összeroppan a keze alatt. A gyermek megfordult, és a kezébe harapott. Joseph feljajdult, de nem engedte el a gyermeket.

— Még harapsz is?

Megragadta, és a magasba emelte.

— Lássuk csak, hogy ki vagy!

A fiú rúgkapált, harapott, és szinte fuldokolt a dühtől.

— No, maradj már nyugton — szólt rá Joseph dörmögő hangján. — Hadd lássalak! Úgy látszik, nem idevalósi vagy.

A hóna alá kapta, és a kocsihoz vitte, leültette az ülésre, majd felszállt a bakra. Mielőtt a lovakra

vágott volna, még egyszer megnézte. A gyermek két kézzel kapaszkodott, fejét felszegte, és minden mozdulatát figyelte, akár kutya a gazdáját. Látta, hogy három-négyévesnél nem lehet több, a bőre szokatlanul fehér, és göndör haja fekete, mint az olajbogyó.

— Miért haraptál meg? — kérdezte Joseph barátságosan.

A gyermek értetlen kíváncsisággal és rémülettel a szemében figyelte őt.

— Nem akarsz beszélni? Nem baj.

S a lovak közé suhintott. A gyermek megbillent és hanyatt vágódott, de gyorsan felült.

Joseph tovább motyogott:

— Milyen makacs vagy! Ha én nem vagyok, még most is ott aludnál a dudva között és megfagytál volna! Holnap meg a torkod fájna... És akkor ihatnád a keserű orvosságot... Köszönd meg Josephnek, hogy megtalált...

A gyermek bólogatott és hallgatta, mit mond. Úgy látszott, mintha meg akarná érteni, érezve a szavakból áradó szeretetet és jóindulatot. S akkor mintha szólt volna. Joseph megfordult és elvigyorodott:

— Mit mondasz?

A gyermek azonban megint elhallgatott, arcán azonban valami mosolyféle derengett. Joseph észrevette és odavetette:

— Jól van, majd otthon szót értünk...

S újra a lovak közé vágott, biztatta őket, azzal a bizalommal, amely az évek során közöttük kialakult.

A gyermek elaludt. Joseph hangjára ébredt fel, aki megállította a lovakat:

— Hóóó!

A fiáker megállt, Joseph leugrott a bakról, kinyitotta a kaput, és behajtott az udvarra. Kifogta a lovakat, és azok bementek az istállóba. Joseph karjába kapta a gyermeket, és felment a lépcsőkön. A gyermek szundikált a vállán.

Joseph belépett a szobába, mint aki ajándékot hoz. A felesége csodálkozva nézett rá:

— Mi ez, Joseph?

— Ember — felelte a férfi, és letette a kisfiút a padlóra.

A gyermek félálomban megingott, és a fiákeres lábába kapaszkodott.

— Azt mondod, ember? — nézett rá a felesége. — Hol találtad?

— A gyárudvaron.

— Istenem, egészen átfázott — fogta meg az asszony a gyermek kezét. — Vajon kié lehet?

— Majd kiderül. Most etesd meg, és hadd aludjon.

Joseph levetkőzött. Az ágyból négy gyermekfej bukkant elő. A gyermek kíváncsian nézett rájuk, és megdörzsölte a szemét. Joseph kiment a konyhába mosdani. Felesége a váratlan vendéggel foglalkozott. Szóra akarta bírni. A gyermek hallgatott, de engedelmeskedett, ha az asszony mutatott neki valamit.

— Joseph, csak nem néma? — kérdezte az asszony.

— Meg van ijedve.

Joseph bejött, kezét törölgette a kopott törülközővel.

Az asszony egyszer csak meglepődve kiáltott fel:

— Joseph, mi ez?

— Micsoda?

— Ez ni!

Egy medaliont tartott: ezüstláncon függött a gyermek nyakán. Joseph a gyermek fölé hajolt, és három arcot látott — férfit, nőt és gyermeket. Ugyanez a gyermek volt a képen. Joseph rögtön felismerte.

— Na nézd csak... na nézd csak... — mormolta, és figyelmesebben megnézte a medaliont. Hátlapjára valami rá volt vésve.

— Nem bolgárul van írva — rázta fejét a fiákeres.

— Joseph, hát nem érted?

— Mit?

— Közülük való.

— Közülük?

—Igen, azok közül, akiket a vagonokban elvittek... Nézd!

A gyermek ruháján sárga csillag volt.

— Zsidó — mondta Joseph és felegyenesedett.

— És most mi lesz? — nézett rá a felesége kérdő tekintettel, és kezében szorongatta a gyermek ruháját.

Joseph elkomorodott, a székre dobta törülközőjét és ráült.

— Mondj már valamit — unszolta a felesége.

— Mit mondjak? — kérdezte Joseph bűntudattal.

— Mit csinálunk vele?

— Itt marad — felelte Joseph.

— Itt? — guggolt le az asszony a gyermek mellé. Fejük fölött súlyos, kimért lépések hallatszottak.

— És ő mit szól hozzá? — mutatott az asszony fölfelé.

— Törődjön a maga dolgával, ez az én lakásom

— felelte Joseph mérgesen. — És ne üsse bele abba az orrát, amibe nem kell!

— De mit csinálunk vele? Az emberek rájönnek, hogy kicsoda.

Joseph felállt székéről, és rászólt az asszonyra:

— Adj enni a gyereknek. Éhes.

Az asszony sápítozott, és megterítette az asztalt. A kisfiú a szoba közepén álldogált, és tekintete kíváncsian siklott végig a szegényes bútorokon.

És Joseph először hallott tőle egy értelmes szót:

— Papa...

Hangja vékony, bátortalan volt, tele rémülettel és várakozással. Joseph arca felragyogott, és megkérdezte tőle:

— Mit akarsz?

— Papa... A gyermek Joseph felé nyújtotta a kezét.

— De hiszen ez beszél! — szólt az asszony és megfordult.

— Miért ne beszélne? Csak nem fog egész életében hallgatni! S megsimogatta a gyermek göndör fürtjeit: — Joseph bátor kis vitéze... szerencsét hozol Josephnek...

A gyermek csak nézte, és félénken elmosolyodott.

— Elfelejtett — mondta Joseph.

— Mit? — kérdezte az asszony, miközben kenyeret vágott és a szeleteket a tányérra rakta.

— Mosolyogni.

— És azt hiszed, hogy nálunk megtanul?

— Miért ne? Majd a többi között — nézett a négy gyerekfejre az ágyban — neki is sikerül. Ilyen az emberi természet.

Az asztal mellé ültette, megsimogatta, és kiment, hogy megetesse a lovakat.

Az emeletről a szomszédjuk jött le, ugyanazokkal a súlyos, kimért lépésekkel. Joseph ráemelte tekintetét, és először a csizmáját látta meg, majd a térdét a kék posztónadrágban és végül az egész alakot. A lépcsőn lefelé jövet feltette tányérsapkáját, és ekkor pillantotta meg Josephet maga előtt.

— Indulsz valahová, Joseph, vagy most jöttél meg?

— Hazajöttem már — felelte Joseph.

— Azt hittem, hogy most indulsz útnak... ki akartam használni az alkalmat — topogott a rendőr-egyenruhás férfi. — Van gyufád?

Joseph zsebébe nyúlt, előhúzta gyufáját, és tüzet adott. A férfi nagy füstfelhőt fújt maga elé, és így szólt:

— Köszönöm...

— Nincs mit... És te hova mégy?

— Munkába.

— Ha ugyan azt is munkának lehet nevezni...

— Mindenki a maga dolgát végzi — állapította meg a rendőr sokatmondóan.

— Az igaz, a munka elől nem lehet megszökni — hagyta rá Joseph.

— Valakinek a piszkos munkát is el kell végezni mások helyett — jegyezte meg a rendőr leereszkedően.

És Joseph ravaszul megkérdezte:

— Sokan vannak?

— Kik? — rezzent össze a rendőr és megfordult, gyanakvóan mérte végig Josephet.

— Azok, akiket kerestek!

— Ennyire érdekel ez, Joseph? — kérdezte a

rendőr, és nagyot szívott cigarettájából. — Csak nem a rokonaid?

— Ugyan már... — mondta Joseph zavartan.

— Akkor ne jártasd a szádat.

A rendőr elindult. Joseph megvárta, amíg elmegy, és azután az udvarra lépett.

Megveregette a lovai tomporát, nyakukba akasztotta az abrakos tarisznyát, levette róluk a hámot, lecsutakolta őket, és egy pokrócot dobott a hátukra. Egész idő alatt a gyermek járt az eszében.

Otthon nem tarthatja, mert felfedezik, ha nem mindjárt, akkor később. Azt sem mondhatja róla, hogy rokon gyerek, a bátyjáé vagy a húgáé, mert a környéken jól ismerik a családját. Először is a rendőr fogna gyanút. Rendkívül kíváncsi ember. El kell dugnia az emberek elől, rá kell bíznia valakire. De ki legyen az? Van-e egyáltalában ilyen valaki?

S mielőtt visszament a házba, Joseph körüljárta a fiákert. Felemelte az ülését, kivette belőle a szerszámait és rongydarabjait, az aljára szénát rakott, s leterítette egy zsákkal, megtapogatta, elég puha-e. Az egyik oldalra több szénát rakott, és az mintha párnához hasonlított volna. Még egy utolsó tekintetet vetett rá, és lecsukta az ülést.

Később a feleségével beszélgetett, amikor már lefeküdtek:

— Mit gondolsz, be kellene vinnünk?

A rendőrségre gondolt.

Az asszony elgondolkozott, mielőtt válaszolt:

— Nem. De mit mondasz róla, ha megkérdeznek?

— Eleinte majd azt mondjuk, hogy vendég.

— Jobb, ha nem kerül az emberek szeme elé.

— És a gyerekek se tudjanak róla?

— Azok se.

— De hiszen az lehetetlen. Hogyan... egy lakásban... egy szobában?

Az asszony mélyet sóhajtott:

— Minek hoztad haza?

A kérdés válaszolatlanul maradt. Hosszú ideig hallgattak, majd Joseph azt felelte:

— Az jutott eszembe, hogy ez a mieinkkel is megtörténhetett volna.

— Isten ments!

— Na látod!

Reggel, mielőtt a gyermekek felébredtek, Joseph fogta a kisfiút, és kivitte az istállóba. Bedugta az egyik sarokba, amíg a lovakat befogta, majd az ülés alá fektette. Jól elhelyezte, hogy kényelmesen feküdjön. Egy rést hagyott, hogy elég levegőt kapjon, és mielőtt lecsukta az ülés fedelét, néhány szóval megnyugtatta. Megsimogatta a fejét.

Az egyetlen szó, amit mondott, amikor már az ülést rácsukta, Joseph számára már ismerős volt:

— Papa...

Joseph kissé felemelte a fedelet:

— Mit mondasz?

— Papa... — ismételte meg vékony kis hangon, és Joseph látta, hogyan néz rá a kisfiú.

— Joseph papa — pöckölte meg a fiákeres a kisfiú orrát.

— Joseph — mondta a kisfiú.

— Jo-seph pa-pa... — szótagolta Joseph, hogy a gyermek jobban értse.

A gyermek mosolygott.

— Mosolyogsz — mondta Joseph. — Mi mást tehetnél?

Gondosan leengedte az ülést, felült a bakra, és kihajtott az utcára. Nem hajtott a köves úton, hogy ne rázza a gyereket. Vajon hogyan érzi magát a deszkafedél alatt, nem árulja-e el magát váratlan kiáltással? Josephnek ilyesmi járt az eszében, és önmagával szőtt összeesküvést, anélkül hogy a következményekre gondolt volna. Így telt el néhány nap, és mivel semmi sem változott, a titok egyre jobban nyomasztotta. Eszébe jutottak a partizán-összekötők, akikben megbízhatott volna. Tudta, hogy a városban is vannak ilyenek, de hogy találja meg őket? Éjszakánként sokáig ült a feleségével, és meghányták-vetették a lehetőségeket. De mit eszelhettek ki?

Reggel, mielőtt a ház felébredt volna, kivitte a gyermeket a kocsiba. A kisfiú megszokta szűk rejtekhelyét, és betartotta az összeesküvés minden szabályát. Joseph hálás volt neki ezért, megsimogatta fejét, és hosszan beszélt hozzá, a számára érthetetlen bolgár nyelven. A gyermek csak egyet értett meg — a szeretetet. Nézte a nagy orrú, durva arcot, mosolygott esetlen mozdulatain, és megfogta a kezét. Joseph felvidult, és még közlékenyebb lett. Aztán megtudta a gyermek nevét. Izsónak hívták. Néhány nap múlva Joseph már a saját nyelvére akarta megtanítani. Izsó könnyen megjegyzett mindent. A szavak lágyan és kedvesen hangzottak szájából.

— Így ni — mondta Joseph. — A végén még bolgár fiút csinálunk belőled. De még milyet!

Most már minden alkalmas pillanatban beszélgettek. Mihelyt magukra maradtak, Joseph behajtott valamelyik néptelen utcába, nekidőlt a sárhányónak, és beszédbe elegyedett Izsóval. Messziről bárki azt gondolhatta, hogy nincs rendben

valami vele, mert magában beszél. Joseph levette a sapkáját, dörzsölgette a homlokát és várt. A lovak topogtak, és hosszú farkukkal kergették a rájuk szálló legyeket.

A kisfiú megszólalt:

— Joseph papa...

— Tessék, Izsó...

— Éhes vagyok.

Az újdonsült papa elnevette magát, magasra emelte az ülést, és egy perecet adott a kisfiúnak, amelyet a kabátja zsebéből húzott ki. A gyermek elvette, és meghatottan ismételte:

— Joseph papa... Joseph papa...

Joseph szeme könnybe borult, és reszkető hangon magyarázkodott:

— Ugyan már, miféle papa vagyok én! Egy nagy szamár vagyok. Ilyen nagy! — mutatta a kezével. — A világ legnagyobb szamara!

A kisfiú beleharapott a száraz perecbe, és hangtalanul nevetett.

Az utca végéről lépések hangzottak fel. Joseph leengedte az ülés fedelét, és ártatlan arcot vágott. A járókelők barátságosan köszöntek neki, mivel a városban senki sem volt, aki Josephet ne ismerte volna, és ne barátkozott volna vele.

A kis hang megkérdezte:

— Joseph papa, elmentek?

— Elmentek, Izsó — felelte Joseph, felugrott a bakra, és a lovak közé vágott.

A járókelők a gyermek képzeletében szörnyű emlékeket ébresztettek fel, és tudta, hogy hallgatnia kell, ha valaki közeledik.

Joseph hónapokig rejtegette a gyermeket. A gyermek megnőtt, és az ülés alatti láda már szűknek bizonyult számára. A gond is egyre nőtt

a gyermekkel együtt, és mint valami hatalmas malomkő nyomasztotta a fiákeres mellét.

Josephet rázta a kocsi, de azért megkerülte a várost, valamiféle megoldást keresett.

Kiben bízzon meg?

Talán a leányban, aki vele szemben jön, és akit Joseph gondolatban mindig összekapcsolt a halálra ítélt ifjúval? Nem tudta, volt-e közöttük valami, de ezt senki sem tudta, az emberek azonban azt beszélték, hogy az ifjú utolsó levelében a leány nevét emlegette.

Joseph zavart érzett, amikor megpillantotta. De azért megállt a fiákerrel, és köszönt neki:

— Jó napot!

— Jó napot! — rezzent össze a leány.

— Lehet, hogy nem ismersz meg — szólalt meg Joseph.

— Bocsáss meg — felelte a leány. — Elgondolkoztam.

— Joseph megbocsát neked, de nincs, aki neki megbocsásson.

— Miért? — kérdezte a leány.

— Csak úgy mondom... Elvihetlek?

— Csak a közelbe megyek.

— Nem baj. Örömet szerzel vele. És ezenkívül — tette hozzá tétovázva, hogy vajon kimondja-e azt, ami bántja — valami gyötör, és senkinek sem mondhatom el.

— És nekem elmondhatod? — kérdezte a leány, és ránézett tiszta tekintettel.

— Igen.

— Akkor felszállok.

Joseph suhintott egyet az ostorral, és még mielőtt az ostor a lovakat megérintette volna, a kocsi elindult.

A kopott gumikerekek alatt zörgött a macskaköves út, a rugók csikorogtak. A leány nézte a fiákeres hajlott hátát, ráncos nyakát, és valami másra gondolt.

Joseph kihajtott a főutcára, és a város vége felé tartott.

— Annyira fontos? — kérdezte a lány.

Joseph megfordult.

— Nagyon. — Majd hozzátette bizalmasan: — Ha tudnád, hogy milyen kalamajkába kerültem.

— Igazán, Joseph? — kérdezte a leány tréfának véve Joseph szavait.

— Igazán.

— Ezt rólad el sem hiszem — nevetett a leány. — Csak képzelődsz.

— Dehogy képzelődöm! — bizonygatta Joseph felhevülten.

— Mi történt?

— Majd megmondom.

És megsuhintotta ostorát, hogy lovai gyorsabban menjenek. Már kiértek a városból. Kiválasztott egy elhagyott helyet, és megállt.

Leszállt, megsimogatta a lovak fejét, és a leányhoz fordult:

— Légy szíves, ülj át oda — és a szemközti ülésre mutatott.

A leány átült, és csodálkozva nézett körül. Joseph felemelte az ülés tetejét, és arca ragyogott, várta, hogy mit szól a leány.

Az megpillantotta az alvó gyermeket, és megkérdezte:

— Ki ez, Joseph?

— Egy gyerek.

— Azt én is látom, de mit keres itt?

— Ráismernének.

— Zsidó?

— Igen.

— Hol találtad?

— A gyár udvarán. Ahová az embereket hajtották be a vagonokból.

A leány aggódva nézett rá. Hol Josephre, hol a gyermekre bámult.

— Tud róla valaki?

— Senki.

— Joseph, te nem is tudod, hogy mit csinálsz.

— De tudom — felelte Joseph —, sőt nagyon is jól. De nem bírom már egyedül viselni a terhet.

— Ezt megértem — felelte a leány. Majd elgondolkozott. — Nagyon nehéz megoldást találni.

— Éppen ezért szóltam neked.

— És számítsz rám?

— Azt mondják rólad... — Joseph nem fejezte be a mondatot. — Én bízom benned. Tudom, hogy nem árulsz el.

— Nagyon nehéz dolog ez, Joseph.

— A saját bőrömön tapasztaltam.

— És nemcsak tőlem függ.

— Mondd meg azoknak, akiktől függ — sóhajtott Joseph, és lecsukta az ülés fedelét.

A leány nézte, hogyan ül fel a bakra anélkül, hogy egy szót is szólna.

Joseph megfordította a fiákert, és visszahajtott a városba.

Egy este beállított hozzájuk a leány. A kisfiú érezte, hogy el kell mennie, és átölelte Joseph nyakát.

— Joseph papa... Joseph papa...

A fiákeres ki akart szabadulni a gyermek öleléséből, de az szorosan hozzásimult. A felnőtt férfi szemét elöntötte a könny. Mondani akart

valamit, de tudta, hogy a gyermek úgysem értené meg. És a hangja is remegett. Csak átnyújtotta a leánynak a gyereket szótlanul, és csak az utolsó pillanatban jutott valami az eszébe — a zsebébe nyúlt és előhúzott egy perecet. A kisfiú a kezébe vette, ránézett a perecen át, és mosolygott:

— Joseph papa, köszönöm...

— És még azt mondták, hogy nem tudsz nevetni — jegyezte meg Joseph. — Na, most már eriggy. Meg fogsz menekülni.

Felült a kocsi bakjára. A gyermek szomorúan nézett rá. Joseph összeszedte magát, és így szólt:

— Hamarosan találkozunk.

A lovak közé vágott, a csengők megszólaltak a sötétben. Nem fordult vissza, bár a gyermek integetett neki.

Joseph életéből eltűnt a kisfiú. Telt-múlt az idő, és nem látta viszont, csak a leánytól hallotta, hogy biztos helyen van. De hogy hol, azt nem mondta meg neki. Azután meg a leány is eltűnt. Joseph már sehol sem látta. A kisfiú nyomát végleg elveszítette.

Elmúlt a tél, megjött a tavasz. Joseph emlékei is megfakultak. Csak járta a várost kocsiján, az állomásig és vissza. Állandóan a főtéren ült a bakon, várva az utasokat. Számuk egyre csökkent. Az autóbuszok is beszüntették járataikat. Egy este partizánok jöttek be a városba a hegyekből, és megölték a rendőrparancsnokot. Beszélték, hogy a leány is közöttük van. Ez Joseph eszébe juttatta a kisfiút, de csak egy kis időre. Azután újra elfoglalták saját gondjai.

Néhány nappal később a Ploești felől visszatérő repülők leszórták megmaradt bombáikat a kisvárosra. Minden füstölgött, forrongott, korom szállt

a levegőben, betörtek az ablakok, egész épületsorok dőltek össze. Az emberek döbbenten járkáltak a romokon.

— Nem mehet így tovább — mondogatták. — Minden összeomlik.

— Már omladozik — felelték a bátrabbak. — Keleten már úgy düledezik a világuk, hogy senki sem tudja megakadályozni.

Nyíltan beszéltek, minden félelem nélkül. És ez már jelentett valamit.

— De mennyi ember elpusztult... S azok is, akiket a vagonokban vittek el.

— Miért, mi történt velük? — kérdezték a tájékozatlanok.

— Elégették őket — felelték a tájékozottak.

Joseph ült és hallgatott. Érezte, hogy közeledik a nap, amikor szétpattannak az abroncsok. Érezte a feszültséget, és mindenki érezte ezt a városban.

Most már nyugodtabban hajtotta fiákerét, mindenkit felvett, ingyen szállította őket, és várta azt a fontos eseményt, aminek be kellett következnie. Éjszaka, félálomban úgy hallotta, mintha a távolban dörögnének az ágyúk, tisztán, világosan hallotta, szinte a ház falai között hangzott a dörgésük.

— Jönnek — mondta félálomban.

— Ki jön? — kérdezte a felesége.

S egy szép reggel robbanások hallatszottak. Joseph már a bakon ült, amikor a város fölött dörgés hallatszott. A lovak közé vágott, és odaszólt a feleségének:

— Dörög...

Az asszony az ablakhoz lépett, gyermekeivel együtt. Valahol a távolban dörögtek a fegyverek, énekszó, kiáltozás hallatszott.

— Dörög... dörög... — ismételgette Joseph, és ostorával suhintott egyet a feje fölött.

A fiáker kigördült az utcára, Joseph ostorával hadonászott, és teli torokkal kiabálta:

— Hé, emberek, dörög... dörög...

Aki csak tehette, felugrott Joseph kocsijára, és vele együtt kiabált. Amikor a térre értek, már mindenünnen odatódult a nép. A hangszóró recsegett. A Vörös Hadsereg átkelt a Dunán...

— Éljen! — kiáltottak az emberek.

S az egész nap vidáman telt, a jókedv és a lárma estig nem csitult el. Joseph áttört a tömegen, köszönt ismerőseinek, és neki is köszöntek. És amikor az ebédidő elérkezett, már a népi rendszer szolgálatában állt. A városháza előtt várta az utasításokat. A házon már a vörös zászló lengett. Joseph nézte, hogyan lobog a szélben, és magának magyarázta, hogy mi történt, mi változott meg, és hová özönlik az emberáradat. Látta a város tegnapi urait, az első letartóztatottakat. Megdörzsölte a szemét, alig akarta hinni. Barátainak vállán már puska volt.

— Dörög — mondta Joseph, aznap talán már ezredszer.

És így is köszönt mindenkinek:

— Dörög!

És az emberek azt felelték:

— Dörög bizony!

Elfelejtett ebédelni, és még a lovait is elfelejtette megetetni. Amikor valaki beült a fiákerba, és megjegyezte: — Na, mehetünk! —, Joseph a lovak közé vágott, és nagy nehezen átvergődött a tömegen. És az a valaki a háta mögött megszólalt:

— Ha tudtam volna, hogy ilyen nehezen haladsz előre, inkább gyalog indulok útnak.

— Kigyalogoltad már magad — felelte Joseph —, most majd egy kicsit kocsin jársz. Hogy tudják, hogy a hatalmat képviseled!

— Te elhiszed, Joseph? — kérdezte utasa. — Mert én még nem.

— Én sem hiszem, de úgy látszik, mégiscsak így van.

Az embertömeg lassan nőtt körülöttük.

— Gépesíteni kell mindent, Joseph — nevetett a hatalom képviselője.

— Kellene — vont vállat Joseph —, de egyelőre be kell érnetek velem!

S Joseph csak biztatta kimerült lovait, de egyszer csak mintha megdermedt volna, visszafogta a lovakat.

— Hé, mi van veled? — kérdezte az utasa.

Joseph csak a fejével intett, és tovább hallgatózott. Fülét megütötte az ismerős hang:

— Joseph papa... Joseph papa...

Szeme a tömeget fürkészte. Körülötte örvénylett a tömeg, és csak időnként hallotta meg a vékony gyermekhangot. Megállította a lovakat.

— Hé, hajts tovább! — kiáltotta utasa. — Sietek!

Joseph nem is hallotta, mit mond. Szájához emelte kezét, és elkiáltotta magát:

— Izsóóó!

— Joseph papa... — felelte a vékony hangocska.

Joseph érezte, hogy a kisfiú közeledik, bár még nem látta őt. És még egyszer elkiáltotta magát:

— Izsóóó!

S egyszer csak a lovak előtt állt a kisfiú, és integetett neki.

— Joseph papa...

— Izsó, kisfiam! — kiáltotta Joseph, és fiatalosan leugrott a bakról, felkapta a gyermeket.

A kisfiú átölelte, megcsókolta, és csak egyre azt hajtogatta:

— Joseph papa... Joseph papa...

Joseph felült a bakra, felemelte maga mellé a kisfiút, és teli torokból kiáltotta:

— Itt van!... Megkerült!...

A siető utas látta, hogy most valami nagyon fontos dolog történt itt, kiszállt a fiákerből, és elindult gyalog. Néhány lépést tett, majd megfordult, és látta, hogy a hatalmas termetű férfi meg a gyermek egymást átölelve ül a bakon, és tudomást sem vesz a körülöttük zsibongó tömegről.

BOLGÁRBÓL FORDÍTOTTA JUHÁSZ PÉTER

Erich Köhler

Az ördögmalom

Holubkov cseh városkából — az apja küldte oda, abban a hiszemben, hogy majd kitanul valami rendes szakmát — egy éjszaka suttyomban megszökött.

Akkor történt ez, amikor nem győzte tovább, hogy gránátokat gyártson, amikor látta már, hogy véget ér a tanulóideje, de másra sem tanították meg, pusztán arra, hogyan esztergályozza ki az acélhüvelyt, meg arra az átkozott tudományra, miként álljon vigyázzba Hitlerjugend-beli vezetői előtt.

Lakatosnak akart tanulni Holubkovban, de a lőszergyárban kötött ki.

Eleinte persze mindent roppant érdekesnek talált: a tanulóotthont, a bajtársi estéket, a szolgálatot, mely napkeltétől napnyugtáig fegyelemre nevelt, a szigorú parancsolgatást, hisz minden, de minden parancsszóra ment; azzal kezdődött, hogy reggelente felharsant: „Kilépni, indulás kávéért!", utoljára pedig esténként pattogott a vezényszó: „Lefekvéshez készülődj!"; tetszett neki a napirend, s hogy minden óramű pontosságával következett, s így az embernek már semmire sem kellett gondolnia. És mindenben valami játékos könnyedség érződött.

Persze hogy kellett tanulniuk — elsősorban is engedelmességet.

„Aki nem tanul meg engedelmeskedni, az később, a győzelem után, az uralkodáshoz sem ért majd" — ezt magyarázgatták otthonbeli nemzetiszocialista felügyelőik. És ugyan melyik fiú ne akart volna majd egyszer uralkodni?

Sepp — így hívták barátomat — egy ízben elmesélte, hogy volt idő, amikor minden katonának a legszívesebben odakiáltotta volna: „Látjátok, hogy megtanultunk engedelmeskedni? Hát győzzetek!" De ez még a tanulóideje kezdetén volt. Végezetül mégis leginkább csak hazavágyott. Minden áldott nap a lőszergyárban dolgoztak, vezényszóra mentek ebédelni, esténként pedig, miután tíz órán át robotoltak a totális háború érdekében, parancsszóra háborús meg katonadalokat énekelgettek, és meghallgatták a Wehrmacht Főparancsnokság közleményeit.

Éjszaka azonban, a sötétben, folyt a viháncolás a szobákban: eltorlaszolták az ajtókat, cipőkrémmel bemázolták alvó társaik arcát vagy egyéb testrészét, és váltakozó szerencsével csépelték egymást. Maguk között „inváziónak" hívták ezeket az éjszakai látogatásokat. Mindig ugyanaz a cirkusz volt. A felügyelők mosolyogva elnézték ezt a gyerekes, de primitív féktelenkedést, annál is inkább, mert ezekben a gazemberkedésekben már meglátszottak a durvaság első jelei — márpedig éppen azon fáradoztak, hogy erre neveljék az ifjúságot, a jövendő katonákat és „világhódítókat".

Persze nem nevezték durvaságnak — abban az időben már nem létezett ez a szó. Egy csomó más fogalommal helyettesítették, mint férfiasság, hősiesség, keménység.

Hősiességszámba ment, ha valaki, kívülről gör-

csösen markolva az ablakpárkányt, ott kalimpált négy-öt méterrel a föld felett, mire az, akinek a szobájába be akart mászni, ráakaszkodott a lábaszárára, majd emennek a bokájába még valaki csimpaszkodott, ám ezt a háromszoros testsúlyt is megbírta. És a világért sem tartották durvaságnak, legfeljebb kemény, de mindenesetre derék tettnek számított, ha egyikük meg bent, a szobában a szék lábával kéjesen „megdolgozta" társának görcsösen szorongató ujjait, mire az végül is elengedte a párkányt, és az eleven fürt lepottyant. És végül az is a jó modorhoz tartozott, hogy megvetően csak legyintsenek egyet sajgó, lenyúzott ujjaik, kificamított tagjaik vagy éppen a széklábbal odamért „derekas" csapás láttán.

No de elég — ez is elmúlt.

Ahogy a háború egyre totálisabbá vált, és mit sem használt már, hogy egyre gyártották a gránátokat, és a világuralmi álmok is szertefoszlottak, a fiúknak választaniuk kellett, elmennek-e sáncot ásni, vagy a légóhoz kerülnek. Sepp ekkor nadrágzsebébe dugta tanulóidejének remekét, és egy harmadik utat választott. Útja — három éjszakán át — egyenesen apjához vezetett: haza, a falunkba.

Sepp kicsi volt és zömök. Rövid nadrágjában, homloka fölött vakmerően kunkorodó barna tincseivel szinte kisdiáknak látszott. De mintha maga is tudta volna ezt, és úgy hiszem, éppen erre alapozta tervét, hogy azt a néhány napot — hiszen tovább már aligha tarthat — gondtalanul tölti el. Gondtalanul?... Nem, ebben bizonyára tévedtem. Ámbár Seppnek olyan volt a természete, hogy nemigen szokott számot adni róla, mit tesz, mit nem — de a remekét állandóan magával hordta.

Nekem gyakran megmutatta, és kellőképpen meg is csodáltam.

Amolyan tíz-tizenkét centiméter hosszú, simán kifúrt acélcső volt. Egyik végétől majd a feléig vezető vájatot maratott bele, s ez a középtájon kissé kiszélesedett, és szabályos töltényűrt alkotott. Ilyen módon az egész cső egy rövid csőrészre, a töltényűrre meg a závárhüvelyre tagolódott. Maga a závár pusztán egy spirálrugóból meg egy derékszögben meghajlított, vastag szögből állt. Mindkettő a furatnak innenső végében volt elhelyezve, s a szög behajlított részén a hegy parányit kiállt a vájatból. Ha valaki meg akarta feszíteni a závárt, behajlított végénél fogva hátrahúzta a szeget, ez pedig, a közvetlenül a hegye mögé forrasztott pecek segítségével, magával rántotta és megfeszítette a rugót. Ekkor a szög végét el kellett fordítani, úgy, hogy vissza ne csapódhasson a vezető vájatba. Kissé fáradságos volt ez a felhúzás, mert a szög vége csak csöppecskét állt ki a vájatból. Viszont így már meg lehetett tölteni kiskaliberű tölténnyel. Ha mármost lőni akart vele az ember — és végül is ez volt az egyszerű kis szerkezet rendeltetése —, a csövet úgy fogta át a markával, hogy elöl a torkolata, hátrafelé meg a vége a meghajlított szöggel kiálljon egy darabkát. Ekkor már csak a hüvelykujjal vissza kellett fordítani a szög végét, hogy újra becsapódhasson a vájatba. Ugyanis a szög egymaga töltötte be az ütőszög, a biztosítószárny és az elsütő billentyű szerepét. A rugó viszont működésbe lépett. Ha valaki célzott a kis vacakkal, úgy festett, mintha a lyukas markán át kukucskálna, akárcsak amikor gyermekkorunkban holmi képzeletbeli távcsövet tartottunk a szemünkhöz. Amikor egyszer lőttem

vele, rúgott egyet a markomban, az ólomlövedék pedig zizegve szelte a levegőt, hiszen nem vontcsövű volt a kis pisztoly. Utána egy parányi ragtapaszt tettem a tenyeremre, mert vérhólyag nőtt rajta.

Igen, szóval ilyen volt az a munkadarab, ezt hozta haza Sepp majd kétévi tanulóideje után, bizonyságul, mire is vitte a tanulásban. A maga számára készítette, játékos kedvében, lelkendezve, hogy milyen ügyes, és mert senki sem tanította meg, hogy valami mást, hasznosat műveljen. Amikor aztán megszökött, magával hozta ezt a piff-puff szerszámot. Lehet, hogy volt vele valami határozott célja, lehet, hogy nem, hiszen akkoriban az egész világ fegyverben állt. Apja nem tudott róla, és rajtam kívül teremtett lélek sem látta nála, bár a barátom azon a néhány napon egy percre sem vált meg tőle.

Először is volt néhány pompás napunk. Már amikor iskolába jártunk, szerettünk szabadon és gondtalanul barangolni erdőn, mezőn, ásogattunk a falu mögött elterülő bánya meddőhányóinál, vagy az Egerben halásztunk. Mindig is egyetértettünk, és éppen azonos hajlamaink következtében lettünk elválaszthatatlan barátok. Csak mert Sepp egy évvel előbb járta ki az iskolát, egy időre elszakadtunk egymástól. Hogy távol volt, mindig is hiányzott. Örültem hát, amikor ismét hazajött, és élveztem, hogy megkerült a barátom, együtt lehetek vele, hiszen hozzám nőtt gyermekkorom idején. Sepp pedig azt élvezte, hogy megszabadult a napi tízórás munkától. Sosem lelkesedett az otthonbeli lármás, durva tréfákkal fűszerezett szórakozásokért. Azok közé tartozott, akikben a ragadozó hajlam már ifjúkorukban olyan mélyen el

van temetve, úgy elhalt már, hogy a legkíméletlenebb eszközökkel sem lehet felszítani — legfeljebb csak árthatnak gyermeki lelkületének. A nacionalista nevelés nála csupán azt érte el, hogy a végén megszökött előle, csak hogy ismét visszatérhessen gyermekkorának régi világába, melyből erőnek erejével ki akarták szakítani, és hogy most egy igen veszélyes holmit hurcolt a zsebében. Eredmény ennél kétesebb már nem is lehetett. És mintha a világon semmi fontosabb nem léteznék, a kora tavaszi napban órák hosszat elbámészkodtunk a régi töltés mögött, mely elválasztja a falut az egykori bánya akna-terepétől, hunyorogva bámultunk a meddőhányók fölött átmelegedő, vibráló levegőbe, és gondtalanul, akár két kölyökkutya, még egyszer élvezgettük, ami bennünket összekötött: azt, hogy mindketten annyira tudtunk örvendezni a földnek, a természetnek, az életnek.

Bár eleinte így hittem, de nem igaz, hogy ugyanaz a Sepp tért vissza, aki valamikor itt hagyott. Nem az a régi Sepp jött haza, aki maga volt az önfeledtség. Megesett, hogy váratlanul rám szólt: „Most oda megyünk, aztán meg amoda!", vagy: „Most ezt csináljuk, aztán meg amazt..." És mindez megmásíthatatlanul hangzott. Azelőtt nyoma sem volt nála ilyesminek. Némelykor mármár túlságosan szigorúan csengett a hangja, mire magamban mondtam is: épp ideje volt, hogy elkerüljön Holubkovból. Aztán meg homlokegyenest ellenkező módon viselkedett, mondhatnám, bizonytalankodást éreztem rajta. Nem, ez már nem volt a régi, nyugodt Sepp, aki gyakran valósággal tenyerén hordta a szívét. Azelőtt sosem törődött vele, ki járkál a közelünkben vagy távo-

labb. Most viszont megesett, hogy hirtelen kijózanodva, önfeledt szöszmötölésünket egyszer-egyszer félbeszakította, feszülten lesett valamerre, és furcsán, türelmetlenül nógatott: „Nézd csak, ki jön ott!" Minthogy nem értem fel ésszel, azt gondoltam, hogy ez valami bogara, a tanulóideje alatt szokhatott rá, és igyekeztem, hogy gyorsan és a lehető legalaposabban eloszlassam azt a furcsa nyugtalanságot, ami ilyen pillanatokban hatalmába kerítette. Mert nem tetszett, hogy a barátom állandóan mintha lesne, várna, maga sem tudja, hogy mire — vagy talán mégis tudja?

Egy napon aztán megértettem.

A meddőhányó mögött, egy gödörben kuporogtunk, és kapirgálva szenet keresgéltünk. A régi meddőrétegből ugyanis némi fáradsággal még ki lehetett rostálni széntörmeléket, sőt olykor ökölnyi darabokra is bukkantunk.

Nem mintha feltétlenül szükségünk lett volna rá. De szívesen elszöszmötöltünk vele, mert csendes, sőt kissé szomorkás foglalkozás volt. A vidéken már hosszú, hosszú évek óta szünetelt a bányaművelés. A szénlelőhelyek kimerültek, de nálunk sokan úgy érezték, mintha a régi falunkkal folytatnának valami titkos, meghitt párbeszédet, valahányszor a régi meddőhányóknál kapirgálnak. Mi is így voltunk vele. De ezen a napon be is borult, csípős szél fújt, így mi sem természetesebb, mint hogy megbújtunk a földben. Lekuporodtunk a sekély gödör alján, s a föld meleget árasztott csupasz térdünkre, a kályhánkba meg szenet adott. Olyan munka volt ez, hogy mellette könnyen feledtük, van olyan foglalkozás is, mint a gránátgyártás, meg hogy lőszergyárak is léteznek a világon. És így csak ritkán egyenesedett fel

egyikünk vagy másikunk, s valamicskét megint hozzászórtunk a gödör szélén közös munkálkodásunk nyomán növögető kis kupachoz.

Legutóbb éppen Sepp nyújtózott ki, de még ki sem üríthette rostáját, mikor elfakult a szája, és máris villámgyorsan visszahúzódott. Kíváncsian ki akartam sandítani, de Sepp utolsó pillanatban elkapta a zekém ujját, és kétségbeesetten rángatott, hogy fel ne álljak. De hiába. A talaj csikorgása elárulta, hogy léptek közelednek, bár hangokat még nem hallottunk. Majd lármás, heves vitatkozás ütötte meg a fülünket. Aztán két férfi mereven lebámult a gödörbe, mialatt Sepp, a haja tövéig elfehéredve, tovább rázta a rostát.

Sepp apja volt meg a falunkbéli rendőr.

Elképedtem: Sepp csupa félelem, az apja merő kétségbeesés. A rendőr viszont — fején csákó, zubbonyán ragyogó gombok — dühös, ámbár ugyanakkor mintha tétovának is látnám. A két férfi tegeződött. Jól ismerték egymást. Magam is ismertem a rendőrt, ott lakott a falunk közepén. Hozzánk, fiúkhoz mindig nagyon szigorú volt, de az öregekkel be-beült a kocsmába. Sepp apja is biztosan ezért próbálkozott meg vele, hogy a lelkére beszéljen.

— Ugyan, mi történhet? Nem találod, s azzal kész!

De a rendőr nyilvánvalóan nem akart kötélnek állni. Egyszeriben lehurrogta az egyre őrlődő embert:

— A parancs egészen világos. Velem jön az őrszobára, punktum! Ha törik, ha szakad, bekísérem! — Hangján érződött, hogy nyers szavait inkább bocsánatkérésül szánja, merthogy ilyen meg-

bízatást kapott. — Nincs mentség. Meg kell tennem. Kötelességem! Kutya kötelességem!

Délre járt, mikor a rendőr láncra verte Seppet. Még csak nem is haraphatott valamit. Szomorúan bámult vissza a kikapirgált kis kupacnyi szénre meg rám. De nekem elment a kedvem a széngyűjtögetéstől. Elindultam utánuk, és már a térdem sem érezte a csípős szelet.

Sepp apja meg csak állt, mint akinek földbe gyökerezett a lába. A rendőr megtiltotta, hogy velünk jöjjön. Elindultunk. A rendőr súlyos, csizmás lépteivel, mogorván, hüvelykujját széles derékszíjába akasztva; jobbján vonakodva kocogott Sepp, lehorgadt, borzas feje csüggedten billegett. Bal csuklóján meg-megcsillant a kis lánc, melynek vége megbújt a rendőr kesztyűs markában. Én pedig ott ballagtam a nyomukban, sejtelmem sem volt róla, mi lesz, de még csak azt sem értettem, mi is történt. A falunkba vivő keskeny úton ember harmadmagával bizonyára még sosem ballagott ilyen szótlanul. Bizonyos, hogy három embert, akiket a hallgatás kapcsolt össze, még sosem foglalkoztattak ennyire különböző gondolatok. Ennyire még sosem éreztem, milyen bizonytalan, mit is hoznak a következő percek, így még sosem láttam, hogy az embereket minden lépésük feltartóztathatatlanul viszi valami felé.

Valamivel távolabb, utunk várt és rettegett célpontjából már ide látszott a kertek alja, de balról még egyre a meddőhányók húzódtak. Ekkor Sepp kirántotta zsebéből jobb kezét, arcához kapta, mintha csak a hüvelykujjával meg akarná dörzsölni az orrát, de ujja már rátalálhatott a derékszögben meghajlított rövid szögre, és át is fordította.

Halk csattanás hallatszott, nyomban el is kapta

a szél. A rendőr kesztyűs keze elengedte a láncot, a másikkal a karjához kapott, ahonnan melegen csörgedezett a vér. Hirtelen mozdulatára sapkáján, a felségjelvényen megvillant a sas. Az előttünk elterülő szántón át egy legényke lélekszakadva rohant a meddőhányók felé.

Idáig jutott a dolog, mire első ijedelmemből felocsúdtam. Mit sem fontolgatva, Sepp után eredtem. Néhány másodperc telt el ebben a végtelennek tetsző loholásban, amikor az egyenruhás ember, akit otthagytam az úton, nyilvánvalóan észbe kaphatott, mert elordította magát:

— Kölyök, el az útból, mert lövök! Az istenedet, takarodsz a lővonalból!

De én, ahogy csak erőmből tellett, rohantam a barátom nyomában. Már elért a meddőhányóhoz, és habozás nélkül felkaptatott a lejtőn. Mögöttem, elég távol és oldalvást, csak most dörrent el a rendőr pisztolya. De nem olyan egyszerű így, nagyobb távolságról célba találni, ha ráadásul az ember jobbja hasznavehetetlen, szemét meg elködösíti a düh és a fájdalom. A golyók elsüvítettek Sepp mellett, maga sértetlenül rohant tovább, én meg utána.

Magamban elcsodálkoztam, mert Seppnek mintha szárnya nőtt volna, ugyanis versenyfutásban egyébként mindig lefőztem. Csak lassan-lassan értem a sarkába, és kifulladva kiáltottam:

— Várj meg hát, Sepp, vááárj!

De nem akarta meghallani, csak rohant tovább, tovább.

A meddőhányók mögött a rét felfelé tartott az erdőnek. Hatalmas erdőség volt, és jól tudtam, miért arra rohan Sepp. Annyi, de annyi rejtekhely akadt benne, és mindet jól ismerte. Nem sok sütni-

való kellett hozzá, hogy az ember kitalálja Sepp szándékát. De mi volt az én célom? Csak loholtam utána, mint a kiskutya, ha fél, hogy elveszti gazdáját. Ám a gazda hirtelen megtorpant, hátrafordult és kifulladtan zihálva, dühös hangon ráparancsolt:

— Mész vissza? Mész vissza? Nem mész vissza rögtön?!

És ahogy ott tétováztam, fel is emelte a kezét. Mintha csak a markát messzelátónak használva figyelte volna a kiskutyát.

Nem, nem lehet, hogy közben megtöltötte, csak fenyeget, hadd lássam, hogy komolyan beszél.

Igen, fenyegetően rám fogta pisztolyát, de nem pusztán ettől éreztem magam hirtelen olyan nyomorultul, mint a kiskutya, ha visszazavarja a gazdája, mert semmiképp sem viheti magával. Sokkal jobban megriasztott a barátom hangja, mert egyszeriben olyan idegenül csengett, mintha egy másik világból jönne. Valami olyan világból, melynek semmi köze sincs együtt leélt gyermekkorunkhoz, s ahol olyan, de olyan borzalmas lehet, hogy nem volna helyes, ha nyűgnek magával vinne egy ilyen magamforma játékos kiskutyát.

Már rég eltűnt az erdőben, de még fülembe csengtek a szavai: „Mész vissza, mész vissza?" Torkomban valami kaparászást éreztem, és megbántottan, nekibúsulva elindultam a falunk felé. Még maga a szél is elterelt az erdőtől, és nyomorúságomban újra éreztem a csípős hideget.

Utam Seppék háza előtt vitt el, és mi mást tehettem, bementem az apjához. Bár eleinte legszívesebben eliszkoltam volna, de nem lehetett. Apja kétségbeesésében már lesett, és képes lett volna két-három óra hosszat várni rám. A beléégett koromtól sötét, hosszú kovács-karjával el-

kapott, behúzott a házba, és rázárta az ajtót. Olyan közel hajolt hozzám, hogy arcán megláthattam külön-külön minden kis redőt. Szeme szürke volt, akárcsak deres haja. Fáradtnak látszott. Nyomban nekem szegezte a kérdést:

— Hol a fiam? Hol van? Miért nem jött veled? Beszélj már! Hová vitték Seppet?

Csak úgy zúdította rám a kérdéseit, alig hagyott időt, hogy válaszoljak.

— Sehova se vitték — feleltem, és akarva-akaratlan megérzett a hangomon, hogy kissé büszke is vagyok a barátomra. — Mert hát megszökött.

Az ember leült, és úgy elfogta az álmélkodás, hitetlenség, reménykedés meg a rémület, hogy fakó hangon ismételgette:

— Megszökött... megszökött... hogyan? — Az utolsó szót már egyenesen az arcomba üvöltötte.

Igaz, hogy is történt, hogy megszökött? Magam is ekkor gondoltam rá először. Hiszen úgy küldték haza Holubkovból, a tanulóotthont ugyanis feloszlatták — Sepp legalábbis ezt mesélte. És bár ebben a dologban magam sem láttam tisztán, akadozva beszélni kezdtem. Eleinte egy szavamat sem hitte, azt aztán végképp nem, hogy fegyvere volt — az ő fiának sosem volt ilyesmije! Aztán olyan siránkozást csapott, amit tőle igazán nem vártam volna:

— Mindjárt tudtam, hogy valami sántít a dologban! Nem volt elbocsátó levele, nem volt semmi papirosa. Majd mindent utána küldenek, ezt mesélte. Pedig egyszerűen megszökött. Micsoda kölyökcsíny! Istenem, istenem! Csak tudnám, kitől tanulta... mert tőlem aztán nem! Mindegyik fiamból tisztességes ember lett! A nagyfiam ott

maradt Oroszországban. Heini eltűnt. Kettejükkel sosem volt ilyen bajom... pedig mindegyikük kétszerte nagyobb, mint ez a kis vakarcs... Ha ezt az anyja megéri!... Micsoda gyalázat! De elő kell kerítenem. Magam viszem be az őrszobára. Meg kell kapnia a büntetését, hiszen megsebesített egy embert, méghozzá hivatalos személyt. Feltétlenül be kell vinnem! Bent vagyok a pártban. Nem hagyhatom, hogy ilyesmi száradjon rajtam. És talán ezt majd Seppnek is a javára írják. Jó fiú a Sepp. Nem, az nem tesz ilyet velem. Önként velem jön, hisz nem is bírja ki ott az erdőben... De ha nem jönne vissza... — Nem folytatta, hogy akkor ugyan mi is lenne. Ahogy behúzott magához, éppúgy ki is tuszkolt.— Menj, mondd meg Seppnek, hogy várom!

Szedtem a lábamat, hazafelé siettem. Hogyhogy? Mi az, hogy „mondd meg Seppnek"? Talán arra számít, hogy a mi barátságunk erősebb, mint Sepp fiúi szeretete?

Sepp apja nemzetiszocialista volt. Kazánkovácsként dolgozott a vasúti járműjavítóban. Mozdonyt javított, négy-öt naponként egyet. Nagyon jó munkás lehetett, épp ezért kapott felmentést, szóval nem kellett a frontra mennie, mert nélkülözhetetlen volt a műhelyben.

Ahogy elhúzódott ez a borzalmas háború, ahogy minél többen és többen estek el a frontokon, a fasiszta hadigazdaság vezetői egyre több idegen munkaerő beállítására kényszerültek. A hátországban német férfit már nem is lehetett látni, se a műhelyekben, se a gyárakban, se a földeken. Akit csak felében-harmadában is épnek, egészségesnek találtak, mehetett a kaszárnyába, és rövid kiképzés után már vitték is a frontra. A meg-

üresedett munkahelyekre nők kerültek, vagy pedig különböző európai országokból idevetődött emberek. Mintha alattomban holmi népvándorlás folyt volna. A fasiszta rendszer kíméletlenül kivonta a német nép minden tartalékát, és szétosztotta a frontokra. A Nagynémet Birodalmat már nem Németország jelentette, hanem az a gyűrű, melyet a fegyverben álló németek alkottak. S ez a gyűrű ott feszült egy földdarab körül, mely roskadásig meg volt rakva a világ minden tájáról összeverődött emberekkel, hogy már csak erőszakkal tudták megőrizni a széteséstől. A frontgyűrűn belül élő németek csak nyelvükkel és számtalan egyenruhájukkal ütöttek el a külföldiektől.

Itt is, ott is, mindenütt valamiféle egyenruha: zöldesszürke, szürkészöld, kékesszürke, barnásszürke, szürke, fekete, szürkéskék, kék, barna meg aranysárga — ez volt minden, ami a német népből megmaradt. Aki akkoriban még civilben járt-kelt, az — hamisítatlan nemzetiszocialista értékelés szerint — bizony nem sokkal számított többnek holmi külföldinél.

Az üzemekben csak egy-egy régi, megbízható mester, néhány nélkülözhetetlen szakmunkás meg néhány hajcsár és spicli maradt, hisz nélkülük a nácik már nem tudták fenntartani a rendet birodalmukban. De akadtak az üzemekben mások is: féllábú meg félkarú férfiak, megvénült arcú fiatalemberek, akiknek valamiféle egyéb sérülésük, tüdőlövésük, ezüstlemezzel kifoltozott koponyájuk vagy műállkapcsuk volt — csak úgy ontotta őket a hadsereg.

Így volt ez a vasúti járműjavítóban is, ahol Sepp apja dolgozott. És ahogy összébb szorult és vékonyodott a bennünket övező gyűrű, úgy szaporod-

tak a műhelyben a kényszermunkára befogott csehek, úgy hívtak be mind több és több megmaradt németet, sorra egymás után, még a spicliket is.

Ám Sepp apja a helyén maradt. Kazánkovács volt, mozdonyok pedig kellettek. Pedig jó erőben volt, ökle akár a pöröly. A pártba csak azért lépett be, hogy megmaradhasson a helyén.

Eleinte roppant büszke volt a fiaira, főként Heinire, aki a tengerészeknél szolgált. De aztán elesett a legnagyobb fiú.

Azóta az öreg szófukarrá vált, az emberek elől a munkájába, a pályaudvart sűrűn látogató repülőgépek elől pedig a mozdonyai alá menekült. Aztán Heini sem adott többé életjelt.

Most meg még a legkisebbnek is nyoma veszett, és az öreg azt sem tudta, vajon Sepp őhozzá vagy inkább hozzám jönne-e vissza.

Ahogy hazafelé tartottam, gondolataim egyre Sepp apja, a vasúti műhelybeli munkája meg a barátom egész családja körül jártak.

Mi, anyám meg én egy özvegyasszonynál laktunk, aki edényekkel meg más porcelán holmikkal kereskedett. Hogy apám bevonult, nála béreltük ki a felső szobát meg a kis kamrát. Anyám naponta eljárt dolgozni egy gazdához, de egyébként otthon üldögélt, leginkább csak egyedül, magam ugyanis egész héten át benn maradtam a városban, a mesteremnél. Egy péknél inaskodtam, már csak a kenyér miatt is; minthogy azonban fél éjszakán át dolgoztunk, valójában a nappalt is a mesteremnél töltöttem. Azokban a napokban viszont, mióta Sepp hazajött Holubkovból, már nem is jártam be a gazdámhoz, hiszen számomra már nemigen akadt munkája, s ráadásul állandóan légi-

veszély volt. Így bőven maradt szabad időm, s ezt egészen a barátomnak szenteltem. Szégyenszemre be kell vallanom, hogy akkoriban, nagy önfeledtségemben, inkább Sepp-pel törődtem, mint az anyámmal.

Aznap, hogy Sepp megszökött, este csak lapítottam, nem tudtam magam elszánni, szóljak-e anyámnak a történtekről vagy nem, és ez nyugtalanított.

Későre járt, már éppen lámpát akartunk oltani, amikor megdöngették a kaput, hogy csak úgy recsegett, a lépcsőház meg visszhangzott, mint valami kripta.

— Kinyitni! Rendőrség! Kinyitni!

A folyosóról behallatszott háziasszonyunk motyogása. Reszketve babrálta kulcscsomóját, és hogy egy pillanatra csend támadt, jól hallhatóan megjegyezte:

— Ez a haszna, ha az ember ilyenekkel él egy fedél alatt! — Ám más bérlője nem volt, csak mi.

Alighogy kattant a zár, máris belökték az ajtót. Az öregasszony pedig ott állt, mint Ráfael arkangyal, aki állítólag Ádámot meg Évát kiűzte a paradicsomból, csak háziasszonyunk arca még komorabb volt, bár éppoly daliásan állt ott a Franciaországból származó finom pongyolájában. Mit bánta, hogy a kicsapódó ajtó úgy nekivágódott, hogy beletántorodott? Nyomban feszesen kihúzta magát, és csontos ujjával mereven felénk mutatott: ezzel jelképesen ugyanazt fejezte ki, mint az arkangyal egykori lángpallosa, csak még félreérthetetlenebbül. Mert ugyebár teljességgel lehetetlen, hogy a feltűzött szuronnyal, nyakukban láncon csüngő bádogpajzzsal csörtető uraságok netalán hozzá igyekeznének! Őhozzá, a ház tulajdonosá-

hoz, akinek ablakából utcahosszat a legnagyobb zászló fityeg, őhozzá, aki porcelán edénnyel, mégpedig főként olyan darabokkal kereskedik, melyeket a Führer képmása, horogkereszt meg nemzetiszocialista jelmondatok ékesítenek, őhozzá, ugyebár, a gyanú árnyéka sem férhet. Neki tiszta a lelkiismerete, akár Ráfáelé, de nem, még makulátlanabb, így méltán háborog még sokkalta jobban, mint az ártatlanság angyala.

Bezzeg az a perszóna ott fönn, a bérlője, akinek ki nem jönne a száján a „Heil Hitler!" — bár a kölyke annál jobban harsogja —, hát attól a nőtől minden kitelik. Csak nála lehet keresnivalója a rendőrségnek. Bizonyság rá a mutatóujj: ott az a leprás! A rendőrök fejében más meg sem fordulhatott: az asszony mozdulata többet mondott minden szónál.

Már száguldtak is fel a lépcsőn, lent meg ezalatt a háziasszonyunk a fejéhez kapott — a dudort tapogatta, ami akkor nőtt rajta, amikor nekicsapták az ajtót. De a francia eredetű pongyola selyme megnyugtatóan suhogott.

Lám, a hölgy készenlétben áll, hátha kíváncsiak a véleményére! Mert ő meg is mondja, hogy az ott fenn nem sötétít el rendesen, batyuzni jár, meg hogy soha ki nem jön a száján a „Heil Hitler!" köszöntés. De ő majd nyitva tartja a szemét, hátha akad még valami, amiről jelentést tehet. Fel is jött a lépcső közepéig, űzte a kíváncsiság. Aztán ott állt, előrenyújtotta nyakát, és lesett és fülelt. A fösvénységtől alig volt rajta hús, ezen az elomló selyem sem szépíthetett.

Ezalatt a csendőrök felforgattak nálunk ágyat, szekrényt, komódot; sápadt, reszkető anyámat

egyik sarokból a másikba taszigálták, mert mindenütt az útjukban volt — a saját lakásában!

Aztán egyikük odajött hozzám.

— Hova lett a barátod? — förmedt rám, és öklét az államnak nyomva, hátrafeszítette a fejemet. — Mindent elmondasz, kölyök, különben magunkkal viszünk! Talán bizony megint odébbállt? Hová kell utánavinned az élelmet, he?

Nem bírtam elfordítani a fejemet, nem tudtam kikerülni szürke szemének a szürke acélsisak alól rám szegeződő pillantását, látnom kellett ilyen közelségből torz fintorgásnak tetsző szájmozgását, hiszen öklét az államnak nyomta, fejemet a falnak szorította — pedig sose támaszkodtam a falhoz, mert fogott az iszapolt kréta. És szólni sem bírtam, mert öklével összenyomta az állkapcsomat. Közben, szinte tébolyultan, egyre azon járt az eszem, minek kérdezget, ha egyszer befogja a számat. Végül segítségemre jött a természet: szememet elborították a könnyek, hogy elmosódott előttem az a rideg arc, aztán meg elbőgtem magam.

No igen, tizenöt éves voltam, de sírtam és könnyezve elmeséltem Sepp szökését, meg hogy milyen komiszul visszazavart, amikor utána eredtem. Erre a csendőr megvetően faképnél hagyott, de megjegyezte: — Az persze nem ilyen nyomorult betojós alak, mint te! Megjárta a nevelőotthont, ott megemberesedett.

Erre csak még jobban sírtam, merthogy Sepp férfinak számít, és még inkább rázendítettem, mert lám, tetejében szökevénnyé lett. Hisz jól a fejembe verték, hogy a zászlót cserbenhagyni a leggyávább, a leggonoszabb cselekedet, amit csak férfiember elkövethet.

Azok hárman az én kis kamrámat is felforgatták, aztán egyikük még egyszer odajött hozzám, lekent egy pofont, és kijelentette, az én bűnöm, hogy Sepp megszökhetett, mert a rendőr nem akart eltalálni, márpedig eltakartam előle a célpontot. Így hát van mit jóvátennem, mindenekelőtt nyomban jelentenem kell, ha az a „fickó" netalán ismét felbukkanna.

Már nem sírtam, mert a pofon lappangó dacot ébresztett bennem, és nem is szándékoztam feljelenteni Seppet, már csak azért sem, mert ezek megütöttek.

Távoztukban egy kis ideig még beszélgettek a háziasszonyunkkal, aztán bevágódott a kapu, megcsörrent a kulcscsomó, majd lentről egy hang azt morogta: „Csürhe!" — Ez viszont nekünk szólt. Végre csend lett, csak anyám sírdogált halkan.

Azon az éjszakán egy szemhunyásnyit sem aludtam.

Eljön-e Sepp? Vajon őrzik-e a házunkat? Nem inkább az apjához megy-e majd? De mi történik, ha ott lesnek rá? Márpedig ezt bizonyosra vehettem. Egyszóval szakadatlanul Sepp járt az eszemben.

A legkisebb neszre is feszülten füleltem. Ha jön, csak a kertek alatt jöhet, és a nyirkos fűben mély nyomok maradnak utána!

Megkockáztathatom-e, hogy elrejtsem? Volna-e szikrányi értelme is letagadni, hogy itt járt?

Ha eljön, hátul felkapaszkodik az alacsony, lapos tetejű fészerre, ahol háziasszonyunk a náci-díszes porcelán edényeit tartja. Ám ha jön, recseg majd a gerenda, csikorog a kátránylemez, hallom majd, amint a fészer tetejére néző, udvari kisablak bádogpárkányán kaparász. Akkor pedig mi mást tehe-

tek, mint hogy felkelek, beengedem vagy halk szóval a lelkére beszélek, álljon odább?

Lent a háziasszonyunkat most biztosan éppígy kerüli az álom, és éberen fülel, mint a zsugori öregek. Akár beengedem Seppet, akár elküldöm, mindenképp zajt csapunk, ezt pedig lentről az öregasszony úgy hallgatja majd, mint a muzsikát. Ámbár megtehetem, hogy csak fekszem nyugodtan, meg se moccanok, ha mégolyan tétován matat is a csukott ablakon. Lentről az asszony is biztosan meghallaná, és sietve hívna valakit. Hiszen nem tudhatom, mit beszéltek vele a csendőrök! Akkor aztán Sepp-pel, de a csendőrökkel szemben is megvolna a jó kifogásom: „Lám, milyen mélyen aludtam!" De szabad-e ezt tennem? Hiszen ez gazemberség.

Mit teszek, mit nem, nem tudom, de Sepp számára végzetes lehet. Ha eljön, kelepcébe rohan. Nem szabad, hogy idejöjjön, márcsak miattam sem. Teremtőm, miért is nem látja be?

Aggodalmam fölöslegesnek bizonyult. Az éjszaka elmúlt, de Sepp nem jelentkezett. Ugyan hol rejtőzhet?

Háziasszonyunk is hiába áldozta fel az éjszakáját. Ámbár ez nem lehetett ínyére. Biztos szívesebben látja, ha nem virraszt hiába. A csodás háború akkoriban már a végét járta, a Nagynémet Birodalom nemkülönben. Bár pontosan nem tudta, hinni sem akarta, de sejtette. De volt még raktáron egy nagy tétel áruja, tányérok, csészék, tálak meg kancsók, rajtuk díszül horogkereszt, SS-rúnák, vaskereszt, tölgyfalomb a kardokkal, meg szeretett Führerének képe. Ezen a holmin már aligha ad túl, pedig azelőtt hogy elkapkodták! Igen, érezte, hogy most vége, és számára ez egy-

értelmű volt a katasztrófával; igazán semmivel sem vethet neki gátat? Még csak egy kis feljelentést sem tehet? Nem, ő nem hagyja el a posztját, résen lesz, és éberebbnek bizonyul három fizetett őrnél.

Ó, jaj neked, Sepp!

Habár csak utólag, éppen a velünk szemben tanúsított magatartása meg üzletének minéműsége alapján ókumláltam ki, milyen indokok vezérelhették háziasszonyunkat, de már akkoriban is ösztönösen tisztában voltam vele, milyen veszély fenyegeti Seppet az asszony részéről, aki pedig úgyszólván alig ismerte, s akinek maga Sepp soha a legcsekélyebb mértékben sem ártott.

Így hát rettentően örültem, hogy nem jött a barátom, és kissé fellélegeztem. Ám titkos örömöm nem sokáig tartott. Hamarosan értem jöttek: nyomozók érkeztek kopókkal, és meg kellett mutatnom azt a helyet, ahol a barátom eltűnt az erdőben. A kutyák rángatták pórázukat, és szimatolva nekiindultak. Ott rohantak árkon-bokron át, míg csak egy vízfolyásnál meg nem állt a tudományuk. Hiába tartottak az orrukhoz valami ruhadarabot, amit Sepp kis motyójából szedtek ki. Hiába szaglásztak a kopók fel s alá a patak mentén. A nyom megszakadt. A csoport vezetője tajtékzott dühében, és szinte csaholt maga is, akár egy kutya.

— Ha az a fickó két napon belül be nem állít, magát visszük el! — vakkant rá Sepp apjára.

— De hisz ostoba gyerek még! Buta kölyök... — siránkozott az öreg. De a hivatalos ember tajtékzott:

— Nevetségessé akar tenni bennünket, mi? — Aztán gúnyolódásra fogta a dolgot: — Mondha-

tom, szép kis csemetéje van! Na, az apa sem lehet különb a fiánál!

Gúnyolódása dühbe csapott át, ordítani és tombolni kezdett.

— Szökevény a fickó, méghozzá a legkomiszabb fajtából! Ellenállást fejt ki az államhatalommal szemben! Maga pedig otthon rejtegette, nem jelentette, amikor kötelékétől, a Wehrmacht alá rendelt sáncásó osztagtól megszökött! Ez szökésben való bűnrészesség. Mi más volna, mi? Talán szíveskednék válaszolni!

A deres hajú kazánkovács csak állt gyámoltalanul, mint egy gyerek. Keze remegett. Mármint hogy fel kellett volna jelentenie a saját fiát! És közben nem is tudott semmiről, együgyűségében vakon hitt a fiának, mert maga is érezte, hogy ebben a dologban jobb hinni, mint tudni. Azt mesélte a fiú, hogy az otthont feloszlatták, mert egymást követték a légitámadások Pilsen ellen, a tanulókat pedig hazaküldték azzal a paranccsal, hogy otthon várják meg behívójukat a sáncásásra vagy a légóhoz.

— De hisz magam sem tudtam... — Akadozó hangon magyarázkodni próbált. De a nyomozó osztag embere odalépett hozzá, és fenyegetően rámordult:

— A kérdésemre feleljen! Arra, hogy mi ez! — De választ sem várva, cinikusan folytatta: — Nos, tagtársam, meddig szándékozik rejtegetni a fiacskáját? — Aztán újra ordítozni kezdett. Valahányszor nekifogott és felüvöltött, mintha mellbe vágtak volna. — Egyáltalán, mi a véleménye a végső győzelemről, he? Biztosan nincs róla valami nagyon meggyőződve, mi?

Az idős ember belépett a náci pártba, de mi

haszna volt belőle? Nem kellett ugyan bevonulnia, bár egészséges volt, két ökle akár egy-egy pöröly. Munkahelye viszont, melyen az életével csüngött, a pályaudvar a mozdonyokkal, lassacskán romhalmazzá vált. Egy fia elesett Oroszországban, egy meg eltűnt valahol a tengeren. Ám mindez kevésnek bizonyult: igazi nácinak még a megmaradt legkisebb fiát is fel kell jelentenie, ha az félig gyerek is még. Hosszú éveken át tartó, szorgalmas munka árán hiába sikerült berendeznie életét ezekben a nehéz időkben, hiába biztosította be azzal, hogy belépett a pártba, apránként egész élete úgy odalesz, akár a műhely a mozdonyokkal együtt. Fia elég erős és felnőtt már ahhoz, hogy bujkálásával mindent tönkretegyen.

És még csak haragudni sem tudott a fiúra. Ott legbelül az a förtelmes érzés gyötörte, hogy maga a hibás mindabban, ami rászakadt, főként pedig abban, hogy a fia hazugságra kényszerült vele szemben. Mert jól tudta magáról, hogy bizony el nem rejtette volna a gyereket, de feljelenti saját pártjától való félelmében. Ezen az sem változtat semmit, hogy bebeszélte önmagának, Seppnek nem eshet bántódása, mert apja párttag. Lelke mélyén ugyanis maga sem hitt ebben. Itt volt a dolog bökkenője, és érezte is, hogy így vagy úgy, de ez még vesztét okozza. Megtörten fordult a hivatalos emberhez:

— Mindennap megtettem a kötelességemet. A műhelyben igazolhatják.

De a másik összeszorított fogai közül rámordult:

— Szimpatizál az oroszokkal! Igen! Lopva dohányt ad a foglyoknak! Igen! Így fest a maga kötelességteljesítése. Mi ezt mind nagyon jól tud-

juk. Barátom, csak nem gondolja, hogy ennyire ostobák vagyunk? Abban maradunk: ha három napon belül meg nem kerül a fiú, magát vesszük elő. Ne higgye, hogy maga is meglépheti előlünk!

A haladékot mindenesetre megtoldotta egy nappal, gondoltam, és magam sem tudom, miért, de reménykedtem, hogy három nap alatt minden megváltozhat. Ez az érzésem viszont igen hamar elmúlt.

A csendőrök már nem bántak velem olyan komiszul, mint előző este. Még az is, aki pofonütött, most barátságosan rám vigyorgott. Visszafelé menet így szólt:

— Ma délután razziát tartunk. Részt vesz benne az egész Hitlerjugend. Te is. Megadod az irányt, merre induljanak el. Te ismersz errefelé minden rejtekhelyet. El kell csípnünk. Úgy ám, fiú, hisz rád is bajt hozhat. Ha egyik éjszaka felbukkanna nálad és a segítségedet kérné... te tudod, hogy nekünk mindenütt ott a szemünk. Ha akkor nyomban nem jelented, téged veszünk elő. Ezt pedig csak nem akarod! Nem vagy te a néped árulója, ugye? Ráadásul most, hogy ilyen közel a végső győzelem!

Vállamnál fogva szelíden taszigált előre. Nem vagyok áruló, nem, nem vagyok. Szökevény sem leszek soha — Sepp tettéből is csupán ezt érzem szörnyűségnek. De a barátomat sem akarom elárulni.

Csak legalább tudnám, hol rejtőzik! Nagy az erdő, sok benne a rejtekhely. Csakhogy nekem kell megadnom az irányt, s így kutyaszorítóban vagyok. Jól ismerem az erdőt, könnyűszerrel hamis irányba terelhetném a nyomozó csoportot. De honnan tudjam, mikor tartok rossz irányba?

Ha a balszerencse úgy hozza magával, lehet, hogy még ma délután elfogják Seppet, pusztán azért, mert nem tudom, merre van.

Ahogy rám nehezedett az a nehéz kéz, rossz érzésem támadt.

Ez a kéz ütött meg. Most ólomsúllyal nyugodott a vállamon, és csendesen noszogatott.

— Mi lesz, ha elfogják? — kérdeztem félénken.

— Visszavisszük a társaihoz. Azokat most sáncásásra vetették be, és mindegyikük végzi a maga kötelességét. Ennyi az egész! — magyarázta a csendőr, nem is barátságtalanul, aztán mintegy mellékesen megtoldotta: — Bizonyára nem büntetik meg, hiszen örülnek, hogy visszatér. Ott most minden emberre szükség van. Ha különleges buzgalmat tanúsít, azzal mindent jóvátehet.

— Mindent?

— Mindent. De csak különleges buzgalom árán! — És mielőtt elérthettem volna utolsó szavainak gúnyos csengését, kurtán felnevetett, és lódított egyet rajtam. — Na, olyan rosszak azért nem vagyunk. Vagy talán hagyjuk, hogy éhen haljon az erdőben? Mindez csak az ő javát szolgálja. Szégyelld magad, hogy így lóttatsz-futtatsz bennünket. Végül is nekünk is az az örömünk, ha békében maradhatunk. Van fontosabb dolgunk is.

Így tuszkolgatott, szavakkal puhítgatott, míg csak ki nem értem az erdőből a nyomozó csoport embereivel együtt, akik kutyájukat rövid pórázra fogták. Némi aggodalommal kérdeztem, hazamehetek-e.

— Persze hogy mehetsz, pajtás, mi ugyan nem akadályozunk meg benne! Végül is te nem tehetsz róla, hogy az a fickó megszökött, hiszen nem szántszándékkal futottál a pisztoly elé, mikor a

rendőr célozni akart, vagy talán...? Na, látod!

Erre megkönnyebbülten elrohantam.

Tóni, Rudi, Kurt, Werner, Willi és még sok más, velem egykorú fiú hozzám hasonlóan már mind nem járt el munkába.

Falunk a város környékének szomszédságában feküdt, s nekünk, fiataloknak otthon nem is akadt munkaalkalom.

Amikor a 19. században megkezdték a Karlsbadtól nyugatra fekvő barnaszén-lelőhelyek kitermelését, a mi falunk még csak néhány tanyából állt; ott sorakoztak az Eger mentén, egy vulkanikus eredetű hegytorlasz lábánál, amely a Falkenaunak nevezett bányavidéket egy darabon elválasztja a sokkal kisebb karlsbadi medencétől. A rövid ideig folytatott bányaművelés idején falunk gyorsan növekedett, de aztán kimerültek a lelőhelyek. Ámbár a szénrétegek úgyis annyira vékonyak voltak, hogy a kitermeléssel csak kisebb vállalatok foglalkozhattak. Hogy így kiapadtak a természeti kincsek, megállt a fejlődés. A telepek tönkrementek, a bányák és külszíni fejtéshelyek beomlottak vagy elöntötte őket a víz, nem parázslottak, nem füstöltek többé a meddőhányók. A falu lakóinak más kereset után kellett nézniük Karlsbad külvárosi részeiben.

Arrafelé virágzott a porcelán- és üvegipar, s ezekre támaszkodva kialakult egy csomó iparág és kereseti lehetőség is. Karlsbad peremvidéke a régi gyógyfürdő-várossal hatalmas területet foglalt el, s ezt az egészet mi csak úgy emlegettük a faluban, hogy: „a város", ámbár mi falusiak magunk is ipari munkások voltunk. Reggelente csak úgy özönlöttek a városba a porcelánkészítők, az üveggyári meg gázgyári munkások, a vasutasok

meg a segédmunkások. A városba jártak dolgozni a takarítónők, a kézműiparosok, az irodai alkalmazottak. Nem egy falubelinek üzlete vagy kis boltja volt a városban, de ott voltak a tanoncműhelyek is, meg a mesterek is ott laktak.

A várost, de különösen ipari negyedeit az utóbbi időben sűrűn bombázták. Nem volt értelme, hogy bemenjen az ember. A műhelyek egy része máris romhalmazzá vált. A légiveszély egyre nőtt. Aki csak tehette — velünk pedig, akik inaskodtunk, többnyire ez volt a helyzet —, magukra hagyta a városiakat, és otthon maradt.

A város egész környékén már le sem fújták a légi készültséget. Az a hír járta, hogy hamarosan bevezetnek valami új szirénajelzést, az úgynevezett páncélos-riadót, s ezt akkor szólaltatják meg, ha ellenséges páncélos ékek bukkannának fel a város valamely körzetében. De itt még nem tartottunk. Hiszen még azt sem tudtuk, miféle páncélosok teremnének itt előbb, amerikaiak-e vagy oroszok; és hogy melyik oldalról jönnének, azt sem tudtuk. A fiúk mind otthon voltak, és azt hitték vagy remélték, hogy erre azért mégsem kerül sor, de szorongó sejtelmekkel eltelve kapaszkodtak fel a környező hegyekbe, s ott lesték az eget meg körös-körül a vidéket. Azokban a napokban a légtér szokatlanul tiszta és átlátszó volt, és az ezüstösen csillogó repülőgépeket szabad szemmel messze követni lehetett nyugtalanító pályájukon. Egyszer-egyszer már mélyrepülők is ellátogattak a völgybe. A hegyekből az ember úgy bámulhatta a színjátékot, mintha valami óriási amfiteátrumban ülne: a gépek nagy köröket írtak le, hullottak a bombák — közben pedig az ember nyugodtan beszélgethetett.

Ha aztán a városban recsegett-ropogott, és fekete füstcsóvák csaptak fel, majd könyörületesen fátyollal borították be a völgy keleti részében támadt zűrzavart, az ember szinte valami lelkendező izgalmat érzett a rombolás láttán. Hiszen olyan izgalmas is volt, s annak, aki nézte, személy szerint nem fájt. Biztos, hogy nem is lehetett egészében felfogni ezt a látványt, talán csak egyet sejtettek az emberek: erre a lelkendezésre csak egy következhet: merő rettegés. De ennek még nem ütött az órája, így megmaradtunk a lelkendezésnél.

A falunkban úgyszólván az illendőség követelményei közé tartozott, hogy a fiúgyerek pék, szabó, festő, fényező, bádogos, szűcs, szerelő, kárpitos, irodai gyakornok vagy valamilyen más polgári foglalkozás várományosa legyen. Hogy maguk a szülők leginkább egész egyszerűen kerámia- vagy üvegipari munkások vagy bányászok — ez nem számított, avagy éppen ezért támadt a szülőknek más elképzelésük; egyikük sem óhajtotta, hogy fia csákánnyal meg lapáttal keresse meg a kenyerét. Láthatóan nem is létezett egyéb kivezető út. A város számos ipartestülete el is helyezte a fiúkat mestereknél, ezek pedig — hisz segédeik a fronton voltak — két-három, sőt több inassal is dolgoztak. A legtöbb inasgyerek azonban egy idő múltán világosan látta, nem mindnyájan érhetik el, hogy a maguk urai, mesterek legyenek. Komorrá, kedvetlenné váltak, becsapva érezték magukat, ha arra gondoltak, hogy egy életen át segédsorban dolgozzanak valamelyik mesternél. Egyikük-másikuk megutálta az inaskodást, a földszinti műhelyek egyhangú életét, a mester örökös hajszolását, a lélekölő tízórás mun-

kanapot. Most aztán ízzé-porrá bombázták a műhelyeket. Nyíltan azért nem örültek neki, de meg azt sem tudták, hogy lesz, mint lesz ezután. Bénító érzés volt, de ekkor már valahogy minden a bénultság nem éppen kellemetlen állapotába jutott.

Munkára senki sem tartott igényt. Akadtak, akik alattomban máris borzongva gondoltak az újjáépítésre. A Volkssturm, a polgári rohamosztag megszervezése a környékbeli helységekben csak vontatottan haladt. Nálunk Kühnl, az Ortsleiter, szóval a párt helyi megbízottja volt az egyetlen, aki minden erejét beleadta ebbe a munkába. Csakhogy félig-meddig meg volt kötve a keze, hisz nem tudta, a várost erődítésnek nyilvánítják-e vagy sem. A város tömve volt kórházakkal, sebesültekkel. Kühnlnek, öreg harcos létére, nem volt ínyére a dolog: az első világháborúban a császári és királyi hadsereg tisztjeként harcolt. A fiúknak sem volt ínyére. Mindenesetre azért már itt is, ott is tankcsapdák készültek. Nem is túlságosan messziről, pontos időközökben robbantások moraja hallatszott. Amott hidat aknáztak alá. És minderre, a robbantások morajlására, a repülőgépek zúgására, a géppuskák kattogására — ahogy egy-egy vadász mélyrepülésben sortüzet adott le, mert valahol bizonyára elcsípett egy járművet —, a gépesített Wehrmacht osztagok robogására, az udvaron kapirgáló tyúkok békés kotkodácsolására csodálatos tavaszi napfény áradt. Ám valami szívszorongató, szinte valami alattomban közelgő katasztrófa érződött a levegőben. Sem elhárítani, sem siettetni nem lehetett.

Az események rendre peregtek, akár az óra ütemes ketyegése, ha nem is értjük a szerkezetét.

Aki csak kívülről figyelte az eseményeket, szinte kínosan érezhette magát.

Ilyen körülmények közt nem természetes-e, hogy valaki szíves-örömest részt vesz egy eszeveszett hajszában? Hisz ez is lehetőség arra, hogy feledje a jövővel kapcsolatos kínzó bizonytalanságot, hogy egyszer maga is belepiszkálhasson a szerkezetbe, amelyhez nem ért. Csak történjen valami, mindegy, hogy mi, fő, hogy ne legyen túlságosan veszélyes a dolog. A razzia előtt Kühnl Ortsleiter beszédet tartott.

— Az egész környék frontközelségbe került — kezdte. — Ha kell, utolsó csepp vérünkig védjük kis földünket, az Eger táját. Csak aki gyáva és népének árulója, az szegi meg hűségesküjét a veszély óráiban.

Kühnl köztiszteletben álló ember volt. Mi fiúk úgy néztünk fel rá, mint a becsületes, ízig-vérig törzsökös német eszményképére. Övé volt a falu egyetlen boltja, és hű is maradt a falunkhoz, nem „rohant el a városba". Zöld zekét és — előrehaladott kora ellenére — rövid bőrnadrágot viselt, kalapját meg sörtepamacs díszítette. Folytonfolyvást arra intett bennünket, ne feledjük szűkebb hazánkat, mert a vér nem válik vízzé. Most aztán kifejtette, nem is ismerhetünk irgalmat azzal szemben, aki cserbenhagyja a zászlót, tehát mindenki, erejét nem kímélve, igyekezzék, hogy kézre keríthessük a szökevényt, aki miatt már az erdő sem biztonságos, és elnyerje méltó büntetését. Igyekezett a lelkünkre beszélni, akárha az apánk lett volna. Ám Seppről szólva, mindannyiszor nagy haragra gerjedt. A fiúk figyelmesen hallgatták.

Végezetül a csendőrök újra intettek bennünket:

— Lőfegyver van nála, és könyörtelenül használni is fogja!

Erre megindult a beszélgetés, mindenki egymás szavába vágott — mindenkiben várakozás, ügybuzgalom, izgatottság feszült. Sepp maga csinálta kis pisztolyából az összesereglett fiúk képzeletében egykettőre forgópisztoly lett. Igazán használni fogja? Vajon sikerül-e elcsípni? Hát persze!

Ámbár nem találtak Seppen semmi kivetnivalót: tulajdonképp mindig is jó fiú volt. Ismerték, hisz két-három éve még együtt jártak vele iskolába. Csendes volt, szinte túlságosan is csendes és jó tanuló. Hogy mi lett abból a fiúból! Rálőtt egy őrmesterre! Nem, ezt nem gondolták volna róla!

Most aztán, valahol az erdő legsötétebb sűrűjében, ott ül lesben, és csak arra vár, hogy közéjük puffanthasson. De hogyan is juthatott a fickó ilyen gondolatra, hogy kilépjen a körünkből, és így elfajzzon tőlünk? Hiszen olyan békés természetű. Hohó, várjunk csak! Képmutató volt! Ellenség bújt már az akkori szelíd bárány bőrében is, nőtt, növögetett, most pedig kitört belőle, és ellenünk fordult.

Na, majd megtáncoltatjuk!

Felelevenedtek a zsiványtörténetekből, kalandregényekből, krajcáros füzetkékből megmaradt emlékeik. Képzeletük kigyúlt, ajkukról, mely fölött bátortalanul most serkedt az első selymes pihe, csak úgy dőlt a fontoskodó beszéd. A legeslegutolsó sorozáson is katonai szolgálatra gyengének találták, a polgári rohamosztagba meg még nem vették be őket — azok csak gatyáznak! — valahol csak véghez kellett vinni valami hőstettet, és lehetőleg most, mielőtt még vége a háborúnak!

Szegény Sepp! Mindegyikük a Hitlerjugendben

nevelkedett, s most elkapta őket a vadászszenvedély.

Beszélgettem velük, fürkészve, aggodalmasan figyeltem őket, hallgattam szavaikat, és mind nagyobb szorongás fogott el. Láttam az arcukon, mennyire elfogta őket az izgalom, milyen eszeveszetten sóvárognak a hajtóvadászatra. Seppre egyetlen jó szavuk sem volt, egyre csak hencegtek, és sületlenségeket beszéltek. Arra gondoltam: egy sem akad köztük, aki ha meglátja Seppet, futni hagyja.

Alig-alig lehetett féken tartani a fiúkat, akárcsak délelőtt a kopófalkát.

Ötvenen tülekedtek ott, szakadékokon át, keskeny erdei ösvényeken... megannyi felingerelt fogdmeg.

Csak két csendőr jött el vezetőnkül. Egyikük a menet élén haladt, a másik szüntelenül a közelemben tartózkodott — hiszen nekem kellett megadnom az irányt. De ez mintha feledésbe merült volna. Magam is szinte elvesztem a sürgés-forgásban. Örültem ennek, és csak még jobban belevetettem magam a forgatagba. Azonban így is módszeresen folyt a munka.

A legrövidebb úton vágtunk át az erdőn. Jól láttam a többi csendőrt: ott álldogáltak az erdő szélén, mások meg a csapások mentén helyezkedtek lőállásba. Az útkereszteződéseknél megláttam az őrszemeket is. Mi meg egyre csak mentünk, tovább, tovább, gyorsított menetben, és vagy két óra alatt átkeltünk az erdőn.

Ahogy egy patakhoz értünk, felálltunk, s aztán a két csendőr vezérlete alatt, hosszú láncba fejlődve megindultunk. Megkezdődött a hajtóvadászat.

Kilométeres fronton átfésültük az erdőt, hogy

a „vadat" az elhelyezkedett lövészek karjába tereljük. Rólam mintha megfeledkeztek volna.

Igen, Sepp, szemet szemért. Te lőttél elsőnek!

Csak egy vigaszom maradt: hogy élve akarják elfogni. Hiszen azt mondták, nem esik bántódása. Csak visszaviszik a társaihoz. Bárcsak élve fognák el! Ó, Sepp!

Most már hosszú rajvonalban, lihegve kapaszkodtak hegynek fel, fent épp csak fújtak egyet, és máris lefelé zúdultak elnyújtott, hosszú láncban.

A bokrokban ágak pattogtak, zörgött a dohos téli avar. A bozótban mindenütt lesett, fülelt valaki. Egyikük épp kidugta a fejét, emitt a másik meg lebukott, amott valaki csendben állt és szimatolt, akár egy állat.

Aggódó pillantásokkal nézegettem az előttem meredő hegyfalat: csupasz szikláit szégyellve, bozótba takarózva emelkedett felfelé. Ha félfordulatot tettem, láthattam a csendőrt. Szüntelenül a közelemben talpalt. Láthatóan nem vett részt a vadászatban, csupán vizsgálódva kémlelt hol jobbra, hol balra, megvan-e még a két szárny. Hosszú szárú, ormótlan csizmájában letaposta a berki szellőrózsát — ügyet se vetett rá. A hegyfal nem jelenthetett akadályt. Roppant repedéseiben száz rejtekhely is kínálkozott, ám száz szem figyelt éberen. Talán csak nem itt...?

Eszembe villant valami, és máris előrecsörtettem.

A meredek sziklafalban rejtett barlang bújt meg. Csak kevesen tudtak róla, köztük Sepp és jómagam. Nem lehetett könnyűszerrel rátalálni. Repedéseken, hasadékokon át, kúszva kellett megtenni az utat, és még a beavatottnak is gyakran kellett vizsgálódva körültekingetnie, hogy kü-

lönböző jelekből megbizonyosodhasson, jó irányban halad-e. És talán ott állt már a barlang bejárata előtt, de ha nem tudott róla, gyanútlanul továbbment. Legfeljebb télen tűnt fel a barlang, mert kopárak voltak a bokrok, és a nyílás feketén tátongott a hóban. De akkor tavasz volt, zöldellt, zsendült minden.

Nem tudom, tulajdonképp mi is volt a szándékom. Lehetségesnek tartottam, hogy épp ebben a barlangban húzódott meg. Integetni akartam-e neki, hogy idejében elhagyhassa a barlangot és elmenekülhessen? Ámbár tudtam, hogy mindenütt őrszemek lapulnak. Arra akartam-e rábeszélni, hogy jöjjön elő, adja meg magát, hiszen nem lesz bántódása, csak vissza akarják vinni a társaihoz? Vagy csak egyszerűen be akartam mászni hozzá, hogy lekuporodjam mellé, aztán vele együtt szorongva várjam a hajtóvadászat végét, vagy azt a pillanatot, amikor a többiek, ordítva és lökdösődve, mindkettőnket előráncigálnak? Nem tudom. Előrerohantam, mert a többiek haboztak. De jeges félelem fogott el, ahogy belevesztem a sziklás vadonba. A csendőr! Hisz állandóan szemmel tart. Mindennek vége. Most elárultam magam — nem, nem magamat, a barátomat!

A csendőr máris a sarkamban volt. Megkerült egy sziklaszirtet, és ott mászott a nyomomban. Én lassabban mozogtam, kétségbeesés bénított. Most mit tegyek? Egyszerre rádöbbentem, hogy kelepcébe csaltak. Hisz gyanútlan gyerek voltam még, aki nyílegyenesen elvezethette őket a célba, ha kesztyűs kézzel bánnak vele, nehogy megmakacsolja magát. Amint rádöbbentem, hogy kijátszottak, egyszeriben nem bíztam benne, hogy nem fogják bántani Seppet. De már késő volt.

A csendőr utolért. Sepp talán gyanútlanul ül most a barlangban, én pedig tele vagyok félelemmel. Most mi lesz? De a csendőr nem bántott. Még nem. Csak szörnyű gúnyosan megkérdezte:

— Na mi az? Ki akartad húzni a pácból? Most aztán ki vele! Mit csicsergett a kismadár?

Minden erőm elhagyott. Fáradtan, megtörten ballagtam előre.

A barlang előtt megállt. Elsőnek engem, árulóját lőjön agyon Sepp. Ő jól láthatott bentről, a sötétből, de engem elvakítottak a könnyek, vakon bámultam befelé. A csendőr kissé hátramaradt, és kibiztosította a pisztolyát.

— Eridj be! — parancsolt rám. — Hozd ki!

Meg se moccantam. Azt akartam, hogy jó célpont maradjak a barátom számára.

— Rajta! Mire vársz?

Tapodtat sem mozdultam. Sepp nem hibázhatja el a célt; alig is hallottam a parancsot, és szinte megigézve, egyre csak ugyanarra a pontra meredtem. A barlang bejárata előtt zsenge csalán hajtott. Majd a térdemig ért, és sűrűn burjánzott. A homlokomra célozzon, akkor arccal a csalánba bukom, az most biztosan jó hűvös, és akkor mindennek vége...

Bentről nem villan lövés. A barlang nyílása feketén tátong. Előtte dúsan, üdén zöldell a csalán. Ahogy odabámulok, lassan mintha eszmélnék...

— Mi az? — förmedt rám fenyegetően a csendőr. Még most se mert a barlang bejárata elé lépni. De hogy olyan dermedten álltam, nyugtalanság fogta el. — Történt valami?

— Itt... erre... még nem járt senki — makogtam, és valami furcsa ijedelemmel rámutattam az üde, letaposatlan csalánra.

A csendőrben felforrt a düh, bennem pedig tiszta, reménykedő örömmé oldódott a félelem. És örömöm nagyobb volt, mint a fájdalom, amikor a csendőr belém rúgott, és forróbb, mint ahogy a csalán égetett, amikor elterültem benne. Háromszoros volt az örömöm: először is Sepp miatt örültem, merthogy még mindig szabad, másodszor magam miatt, mert íme, mégsem lettem árulója, és harmadszor azért, mert bár az arcom parázslott, örömömet nem mutathattam.

Csak nem mutatni! Nem mutatni sem örömet, sem kárörömet! Az ég szerelmére, meg ne lássa a csendőr, hisz itt áll mellettem — de most belegázol a csalánba, benyúl a nyíláson, célba veszi a barlang belsejét, aztán dühtől eltorzult arccal, értelmetlenül elsüti pisztolyát: a barlang sötétjét torkolattűz világítja meg, csendjét felveri a dörrenés, fala mentén remegve száll a visszhang.

Ekkor már a többieknek sem volt maradásuk, egymás hegyén-hátán rohanva jöttek, mint a birkák. Legszívesebben belenevettem volna sápadt, mohó arcukba, mert a csendőr, dühében kivörösödve, rájuk ordított:

— Málé kölykök! Gyerünk, gyerünk, mindenki a helyére, ha mondom! — És ahogy állkapcsát előrefeszítve, súlyos léptekkel feléjük tartott, már tajtékzott is: — Nem mentek azonnal?

Hogy mentek-e?! Azonnal szétrebbentek, s aztán már csak a lánc mentén járt szájról szájra a kérdés-felelet:

— Mi történt?

— Itt jár valahol előttünk! — És én magamban, hangtalanul: „Úgy ám, rajta, rajta!"

— Meglógott az őrmester elől! — És én: „Úgy ám, rajta, rajta!"

— De eltalálta, megsebesült!

És rohantak, mint a kutyafalka, ha vérszagot érez:

— Utána! Lélegzethez se juthasson!

— Jó lesz vigyázni! Ha vérzik a vad, kétszer olyan veszedelmes!

Kurt köpte be ezt a hülyeséget. Nagyapja vadász volt, tőle szedegette fel nagy tudományát. És a szegény, üldözött Seppet most már holmi mély sebből vérző vadkannak hitte. Kurt volt az, aki később hajthatatlan konoksággal állította, hogy látta Seppet. Bizony, látta: szinte árnyékként húzódott meg egy fa mögött, és célba vette Kurtot. Persze ő: nyomban fedezékbe! Értesíti a szomszédját!... Sajnos, akkor már nem tudta pontosan, ki is volt ez a szomszédja... Mire Kurt óvatosan ismét felkelt, addigra eltűnt az árny.

Nos, aznap már nem fogtuk el Seppet, bármennyit loholtunk is.

Később egyébként is az a gyanú kapott lábra, hogy akit kerestünk, nem is tartózkodott az átfésült körzetben, merthogy valaki előre figyelmeztette. Így persze csak még érdekesebb lett a dolog, akár valami kalandregény. Egyik a másikat gyanakvóan kezdte figyelni, mindenki a szomszédján kereste a jelt, a szökevény bűntársának bélyegét. Nem egy akadt, aki alattomban fürkészve, engem pécézett ki. De Kurt egyre csak a magáét hajtogatta: ő látta az árulót! — és a feje búbján égnek meredt a haja, akár a búbosbanka bóbitája.

Hiába vetették ellene a többiek, hogy az erdő igen nagy, és a patakon túl már nem is mentünk — mindezt egy kézlegyintéssel elintézte.

— Dehogy! — mondta. — Az ilyen lehetőleg

a falu közelében marad. Nem csodálkoznék, ha az erdőben hamarosan embereket támadnának meg, csak úgy lesből lepuffantanák és kirabolnák őket! Na persze, valahogy csak kell kerítenie némi ennivalót.

Az esettel kapcsolatban hetet-havat összehordtak. Falunk és környéke nevében valaki bizonyos büszkeséggel úgy vélekedett, hogy most már nekünk is megvan „a magunk Stülpner Karlja". De Kurt megintcsak sajnált akkora tisztességet egy szökevénytől, hogy az Érchegység egykori nagyhírű hősével hasonlítsák össze, akire, olvasmányaink alapján, mindnyájan hódolattal gondoltunk.

— Hamarosan megint kinézek egy kicsit az erdőbe — jelentette ki. — Az ember esetleg elkaphat egy ilyen „Stülpner Sepperlt". Lehet, hogy nem babra megy majd a játék, hát elviszem magammal a hét milliméteres flóbertemet.

Ó, Kurt ismerte a régi vadorzók furfangjait. Vadász volt a nagyapja! Az erdőbe viszont, ígérete ellenére, nem ment ki.

Nekem azonban nem volt nyugtom. Hol van Sepp? Igazán rabló szándékkal csatangolna az erdőben? Igazán annyira veszedelmes volna? Igaz volna a kósza hír, hogy az erdőben partizánok vannak? Nem hittem el. Az ilyen hír csak túlfűtött vagy gonosz képzelet szülötte lehetett. Ennél már én jobban ismertem a barátomat. Nem bántott az soha senkit. De hát nem sebesített-e már meg egy embert, mégpedig egy rendőrt? Nemigen ismertem addig, milyen is az a félelem, amely kétségbeesett tettekre ragadtathatja az embert, de ez a kevés is elég volt ahhoz, hogy félig öntudatlanul is megérlelődjék bennem: nem, Sepp nem rossz, ha

százszor mondják, akkor sem. Így aztán lepergett rólam Kurt meg a többiek beszéde, sőt a végén már megvetéssel hallgattam szószátyár beszédüket. Ostobaság lett volna persze, ha Kurt szavát készpénznek veszem. Sokkal hihetőbb volt, hogy barátom továbbment, a patakon túlra. De még ez is sántított. Valami különös elképzelésem támadt, s ebből lassacskán megsejtettem, hol is bújhatott meg.

Gondolataimba merülve ballagtam el a ház előtt, ahol Sepp apja lakott. Minthogy a szoba ajtaját zárva találtam, a folyosón át hátramentem az udvarba. Ott állt a szép szál ember a favágó tőke mellett, két ökle a fejszenyél végére nehezedett, állát meg rátámasztotta, és csak bámult maga elé. Lábánál ott hevert néhány felaprított fa — megannyi hasznavehetetlen roncs —, és mintha ezeken a roncsokon kívül más sem maradt volna meg az ő egész világából, csak a fejszéje, melynek felálló nyelére teljes súlyával rátámaszkodott.

Ahogy köszönés nélkül feléje tartottam, fel is villant bennem: ha a fejszét kiütném az ökle alól, eldőlne az ember.

Lekuporodtam egy tuskóra, de ő elnézett fölöttem a messzeségbe.

Mintha nem is látna, nem is ismerne. Sokáig hallgattunk. Végre megszólalt:

— Elfogták?

Tagadóan intettem.

— Ugyan hol bujkálhat? — folytatta.

Felnéztem rá, és sokatmondó, szomorú válaszul már-már felhúztam a vállamat, de minek? Az öregedő ember csak állt gondolataiba merülten, akár a szénégető a boksa mellett, melynek tüze fojtottam izzik, füstöl, aztán lassan elhamvad. Nem is vette

volna észre mozdulatomat. Hiszen az imént sem látta, hogy a fejemet ráztam, mégis tudta, hogy még nem fogták el Seppet.

Mi is járhat az eszében? Még most is azt kívánja, bár jönne vissza a fia, hogy maga kísérhesse be az őrszobára? Még most is azt hiszi, hogy ez a legjobb megoldás mindkettőjük számára? Abban reménykedik-e, hogy sosem akadnak Sepp nyomára — vagy épp az ellenkezőjét várja? Megrettentem. Csak tudnám, mi a szándékuk Sepp-pel! Az erdőben szerzett legutóbbi élményem óta semmi jót nem sejtettem. Eleinte még el tudtam képzelni, hogy Sepp megússza annyival, hogy visszatoloncolják Holubkovba, de ekkor már nem voltam ilyen bizakodó. És maradék reménységem is egyre fogyogatott. Úgy éreztem, az idő sem Seppnek dolgozik. Tudja ezt az apja?

Neki sem dolgozott az idő. A haladékból ma telt le az első nap. Ha holnapután nincs itt a fia, akkor neki gyűlik meg a baja. Talán azért is kívánja, bár inkább fognák el Seppet? Aggodalmasan fürkésztem az öreg kovács arcát. Csak nincsenek ilyen gondolatai? De nem tudtam elfogni a pillantását: tompa, üres tekintettel egyre a semmibe bámult.

Ahogy így elnéztem, eszembe jutott valami, amit az életéből elmesélt. Egyszer, amikor úton voltunk szülőfaluja felé, mondta el a történetet.

Beljebb a hátországban, innen jó négy óra járásra, a Zech folyócska mellett született. Ahogy legénnyé serdült, hetenként eljárt a falunkba táncolni, később pedig már a mátkájához jött át. Mindig pontosan beállított, nem rettent vissza sem a hosszú úttól, a gyaloglás fáradalmaitól, sem az időjárástól. Nemegyszer éjnek idején tartott

haza, gyalogszerrel végig az erdő borította fennsíkon, át a Kövespusztán, aztán pedig a Juhosárok mentén. Arrafelé a régi időkben sosem volt valami biztonságos — ezt a saját bőrén tapasztalta —, hiszen kívüle közel s távolban teremtett lélek nem járt arra éjjelente. Mert ha azon a tájon emberfia magában ballagott, lépteinek neszét vagy teljesen elnyelte a föld, vagy élesen kopogott tova a sziklás talajon. Ha azután ráadásul telihold volt, a körös-körül fehérlő kövek juhokká változtak. Itt, a Juhosárok mentén a magányos vándor óvakodott attól, hogy félve hátrapillantson, mert akkor meglátja, amint nyomában hangtalanul hömpölyög az óriási juhnyáj. De amikor nem sütött a telihold, sőt még egyetlen kis csillag sem volt látható, ám a széltől űzött felhők annál gyorsabban száguldtak az égen, hogy az ember a kalapját is a szemébe húzta, gallérját meg felgyűrte, és nem nézett se jobbra, se balra — olyankor a Juhosároknál siralmas jajongás hallatszott. A pokolbéli kölyökkutyák nyüszítése, Lucifer akasztófájának recsegése, száz megkínzott lélek jajgatása, mind benne sírt, majd fájdalmas vinnyogássá halkulva beleveszett a Juhosárok fenekén folydogáló patak zúgásába. Aztán újra rákezdte. A szerencsétlen, aki arra járt, reszkethetett minden ízében.

De ő nem félt soha, nem bizony, hiszen szívében mátkájának képét hordta, akitől csak nemrég búcsúzott el, s akihez vasárnap újra elmegy, pontban délután háromra. Mátkája most már rég a földben nyugszik — ő lett a felesége, sok évet éltek le együtt boldogan, ő szült neki három erős fiúgyermeket. Hát igen, azok közül egy már maga is halott, ott pihen Oroszországban, a másik meg

egyszer csak nem írt többé, a harmadiknak, a legkisebbnek pedig nyoma veszett, ott rejtőzködik valahol az erdőben, és nem mer hazajönni. Közben meg csak múlik az idő, közeleg a nap, amikor a fiú helyett majd az apját kísérik be. Mert a Birodalom, ez a sok-frontú, sok-egyenruhás Birodalom, ez az erőszakos, embertelen Birodalom a végét járja. És mint a haláltusáját vívó tigris, amely mancsával körben csapkodva, ízekre szaggat füvet és virágot, mindazt, ami sosem volt ártalmára, a Birodalom poroszlói is, ameddig a kezük elér, elkapnak mindenkit, aki az ő pusztulásukat várja, aki arra vár, hogy végre fellélegezhessen.

Persze akkoriban nem láttam ezt ennyire tisztán. Ha Sepp történetesen nem a barátom, és a dolog nem vág ennyire elevenembe, isten a megmondhatója, magam sem lettem volna különb a velem egyívású fiúknál, sőt talán éppolyan vakbuzgó és szájhős válik belőlem, mint Kurt.

Akkor, ahogy ott ültem a tuskón, és elnéztem a dermedten álldogáló öregembert, hirtelen eszembe jutott az Ördögmalom. Sepp is, én is, az apjától hallottunk a malomról.

Apja fiatal korában persze még az ördögtől sem félt. Így aztán engedett a kísértésnek: ki akarta deríteni, honnan ered az a mindenféle különös zaj, ami el akarja venni a kedvét az éjszakai gyaloglástól. Egyszer aztán még följebb ment a Juhosárok patakja mentén, mire egy régi, omladékos romra bukkant: ez volt az Ördögmalom.

A malomról az a mendemonda járta, hogy amint a gabonát darává meg lisztté őrlik, viharos éjszakákon ebben a malomban éppúgy megőrlik a lelkeket fájdalmas kiáltozássá meg jajszóvá.

Valójában a szél mozgatta a malomkereket, s az

meg-meglendült kissé, hol előre, hol hátra, sőt hébe-hóba negyedfordulatot is megtett. Közben recsegtek a küllői, zörögtek a lígő-lógó lapátok, nyikorgott meg csikorgott a kerék minden eresztéke, hogy aki éjnek idején hallotta, biztosan borsódzott bele a háta. A régi falak elhagyatottan, mohosan álltak. A tető leégett és beszakadt, a malomkerék is lazán csüngött a csapágyaknál. Sepp apja aztán végképp letaszította a tartó lábazatról, s az iszonyú recsegéssel, lezuhant a patak fenekére. Azóta nincs többé zajongás, jajongás a Juhosároknál, s a szegény lelkek is nyugalomra leltek. De később is Ördögmalom néven emlegették azt a néhány falmaradványt. Volt, aki a helyet messze elkerülte, volt, aki el is feledte.

Egyre csak az járt az eszemben, hogy Sepp éppen ott bujkál. Nyugtalanságomban hamarosan felkerekedtem hazafelé.

Az Ördögmalom! Éppolyan jól ismertem, min-Sepp, és azt is tudtam, merre kell menni a malomhoz. Az ember csak ment, mendegélt a meddőt hányókon, réteken, majd az erdőn át, egyre csak felfelé. Aztán egy kicsit lefelé visz az út, majd pedig a Kövespusztán át, ahol az ember a szerteszéjjel heverő gránit- meg kvarcit-köveket napvilágnál legfeljebb holmi sovány kecskéknek nézheti, amint a gazban heverve kérődznek. Legfeljebb az olvadó holdfény simíthatja úgy el a kövek élét, hogy göndör birkává változzanak, mint ahogy csak a telihold varázslata tudja őket annyira megeleveníteni, hogy a riadt vándornak csapatostul nyomába szegődjenek.

Közvetlenül a Kövespuszta mögött a terep lefelé tart, a Juhosárok felé. Ott újra kövérebb és dúsabb a fű. Arrafelé nyáron embermagasságúnál

nagyobbra nő a kék csillagfürt, és áttekinthetetlen sűrűséget alkot. Aki közéje gázol, majdhogy bele nem hal az erős virágillatba, és egy ideig biztosan eltévelyeg ebben a vadonban. Az ároknál, melynek fenekén a vizet ember szeme alig fedezi fel, mert mély bevágásban folyik tova, a mogyoró-, galagonya- meg kökénybokrok sűrű bozóttá fonódnak. Bizony elhagyatott tájék a Juhosárok, az Ördögmalom pedig még ennek is a legeslegmélyén rejtőzik. De ahogy mondtam is, ismertem az utat. Csak ott volt a bökkenő, hogyan juthatnék az erdőbe észrevétlenül. Hiszen félfüllel hallottam, hogy az erdő nem kihalt: szürke ruhában, acélsisakban már bevették oda magukat, és lesben állnak a fogdmegek. Engem pedig különösen szemmel tartottak.

Ez idő tájt az a hír járta, hogy ha a várost erődítésnek mondják ki, valamennyi környező falvat ízzé-porrá bombázzák majd a repülőgépek. Erre a környékbeli lakosságot pánik fogta el, annyira féltek a bombázástól, és seregestül özönlöttek az erdőbe. Kézikocsin, bőröndben, kosárban cipelték magukkal értékesebb cókmókjukat, hogy megmentsék a pusztulástól, és a cipekedők közt nem egy akadt, aki jobban remegett a holmijáért, mint az életéért. Hogy, hogy nem, de még az Ortsleiterünk feleségét is köztük lehetett látni. Ő vezette a náci nőszervezet itteni csoportját, s ebben a minőségében — de meg erélyes asszony is volt — igyekezett rendet teremteni a menekülők kavargó áradatában, és közben bizony maga is kiszállított egyet-mást az erdőbe. De ha már ilyesvalaki is elhitte, akkor mégiscsak lehetett valami igazság a mendemondában. Akár mendemonda volt, akár

színigaz, nekem javamra volt, és azt reméltem, Sepp is hasznát látja.

Csatlakoztam hát egy ilyen kis félős-reszketős csoporthoz. Magam is bugyrot vittem a hátamon. Nem éppen nagyot. Volt benne egy gyapjútakaró, aztán egy hosszúnadrágomat is magammal vittem Seppnek, hisz éjjelente még hűvös volt, de beletettem néhány karéj vékonyan megkent kenyeret is. A többiek ügyet sem vetettek rám. Nem mentem velük egészen a nagy tárnáig, ahol ők maguk menedéket kerestek, hanem amint szerét ejthettem, inkább oldalvást a bokrokba húzódtam.

Meg sem álltam, csak mentem felfelé. Már gyérült a fenyves. Aztán megpillantottam a Kövespusztát, ahol egy szál fa sem nőtt. Ezen kellett átvágnom.

És ha itt meglapult valaki, és szemmel tartja a pusztát? Például Kurt vagy éppen az egyik csendőr? Ezen a tágas pusztaságon biztosan feltűnik egyetlen ballagó ember. Azt aztán igazán nem akarom, hogy meglássanak. Hisz Sepphez készülök, s őt már kopókkal is keresteték. Elhatároztam, hogy inkább nagy kerülőt teszek. Keresztülvágtam egy elhagyott gránitbányán. Az évszakhoz képest szokatlan volt az a délutáni nagy meleg. A kőbányában megült a forróság, és az egyébként világosszürke kőzet fehérnek látszott a napsütésben. Kerültem a bánya mentén vezető alsó utat, inkább fent bukdácsoltam, ahol a növendék nyírfák eltakartak a nem kívánt pillantások elől. Később élesen elkanyarodtam, s új irányban folytattam utamat, nekivágtam a Juhosárokhoz vezető nehéz kapaszkodónak. Ahogy feljebb haladtam, mind sűrűbb és sűrűbb lett a bozót. Levélzete még világoszöld volt és zsenge. A galagonya

csupa rügy, hamarosan virágba is borul, és akkor olyan, mint valami nagy, fehér habcsók, melyet méhek döngnek körül. Mély ágyában megbújva zúgott a patak, az égerfa barkáiról sárga virágpor hullott. Egy időre mindent feledtem, belefeledkeztem a köröttem buzogó életbe.

Ide húzódott vissza a békesség, és olyan nagy volt a hatalma, hogy a kék égen szálló bombázók zúgása is együtt zsongott a méhek zümmögésével.

Semmi zavaró hang sem hallatszott itt azóta, hogy elnémult az ódon malomkerék, egyetlen ide nem illő hang sem hallatszott. A természetben minden összhangban van.

Akkor virágzott a mogyoró és az égerfa. Aztán kivirágzik majd a galagonya, végül pedig a kék csillagfürt. Máskülönben túl sok is lenne egyszerre a jóból: a sok illat kábító felhőgomolyaggá keveredne össze. Ilyenkor még az Ördögmalom is mesebeli vár, gondoltam, és nem lehet benne semmi félelmes.

Egyre közeledtem hozzá. Az utolsó bokrokon át már meg is csillantak a fűzöld falak. Szívem dobolt a várakozástól. A falak déli oldalát repkény futotta be. A komló és a földiszeder egymással vetélkedve terpeszkedett a lábazaton, melyen egykor a malomkerék nyugodott. A fal málladozó hézagaiba meg moha és bogáncs eresztett gyökeret, mintha az emberi lakóhelyek eme hűséges kísérői ott keresgélnék a malom egykori lakóinak utolsó nyomait.

Semmi nem árulta el, hogy a közelben ember tartózkodnék. Kétség és reménység küzdött bennem, amikor óvatosan beljebb kerültem a négy romos fal közé. Nyomasztóan üres volt a malom. Itt-ott törmelékhalmok, melyeken csalán burján-

zott; aztán egy csigákkal márványossá erezett megkövesedett gerendát, az egyik sarokban pedig a darálóból megmaradt, összevissza görbült, agyonrozsdásodott vasdarabot láttam, semmi mást. Ember sehol.

Milyen csalódás! Hát itt sincs?

A szemközt levő falban átjárót fedeztem fel. Valamikor bizonyára ajtónyílás lehetett, de fent beomlott az íve. Emögött valami második helyiség lehet. Elindultam, de megcsúsztam a felpuhult, csúszós agyagon. A gerendához kaptam, hogy megkapaszkodjam, de az meg elcsúszott és ledőlt. Erre a szomszédból rémült kiáltást hallottam. Máris berontottam, ijedten, de boldogan.

— Sepp!

A legtávolabbi sarokban kuporgott, mint valami félénk állat, és rám meredt. Visszahőköltem. Nem, ez nem a Sepp, ez valaki más: ahogy ott ül, olyan kicsinyke, olyan sápadt és sovány. És fel sem kelt, hogy beléptem. Szemhéja vörös, tekintete az átjáró körül tévelyeg, mintha feszülten figyelne kifelé, aztán meg visszatér hozzám, és némán, kérdőn a bugyorra szegeződik. Elindultam feléje, de csak habozva léptem néhányat, épp csak hogy át tudjam nyújtani a bugyrot. De Sepp olyan elutasítóan nézett rám, és olyan makacsul hallgatott, hogy tétovázás és zavar fogott el. Hát mit tettem? Nem jól csináltam valamit? Hiszen olyan óvatos voltam, olyan jól kiagyaltam, hogy a menekülőkkel próbálok kijutni — ugyancsak büszke voltam furfangomra. A barátom pedig egy árva szót sem szól. Hányszor, de hányszor órák hosszat is elhorgászgattunk a régi sárréten, egyetlen szót sem ejtve. Csakhogy akkor fölösle-

ges, sőt zavaró lett volna a beszéd. Itt viszont dermesztő hideg volt.

A ragyogó tavaszi nap sehol sem tudott betörni a vastag falakon, a két bejárati nyíláson át sem bírt idáig tévelyegni, az ég pedig messze fönt volt, irdatlan magasan. Itt szükségem volt szavakra, itt nem hallgathattunk.

— Nesze — mondtam, és odanyújtottam neki a csomagot. — Neked hoztam.

Ekkor, abból a sarokból, ahol Sepp ült, valaki nevemen szólított.

— Bubi — hallatszott. — Kit hoztál magaddal? Az előbb úgy hallottam, hogy még valaki van odakint.

Ez a hang olyan idegenül csengett, hogy az első pillanatban ijedten rezzentem össze, és kimeredt szemmel bámultam: igazán a barátom szólt volna hozzám? S amit mondott, olyan meggyőződéssel mondta, hogy félénken hátrapillantottam. Aztán gyorsan erősítgetni kezdtem:

— Nincs itt senki. A gerenda... az dőlt el.

És újra csend lett. Csak egy idő múlva szólalt meg Sepp, és mintha bocsánatot akart volna kérni előbbi bizalmatlanságáért:

— Biztos aludtam.

Aztán nekiesett a kenyérnek, én meg csak vártam. Különös dolog volt: én, aki pedig egyfolytában az emberek között éltem, máris emberi hangra vágyódtam, pedig csak az imént váltam magányossá; Sepp pedig, aki itt él egyes-egyedül, ő, akit kiátkoztak, de mégis annyira keresnek, makacsul hallgat. Hát nem éppen neki kellene-e túláradó boldogságot éreznie, hogy végre lát valakit, aki a veszedelem ellenére eljött hozzá? Nem úgy illenék-e, hogy kíváncsi legyen, mi történik

ott ahol maga nem járhat? Hiszen nem mutatkozhat sem a faluban, sem az erdőben, sehol. Itt kuporog, hogy csak meg ne lássa senki. Így töprengtem, aztán hirtelen elfogott a méreg, mert meg se dicsér, és egy szóval sem érdeklődik semmi felől.

Csak úgy álltam ott, mint ahogy bejöttem, és egyre Seppet néztem. Ő meg csak majszolt. Köszönetet vártam, és titokban azt reméltem, hogy legalább utána lesz néhány elismerő kérdése. De nem, egy kukkot sem szólt. Hát már azt sem tudja, hogy mi az illendőség?

Mereven bámult az átjáróra, akárcsak az apja, amikor a favágó tőkénél, fejszéjére támaszkodva, elnézett a fejem fölött. Ám egyszerre riadtan felpattant, mint aki menekülni készül, de nem tudja, hová, merre. Pedig csak azt hallhatta, amint a karvaly valami földön fészkelő madár kicsinyei közül elragadott egyet, mire a többi fióka vad csivogásba kezdett. Újra megnyugodott. Megint csend lett.

Miért nem szól hozzám? Kell, hogy emberi szót halljak! Erre ismét ösztökélni kezdtem:

— Tudod már, hogy kerestek?

És nyomban újra elöntött a méreg, mert hiszen ez az ő fejében is megfordulhatott. Fürkészve nézett rám:

— Merre?

Buzgón magyarázni kezdtem. Azt gondoltam, hogy ezzel kissé hízelgek is neki, de nem értem el semmi hatást. Éppen csak félve megkérdezte:

— És most hol keresnek?

— Már nem is mennek a keresésedre. Egyszerűen megszálltak minden utat, és fenemód figyelnek. Az erdő tele van emberekkel. A régi tárnába menekülnek a bombázás elől. Ha a vá-

rost erődítésnek mondják ki, kiürítik és ide telepítik a népet. Sokan már most kicipelgetik a holmijukat.

Látszott, hogy habozik, mintha kérdezni szeretne valamit, de egy szót sem szólt. Lapockáját kissé elhúzta a vizes faltól, aztán hátravetette a fejét: pillantása lassan vándorolt felfelé a falon. Ahogy fejét a falnak támasztva ült, barna haja kusza tincsekben az arcába és a szemébe hullott. Hogy így az égre nézett, pupillája biztos összeszűkülhetett. Mintha csak valaki öklével felnyomná az állát, és fejét a falnak szorítaná, gondoltam, és eszembe jutott a csendőr, aki a házkutatáskor ugyanezt tette velem. Most Seppet is valami így a falnak szorítja, csak hát a mi falunk, ha rossz krétával kenték is be, legalább száraz, de ez a fal nyirkos, és dohosságot lehel. És ez a szorongató ököl láthatatlan és sokkal nagyobb, mint egy emberé — száz zsandár öklével is felér: akkora lehet, mint a gonosz erőszak minden hatalma.

Hirtelen mélységes részvét fogott el Sepp iránt, habár látszott, egyetlen elismerő szava sincs, hogy ide merészkedtem, és segíteni akarok rajta. Olyan sápadt volt, annyira bánatosnak látszott — de hiszen nagyon elhagyatott is volt. Szívesen segítettem volna rajta valamicskét, szívesen vigasztaltam volna egy kicsit. No meg azt is szerettem volna tudni, hogy áll hát a dolga, mi várhat rá, ha mégis elfogják. Tele voltam kínzó kétségekkel. Csak egyvalamit tudtam biztosan: itt, ezen a helyen nem bírja ki tovább. Már a puszta gondolatra is inamba szállt a bátorság, hogy egyetlen éjszakát is itt kelljen töltenem. Aztán meg ha a tábori csendőrökre, de még inkább ha a kíváncsi civilek bizalmatlan pillantására gondoltam, még

ezt a helyet sem éreztem elég biztonságosnak. Egyszer mégiscsak rátalálnak. És mi lesz akkor? Erre aztán meg is szólaltam:

— Sepp, gondolod, hogy még jó ideig itt maradhatsz? Azt hiszed, itt nem találnak rád? Nem lenne jobb, ha önként lemennél és jelentkeznél a rendőrségen? Egyikük azt mondta, hogy csak vissza akarnak vinni a társaidhoz.

Erre tekintetét elfordította az égről. Lassan a fejét is előrehajtotta. Másodperceken át szinte kábultan meredt maga elé. Talán már nem szorongatja annyira az az ököl? De olyan hajszoltan kezdett beszélni, mintha már maga a hazatérés gondolata is szörnyű rémületbe ejtené:

— Nem megyek vissza, nem fognak el. Különben végeznek velem! — Aztán szemrehányóan pillantott rám, és így folytatta: — És most már itt sem maradhatok. Tovább kell mennem. — Kitágult szemében iszonyú félelem tükröződött. — Ha visszavisznek Holubkovba, agyonvernek a társaim. Azok nem tűrik, hogy valaki is megszökjön tőlük. — Aztán szavaló hangon folytatta: — „Német embernek legdrágább kincse a becsület. A becsület pedig nem más, mint hűség!" Az otthon étkezdéjében ez függ a falon, ez olvasható a tanteremben is. Ezt kellett kórusban mondogatnunk. Soha meg nem bocsátják a hűtlenséget, főként nem itt, csehek lakta vidék kellős közepén! Az ilyesmiért vérrel kell bűnhődni. Olyan vadak azok, Bubi!

— Pedig a csendőr azt mondta, hogy különleges buzgalommal mindent jóvátehetsz.

Érvemet elengedte a füle mellett.

— Vannak köztük, akik az SS-hez készülnek, ha majd beválnak. Ezek a legkutyábbak, a többi

meg nem maradhat el mögöttük. Még a leggyávább is odavág egyet, ha a többiek úgy akarják.

Nem akartam ráhagyni, hát közbevágtam:

— De hátha a társaid már nincsenek is Holubkovban? Lehet, hogy újra a csehek az urak. Akkor meg már vissza sem vihetnek.

— Hát igen — mondta Sepp komoran. — Akkor meg mit akarhatnak tőlem? — És mintha csak másra akarta volna terelni a szót, megkérdezte:

— Azt mondd meg inkább, miért nem keresnek tovább!

Erre elmondtam, mi a tervük az apjával, hogy amennyiben Sepp nem jönne vissza, letartóztatják szökésben való bűnrészesség miatt, meg hogy holnap jár le a haladék. Pedig sosem lett volna szabad megmondanom! El se kellett volna mennem abba az átkozott Ördögmalomba! Hiszen az apján már nem segíthetett, Sepp pedig még ma is élhetne. Hogy így fordult, s ezt a magam szemével végig is kellett néznem, csak az én bűnöm. Az enyém! Ha magamra maradok, nemegyszer véresre harapdálom a nyelvemet, mert bűnösnek érzem magam abban, ami Sepp-pel történt.

És nem csupán szószátyárkodásommal, de áruló kíváncsiskodásommal is kiszolgáltattam Seppet azoknak a latroknak, mert akkoriban már azt is sokallták, ha valaki tudott az üldözöttről. Azt meg már szinte árulásnak vették, ha még többet akart tudni. Sepp már akkor tisztában lehetett ezzel, amikor olyan nyersen hazakergetett.

Most aztán Sepp, a legjobb barátom, összecsuklott, ahogy meghallotta, mi fenyegeti az apját miatta. Feje nekiütődött a falnak.

Ültében most újra az égnek fordította az arcát,

fogai az ínyükig kilátszottak, mintha nagyot hahotázna, de összeszorította a fogát: torkából valami semmihez sem hasonlítható hang tört fel, mely elnyújtott üvöltésbe csapott át. Aztán feje erőtlenül a térdére bukott, és feltartóztathatatlanul ömlöttek a könnyei. Sepp sírt, pedig nálam is idősebb volt egy évvel. Nem szégyellte.

— Apám... apám... édesapám!... Pedig úgy szeretnék élni! — tört ki belőle szakadozott hangon, és minden gyötrelmes szavánál ököllel verte a halántékát. — Pedig én is úgy szeretnék még élni! Mit tettem! Ó!...

A dohos, vén falak érzéketlenül elnyelték fékevesztett zokogását. De vagy mert lelketlenek voltak a romok, vagy már annyi lelket láttak felőrlődni, nem indultak meg a jajszóra. Én azonban nyomorúságosan éreztem magam, hiszen még néhány perce is vállveregetést vártam ettől a szerencsétlentől. Micsoda beképzelt, hitvány fajankó is vagyok, hogy egy pokrócért meg néhány karéj kenyérért babérokat akarok learatni!

Csak most értettem meg mindent. Most tudtam meg, miért kergetett vissza Sepp, mikor az erdőbe menekült. Mert senki sem segíthetett rajta! Azt az utat, melynek Holubkovban nekivágott, egyedül kellett végigjárnia. Szántam a barátomat, őszintén szántam. Kérni akartam, hogy bocsásson meg, de többé rám sem hederített. Körötte tengernyi jajjá vált a világ. Számára nem volt vigasz.

Aztán lekuporodtam a bejárati nyílásnál, és könnyeimmel küszködve vártam, míg csak Sepp el nem küldött:

— Menj, mi keresnivalód van még itt? Minek is jöttél?

Erre ellenkezés nélkül elmentem.

Ugyanazt az utat választottam, amerre jöttem. A kőbánya feletti magaslatról leláttam a városra. Vigasztalan látvány volt: csupa fekete füstgomolyag meg lángtenger.

Most aztán porig ég a város, dünnyögtem magamban, de még csak meg sem indultam rajta. Hangulatomhoz olyan jól illett ez a kép.

Háború, háború mindenütt — ez zakatolt bennem.

Aztán éjszaka, hogy a tűz véres visszfénye a besötétített ablakon is beszűrődött, és rejtelmesen megvilágította kis kamrámat, úgy tetszett, mintha hallanám a kínok közt vergődő lelkek jajgatását, meg ahogy csikorog és zörög a borzalmas őrlőmű. Szívszorongva gondoltam az Ördögmalomra, hisz tudtam, hogy ott ül egy szánandó ember, teljesen egyedül, elhagyatva. És úgy éreztem, szinte látom is, amint a hatalmas, láthatatlan ököl a falhoz szorítja, ezalatt pedig ő, szegény, az apjára gondol kétségbeesetten.

Ó, átkozott Ördögmalom, hát megint van, akit ízzé-porrá őrölj! Istenem, mennyi kínt, és félelmet áll ki az ember! Pedig Sepp még csak nem is felnőtt! Gyerek még és sír.

Borzalmas éjszaka volt, számomra is, aki egyelőre biztonságban feküdtem a kamrában, és azoknak is, akik a városban lakásuk romjai körül szaladgáltak, mint a felbolydult hangyák. A legszörnyűbb mégis Sepp számára lehetett.

Bizonyos, hogy a városban annak a sok, porig sújtott embernek is odalett az álma, de nekik legalább megvolt a becsületük, nem lettek hűtlenek hazájukhoz.

Akkoriban így gondolkoztam. Sepp az Ördögmalomban épp erre a nézetemre vonatkozóan

adta fel a legnagyobb talányt. Gondolhatják, hogy azt a bizonyos jelmondatot magam is ismertem, és számomra rendjén is volt: a hűséget és becsületet én is elválaszthatatlan fogalomnak tartottam. Erre igazán kár is szót vesztegetni. Számomra mindkettő magától értetődő erkölcsi következmény volt, éppúgy, ahogy erkölcstelennek tartottam a gyávaságot meg azt, ha a zászlót cserbenhagyják. És alattomban nagyon is haragudtam Seppre: a barátom, mégis így vétett az erkölcs ellen. Másrészt viszont örültem, amikor hazajött. És volt valami a dologban, amit nem értettem: hogy szabad egy olyan fiút, mint a barátom is, életre-halálra üldözni?

„Aki áruló, az gazember." Ezt mondta Kühnl Ortsleiter. Én pedig, a fekhelyemen hánykolódva, próbáltam megfejteni, miért kellene Seppet gazembernek tekintenem — de hát nem tartottam annak. Csak órák hosszat tartó kínlódás után kezdtem keresgélni, mivel nyugtathatnám meg a lelkiismeretemet. Hirtelen ólmos fáradtság nehezedett rám. És másnap úgyis el akarok menni Sepp apjához. Meg kell mondanom, hol a fia, és megtanácskozzuk, mitévők legyünk, hiszen holnap lejár a haladék. És végtére a rossznak is hamarosan vége kell hogy szakadjon, és újra ránk köszönt majd a nyugalom.

Későn keltem fel, a fele délelőtt elmúlt. Azt említettem már, hogy ekkortájt nem jártam el a mesteremhez. Ott, ahol azelőtt a pékség állt, most sűrű füst gomolygott, és itt-ott még piszkosvörös lángnyelvek csaptak fel. Így mi más dolgom lehetett, mint hogy elfussak a falu felső végére az öreg kovácshoz. Haj, de zárt ajtót találtam. Rosszat

sejtve hátramentem a ház mögé, a fészerhez. De az is zárva volt, közelében csupán a nagy, barna kecskét láttam, gondosan kikötve a hosszú láncra. Csak állt ott magában, egyes-egyedül, és mekegett panaszosan. Tanácstalanságomban újból előre kerültem, és kopogtatni kezdtem az ajtón, sőt meg is rugdostam. Csak döngött, de nem nyílt ki. Felmentem a felső lakásba, hogy az ott lakó asszonynál érdeklődjem.

— Hát — mondta —, elment műszakba. Már tegnap délután óta oda van. Csak nincs valami baj?

Csalódottan sarkon fordultam. Lent még egyszer odalapítottam arcomat az ablak üvegéhez, és leselkedni próbáltam. Sivár látvány tárult elém. Sepp apja hosszú évek óta özvegyen élt, és valami nagy rend sosem volt nála. Most meg már látszott, hogy az öregnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, mint hogy a renddel törődjön. Mindenütt szétszórt limlomok, a kályha mellett néhány darab szén meg kihűlt hamu. Az asztal megrakva piszkos edénnyel, ételmaradékokkal. Erre, arra, széken, díványon szétszórva ruhadarabok. Olyan elképesztő felfordulás volt odabent, hogy sokáig nem bírtam elmozdulni az ablaktól. Aztán rengeteg papírt is láttam, némelyikét összegyűrve vágták oda, részben meg lapokban repültek szerteszét. Levelek lehettek. Hiszen Sepp apja egészen egyedül élt, egymaga maradt meg a családból. Anyám meg én, mi is magunk voltunk. Háziasszonyunk is egyes-egyedül élt. Mintha már sehol sem lenne teljes a család. Szétszórták, megcsonkították mindet. Benn pedig ott hevertek Heini levelei, Heinié, aki nem írt többé. Talán ott volt az az írás is, amellyel tudatták a legidősebb fiú elestét. Talán

az öreg kovács azt is magához vette, és mellényzsebébe tette, mielőtt tegnap útra kelt. Újra eszembe jutott, hogy hiszen műszakba ment, kint van a pályaudvaron. Ott javítja a mozdonyokat, három-négy nap alatt javít meg egyet, már aszerint, milyen állapotban van a mozdony. Gépiesen sarkon is fordultam, és futva elindultam a város felé. Valamit csak kellett tennem — legalább futottam. Közben folyton-folyvást a mozdonyokon járt az eszem.

Egyet megjavítanak három nap alatt. Ám naponta tíz megy tönkre. Háromnaponkénti eggyel szemben áll tehát napi tíz, szóval három nap alatt úgy-ahogy megfoltoznak egyet, ám ezzel szemben van harminc olyan, amit valami óriás mancsa szétzúz, megnyomorít, összetör.

Milyen harc ez? Milyen ember az, aki folytatja ezt a kilátástalan harcot?

Ma van a harmadik nap, ma jönnek érte — ez jutott eszembe, ahogy ütemesen vágtattam. Futottam megállás nélkül, s ettől gondolataim is száguldani kezdtek. Valóban azért ment volna be a műhelybe, hogy dolgozzék, nem pedig azért, hogy ilyen, rá jellemző módon meneküljön pártjának fogdmegjei elől? Biztosan azt gondolhatta, Seppet meg nem találják, magától pedig ugyan nem jön elő. Őt magát a pályaudvaron úgysem keresik, és ha igen, hát akkor nem volt szerencséje. De még akkor sem mondhatják, hogy megszökött — egyszerűen elment dolgozni. Most már igazán nem tarthat tovább az egész, legfeljebb néhány napig.

Megálltam. Csak néhány napig? De hisz akkor minden jóra fordulhat! Vigye ki magával Seppet a pályaudvarra. Ügyet sem vetnének rá, hiszen úgy sejtik, hogy az erdőben van. Valóban már csak

olyan rövid idő volna hátra? Eszembe jutott Sepp, és hirtelen elrestelltem magam kétkedésemért. Ő is, az apja is, a csendőrök is, mindenki a maga módján úgy intézi a dolgát, mintha valóban hamarosan vége lenne. Van, aki várva várja, van, aki retteg tőle, én, csak én kételkedem. Újra nekiiramodtam. A barátom már rég azt hitte, hogy hamarosan vége, és olyan sziklaszilárdan hitte, hogy faképnél hagyta az egészet, és ezzel vállalta a kockázatot, hogy társai agyonverik. De most újra reménység ébredt bennem. Ha bemegy apjához a műhelybe, kézre nem kerítik.

Bekanyarodtam a híd felé. A hidat őrizték. Pilléreiben dinamit lapult. Az őrök ügyet sem vetettek rám, még nem volt lezárva a városba vezető út. Közvetlenül a híd után kezdődött a város. Az első házsorok még sértetlenül álltak, csak ablakaik bámultak vakon. Foglalkozásom miatt koránkelő voltam, és most látnom kellett, hogy a sok ablaküveg, melyben annyiszor, de annyiszor megpillantottam az izzó hajnalpírt, most szilánkokban hever a kövezeten, és minden léptemre felsír.

Elindultam a pályaudvar felé. Ez a negyed volt mindig a legszurtosabb. Most már fel sem tűnt. Ahogy mentem, egyre sivárabb lett minden köröttem, egyre tétovább lettem magam is, és kimondhatatlan szorongás fogott el. A többemeletes sarokházból, melynél az utca leágazott a mozdonyszínek felé, már csak az összevissza görbült és kétségbeesetten az égre meredő, vöröseskék vasváz állt, fele magasságáig feltöltődve füstölgő romhalmazzal. Legtetejéről egyetlen szál acéldróton a forróságtól elgörbült, nagy bádogbetűs felirat csüngött: TAKARÉKOSKODJ! A felkiáltójel hintá-

zott a felszálló meleg levegőben. Ez volt a takarékpénztár épülete.

Nem mehettem tovább. Itt már nem létezett sem fő-, sem mellékutca, mindenütt csak elüszkösödött törmelékhalmok, ágaskodó gerendavégek, kiégett, meggörbült tartóvasak, füst meg fel-felpislákoló lángok. Égett ruhanemű szaga és valami édeskés bűz terjengett.

A műszaki segédosztagtól hirtelen ott termett előttem egy kékesszürke zsávolyruhás ember.

— Hová akarsz menni? — kérdezte.

— A pályaudvarra, a javítóműhelybe.

— Mi dolgod ott? — A férfi úgy kiabált, mintha valamit túl akarna üvölteni.

— Apámhoz megyek, a műhelyben kazánkovács. Már tegnap délután óta odavan. Műszakba ment.

Erre a férfi nem kiabált többé.

— Menj haza, fiam — mondta rekedten. — Hiszen erre úgysem mehetsz át.

Megfogta a vállamat, és vissza akart fordítani.

És ekkor megpillantottam két lábszárat. Vagy egy tonna súlyú romhalmaz alól állt ki, nevetségesen meggörbülve, rajta ronggyá tépődött, véres selyemharisnya, magas sarkú cipő. Felordítottam és elrohantam.

El, csak el innen!

Hazafelé tartottam, és félúton járhattam, amikor eljutott hozzám egy robbanás döreje. Időzített bomba robbanhatott fel. Egyre magam előtt láttam azt a két lábszárat, ettől nem bírtam megszabadulni, majd meg az apám, azaz hogy Sepp apja jutott eszembe. Közben Sepp is megvívhatta harcát a láthatatlan ökök ellen, mely a falhoz szorította. Lehet, hogy győzött, és már úton is van

hazafelé. Mert ma van a harmadik nap, s ha ő maga nem jelentkezik, elviszik az apját.

De tudtam, hogy most már hiába jönne. Nem segíthet már az apján, hisz az a pályaudvaron tartózkodott, a pályaudvar pedig nincs többé.

Titokban reméltem, hogy az elmúlt éjjeli harcban az ököl erősebbnek bizonyult Seppnél, vagy hogy még nem ért véget küzdelme a láthatatlan ököllel.

De akkor nyílegyenesen hozzá kell sietnem! Ki tudja, hátha hamarosan elszánja magát valamire?

Ziháltam a kimerültségtől, halálos fáradtságot éreztem, de csak mentem megállás nélkül. Talán még ott találom, de akkor ott is kell maradnia! Nem engedhetem, hogy mindketten elpusztuljanak! Családjukból legalább egyvalakinek életben kell maradnia! Merev lábbal botorkáltam, de nyakamat kinyújtva, előreszegtem a fejem, és nagyokat nyeltem — azt hittem, hogy futok. Többre már nem telt maradék erőmből. Orromban még egyre éreztem az üszkösödő roncsok maró szagát — vagy már az egész környéknek égett szaga volna?

Nagy ívben elkerültem az otthonunkat. Nem akartam mutatkozni anyám előtt. Ugyan mit is csinálhat most? Az utóbbi napokban oly keveset törődtem vele — éppen ilyen nehéz időkben, amikor pedig biztosan nagy szüksége lett volna rám. Honnan is teremthette elő a mindennapi élelmet? Lelkiismeretem megmozdult, de mit tehettem? Mégse hagyhatom, hogy barátom a fogdmegek karjába fusson! Hisz akkor elviszik Holubkovba vagy oda, ahol most a holubkoviak dolgoznak, azok pedig agyonverik! Igazán nem rohanhatok

az anyámhoz most, amikor a legrövidebb úton el kell jutnom az erdőbe.

Ám nem ment olyan gyorsan, mint ahogy szerettem volna. Azt mégse tehettem, hogy nyílegyenesen nekivágok a mezőnek, aztán át a meddőhányókon. Nyomban szemet szúrt volna. Kénytelen-kelletlen ugyanahhoz a cselhez folyamodtam, mint előző nap: a tárnáig együtt tartok a menekülőkkel, ott pedig csendesen eltűnök. Akárcsak egy napja, most is rengeteg ember özönlött az erdőbe. Ez alkalommal viszont nem volt csomagom, csomag nélkül meg mihez kezdjek ennyi cipekedő ember között? Így nem megy.

Mialatt kétségbeesetten törtem a fejemet valami megoldáson, a távolban szünet nélkül üvöltött a sziréna. A páncélos riadó! Hát itt van!

És közben senki se tudta, mi lesz. Ha megszólalt is a figyelmeztető jelzés, ugyan mit tehettek? Éppoly egykedvűen fogadták, mint a nagy katasztrófa többi hírnökét. Senki sem rohant a tankcsapdákhoz, senki sem igyekezett páncélöklöt keríteni, pánik sem tört ki, pedig nekem ez nagyon kapóra jött volna. Minden változatlanul úgy folyt, mint az előző napokon. Az emberek örültek, hogy még nincs itt a vész, és háborítatlanul elcipelhetik holmijukat az erdőbe. Azzal vigasztalták magukat, hogy a riasztás a városnak egy bizonyos külső területére vonatkozik. Mielőtt ideérne, tízszer is elháríthatják a veszedelmet. Olyan sok mindenben hittek az emberek! Nekem azonban nem hiszik majd el, hogy így, csomag nélkül, védelmet keresek az erdőben.

Ekkor váratlanul megpillantottam a háziasszonyunkat. Két nagy bőröndöt cipelt, és úton-útfélen megpihent. Bár fáradt voltam és az asszonyt sem

szívelhettem, ajánlkoztam, hogy viszem az egyik bőröndjét. Fürkészve nézett rám. Már-már azt hittem, visszautasít. Erre minden teketória nélkül felkaptam az egyik táskát, és elindultam vele. Nem szabad, hogy visszautasítson, nincs veszteni való időm. És úgy éreztem, mindenképp a legbiztosabb, ha éppen ővele megyek. A bőrönd nehéz volt, akár a só. Gondolataim hirtelen megbokrosodtak. Mint amikor repedt gramofonlemezen elakad a tű, bennem is konokul egyre ugyanaz a kérdés visszhangzott és szüntelenül kínzott, mialatt, akár egy öszvér, cipeltem a bőröndöt. Mit vihet benne? Ugyan mit? Az áruját akarja biztonságba helyezni? A Führer képmásával meg jelmondatokkal díszített edényeket? Bár épp elég súlya volt a holminak, de hogy edény lett volna a bőröndben, abban mégis kételkedtem. Biztosan inkább a selyempongyoláját meg a többi, még az edényekre pingált hősök fénykorából való, francia eredetű holmiját akarja eldugni.

Most sem tartottam a menekülőkkel egészen a nagy tárnáig. Amint egy hosszabb pihenő alkalmával több asszony összeverődött, és megindult a beszélgetés, egyszeriben megléptem.

Mint az űzött állat, lihegve tartottam hegynek fel. Nem tudtam, mi történik mögöttem, nem sejtettem, mi játszódik le ott, ahol a többiek megpihentek. De van, amit biztosan tudok, mert később elmesélték nekem. Ahogy a háziasszonyunk kellőképp kipihente magát, és folytatta volna útját, észrevette, hogy eltűntem, mire nyomban riadót fújt. Bár hirtelenjében nem tudtak őrszemet kiríteni, de már nem jártak messze a nagy tárnától, ahol szüntelenül egy szakasz csendőr tartózkodott.

Nyomban különítményt alakítottak, és utánam indították.

Kezdetben ugyan jókora előnyre tettem szert, de üldözőim pihentek voltak, és egyre csökkent köztünk a távolság. Minderről persze sejtelmem sem volt. Felértem a magaslatra, ahonnan kilátás nyílt a Kövespusztára, és már el akartam kanyarodni a kőbánya felé, amikor szemembe ötlött valami, s ettől elállt a szívverésem.

A jókora kopár terepen, a kanyargós ösvényen rohant felém valaki. Lapos volt ez a vidék, így az alakot szokatlanul magasnak láttam, de nem volt kétséges: a barátom jött ott, futva. Bár ettől kezdve az események gyorsan peregtek, olyan végzetes volt mind, hogy soha el nem felejthetem.

Ahogy megláttam Seppet, kétségbeesésemben szinte eszeveszetten felordítottam. Hát minden hiába! Hiába a nagy rohanás, a cipelés, hiábavaló minden erőfeszítés. Késő. Ott jön már, és úgy siet, mintha az ő útja lenne a legsürgősebb. Pedig nem szabad előjönnie. Nem szabad, nem, nem! Hisz nem használ már vele semmit. Akit menteni akar, annak már nincs rá szüksége. Ó, de hisz ezt Sepp nem tudja. Nem is tudhatja. Csupán annyit tud, hogy az apja várja, és persze várnak rá még mások is néhányan, csakhogy az ő szemében ezek az emberek valószínűleg már nem számítanak, hiszen legyőzte őket.

Csak annyit tud, hogy apjának vége, ha most hamarosan haza nem megy. Semmi többet. De amit tud, tőlem tudta meg — tőlem, nyomorulttól. Bár ne tettem volna! Hisz épp ezzel csaltam ki rejtekhelyéről. Milyen szégyen, és meg kell lakolnom érte, mert meggondolatlanul én ösztökéltem harcra az ököl ellen, bár igazán csak azért tettem, mert

azt hittem, úgysem tud vele megbirkózni. Ó, hogy meggyűlöltem magamat! Először megkérdeztem Sepptől, mi történne vele, ha elfognák. Aztán elmeséltem neki, mi hír az apjáról. Mindezt pusztán azért tettem, mert üldözői szemében szökevény volt, aki gyáván meghátrált az ellenség elől, s ezért feltételeztem róla, hogy elnézi azt is, ha más bűnhődik helyette, vagy hogy döntését úgyis a végsőkig halogatni fogja. Mennyire szégyellem magam! Most látom csak, hogy félig-meddig magam is egy húron pendültem a fogdmegekkel. Ó, milyen kusza fogalmaim is voltak minderről! Nem gyáva szökevény jön ott, hanem egy hős, egy kisfiú, aki azon a borzalmas helyen, éjszakákon át egyes-egyedül küzdött a hatalmas ököl ellen, és lám, megszerezte a győzelmet.

Ahogy ezt felismertem, ismét bátorságra kaptam. Mindennél előbbre való, hogy ilyen hősért a végső kockázatot is vállaljam. Nem szabad, hogy győzelme hiábavaló legyen. Legalább önmagát hadd menthesse meg. Gyorsan körbejártattam pillantásomat. Közel s távolban senki, csak mi ketten. Talán-talán még nem fedeztek fel bennünket, nincs még veszve minden, Sepp még újra megmenekülhet.

Az erdő szélén álltam, a fák még eltakartak. Most dobogó szívvel előugrottam, és rohanva megindultam Sepp felé.

— Menj vissza, menj vissza, menj vissza! — Már messziről ezt kiabáltam teli torokból. Egészen másképp hangzott, mint az a fenyegető „Mész vissza, mész vissza!", amivel Sepp zavart haza engem, amikor a rendőr ellen elkövetett merénylete után az erdőbe menekült. Ez most sírósan, egyszersmind kétségbeesetten hangzott.

Amint észrevett, csodálkozva megállt és megvárt. Zihálva lélegzett, arca lázasan tüzelt. Rossz bőrben volt.

— Menj vissza! — kiáltottam felindultan, és még a kabátujját is megrángattam. Különös, de újra csak az jutott eszembe, ahogy ő, a kabátomat cibálva, visszahúzott a gödör aljára, amikor — de rég volt! — szenet rostáltunk éppen. És ahogy most Sepp megrökönyödve, egyre csak álldogált, húzni-vonni kezdtem a kőbánya felé, mert az esett a legközelebb. Nem ügyeltem a szavaimra, csak nógattam:

— El innen, el! Apád meghalt, őt már nem mentheted meg!

Nyomban rádöbbentem, hogy ismét ostobán viselkedtem. Annyira féltettem Seppet, hogy újra és újra a legnagyobb hibákat követtem el.

Sepp, aki értetlenül bár, de egy darabon követett, szavaimra hirtelen megtorpant. Arcáról lesápadt a lázas pír. Bármely pillanatban várhattam, hogy leveti magát, és szívszakasztó zokogásban tör ki. De mielőtt még ez bekövetkezhetett volna, valami egészen más történt.

Ott, ahol az imént magam is kiléptem az erdőből, felbukkant két szürke ruhás alak, és futólépésben megindult felénk. Vége! Vége! Úgy éreztem, nyomban összecsuklik a térdem. Tanácstalanul, kétségbeesve meredtem Seppre, a hősömre. Ő pedig, mint akit hipnotizáltak, lassan megfordult, s elindult a csendőrök elé.

— Mit csinálsz, Sepp?! — jajdultam fel elcsukló hangon. Azt hittem, megbolondult. Nem is lehetett észnél. De még volt menekülés. Nem messze terült el a kőbánya — közelebb esett hozzánk, mint a két csendőr. Még megkockáztathattuk a

menekülést, és úgy éreztem, sikerülhet. Ha szerencsénk van, a bányából meg elmenekülhetünk az erdő sűrűjének védelme alatt.

— Hol a pisztolyod? — kiáltottam. — Lőj! — Arra számítottam, hogy a csendőrök erre majd megtorpannak, lehasalnak és ugyancsak tüzelnek, amit egyébként sem kerülhetünk el. És eszembe jutott, hogy is volt a rendőrrel: tüzelt az is, de nem talált. Ezek ketten ráadásul úgy futottak, mint jómagam, így bizonyára nemigen tudnak majd pontosan célozni. Ebben reménykedtem.

Sepp azonban kihúzta zsebéből a kis pisztolyt, csak nézte, nézegette végtelennek tetsző, soha vissza nem térő másodperceken át, aztán tébolyult nevetéssel elhajította.

Ekkor már nem volt hatalom, mely visszatarthatott volna. Menekültem és maradék erőmet összeszedve, rohantam a kőbánya felé, nem néztem se jobbra, se balra, hátra pedig végképp nem, tekintetemet mereven előreszegezve futottam, rohantam, nem hallottam sem csattanást, sem sivítást, s ahogy elértem a kőbányához, a pereme mentén tébolyult félelemben felmásztam magasra, szemem előtt már szikrák pattogtak, mikor félig ájultan még megkapaszkodtam egy régi, kiszálkásodott drótkötélben, azzal összeestem.

Idegeim pattanásig feszültek, így nem merülhettem mély eszméletlenségbe. Pedig jótétemény lett volna. Magamhoz tértem, mert lentről a bányából izgatott hangok hallatszottak. Láttam, hogy a bánya alján, az izzó napfényben többen mozognak. Úgy tetszett, hogy tanácstalankodnak, ám közben igyekeznek féken tartani egy kis embert, aki acsarogva ellenkezik. Féltem, hogy meglátnak, így va-

lamicskét beljebb másztam, és még jobban behúzódtam a bozótba.

Ekkor a bánya mélyén visszhangzó sortűz dördült. Aztán mélységes csend lett...

Helyemről a bányának csak egy részébe láttam be. Ott lent hatan cipeltek egy ponyvát. Sisakjuk csillogott a tűző napban. Fegyverük is meg-megvillant. Szótlanul cipekedtek. A ponyvában egy kis ember feküdt. Már nem ellenkezett. A néma menet az alattam húzódó fal tövébe igyekezett — oda már nem láttam le. Úgy cipekedtek a katonák, mintha nem ekkora, de ezerszeres terhet vinnének. Megrövidült árnyékuk a ponyvára vetődött, melynek árnyékos sötétjében égre bámuló fehér arcocska, jobban mondva aprócska fehér folt fénylett — Sepp.

Összeroskadtam, arcomat a tenyerembe temettem. Így feküdtem ott, magam sem tudom, meddig. Mindegy volt már nekem, rám találnak-e még vagy sem. Könnytelen zokogás rázott. Utána meg szinte kábultnak éreztem magam. Sok volt már ennyi minden az én gyerekfejemnek. Egyre több, egyre újabb borzalom szakadt rám. És mindannyiszor nagy kérdésekre kellett választ találnom. Ám a válasz mindannyiszor tévesnek bizonyult, hiszen abból, amit tanultam, nem meríthettem, mert az mind úgy összekuszálódott. Amit valamikor megtanultam, legkevésbé sem bizonyult igaznak. Most aztán szinte minden ködben úszott. A legutóbb felmerült kérdéseket meg már fel sem fogtam. Csak azt tudtam, hogy valami borzalmas történt. Egy embert, aki pedig kétségbeesetten hadakozott, csak úgy idehurcoltak, aztán dörrenés hallatszott, s utána már bármit tehettek vele: újra el is cipelhették, eláshatták, és ha lent, a bányában

nem lenne csupa kő a talaj, már helyben tüstént bekaparhatták volna — minderre meg sem mukkan. Mindezt tudtam. És csak rámeredtem az öklömre, mintha nem is az enyém volna, és arra gondoltam, hogy igen, mindent tehettek vele! Ha egyszer már eldördült a lövés. Közben egyre csak martam, rágtam az öklömet.

Egész idő alatt fel se pillantottam. Köröttem semmi sem érdekelt már. Csak órák múltán tápászkodtam fel, reszkető inakkal. Már alkonyodott. Otthagytam a kőbányát, ott a Kövespusztát, amelyről annyi monda járja. Féltem. Az emberektől féltem. Nem a kőbárányoktól, nem is attól a komor helytől, az Ördögmalomtól, ámbár sejtettem, hogy Sepp azért hátrált meg épp a legveszélyesebb pillanatban, mert megtörték az Ördögmalomban eltöltött magányos éjszakák. Én már csak eleven embertől féltem.

Ahogy besötétedett, megbújtam egy régi zúzómű elhagyott épületében. Valamikor itt törték apróra az acélkemény bazaltot, melyet a karlsbadi és a falkenaui medencét elválasztó hegytorlaszból termeltek ki. Egész éjszaka motorzúgás hallatszott. Féltem, hogy talán már nálunk is fronthar-cok folynak. Nem tudhattam, hogy a hadsereg letette a fegyvert. A motorzúgás csak a végső, elhaló zaj volt, mely a nagy menekülés — hiszen végső szakaszában meneküléssé vált a háború — utolsó elcsituló hullámait kísérte. Ahogy közelgett a reggel, halotti csend támadt.

Másnap katonák rebbentettek ki a zugomból. Közvetlen közelben otthagyták a motorjukat, és gyalogszerrel nyugatnak tartottak. Láttukra máris menekültem, mit sem fontolgatva. Ám hogy erre a katonák torkuk szakadtából nevettek, megrökö-

nyödve megálltam. Csak ekkor vettem észre, hogy már nincs fegyverük. Erre visszamentem és megtudtam tőlük, hogy vége a háborúnak, ők pedig most amerikai fogságba akarnak kerülni, mert Oroszországba nem kívánkoznak, hisz csak nemrég jöttek onnan, elegük volt. Erre összeszedtem minden bátorságomat, és óvatosan elmeséltem, hogy itt, a közelben szökésért agyonlőttek egy fiút. De édeskevés hatást értem el. Megállapították, hogy ezek szerint a láncos kutyák bizonyára már rég odábbálltak nyugatnak, majd egyikük megszólalt:

— Hát, pechje volt a fiúnak!

Egy másik megtoldotta:

— Kimondottan pechje!

Számukra ezzel el is volt intézve az eset, mire én — aki pedig úgy szerettem volna könnyíteni a szívemen — újra visszasüllyedtem a kétségbeesett, mély levertségbe, melyet Sepp halálával ismertem meg.

Másnap éjjel háziasszonyunk felakasztotta magát.

Ekkor már újra otthon voltam anyámnál. Első pillanatban arra gondoltunk, hogy tolvajok járnak a fészerben. Ugyanis váratlanul nagy csörömpölést hallottunk. Csodálkoztunk, hogy háziasszonyunk nem jön ki a zajra, és hiába is kopogtunk nála, nem nyitott ajtót. Reggel láttam aztán, hogy a fészer ajtaja belülről be van reteszelve.

Hívásunkra átjött egyik elszánt szomszédunk, és feltörte az ajtót. Megdöbbenve láttuk, hogy háziasszonyunk ott csüng a falon, nyakában kötél. Egy alacsonyan levő kampóra erősítette a kötelet, így csak ültében akaszthatta fel magát. Kedvenc pongyolája volt rajta, két lábát messzi kinyújtotta.

Ledűlt egy nagy tányérrakás. Ez volt hát a csö-

rompölés! Gyönyörködhettünk a cserepek tarka képében. Kettétörve, felnégyelve, még egyszer láthatóvá vált a jó és még jobb szolgálatokért adott kitüntetésektől kezdve minden gyönyörűség, amit a Birodalom megteremtett.

Az egyik tányér csaknem ép maradt, pusztán tölgyfalombokkal díszített karimája széléből pattant le egy darabka. Belül, a tányér alján ez a felírás volt látható: „Német ember számára legdrágább kincs a becsület. A becsület pedig nem más, mint a hűség."

Ekkor átjött a szomszédunk felesége is, és elmesélte, hogy Kühnl Ortsleiter elmenekült. Pincéjében, a szén alá rejtve, zsákszámra találtak lisztet meg cukrot, de mézet meg avas vajat is. Ezt most mind kiosztják.

Fogtam egy táskát, és kényszeredetten elindultam Kühnl boltjába. Valami fojtogatta a torkomat. Úgy éreztem, nekem már nem kell többé semmi ennivaló.

A falu felső végébe vezető út mentén végestvégig mindenféle hadianyag hevert. Halomszám volt ott puska, kézigránát meg mindenféle lőszer. A falubeli fiúk ott kotorásztak a kincsek közt, és aztsem tudták, mihez kapjanak először.

Én csak mentem, ügyet sem vetettem az egészre. Közönyös voltam minden iránt. Közönyösen bámultam azt is, ahogy zsákszámra hordták, egyre hordták a pincéből a dohos lisztet. Közben szüntelenül egy gondolat foglalkoztatott — de nem, inkább érzés volt az, és arra ösztökélt, hogy még egyszer felmenjek a Kövespusztára, és megkeressem a fegyvert, amit a barátom olyan rosszkor hajított el.

NÉMETBŐL FORDÍTOTTA PHILIPP BERTA

Aurel Mihale

A találkozás

EGY TARTALÉKOS ELBESZÉLÉSE

Azon az augusztus 23-ára virradó éjszakán rettegve bolyongtunk a saját vonalaink mögött. Az egyik pillanatról a másikra az arcvonalra zúduló tűz- és vasáradat egyre jobban elborította az elhagyott állásokat. Hét-nyolc főnyi kis csoportok rohantak hol erre, hol arra, míg csak a lángtenger elől felénk menekülő újabb csoportokba nem ütköztünk. Egymásba szaladtunk, összekeveredtünk, majd együtt rohantunk fejvesztetten tovább, arra, amerre mélyebbnek rémlett az éjszaka. De csakhamar másokkal találkoztunk, akik ugyanolyan fejetlenül futkostak ide-oda; csatlakoztak hozzánk, s most még többen indultunk tovább arra, ahol eddig még nem próbálkoztunk. Időnként pár pillanatra megálltunk, lázban égve, el-elfulladva kifújtuk magunkat, s rémüldözve bámultunk az arcvonal felé, melyet mintha tűz borított volna el. Nem tudom, hogy történt, de egy ízben, mint valami tüzes gyűrű, robbanások sorozata zárt körül.

Ilyen megtorpanások alkalmával megütötte a fülünket egy-egy tiszt kétségbeesett ordítozása, amint a tartalékot az első vonalak felé hajszolta. De a tartalékegységek is fölbomlottak, összekeveredtek velünk, s őket is elfogta a vak és tehetetlen kapkodás. Sőt mi több, ők hozták azt a meghökkentő hírt, hogy a németek fejvesztve odahagyták

állásaikat, rávetették magukat az úton rájuk váró gépkocsikra, elszáguldottak, s bennünket sorsunkra hagytak... Ezek hallatára ijesztő csend támadt sorainkban, s még közelebbinek hallatszott az áttört vonalak pokoli hangzavara. A csöndet azonban csakhamar megtörte egy-egy tiszt ordítozása:

— Vissza!... Vissza, mert lövök!

Egyik-másik forróbb fejű lőtt is, de belénk lőni nem mert; sorozatot lőtt hát a levegőbe mindaddig, amíg utolsó töltényét is ki nem lőtte. De hiába lövöldözött: mintha minden lövészárkot elsöprő, fenekestül felforgató, pusztító orkánba próbált volna belekiáltani. Mit is ért az a babszemnyi pisztoly, amikor mögöttünk robbanásoktól rengett a föld, és remegett az éjszaka! Az egyiknek, aki mégis megpróbálta föltartóztatni ezt a fékevesztett emberáradatot, még a könnyű halál sem jutott osztályrészül. Senki sem akadt, aki egy golyót pazarolt volna rá. Az első emberhullám letiporta, átcsapott fölötte, majd a rajta keresztülgázoló száz meg száz láb széttaposta.

Csak hajnal felé állottunk meg; már szédültünk, annyit keringtünk egy helyben az arcvonal mögött. A sok rohanás után sem jutottunk messzibb az első vonalak fölött hömpölygő lángtengertől és hangorkántól. Ajkunkra fagyott a szó, amint arra fordultunk; a tűz- és vashenger, melynek fenyegető közelségéből kimenekültünk, egyenesen felénk tartott. A halál borzalma, melyet mind közelebb éreztünk magunkhoz, egy pillanatra megdermesztett bennünket; mintha valaki kilopta volna szánkból a szót, s kifújt volna agyunkból minden gondolatot. Mégis épp abban a pillanat-

ban támadt bennem első ízben az a gondolat, hogy a háború végre összeomlott.

Néhányan le is rakták fegyvereiket, s odatelepedtek egy gránáttölcsér szélére azzal, hogy nyugodtan bevárják a szovjet csapatokat.

— Hiába menekülünk — mondta egyikünk. — Végül valahol csak utolérnek!

Erre mások is letelepedtek, növelve az üldögélők körét. Ott maradtak vagy százan. A legtöbben azonban tagadólag, hitetlenkedve rázták fejüket s tovább indultak, mindjobban eltávolodva az arcvonaltól, lázasan keresve-kutatva az utakat. Egy ideig tétovázva álltam. Tekintetemmel követtem őket, míg egy ösvényen hosszú sorban el nem indultak az országút irányában. Az volt az érzésem, hogy akár megyek, akár maradok, egyre megy. És mégis, sietős léptekkel a távozók után indultam.

Így történt, hogy már aznap délelőtt én is ott robogtam a visszavonulás útvonalán, a Iași—Tîrgul-Frumos közti arcvonal mögött. A nyugat felé menekülő német oszlopba sodródott egyik nehéztüzérségi löveg csövén lovagoltam. Még szerencse, hogy az idő szép volt! Az égbolton szemernyi felhő sem látszott, tiszta volt, mint egy kék üvegbura. Könyörtelenül tűzött a nap, átforrósította a földet és a levegőt is, mely délibábot varázsolt a láthatárra. Fullasztó, rekkenő hőség volt. A gomolygó por fehéres füstként borította be az oszlopot.

Az utat, az árkokat, kétoldalt a nyár hevében kiégett mezőt, ezt az egész tájat, melyen fejvesztetten verődtek össze tucatjával, százával a különféle hitlerista alakulatok, mélyen fölszántották a gránátok. A robbanások nyomán frissen támadt

óriási, mély tölcsérek még füstölögtek. Peremükről döglött lovak és emberi hullák lógtak le, körülöttük szerteszét szekerek, gépkocsik és ágyúk roncsai hevertek. Az árkok mentén — a nyári napfénytől megvilágítva — lobogó lánggal vagy fojtottan, sűrű-feketén füstölögve, fekete kereszttel a páncélzatukon német harckocsik égtek. Egy egész gépkocsioszlop, melyet a szovjet légierő borított lángba, egymásba szaladt, a fölfordult gépkocsik recsegve-ropogva égtek, s körös-körül jó darabon a gumiabroncsok fojtó bűzével telt meg a levegő. Az országút tele volt szétlőtt gépkocsikkal meg leberetvált tornyú, földbe fúródott hosszú ágyúcsövű tankokkal, a robbanásoktól összetört kerekű és tölcsér módjára szétnyílt csövű ágyúk tucatjaival, sőt százaival. És mindenfelé, a tenyérnyi vastag porban vagy a szántóföldek száraz göröngyei között eldobálva, ezerszámra hevertek a töltények, nyitott töltényládák, kigöngyölődött géppuskahevederek, a szétesett ládákból kiborult kézigránátok, valamint aknavető- és ágyúlövedékek, melyeket a németek azért szórtak ki a lőszerkocsikból, hogy könnyebben menekülhessenek. Helyenként, főleg az árkok mentén, összetört závárzatú géppuskák halmai tornyosultak, melyeket Hitlernek ugyanazok a katonái dobáltak el, akiktől nemrég még annyian reszkettek.

Most azonban hulláik feszes derekú szürke mundérjukban, szorosan az állukhoz kötött négyszögletű, sötét acélsisakjukkal, kézigránátokkal körültűzdelt hasukkal szerteszét hevertek a döglött lovak között, az autók és harckocsik alatt vagy az útszélen elnyúlva, az ágyúkerekek által szétroncsolt, leszakított lábakkal.

Dél felé még vontatottabbá vált a visszavonu-

lás. Az úton szünet nélkül gyülekeztek a német ezredek és hadosztályok fejvesztetten összetorlódó töredékei, melyek az éj leple alatt ugyanolyan rendezetlen és kétségbeesett menekléssel hagyták oda az arcvonalat. Porfelhőbe burkolva vágtattak szekerek és gépkocsik, motorkerékpárok és harckocsik, német csapatszállító teherautók, fölbomlott, szétszóródott lovas- és műszaki alakulatok. A menekülő oszlopon időnként nehézágyúk hosszú sora tört keresztül, melyeket hol magas, hatkerekű, erős gépkocsik vontattak, hol három-négy pár ló; ezek jobbára egy helyben erőlködtek, s hámjaikról, zabláikról csak úgy szakadt a tajték. Közben hevesen tülköltek a torlódásban elakadt vagy hernyólassúsággal haladó gépkocsik; hangjuk fülsiketítő, fenyegető, idegesítő élességgel hasított bele a levegőbe. Dühösen pufogtak a motorkerékpárok, tompán csörömpöltek az ágyúk vasreszelékei, valahányszor a kerekek belehuppantak az út gödreibe, s közben porfelhőket vertek föl; bőgtek és remegtek a negyventonnás harckocsik, amint mindent maguk alá tiporva gördültek tova az út közepén. A hangzavaron időnként rémült emberi kiáltások, kétségbeesett sikolyok, egy-egy lónyerítés, harsogó német vezényszavak s szórványos fegyverdörrenések törtek át.

A penészként tapadó agyagos por óriási, aranysárga felhőként takart el mindent. Néhány óra múlva az oszlop még sűrűbb lett, s úgy földuzzadt, hogy több nem fért el az árkok között. A gyalogsági és lovassági csoportok többnyire az út melletti szántóföldeken meneteltek.

Utolértek azok a németek is, akik gyalogszerrel futottak meg a tűzvonalból, s nem sikerült fölkapaszkodniuk az éjszaka leple alatt elvágtató teher-

gépkocsikra. Tekintetükben még ott remegett az elkerülhetetlen halál rettenete; a rémület megőrjítette őket, és bosszúvágytól égtek. Ahogy zárt sorokban tovarohantak az árkok mentén, minduntalan hátrapillantottak arra, ahol hiába próbálták föltartóztatni a szovjet támadás mindent elsöprő tűz- és vasorkánját. Futás közben időnként hol hátrafelé tüzeltek, hol meg az úton haladó, tehergépkocsikon szorongó németek közé. Egyesek hajadonfőtt voltak, valahol hátrább eldobálták a sisakjukat meg a sapkájukat, s portól és izzadtságtól csapzott szőke hajtincseik rátapadtak homlokukra; mások a zubbonyukat, sokan a fegyverüket hagyták el. Egy feldúlt arcú, réveteg tekintetű kamasz bicegve loholt a csoport mellett. Rövid ujjú fehér ing volt rajta, s csak a fél lábán volt csizma; már nem jutott ideje fölrántani a másik csizmáját is a szürke harisnyára, mely bokában összefogta a nadrág szárát. Egy izzadt, püffedt, vörös képű őrmester göthös gebén menekült, s mert az már-már kidűlt alóla, magánkívül agybafőbe verte pisztolya agyával.

Az egymás hegyén-hátán tolongó embereknek és a nekivadultan száguldó gépkocsiknak ezzel az áradatával szemben egy német könnyű harckocsi bukkant föl. A mi ágyúnk, melynek hajnal óta a csövén lovagolva, páncélzatához tapadva s belekapaszkodva jöttem idáig, lassított. A könnyű harckocsi tetején egy német tiszt s néhány porlepte arcú katona állt, és géppisztolyaikkal lövöldözni kezdtek az oszlop felé, a levegőbe. Időnként a tiszt ordítozott, s a kezével intett:

— Gépkocsik és harckocsik jobbra!

— Szekerek és tüzérség balra!

— Lovasság és gyalogság a mezőre!

A könnyű harckocsival szemtől szemben ott topogott, kavargott a megnémult oszlop. Eleinte kezdett némi rend támadni a tolongó tömegben: néhány németekkel telezsúfolt gépkocsi kihajtott jobbra, és egy pár gyékényfedelű román szekér — nyomukban azzal az ágyúval, amelynek a csövén lovagoltam — balra. De a következő pillanatban fölbukkant hét-nyolc, teljes gyorsasággal száguldó német tank, melyek ügyet sem vetve a tiszt kétségbeesett ordítozására, oly erővel hajtottak neki a könnyű harckocsinak, hogy beröpítették a jobboldalt egymás mögött álló gépkocsik közé, s elvágtattak a mi — fél kerékkel az árokba került — ágyúink és szekereink mellett. Nyomukban újra tülekedés, zaj, üvöltözés, zűrzavar és fejvesztettség lett úrrá az oszlopon.

Látva ezt, az ágyú hat lován ülő tüzérek megeresztették a kantárokat, s elvágtattak a gyékényfedelű szekerek mellett. Így aztán az ágyúnkkal egyszer csak a német oszlop kellős közepén találtuk magunkat... Félni kezdtem. „Ki tudja, merre irányítják a németek az oszlopot?" — töprengtem. Csakhamar azonban kissé megnyugodtam. Az oszlopban itt is, ott is csoportokba verődött román katonák bukkantak föl, akik gyalogszerrel furakodtak át a gépkocsik és ágyúk között. Legtöbbjük átkapaszkodott a bal oldali árkon; a szántóföldek szélén libasorban, előreszegezett tekintettel siettek tovább, maguk mögött hagyva minket. Ezután már nem sok értelme volt ágyúkon, szekereken vagy gépkocsikon folytatni az utat; az oszlop csigalassúsággal mozgott. Egyre az járt az eszemben, hogy ott kellene hagynom a tüzéreket, s csatlakoznom kellene nekem is azokhoz, akik a mezőn kerestek egérutat. Viszont arra is

gondoltam, hogy az embert a lába sem viszi valami nagyon messzire, míg így jól-rosszul elvisz a hátán az ágyú, amelynek már nyolc-tíz órája ültem a csövén, nyakamba akasztott puskával, s a lábamat lógatva.

De lám, egyszer csak tizenöt-húsz román katonából álló nagyobbacska csoport vált ki az oszlopból, átvágott az árkon, s jól kilépve, elhúzott mellettünk. A katonák szemmel láthatóan két-három elöl haladó után igyekeztek, mert azok némileg határozottabbnak látszottak. Hogy jobban szemügyre vettem őket, az élen haladók között egy falunkbelit pillantottam meg, az egyik Bălașát. Gyorsan leugrottam az ágyúcsőről, utánuk iramodtam az árok mentén, s ügyelve, hogy el ne veszítsem szem elől, kiabálni kezdtem:

— Mitriță!... Hé, komám!... Bălașa szakaszvezető!

Mitriță Bălașa kilépett a sorból, s megállt az árokparton, hogy bevárjon.

Ahányan csak vannak a családjukban, mind apró termetűek, de fürgék és keménykötésűek, arcuk kicsi és olajbarna, szemük élénk és csillogó fekete. Futni kezdtem feléje az árok mentén. Ott állt feje búbjára tolt sisakjával, géppisztollyal a kezében, kenyérzsákjával az oldalán. Övtől felfelé, végig a mellén és a nyakán, kigombolta színehagyott, zöldes dokkvászonzubbonyát; kigombolta a katonaing szűk gallérját is; a homlokára, halántékára s kitüzesedett arcára rárakódott port izzadságcsíkok barázdálták.

— Hova mentek, Mitriță? — kérdeztem lihegve.

Zavar látszott rajta, míg közelebb nem értem, de akkor hirtelen földerült az arca.

— Costache bácsi! — kiáltott föl meglepetten,

valami keserű örömmel az arcán. — Megmenekültél, he?!

— Ezekkel a tüzérekkel együtt menekültem! — feleltem zavartan.

Mitriţănak azonban égett a föld a talpa alatt; elindult hát az árok menti földhányáson, s tekintetével nyomon követte a távolodó csoportot. Elindultam én is sietős léptekkel az árokban, s le nem vettem a szemem róla.

— Merre mentek, hallod-e? — kérdeztem újra bosszúsan. — Tán nem hallasz?

— Haza, Costache bácsi — felelte, anélkül hogy megállt volna —, haza, azám!... Tarts velünk! Velünk van Ghinea hadnagy is, elvisz egészen a falunkig!

Felém nyújtotta a kezét, fölkapaszkodtam az árok partjára, s mindketten futni kezdtünk a többiek után. Mellettünk az úton ott tolongott a német oszlop, s leírhatatlan fejetlenségben, porfelhőbe burkoltan kúszott előre. Mögöttünk pedig, a szántóföldek szélén hosszú, vékony, szakadozott sorokban szivárogtak a román katonák...

Délután még mindig a németek oszlopa mellett meneteltünk, mely egyre jobban összetorlódott az út menti árkok között, s hátulról mind nagyobb erővel tolta maga előtt az az emberáradat, mely a tarkóján érezte a szovjet hadsereg forró leheletét. Egyre gyakrabban maradtak el mögöttünk, az úton összetorlódva, németekkel megrakott teherautók, csapatszállító gépkocsik meg harckocsik. Az oszlopból egyik-másik német magasra emelt ököllel vagy pisztollyal fenyegetőzött felénk, s közben veszettül szitkozódott és ordítozott, hogy mi vagyunk a hibásak az arcvonal áttöréséért. Ez

nagyjából igaz is volt; saját hazánk földjén voltunk, s megelégeltük már a háborút. Ami a fenyegetőzéseiket illeti, ezzel még csak fokozták a haragot és gyűlöletet, amit irántuk amúgy is éreztünk.

Egy idő múlva azonban már nem érték be azzal, hogy fölemelt öklüket és pisztolyaikat mutogatták, hanem meg is eresztettek a fejünk fölött egy-egy gyors és rövid sorozatot, mintha egyenesen próbára akarták volna tenni türelmünket. Mi egyelőre úgy tettünk, mintha nem törődnénk vele; gondolataink hazaszálltak a feleségünkhöz, a gyermekeinkhez, akiktől négy évvel ezelőtt szakadtunk el, s akiknek sorsa jobban aggasztott, mint bármi e világösszeomlás pillanatában. Egy sorozat azonban közvetlenül a fülünk mellett fütyült el, s akaratlanul is lekaptuk a fejünket.

— Halljátok-e? Ezek belénk akarnak kötni! — dörmögte valamelyikünk.

Így állván a dolog, a legszélen menetelők kezdték fölszedni a puskákat, géppisztolyokat, tölténytáskákat, kézigránátokat, s menet közben szétosztogatták azok között, akiknél nem volt fegyver. A németek azonban nem nyugodtak. Egy gépkocsijuk kivált a sorból, s odahajtott az árok szélére, közvetlenül mellénk. Néhányan újra fölemelték pisztolyukat, s megint elsütötték, de csak a levegőbe.

— Vesszetek meg! — dörmögte Bălaşa.

Meggyorsítottuk lépteinket, hogy el ne maradjunk az előttünk menetelő csoportoktól. A német kocsi hatalmas berregéssel megkerült néhány szétlőtt ágyút, egy-két szekeret, és megint utolért. De a rajta szorongó németek közül csupán egy tudta elsütni a pisztolyát, mert Mitriţă Bălaşa, aki rátarti és hirtelen haragú volt, feléjük fordította a gép-

pisztolyát, s szintén ellőtt a fejük fölött; erre ahányan csak voltunk ebben a tizenöt-húszfőnyi csoportban, rájuk szegeztük a fegyverünket. A németek abban a szempillantásban leeresztették az övéket; nyilván nem számítottak erre, mert elnémultak.

— ...az isteneteket! — káromkodta el magát Bălaşa. — Miféle dolog ez? Játékon jár az eszetek?

Nem mozdultunk, míg el nem távolodott a kocsijuk, mely igyekezett visszatalálni korábbi helyére. Aztán elindult a mi csoportunk is, még jobban fölzárkózva, egyre az árok mellett haladva. „Ahá! — állapítottam meg magamban boldogan, a németekre gondolva —, szóval félnek!..." És mégis homályos félelemérzés motoszkált bennem. Valami azt súgta, hogy előbb-utóbb mégiscsak össze kell akaszkodnunk velük.

És e sejtésem hamarább teljesült, mint számítottam. Nemsokára egy német ellenőrzés alatt álló útelágazáshoz értünk. Az egyik út jobbra, nyugatnak tartott, s átvágott a hegyeken, Intrindul Secuiesc irányába, ahol a Moldvában szétvert német hadsereg töredékei gyülekeztek. Ezen az úton kúszott előre az egész, emberekből, lovakból, szekerekből, ágyúkból, autókból és harckocsikból álló oszlop az egyre emelkedő terepen. A másik út délnek tartott, az ország belseje felé.

Ettől az útelágazástól balra több száz, sőt több ezernyi román katona verődött össze. Mi is beálltunk közéjük. Az emberek közt már félig-meddig kitört a lázadás: méltatlankodtak, kiabáltak, fojtottan zúgtak. Már egyáltalán nem hasonlítottunk hadsereghez. Elvadított az évekig tartó harctéri élet, kopottak, rongyosak, borotválatlanok, mosdatlanok, éhesek voltunk, tele porral, földdel, ránk

száradt sárral, amit azokból a lövészárkokból hoztunk magunkkal, melyekben a véget érni nem akaró súlyos harcok közben fetrengtünk. Egyeseknek sisak, másoknak sapka volt a fején; egyeseknek volt fegyverük, mások fegyvertelenek voltak. De valamennyien nyugtalanok, dühösek, komorak és gyanakvók. Valóban esztelen dühkitörés küszöbén állottunk, mely egyik pillanatról a másikra egyformán sodorhatott akár menekülésbe, akár támadásba.

A mi csoportunk még szorosabban összezárkózott Bălaşa és Ghinea hadnagy körül. Tanácstalanul néztük ezt az embertömeget: mindenki feszülten előrefigyelt, mintha valami válaszra várna, mely egyre késik. Bălaşa jobbra-balra könyökölve előrefurakodott, hogy utat törjön az első sorok felé. Mi csetelve-botolva nyomultunk utána attól való félelmünkben, hogy elveszítjük egymást. A tolongásban azonban elakadtunk egy hórihorgas alak mögött, akit sehogy se sikerült félretolnunk. Mitriţă megfogta a karját, s felénk fordította.

— Mondd, mi van itt, testvér? — kérdezte tőle.

A másik bosszúsan rántotta ki a karját Bălaşa kezéből, s tovább bámult előre, át a többi feje fölött. Mitriţă erre keresztülfurakodott mellette, s odaállt eléje. De máris hallottam, amint meglepetten, hitetlenkedve suttogta:

— Dumitrache!

A hórihorgas alak szintén falunkbeli volt, az egyik Bircă fiú, s velünk egy ezredben szolgált.

— Mondd, mi van itt? — faggatta Bălaşa.

— A németek, szakaszvezető úr! Nem engednek tovább. Azt mondják, menjünk velük keresztül a hegyeken!

Mitrită dühösen továbbfurakodott, most már Dumitrache támogatásával. Mi szorosan utánuk, mintha összenőttünk volna. Hamarosan kivergődtünk az első sorba; végre mindent közvetlen közelről láthattunk. A második utat egy német SS-alakulat állta el, s az árok melletti földhányásra fenyegetően tüzelőállásba fölállított géppuskáival föltartóztatta a román csapatokat, hogy ne mehessenek tovább dél felé. Az úton keresztben álló könnyű harckocsi tetejéről két géppuska fekete csöve meredt ránk. Egy hosszú képű, napégetten sötét, beesett arcú német ezredes állt köztük. Németül ordítozott, s dühösen rázta felénk az öklét, melyben meg-megvillant a pisztoly acélja. Keveset értettünk a szavaiból:

— Vissza!... Csatlakozzatok a menetoszlophoz!... Vissza!

— Pfuuuj! — tört ki belőlünk a düh. — Pfuuuj!

Nyilvánvalóan nem volt kinek beszélnie. A több ezer emberben lappangó gyűlölet váratlan erővel robbant ki. Az elöl állók még jobban összetorlódtak, s fenyegetően, magasba emelt fegyverrel megindultak a németek elállta út felé. A német ezredes intett, a harckocsin fölállított géppuskák kelepelni kezdtek, és szaggatott sorozatokat adtak le fejünk fölött a levegőbe. Riadtan torpantunk meg, úgy harminc lépésnyire az ároktól. A könnyű harckocsin álló ezredes megint fölemelte pisztolyt szorongató öklét, s valamit kiáltott, amit senki sem értett. Csak pillanatok múlva fejtette meg valaki az elöl állók közül, hogy mit mondott:

— Egy tisztet... Egy tiszttel akar beszélni!

Erre az egész emberáradat kavarogni kezdett. A katonák összenéztek, hátrakiabáltak:

— Egy tiszt... Egy tisztet!

De hiába: nem akadt egyetlen tiszt sem.

— Meglógtak az éjszaka a gépkocsikon! — kiáltotta valaki.

— Mit kell ide tiszt?! — fortyant föl egy másik. — Nincs szükségünk tisztekre! Ők hajtottak bele a tűzbe!

— Akkor hát menj magad, te nagyokos! — tört ki valaki. — Menj, mondd meg annak a pasasnak ott a tank tetején, hogy torkig vagyunk a szövetségükkel. Haza akarunk menni! Na, rajta!

Már úgy látszott, nem akad egyetlen tiszt sem. Ekkor hirtelen eszünkbe jutott Ghinea, a falunkbeli tanító. Ott állt Mitriţăval és Dumitrachéval együtt a csoportunk előtt. Az emberek nyüzsgése épp ott csillapodni kezdett. A sorok megritkultak, s rés nyílt a németek felé. Ghiţă Ghinea kérdőn, szinte riadtan nézett ránk, mintha csak akkor tudta volna meg, hogy ő tiszt. Aztán nyugodt léptekkel elindult mégis, s száz meg száz gyanakvó pillantás kísérte nyomon... Öltözete ugyanolyan volt, mint a mienk: legénységi tábori egyenruha, s egy elnyűtt, fakózöld sapka volt a fején; a válláról géppisztoly és egy hosszú szíjú tiszti bőrtáska lógott, mely a csípőjét verdeste. Tiszti rangját csupán a vállpántjain látható görbe és fénytelen fémcsíkok jelezték, melyeket egy konzervdobozból vágott ki.

— Ghiţă, állj meg! — szólt utána riadtan Bălaşa.

Dumitrachénak is intett, s utánaszaladtak, úgyhogy két oldalról előreszegezett géppisztolyuk közé vették. Ezt látva, én is és a csoportunkból valamennyien utánuk szaladtunk, s a sarkukba szegődtünk. Sőt még mások is csatlakoztak az elöl állók közül, akiknek puskájuk vagy géppisztolyuk volt.

Egy csokorban, szorosan Ghiţă Ghinea köré

tömörülve álltunk meg, úgy tíz lépésnyire a német harckocsival szemben. Mögöttünk az embertömeg a lélegzetét visszafojtva, fegyverrel a kezében várt. Csak jobb felől, az úton, amelyen most is riadtan tolongtak a németek, fokozódott a kiabálás, zaj. Az ezredes egy pillanatig dühösen bámult a csoportunkra, majd fél kezét zsebre dugva, a másikkal a pisztolyát rázva, fenyegetően Ghiță Ghinea felé fordult, és hirtelen ordítozni kezdett:

— Was ist das?! Ez hadsereg?! Fegyelem?!... Cigányok!

De ugyanolyan hirtelen, mint egy kakas, előreugrott Ghiță Ghinea is. Néhányat lépett előre, s németül kiáltotta:

— Ezredes úr, figyelmeztetem, hogy még román földön van!

— Nein! — üvöltötte az ezredes, és a karórájára mutatott. — Öt percet adok, hogy állítsd menetoszlopba ezeket az őrülteket az úttesten! — Majd magasra emelte a pisztolyt tartó kezét, s idegenszerű kiejtéssel, de minden szótagot megnyomva, románul kiáltotta:

— Exe-cu-ta-rea!*

A mögöttünk állók, nem értve, hogy miről van szó, zúgni kezdtek. Ghiță Ghinea hátrafordult, s magyarázatként odakiáltott nekik:

— Azt mondja az ezredes, hogy álljunk menetoszlopba, s menjünk velük.

— Nem megyünk a németekkel! — kiáltotta Mitriță.

Ettől a pillanattól kezdve nem lehetett hallani Ghiță Ghinea hangját, sem a hitlerista ezredesét. Ezer meg ezer katonából tört ki az elsöprő erejű

* Végrehajtani!

hangorkán, s magasra tartott fegyvereikkel fenyegetően nyomultak előre.

— Eleget tűrtünk nekik... Takarodjanak!

— Ki velük az országból!... Ki velük!

— Fegyverrel nekik, testvérek!

De annyi időnk sem volt, hogy mi lőjünk először. A német ezredes egy újabb intésére a harckocsin levő, valamint az árok melletti földhányáson fölállított géppuskák belelőttek egyenesen a tömegbe. Maga az ezredes is fölemelte pisztolyát, és rásütötte Ghiță Ghineára, s ő összerogyott előttünk...

Így kezdődött el a csata. Az utat őrző németek fölálltak szorosan egymás mellett az árokban, s géppisztolyukkal kíméletlenül pásztázni kezdtek. A mi katonáink első sorai egy szempillantás alatt a földön hevertek. De ez még jobban felbőszítette a mögöttünk álló sok száz meg ezer katonát, akik keresztültörtek rajtunk, s őrült dühvel vetették rá magukat a németekre. Tüzelni kezdtek egyszerre mind, ki mivel tudott: puskával, géppisztollyal, kézigránáttal. Ott az árok partján, s bent az árokban, a lábukkal, a puskájuk agyával zúzták szét a németek fejét. Ha a fogainkkal kellett volna harcolnunk, úgy is szétvertük volna őket... A roham hevében azonban megfeledkeztünk a mellettünk hömpölygő oszlopról. A német ezredes behajtott közéjük a harckocsival, megállított hét-nyolc tankot, s felénk irányította őket. Majd visszafordított néhány nehézágyú-üteget, s géppuskatűzzel fenyegetőzve, leszállított a gépkocsiról néhány német zászlóaljat...

Súlyos harc várt ránk, melyben látni való volt, hogy a németek túlerőben vannak. De nem volt mit tennünk: elfoglaltuk az út menti árkokat,

s előkészítettük a kézigránátokat. Akiknek nem volt fegyverük, megrohamozták az oszlopot, s kitépték a hátrább menetelő németek kezéből a puskákat, géppuskákat, a könnyű ágyúkat, s ezeket behúzták az árokba... Így kezdődött el a véres, vad, könyörtelen harc. Nálunk is, a németeknél is elestek az első sorok. Mi fölgyújtottuk a könnyű harckocsit meg a nehéz tankot, ők pedig mély pászmákat vágtak a mi sorainkba, melyek úgy nyomultak előre, mintha rohamra indultak volna... A harckocsik azonban csakhamar megtisztították az útelágazást, s veszett dühvel vették tűz alá az általunk megszállva tartott utat. A gépkocsikról tízével, százával ugráltak le újabb németek, s csatlakoztak azokhoz, akik a harckocsikkal együtt nyomultak előre. Most már nyilvánvaló volt, hogy elveszítjük az ütközetet, s nem menekül senki sem közülünk...

De ugyanabban a pillanatban siketítő zúgás hallatszott a levegőből. Három-négy repülőgépből álló rajok csaptak le zuhanórepüléssel a német menetoszlopra. Az útelágazást váratlan szovjet légitámadás érte. Robbanások, lángok, füst, porfellegek lepték el szempillantás alatt az utakat. A harckocsioszlopok lángba borulva bomlottak föl. A németek föladták a csatát, szétfutottak a mezőn...

A szovjet repülőgépek még el sem távoztak, s már tudtuk, hogy megmenekültünk. S akkor az a sok száz, sok ezer főnyi román katona fölugrott az árkokból és a szántóföldekről, s elindult futólépésben dél felé a szabaddá vált úton. Futás közben végigtapogattam magam, és sehogy sem tudtam elhinni, hogy ebből a tűzharcból is ép bőrrel menekültem meg...

Az útról jóformán mind szétszóródtunk, ki merre látott. Egyesek, az alsó-moldvaiak nekivágtak a mellékutaknak, s elindultak hazafelé. Mások, a félénkebbek, néhány tiszt vezetése alatt, akik elbújtak a németekkel vívott közelharc alatt, a hegyek felé vezető útnak vágtak neki, s bevették magukat az erdőbe... „Lássuk, mi lesz a vége!" — mondogatták. Ezekkel tartottak azok is, akiknek félnivalójuk volt a szovjetek országában elkövetett gaztetteik miatt. Mi többiek, a tömeg az egyenesen továbbhaladó úthoz tartottuk magunkat, mely hazafelé, az ország belsejébe vezetett. De mi is öthatszáz méternyire eltávolodtunk az úttól jobbrabalra, s végeláthatatlan csoportokban lopakodtunk tova a kukoricásokon és vízmosásokon keresztül. Megtanultuk a Don-kanyartól való visszavonuláskor, hogy szabadon kell hagyni az utakat. Akkor is így meneteltünk, az orosz oszlopokkal párhuzamosan, melyek hosszú napokon és éjszakákon át nyomultak előre az utakon... Az, hogy a szovjet csapatokkal egy vonalban meneteltünk, azt jelentette, hogy szükség esetén erős karjuk védelmet nyújthatott a németekkel szemben. Valami homályos és be nem vallott bizalmat kezdtünk érezni az iránt az igazság iránt, amelyért a Vörös Hadsereg harcolt.

Én is neki akartam vágni a kukoricásnak, de csak ekkor vettem észre, hogy elsodródtam attól a csoporttól, amellyel együtt kerültem az ételágazásnál lezajlott csetepatéba. Mivel a legelsőkkel futottam meg onnan, biztosra vettem, hogy egyikük sem előzhetett meg. Ezért fölkapaszkodtam az árokpartra és visszanéztem. Az út még tele volt hét-nyolc főből álló csoportokkal, melyek futólépésben tartottak errefelé; az ételágazásnál füst-

és porfelhők gomolyogtak, s szórványosan elkésett robbanások dörrentek vakító villanásokkal.

Leültem az árok szélére, hogy bevárjam őket: kutattam az előttem elhaladó arcok között, hátha megpillantom Mitriţăt vagy Dumitrachét, mert hisz láttam Ghiţă Ghineát, amint ott előttünk összeszerogyott. Ahogy így üldögéltem, kezdtek kerülgetni a gondolatok... „Kínnal-bajjal, civódások és vérontások árán, de megszabadultunk a németektől! — állapítottam meg magamban. — De mit kezdünk az oroszokkal? Hisz előlük igyekeztünk menekülni mi is, a németek is!"

— Hé, Costache bácsi! — kiáltotta valaki a nevemet. — Hát te mit csinálsz itt?

Fölugrottam, lerázva magamról a gyötrő gondolatokat. Egy hét-nyolc főnyi csoport haladt el előttem az úton. Mindössze ennyien maradtak azokból, akikkel együtt álltunk ki a harckocsin ordítozó ezredes elé, összezárkózva, mintha a hátul álló százak és ezrek előrenyújtott ökle lettünk volna. A csoport élén Mitriţă Bălaşa meg Dumitrache haladt, Ghiţă Ghineával a karjukon. „Ezek szerint mégis életben maradt!" — örvendeztem magamban, mikor megpillantottam Ghiţă Ghineát, s le sem tudtam venni róla a szemem.

— Gyere, hé! — mondta kurtán Mitriţă. — Vagy meggondoltad a dolgot?

— Megyek! — mormogtam, átkapaszkodtam az árkon, s csatlakoztam a csoportjukhoz.

— Azt hittem, meg akarod várni az oroszokat! — mondta a Bircă fiú színlelt csodálkozással. — Tán egymagad akarsz bűnhődni azért a rengeteg gazságért, amit Antonescu követett el odaát?

Vállat vontam, és tovább igyekeztem lépést tartani velük. Csakhamar azon vettük észre magun-

kat, hogy nincs senki előttünk az úton, s erre nekünk is neki kellett vágnunk a kukoricásnak, a rejtett utaknak.

Így történt, hogy az este egy erdőszélen ért utol. Mitriță meg Dumitrache lefektette Ghiță Ghineát a fűre. Mi köréjük telepedtünk, s Ghiță Ghineát figyeltük. Magához tért addigi kábulatából, és nyögni kezdett, összeszorított ökölléssel és fogakkal, lehunyt szemmel, a fájdalomtól eltorzult arccal. Jobb lába megmerevedve lógott, mozdítani sem tudta már. Mitriță ügyesebb kezű és hozzáértőbb lévén, föléje hajolt, és óvatosan letekerte a lábszárvédőjét. Aztán kihúzta a szuronyát, s fölhasította a lábikrájára tapadó nadrágszárat. A golyó a csontot fúrta át, közel a térdhez; a sebtől lefelé az egész láb csupa alvadt vér és por volt, ami a nagy hőségtől vékony, fekete kéreggé kezdett száradni. Egyikünk talált kulacsában néhány kortynyi vizet, azzal Mitriță megnedvesítette Ghiță kiszáradt ajkát, és lemosta, amennyire tudta, a lábát. Aztán egy pólyával, melyet Dumitrache Bircă tartott kifeszítve, bekötözte a lábát, és ráhúzta a nadrágszárát.

Ezután két faágból meg egy sátorponyvából hordágyat készítettünk, és továbbindultunk. Mitriță meg Dumitrache a hordággyal elöl, mi utánuk. Néhány óra hosszat haladtunk, tapogatózva, egyre beljebb az erdőben. Öreg, nagy koronájú, magas tölgyek alatt állottunk meg. Lombjaik között átlátszott a messzi, tiszta égbolt és egypár csillag. Körös-körül titokzatos, mély csönd honolt.

— Gondolom, eléggé eltávolodtunk — mondta Mitriță, s miután intett Dumitrachénak, letették Ghiță Ghinea hordágyát az egyik tölgy tövében.

Kezdtünk berendezkedni éjszakára. Mitriță meg Dumitrache gallyat s lombot gyűjtött, hogy puha

fekvőhelyet készítsenek a sebesültnek. Hárman közülünk, egy Dumbrăveanu nevű vezetése alatt, aki szomszéd falusi, stăncuțai volt, összeszedték megmaradt kulacsainkat meg csajkáinkat, s elindultak víz után kutatni a környéken. Mi többiek elszéledtünk, hogy száraz ágat, fát gyűjtsünk a tűzrakáshoz. És az öreg tölgyfák alatt csakhamar pislákolni, majd lobogni kezdett a tűz. A fény körös-körül messzire bevilágított a sötét erdőbe, melynek mély és illatos csöndjét csak a tűzre vetett gallyak száraz ropogása törte meg.

Pásztor módra köréje heveredtünk, s puskánk agyát tettük vánkosként a fejünk alá. Egyikünk, kissé távolabb, kiállt őrködni a sötétben. Gyötörni kezdett az éhség, mert két napja — a szovjet támadás megindulása óta — nem kaptunk enni, no meg a szomjúság is. De még nagyobb volt az izgalom meg a nyugtalanság, melyen átestünk, a megállás nélküli rohanás utáni kimerültség, s így mégiscsak elaludtam. Egy ideig mintha álmodtam volna, de még hallottam Ghiță Ghinea nyögéseit és Mitriță Bălașa meg Dumitrache suttogását. Aggódva találgatták, mi történhetett azokkal, akik vízért mentek. Talán eltévedtek, vagy ki tudja, összetalálkoztak a Tighina meg Vaslui felől ugyancsak a hegyek irányába menekülő németekkel, akiktől hemzsegett az erdő... „Csináljanak, amit tudnak!" — mondtam magamban, s mély álomba merültem..

Ugyanabban a helyzetben ébredtem föl reggel felé. A tölgyfák dús lombozata meleg volt. A tűz, mely egész éjszaka égett, már majdnem kialudt. A parazsat, mint valami szürke rozsda, hamu borította. Mitriță Bălașa meg Dumitrache Bircă a tűz mellett ült ébren, mintha őrködtek volna. Az arcukra hulló rőtpiros fény a kihunyó parázzsal

együtt egyre halványabb lett. Mellettük, arccal a tűz felé fordulva és lehunyt szemmel, elhaló hangon nyögött Ghiță Ghinea. Éreztem, hogy a többiek is, akik a tűz körül hevertek, már fölébredtek, de nem tudták rászánni magukat, hogy otthagyják meleg fekvőhelyüket. S mivel még teljes volt az éjszaka csöndje, jól hallottam a két ember suttogását is:

— Előbb-utóbb csak ki kell mennünk innen — mondta Mitriță —, mert kihajt az éhség és... (Ekkor Ghiță Ghineára mutatott, aki talán még szívettépőbben nyögött.)

Dumitrache Bircă a tűzbe bámulva hallgatott. Félve gondoltam arra a pillanatra, amikor elhagyjuk rejtekhelyünket.

— Hát jó — könyökölt fel egyikük a tűz mellett —, mondjuk, hogy kimegyünk innen! De ha megkérdezik tőled, hogy mihez fogsz most, mit felelsz rá?

Mitriță Bălașa géppisztolyát letette térdéről maga mellé a földre, és fölállt. Egy ideig elnézett a semmibe, az oszladozó éjszaka homályába. Mitriță kissé megváltozott, ellágyult, bizalommal tele hangon beszélni kezdett valakivel, akit odaképzelt a tűz helyére.

— Én, bajtársak, békét akarok! Négy éve, mióta a behívások meg a frontszolgálat dobált mindenfelé, nem tettem a kezem az eke szarvára. Mondhatnám, hogy már el is felejtettem szántani... Jó, hogy végre itt vagyunk! Elölről fogom kezdeni az életet. Ősszel újra beleakasztom az ekét a barázdába!

— Az meglehet — szakította félbe sötét arccal Dumitrache —, de kinek a barázdájába?

— Eh, ez most nem tartozik ide! — felelte Mit-

riță Bălașa kisvártatva. — Majd meglátjuk akkor, mit és hogyan, merre halad a világ. De annyit mondok, én érzem, hogy nem lesz itt többet jó dolga se az uraknak, se a földesuraknak.

A vita félbeszakadt. Mitriță visszaült a tűz mellé. Fölvette géppisztolyát, és csövével a vállának támasztotta, úgy, hogy a füléig ért. A többiek, Ghiță Ghineát kivéve, aki még mindig nyögött, már teljesen fölébredtek, de mozdulatlanul, nyitott szemmel, elgondolkozva heverésztek.

A tölgyek lombjai között most már áttetszett a hajnalodó ég tiszta, fehéres foltja. De bent az erdőben még mindig éjszakai csönd uralkodott. És ebben a csöndben hirtelen fegyverdörrenés hallatszott.

— A mieink! — rezzent föl Dumitrache.

Mitriță talpra ugrott, és egy rövid géppisztolysorozatot adott le a levegőbe. Az erdő hosszan visszhangozta, mint valami hívó kiáltást.

Csakhamar az erdő sűrűjében fölbukkant kettő a közül a három katona közül, akik még az este elindultak vizet keresni. A csajkák és kulacsok a kezükben, puskájuk a vállukon. Egyikük zubbony nélkül volt, csak kötött ujjasban, melyet a katonaingre húzott; a másik rongyos abaposztó kabátot viselt katonazubbony helyett. Katonasipkáját mindkettő megtartotta.

— Mi történt veletek? — szegezte nekik a kérdést Mitriță, mikor odaértek.

Ők mindaddig nem válaszoltak, amíg szét nem osztották közöttünk a tejjel megtöltött csajkákat és kulacsokat. Mohón szürcsölni kezdtük a tejet, közben a szemünk sarkából kérdőn néztünk rájuk. A kötött ujjasú odament Mitriță Bălașához, és azt mondta neki:

— Béke van, szakaszvezető úr! Békét kértünk az oroszoktól, és elszakadtunk a németektől!

Mi, ki csajkával, ki kulaccsal a kezében, meglepetten bámultunk rá. Ghiță Ghinea, akit Mitriță megitatott a friss tejjel, gyanakvón oldalt pillantott. A kötött ujjasú titokzatos hangon folytatta:

— Azt mondja, hogy a kommunisták letették Antonescut, és kényszerítették a királyt, hogy kérjen békét!... Azt mondja, hogy Bukarestben is elkezdődött a harc a németek ellen... Azt mondja, hogy...

— Ki mondja, te? — rivallt rá Dumitrache Bircă. — Azt mondja, azt mondja... De ki a fene mondja?

— Az erdőkerülő mondja! — csattant föl a másik is, mintha kötelesek lettünk volna tudni, kinél töltötték az éjszakát. — Ő adta a tejet. Azt mondta, hogy mi befejeztük a háborút. Az este valami németek jártak nála, akiknek rádiójuk volt, és együtt hallgatták... Azt mondja, hogy azok továbbmentek, keresztül a havasokon, Erdélybe...

Elgondolkozva szürcsöltük tovább a tejet. Hallottunk, persze hogy hallottunk már a kommunistákról, de egyikünk sem tudott valami sokat róluk. Amit tudtunk, a tisztektől tudtuk, s arra most már nem sokat adtunk.

Mitriță Bălașa türelmesen hallgatta, míg Ghiță Ghinea bele nem fáradt a tejivásba, és kérte, hogy eressze le a fejét. Ekkor Mitriță megfogta a kötött ujjasú karját, és leültette maga mellé. Mi is leültünk.

— Hát a Dumbrăveanu fiú hol van? — kérdezte Mitriță gyanakodva.

Mi csak akkor vettük észre, hogy a stăncuțai Dumbrăveanu vissza sem jött.

— Ott maradt az erdőkerülőnél — felelte a kötött ujjasú. — Bevágódott. Adott neki valamennyi pénzt, s az egyelőre ott tartotta marhagondozónak.

— Ahá! — bólintott Mitriță. — Fél...

Hogy fölhajtottuk a tejet, mintha egy kissé erőre kaptunk volna. Készülődni kezdtünk. Bedugtuk a kulacsokat és csajkákat kenyérzsákjainkba, s hozzáláttunk szorosabbra tekerni a lábszárvédőnket. Mitriță meg Dumitrache megint elrendezte a sátorponyvát Ghiță Ghinea hordágyán.

— Szakaszvezető úr, én azt mondom, meneküljünk! — tört ki ekkor a félelem a kötött ujjasúból.

— Hova meneküljünk?! — kérdezte Mitriță megvetően. A kötött ujjasú zavartan húzta föl a vállát.

— Azt mondta az az illető, az erdőkerülő — mormogta kissé később —, hogy maradjunk egyelőre itt, amíg elcsöndesednek a dolgok... Azt mondta, hogy az oroszok amerre mennek, mindent elpusztítanak, és főbe lövik a mieinket.

— Menjen az anyjába, hazudik! — támadt rá Mitriță. — Honnan tudná? A németek mondták neki, mi?!

Mi gyanakodva hallgattunk. Ugyanolyan kétkedve néztem a kötött ujjasúra, de Mitriță̆ra is. Kérdőn néztünk össze, de nem jött felelet sehonnan. Én azon csodálkoztam, hogy a hórihorgas Dumitrache most már nem szól egy szót sem.

— Kész, kimegyünk az útra! — mondta ki a döntő szót Mitriță. — Haza kell jutnunk!

Fölvettük a földről a fegyvereinket, s meghúztuk a derékszíjunkat. Mitriță meg Dumitrache lehajolt, hogy áttegye Ghiță Ghineát a lombágyról a hordágyra, de a sebesült tiltakozott.

— Vigyetek az erdőkerülőhöz — nyögte —, én itt maradok.

De se Mitriță, se Dumitrache nem hallgatott a kérésére. Egyetértőleg összenéztek. Együtt nőttek föl Ghiță Ghineával; a háborút megelőzően is jó barátok voltak, miután az tanítóként visszakerült a faluba, s együtt voltak most is a fronton, az utolsó harcokban... Kíméletesen ráfektették a sátorponyvára, határozott mozdulattal megragadták a hordágyat, és elindultak vele. Mi azonban tétovázva és aggodalmaskodva toporogtunk.

— Na mi az, ti nem jösztök? — kérdezte boszszúsan a hórihorgas Dumitrache.

— Megyünk... de az útra nem megyünk ki! — jelentette ki a kötött ujjasú.

Mitriță elkomorodva sóhajtott egyet, s elindult a hordággyal neki az erdőnek, Dumitrachét is maga után húzva. Mi is elindultunk egyesével utánuk, mint földerítéskor. Lefelé haladtunk, déli irányban. Az erdő fölött és a lombok között épp akkor szikráztak fel bal felől, rézsútosan a nap első sugarai...

Harmadnap délután még mindig abban az erdőben bolyongtunk. Csoportunk most már gyászosan mutatott, el-elmaradoztunk, s már alig vonszoltuk magunkat a hordággyal elöl haladó Mitriță és Dumitrache után. Éhesek, fáradtak, rongyosak voltunk, s a szakállunk oly nagy és tömött lett, mint a halina. Első nap, miután az erdőkerülőtől hozott tejet megittuk, még ettünk valamit. Azután még friss vizet sem találtunk. Azon a napon délfelé egy vackorfára akadtunk, és az apró, kemény vackorral töltöttük meg a hasunkat meg a kenyérzsákunkat. Este a kötött ujjasú egy szarkát

lőtt, amit parázson megsütöttünk, s amikor szétosztottuk, alig volt mit szétosztani, mindenkinek egy-egy csipetnyi hús jutott csak. A következő napokon csak vizet találtunk bőven, egy helyütt pedig néhány maroknyi szedret. Így aztán fogytán volt az erőnk, s egyre gyakrabban merült föl bennünk a gondolat, hogy kimegyünk az erdőből.

Azon a délutánon, kevéssel azután, hogy a legutolsó pihenőhelyünkről fölkerekedtünk, Mitriță meg Dumitrache letette a hordágyat. Mi szokás szerint odagyűltünk köréjük, s kimerülten kutattunk egy hűs zug után a földön. Alig törölte le homlokáról az izzadságot Mitriță, mikor hirtelen összerezzent Ghiță Ghinea szívettépő nyögéseire. Föléje hajolt, s aggódó arccal félrehúzta a rongyot, amely a sebesült szennyes, véres pólyával fedett lábát takarta. Ghiță Ghinea egész lábfeje liláskék volt.

— Feketedik a lába! — mormogta rémülten Mitriță.

Ő meg Dumitrache erősen komorak és szomorúak lettek. Mi tanácstalanul, lelkiismeret-furdalások között meresztettük a szemünket Ghiță Ghinea elkékült lábára. „Miattunk fog elpusztulni!" — gondoltam magamban... A többiek kezdték kenyérzsákjukat kirázni a tenyerükbe, s mohón kapkodták be a kihulló morzsákat. A kötött ujjasú végigjárta mindegyikünket, s nem hagyott békét, amíg ki nem fordítottuk zsebeinket, s nem ráztuk a tenyerébe az onnan előkerülő dohányport. Abból, ami összegyűlt, újságpapírból cigarettát sodort, azután kézről kézre adta, hogy mindegyikünk szívjon egyet belőle. A sebesült azonban még erősebben kezdett el nyögni, s kiszáradt ajkával érthetetlenül motyogott. Mitriță Bălașa hamar

megértette: leoldotta az oldalán lógó kulacsát, és megitatta; azután megnedvesítette a tenyerét, és végigsimította Ghiţă Ghinea izzadságtól gyöngyöző, krétafehér homlokát és összeborzolódott fekete haját. Ő kinyitotta a szemét, s elfúló hangon suttogta:

— Végem van... meghalok, Mitriţă!... Nem bírom tovább!... Ha majd tudakozódni fog tőled az édesanyám, mondd meg neki... — De nem tudta folytatni; remegni kezdett az ajka, szeme elhomályosult, s szeme sarkában csillogó könnycseppek jelentek meg.

Mitriţă fél kezével hátratolta a sapkáját, beletúrta ujjait a hajába, s fölsóhajtott:

— Miért is hallgattam rátok!

Azután Dumitrache felé nyújtotta a kezét, aki Ghiţă Ghinea táskáját, távcsövét meg iránytűjét vitte, s elkérte tőle a táskát. Sietve kinyitotta, és kivette belőle az iránytűt meg a térképet. Miután leterítette a térképet a földre, fél karral fölemelte Ghinea fejét, másik kezével odaállította az iránytűt a térkép szélére.

— Csak egy pillanatra, Ghiţă! — kérlelte. — Itt a térkép. Mondd meg, hol vagyunk. Hogy juthatunk ki innen?

Riadt, kétségbeesett tekintetüktől kísérve, a sebesült nagy nehezen összeszedte minden erejét, s a térkép felé fordult, majd föléje hajolt, miközben Mitriţă Bălaşa átölelve tartotta.

— Mióta jövünk? — kérdezte elhaló hangon.

— Három nap óta — felelte Mitriţă —, s folyton délnek.

Ghiţă Ghinea hosszasan nézegette a térképet, kissé elfordította, újra megnézte, aztán egy pillantást vetett az iránytűre, majd a napra, az ujjával

nyomon követett egy képzeletbeli útvonalat, amely a térképen látható zöldes folt széle felé vezetett. Aztán erőtlenül visszahanyatlott a hordágyra, s intett Mitriţănak, hogy hajoljon közelebb:

— Három-négy kilométerre balra van az erdő széle — motyogta —, onnan már látszik az országút...

Mitriţă intett Dumitrachénak, aki visszatette a térképet meg az iránytűt a táskába, és fölemelték a hordágyat. Mi egyesével, szótlanul, sietve, nehogy lemaradjunk, szintén utánuk indultunk.

Hamarosan kiértünk az erdő szélére. Mitriţă meg Dumitrache kissé beljebb, egy tölgyfa alatt letette a hordágyat. Aztán kimentünk az erdő széléig, s behúzódtunk, ki a bozótba, ki a fatörzsek mögé. Fölfedeztük úgy hét-nyolcszáz lépésnyire az országutat is, és megfagyott bennünk a vér. Hatalmas, dél felé húzódó, fekete porfelhő gomolygott ott. Erős motorok tompa, távoli zúgása ütötte meg a fülünket. Egyszer csak, amikor kissé fellebbent a porfüggöny, végtelen autó- és harckocsioszlop bukkant elő.

— Németek! — suttogta hirtelen a kötött ujjasú.

Mi hitetlenkedve, mégis rémülten néztünk reá, majd megint a porfelhőbe burkolt országút felé fordítottuk tekintetünket. Mitriţă elkérte Dumitrachétól Ghiţă Ghinea távcsövét, és fölmászott az egyik fára. Izgatottan kémlelni kezdte az utat. Mi odahúzódtunk a fa alá, s türelmetlenül lestük minden mozdulatát. Mitriţă egy ideig ide-oda járatta a távcsövet az út mentén, s egyszer csak fölkiáltott:

— Oroszok, testvérek! Vörös csillagot láttam az egyik tankon!

Mitriță visszaereszkedett közénk, és már döntött is:

— Eléjük megyünk!

— És ha lelőnek? — kérdezte a kötött ujjasú.

Egyeseket közülünk megint elfogott a félelem.

— Miért lőnének le? — szállt szembe Mitriță.

De éreztük, hogy ő is támogatást keres a mi döntésünkben. Csakhogy mi mindannyian hallgattunk. Mindegyikünk arra várt, hogy a másik szeméből olvassa ki a minél megnyugtatóbb választ. S ez a válasz egyre késett...

— Én azt mondom, ássuk el itt a fegyvereinket — dörmögte Dumitrache egy kis idő múlva —, és úgy menjünk ki innen, mint békés emberek.

És pillanatok alatt elástuk minden fegyverünket annak a tölgyfának a tövébe, amely alatt Ghiță Ghinea feküdt. Aztán még tanácstalanabbul gyűltünk oda, Mitriță meg Dumitrache köré; így most még kevésbé látszottunk katonáknak. Mitriță meg Dumitrache fölemelte a hordágyat, és elindult előre; mi rendetlenül utánuk; határozottságukat látva, kissé nagyobb biztonságban éreztük magunkat mellettük... „Most aztán lesz, ami lesz — gondoltam magamban. — Végül is csak egyszer hal meg az ember!"

De alig értünk ki az erdőből, Mitrițănak eszébe jutott valami. Intett Dumitrachénak, és letették a hordágyat. Aztán levette acélsisakját, melyet a feje búbjára tolva hordott, és türelmesen keresgélni kezdett a bőrbélésében. Végül lassú mozdulatokkal kihúzott onnan és szétteregetett egy szovjet röpcédulát. Alig volt egy tenyérnyi, s nem is volt valami sok nyomtatott sor rajta. Úgynevezett menlevél volt, amilyeneket az utóbbi időben mind gyakrabban szórtak le a szovjet repülőgépek a mi

vonalainkra. Kint a harctéren haditörvényszék járt az elolvasásáért, aki pedig rejtegette, mint Mitriță is, azt halálra ítélték és főbe lőtték.

— Kinél van még ilyesmi, testvérek? — kérdezte, s meglobogtatta előttünk a röpcédulát.

Azon nyomban boldog kapkodás támadt közöttünk. Előbb félénken, gyanakodó pillantásokat váltva, de aztán nekibátorodva kezdtük előszedni ezeket a röpcédulákat onnan, ahová rejtettük. Én az enyémet a sapkám felhajtott fülvédője alá dugtam, mások a nadrágderék bélése alá, megint mások a tölténytáskába... Csak a kötött ujjasúnak nem volt röpcédulája. S ekkor kétségbeesve, reszketve könyörögni kezdett:

— Szakaszvezető úr, nekem nincs cédulám!

— Nesze! Itt az enyém — nyújtotta oda kissé bizalmatlanul Mitriță a magáét.

S azokkal a kis fehér röpcédulákkal a kezünkben, a Mitriță és Dumitrache által hordágyon cipelt Ghiță Ghineával az élen, elindultunk az országút felé. Keresztülhaladtunk egy búzavirággal és pipaccsal tele illatos kaszálón, egy szántáson — amelynek nagy göröngyeibe minduntalan belebotlottunk, mert a szemünket az útról fölszálló porfelhőn tartottuk —, s végül egy porcsinnal belepett tarlón, látva, hogy nem történik semmi bajunk, meggyorsítottuk lépteinket, és egy szempillantás alatt kint voltunk az úton. De épp akkor haladtak el az utolsó gépkocsik, s az oszlop eltűnt a nyomában kavargó porfelhőben. Mi árván, tanácstalanul és szomorúan álltunk az út közepén. Nemsokára leülepedett a por, és egyik végétől a másikig láthatóvá vált az út. Véges-végig kihalt volt, ameddig a szem ellátott. Alkonyodott.

— Várjunk — mondta Mitriță —, még biztosan jönnek.

Visszaugráltunk az árok túlsó oldalára, mert Ghiță Ghineát otthagytuk a hordággyal. Aztán megint összegyűltünk az árok szélén egy csoportba, mint abban a pillanatban, amikor az ételágazásnál kiállottunk a német ezredes elé. Csakhogy most fegyver helyett egy fehér röpcédulát szorongattunk a kezünkben, s megértést és barátságot kerestünk. És nem vártunk sokáig. Az út felső végén tüzesen világító hatalmas szempár tűnt fel az alkonyi homályban. Valahányszor a világító szempár jobbra vagy balra tért, mögöttük újabb száz meg száz tüzes szempár látszott, melyek úgy világítottak keresztül a porfelhőn, mint valami áttetsző, ólomszürke fátylon. Pár pillanat múlva már a távoli motorberregést is hallottuk.

— Jönnek! — mormogta Mitriță, s előrelépett az árok felé.

A sok tüzes szempár, akárcsak a motorzúgás, egyre nőtt, közeledett. Lobogtatni kezdtük a féltve őrzött röpcédulákat... Hallottam, hogy a többiek lélegzete is akadozik; a szívem őrülten vert mellkasomban, mintha ki akart volna ugrani. „Sok bajt látott emberek vagyunk, testvérek! — szóltam hozzájuk magamban. — Ne bántsatok, hisz eléggé megvert az Úristen minket ezzel a háborúval!" De a nyelvem mozdulni sem tudott a torkomat fojtogató szorongástól...

És egyszer csak végigömlött rajtunk a gépkocsik több száz vagy talán több ezer lámpájának a fénye... „Jaj, milyen nyomorult alakoknak látszunk!" — gondoltam magamban, s abban a pillanatban elillant az agyamból minden gondolat. Csupán annyit láttam, hogy Mitriță előrelép, s a

lámpák közeli, erős fényétől behunytam a szemem. Aztán csak azt hallottam, hogy fék csikordul, és Mitriță beszélni kezd. Kinyitottam a szemem. Egy gépkocsi állt előttünk, két innenső kerekével az árokban. Mögötte, porfelhőben és fényárban úszva száguldott tova a többiek végeláthatatlan sora.

Egy szinte gyereknek látszó, szőke, határozott arcvonású, szél- és napbarnított fiatal szovjet tiszt lépett ki a sofőrfülke hágcsójára. Mitriță katonás vigyázzba meredt előtte, kezét a sisakjához emelte, s valami jelentésfélét dadogott, egyre azt a néhány orosz szót ismételgetve, amelyet ismert, s közben kezével mögénk, a hordágyon fekvő Ghiță Ghineára mutatott. A szovjet tiszt valami jelt adott, mire a kocsiból két katona ugrott le, s előreszegzett fegyverrel közrefogtak. A felőlem álló inkább öregnek látszott, mint katonakorúnak, arca sovány, csontos és hosszúkás volt, nagy, fekete szeme igyekezett szigorúságot színlelni, s ukrán szokás szerint lelógó, hosszú bajuszt viselt...

A tiszt végre megértette, mit akar Mitriță, amikor a „sebesült", „sebesült" szót ismételgeti, s kezével az árkon túlra mutat. Leszállt a kocsiról, átlépett az árkon, és megállt mellettünk. A kötött ujjasú ijedtében meglobogtatta a röpcédulája.

— Van cédulánk — hajtogatta —, van cédulánk!

De elnémult, amikor a szovjet tiszt kikapta kezéből a röpcédulát, s átfutotta a kocsi lámpájának fényénél. Ám mindjárt vissza is adta, mihelyt látta, hogy szovjet röpcéduláról van szó. Aztán intett, és Mitriță meg Dumitrache átemelte az árkon a hordágyat, s letette az útra, a kocsilámpák fénypászmájába.

— Tánya! — kiáltotta el magát rögtön a tiszt.

A kocsi sofőrfülkéjéből egy szőke süldőlány pattant ki, egyenruhában, szanitéctáskával az oldalán. Mitriță vele egyszerre térdelt le a hordágy mellé, és félrehúzta a sátorponyvát a sebesültről. A lány pár pillanatig értetlenül bámult hol Ghiță Ghineára, hol a sebesült fejénél dermedt mozdulatlanságban térdeplő Mitrițăra. Majd az ekkor már mellette álló tiszt felé fordult, s tehetetlenül fölhúzta a vállát. Tekintetéből fájdalmat és egyben részvétet lehetett kiolvasni... Mitriță zokogni kezdett, és ráborult Ghiță Ghineára. Csak amikor a hórihorgas Dumitrache is felnyögött, fogtuk fel, hogy Ghiță Ghineának már nincs szüksége segélynyújtásra. Lassú mozdulatokkal levettük a sapkánkat, s zavartan a földre szegeztük tekintetünket...

A szovjet tiszt aztán elküldött, hogy ássuk ki a fegyvereinket, és temessük el Ghiță Ghineát. Az utat hazáig a szovjet katonákkal tettük meg, akik kenyeret, vodkát és cigarettát adtak. Ghiță Ghinea halálát annyira fájlaltuk, hogy beárnyékolta ennek a találkozásnak az örömét...

ROMÁNBÓL FORDÍTOTTA DÁNÉ TIBOR

Thurzó Gábor

Az oroszlán torka

Tudja maga, fiatalember, mi a félelem? Először fel sem veszi. Hát ott van, majd lerázza! Aztán nem is gondol rá és mégis, hirtelen magára támad. Mint egy lesipuskás. És elkergeti, és azt hiszi, megszabadult tőle. Már szinte vidám. És akkor, mint egy tükörszobában, százfelől néz vissza a szemébe. És hiába fordítja el a fejét, mindig látja, mindig, mindig... Nem szabadul tőle többé!

Most, amikor azt a néhány sort olvastam az újságban, hogy a gvárdián meghalt, egyszerre hallottam a hangját, ezt a furcsa vallomást. Érces, pallérozott, szónokiskolán kiművelt, lebilincselő hangja volt, tele a falusi szószékek pátoszával és ugyanakkor a szalonokban jártas abbék simulékony fordulatosságával. Amikor megismertem, már nem viselt reverendát. Ott ült a kisoroszi révben, ócskástól szerzett ingében, rojtos nadrágjában, ollóval körülvágott karimájú kalapjában, egy félig vízbe hajló, vastag fatörzsön. Mezítláb volt, saruban; kemény, száraz, egykor hallatlanul finom metszésű arca csupa borosta. Ott ült naphosszat; én legalábbis bármikor jártam arra, mindig ott találtam. A vizet nézte, csak a vizet, s rajta a zöldes nyálkát, a hajók otthagyott, lilásan remegő olajfoltjait. Soha fel nem emelte a tekintetét, oda feljebb, ahol a sziget csúcsa után szétterül a Duna, kétfelől a párában mosódó hegyekre és az égre,

erre a már mintegy tejüvegen át tükröződő kora őszi égre. Csak a kutyája volt vele, egy loncsos, ingerült kuvasz, aki ha átjött a komp, dühödten, acsarkodva ugrott neki az átkelőknek, de egyetlen erélyes szóra megverten kullogott vissza.

Egy este kettesben maradtunk, lassan kezdett el mesélni. Magam se tudom, mért mondott el mindent. És azt sem tudom, őszinte volt-e vagy sem. De nékem most is, visszagondolva rá, beléborsódzik a hátam, ha eszembe jut mindaz, amit akkor elmondott. És nem hinném, hogy valaha elfelejtem.

Megpróbálom visszaidézni.

Én akkoriban, a háború után, már elkerültem Budapestről. Egyházi feletteseim — nyilván jó és számomra is hasznos megfontolásból — elhelyeztek a Jóisten háta mögé, egy kisvárosba. Itt majd, gondolták, távol leszek a világ figyelmétől, itt majd észrevétlen morzsolom le azokat az éveimet, melyek még hátra vannak. Hetven elmúltam, nincs sok már hátra, az egészségem se éppen kifogástalan — meghúzódni ez a sok kápolnás, zegzugos, egy szárnyvonal mellé települt városka is épp elég jó lesz.

Elfogadtam ezt a megoldást. De megmondom, nem könnyen, nem keserűség nélkül. Én és ez a porfészek! A gőg az Úristen legtüskésebb büntetése. És én nem voltam mentes a gőgtől soha.

Arra a télvégi estére, annak minden pillanatára pontosan emlékszem. Mert akkor kezdődött a félelem, amelyről az előbb beszéltem magának. Az utolsó stádium, amikor az ember már nem tehet ellene semmit, amikor megadja magát. Keserves dolog ez, elismerni, hogy van nálunk, az akara-

tunknál erősebb hatalom is, és hogy él bennünk valami — inkább azt mondanám: valaki —, aki ellen nem védekezhetünk, aki legyűr, leteper, kisemmiz. Még a gőgünkből is.

A szegényházban gyóntattam éppen, amikor értem küldték az egyik testvért, hogy siessek, két rendőrtiszt keres Budapestről. A közlés nem lepett meg. Mióta a szövetségesek kiadták a magyar hatóságoknak Hanzély Imrét, tudtam, hogy ez a pillanat egyszer elérkezik. Még befejeztem valahogy a gyóntatást, de az öregasszony krajcáros bűneire már a gyóntatószék ajtajából — gyorsan lekapva magamról és megcsókolva a stólát — dobtam a bűnbocsánatot. És futottam a testvér után, végig a káposztafőzelék szagú folyosón. Néhány öreg ápolt mélyen és tisztelettel hajolt meg előttem. Hát hogyne! Ki voltam én nekik? Most csak egy ütött-kopott gvárdián, de régen egyszer! Az aranyszájú ünnepi prédikátor, hosszú évekig kereszténypárti képviselő, a *Dicsérjük Istent* című népszerű imakönyv szerzője, Hanzély Imre nevelője és lelkiatyja — hát hogy ne tiszteltek volna!

Siettem, mögöttem laffogott a testvér saruja. Igyekeztem semmire sem gondolni, és mint az, aki gondolataitól menekül, önvádját hessegeti, csak a környező világot kívántam érzékelni. Ezt a piszkos udvart, nyeszlett akácfákat, húgyszagú kis házakat, a kémények szemétszagú füstjét, és — ahogy a kemény március hófoltjain vágtunk át a klastrom felé — a székesegyház újra meg újra előbukkanó kupoláját. Besötétedett már; a klastrom közelében orosz katonai járőr jött szembe velünk. Aztán még egy sor bedőlt, kiégett ház — és megérkeztünk.

A kapuban rendőrségi dzsip állt, mellette egyen-

ruhás rendőr. A testvér előresietett, becsöngetett. Alig vártunk valamit, máris nyitotta a kopasz kis dinnyefejű Jácint testvér a kaput.

— Tessék sietni, gvárdián atya — mondta rémülten, ez a szuszogó, ez a hadaró beszédű —, nagyon sürgetik.

Tudtam, mért keresnek, de megálltam azért egy pillanatra.

— Mit akarnak?

— Azt csak a gvárdián atyának mondják meg. — És ijedten intett ki az utcára: — Autón jöttek!

Egyenesen a fogadószobába nyitottam be, a vendégeket mindig ide kalauzolták. Szét se néztem, ujjam hegyét a szenteltvíztartóba mártottam, és a vörös plüssgarnitúra felé fordultam. Két rendőrtiszt emelkedett fel ezekből a kényelmetlen, ósdi karosszékekből. Az idősebb bemutatkozott:

— Hámory rendőrőrnagy. A gvárdián úrhoz van szerencsém?

— Parancsoljon.

És egy széles gesztussal, olyan nyugalommal, hogy ma is csodálkozom rajta, a garnitúrára mutattam. És intettem a riadt testvérnek, hogy hozzon kisüstit, poharakat.

— Mivel szolgálhatok?

Az őrnagy nem ült le, a másik, a hadnagy sem.

— Bocsásson meg, sietünk. — Kicsit éles, pattogó volt a hangja, de nem kellemetlen. Mint azoké, akik sokáig, nagyon sokáig csak engedelmeskedtek, s most tanultak meg parancsolni. Ezt a fajta önérzetességet különben megszoktam, nem volt idegen. Az első világháborúban katonapapként szolgáltam, esperesi rangban. — Pestre szeretnénk vinni a gvárdián urat.

Higgadtan annyit kérdeztem:

— Őrizetbe vesznek?

— Holnap reggel kivégzik Hanzély Imrét. Szeretné, ha utolsó éjszakáját a gvárdián úrral tölthetné. Az ügyészség megadta az engedélyt.

— Nem kapott kegyelmet?

— Nem.

Szinte szórakozottan simítottam végig a horgolt terítőt, szinte mellékesen, komédiásan, s vigyáztam: ne lássanak meg rajtam semmit. Az, hogy kivégzik Hanzély Imrét, nem kapott kegyelmet, hogy egy éjszakája van még hátra, és micsoda éjszakája — mindez súlytalanul, szinte csevegve hangzott el. Mintha haldoklóhoz hívnának, akit nem ismerek, és akit az utolsó pillanatban kell, a requiem szavai szerint: az oroszlán torkából kiragadnom. De mennyire más volt mégis! Láttam Hanzély Imrét, a minisztert, fekete, éles arcát, égő szemét, ezt a támadásra-védekezésre kész karvalyarcot, annyi karikaturista kedvelt témáját. Ezt a nekem annyira kedves arcot. Az ostrom előtt láttam utoljára, még fent a pesti rendházban, aztán csak az újságokban, megfogyva, megszürkülve, kifosztva. Emlékszem, az egyik fénykép valósággal megrázott: hajadonfőtt, viharkabátban állt egy vadászgép mellett, s nyújtotta csuklóját, hogy bilincseljék meg.

— Indulhatunk — mondtam azután.

A két rendőrtiszt — ezt láttam — örült, hogy nem kell tovább magyarázkodnia, megelégedtem azzal, amit megtudtam. A testvér most hozta a pálinkát, a poharakat; intettem, hogy már nem kell, tegye a komódra és küldje a szobámba Honor atyát, aki majd helyettesíteni fog. Aztán engedélyt kértem, hogy a szobámba mehessek. Úgy éreztem,

egy rövid magány nélkül nem élném túl ezt a pesti utat, és ami majd rákövetkezik.

— A kapuban várni fogjuk — mondta az őrnagy.

— Rögtön ott leszek.

Én magam sem tudom már, hogyan jutottam fel a cellámba. Ruganyos lépteimre emlékszem csak, a nyugalmamra. Fent aztán, a négy fehér fal között, zúdult rám mindaz, ami a hírre elfogott, amit egy kétezer éves fegyelem és önfegyelem páncéljával palástolni tudtam. Elgyengültem, olyannyira, hogy meg kellett fogóznom, különben végigvágódtam volna a rongyszőnyegen. Kintről besütött a havas háztető, a szovjet parancsnokság tetejéről bevakított a fényszóró. Nem gyújtottam villanyt, annyi erőm sem volt. Álltam, lassan megnyugodva, az íróasztalom előtt. A fényszóró megvilágította rajta Hanzély Imre fényképét. Rá se kellett néznem, hogy lássam. Úgy nézett szembe velem, mint a bűntudat. Matrózruhában volt, kezében karika. Akkor kaptam tőle, amikor nevelőnek érkeztem a Hanzély-családba. A képre a gyerek nagy, pacás betűkkel — később, egyetemi tanár, majd miniszter korában is rendkívül csúnya, pacásan összefolyó volt az írása — rárajzolta: „Szeretett nevelőmnek — Imrus." Álltam a fűtetlen, nyirkos cellában — mióta ide száműztek, télen sem engedtem fűteni —, és vártam, magam sem tudom, mire. Arra talán, hogy kiderüljön, mindez nem igaz, tévedés? Az, hogy Imrét holnap kivégzik, az, hogy lent vár rám a dzsip, melyen szinte engem is — furcsa egy kordély! — a kivégzésre visznek? Egy szinte rémült kiáltásra eszméltem csak:

— Mi történt, gvárdián atya?

Honor atya, a helyettesem felkattintotta a vil-

lanyt. És rám meredt. Mint később elmondta, alig ismert rám. Kiugró, nagy orrommal, apadt vén számmal olyan voltam, mint egy összeszáradt halott lent a kripta sós levegőjében.

— Semmi — mondtam. És igaza volt a köpcös Honor atyának: az a halott beszélt most belőlem: — Pestre kell mennem. Holnap délben itthon vagyok. Azért hívattam, hogy addig helyettesítsen.

A két rendőrtiszt már lent várt rendünk alapítójának tarkára festett, édeskés szobra mellett, melyet soha ki nem állhattam. Beültem a dzsipbe. Vágott a szél, csuklyámat arcomra húztam, két kezemet csuhám ujjába rejtettem. És imádkoztam. Csak sokára jöttem rá, hogy egyetlen imaszó se jutott eszembe. Volt más, amire emlékeznem kellett!

Kivégzik! Kivégzik! — csak erre gondoltam. Ez az egyetlen szó helyettesítette az imák végtelen füzérét. Mintha ez az egyetlen szó vinné őt közelebb az üdvözüléshez.

És láttam, egyre csak láttam!

Mióta ismertem Hanzély Imrét? Hatéves volt, mikor melléje kerültem a fácános-pusztai kastélyba.

Késő délelőtt, nem sokkal ebéd előtt érkeztem meg. Azon a tavaszon szenteltek fel. Suta voltam, tapasztalatlan, nyakigláb, kint az életben még járatlan — és persze nagy álmokkal teli. Valahogy roszszul értesítették a családot, nem küldtek elém kocsit. Egyedül mentem, becsavart ernyővel, kis fekete szalmakofferrel a kezemben a park dús tujabokrai, ezüstfenyői, olajfái között. A kastély előtt halastó volt, vizet köpő márvány Neptunnal. A tó partján fürdőgatyás kisfiú hasalt, s a vízen egy apró vitorlást fújt dagadó pofával a Neptun felé. Akkor

láttam először Hanzély Imrét. Melléje álltam, figyeltem, aztán leguggoltam én is, versenyt fújtuk a vitorlást. Még egy szót sem szóltunk egymáshoz, csak vetélkedtünk: melyikünkben van több szufla? Persze hogy én győztem.

A vitorlás ott forgott a Neptun vízsugarában. A kisfiú felállt, rám nézett. Akkor láttam először a szemét, ezt a mélyen ülő, éles, gyanakvó fekete szemét.

— Maga az új nevelő? — kérdezte.

Az ebédnél melléje ültettek. Valóságos bálterem volt az ebédlő, márványoszlopok, hatalmas empire kandalló, Maulbertsch freskók — mitológiai ábrázolatok halvány, habos színekben — a mennyezeten. És alattuk az asztal, tele porcelánnal, ezüsttel, virággal és rengeteg idegennel. Riadtan néztem a tányért, füleltem a beszélgetésekre, próbáltam kisilabizálni, kik lehetnek a vendégek. A levessel még megbirkóztam: tudtam, hogy az a címeres nagykanál kell hozzá. De aztán! Villák és kések ütege! Fogalmam se volt, melyikhez nyúljak. A szemináriumban erre igazán nem tanítottak. Zavaromat csak a gyerek vette észre, azt, hogy óvatosan nyújtogatom a nyakamat és lesem, melyik vendég melyik evőeszközhöz nyúl.

— Ezzel — tolt óvatosan kezem ügyébe egy villát a gyerek.

— Köszönöm — mondtam.

És rámosolyogtam, fülig lángolóan. Imrus visszamosolygott. Talán ekkor kezdődött köztünk a szövetség, amely most engem erre az éjszakai dzsip-útra vitt. Rettenetesen kínlódtam, alig vártam, hogy az ebéd véget érjen. Senki sem törődött velem. Pap voltam, házipap, nem sokkal több, mint a felszolgáló cselédek.

Ebéd után kézenfogtam a gyereket, felmentünk a szobájába. Egyetlen fiú volt, el lehet képzelni, milyen volt ez a szoba. Valóságos mesevár, csupa játék, tornaeszköz. Én addig ilyesfajta emberrel nem beszéltem, még gyermekkel sem. Akkor kezdtem igazán nehéznek érezni jövendő feladatomat, szinte már vakmerőségnek — én merek vállalkozni arra, hogy neveljem? Hisz még csak szólni sem tudok hozzá!

De Imrus megszólalt:

— Tessék ide nézni, főtisztelendő úr — és ujjai közé fogott két ceruzát —, így tartja az ember a kést, így meg a villát. Akkor sokkal könnyebben megy.

Elvörösödtem. Mi volt ez, jószándék vagy leckéztetés? És rövid egy órán belül másodszor mondtam neki:

— Köszönöm.

A dzsip hirtelen fékezett. Kinyitottam a szemem. Az óbudai vámnál voltunk már. Feltűntek a város gyér lámpái. A leeresztett sorompónál egy magyar meg egy szovjet katona állt. A sofőr kiszólt:

— Rendőrség!

És mentünk tovább. Mióta elkerültem a fővárosból, nem jártam fent. De most, ahogy közeledett, féltem tőle. Egyszerre már értelme lett. Mert mi volt addig? Szónoki diadalok színtere, a parlament vörös bársonyszőnyegei, Szent István-napi körmenetek hattyúprémes, bíboros pompája. Most meg? Ronggyá ölt háztömeg, és az egyik Hanzély Imre. Körülötte az éjszaka, és az éjszakában — mint valami macskaszemként táguló fényes pont — a következő nap. Az éjszaka még elterül, szennyes görgetege elborít mindent, de a hajnal már

készülődik, mert sosincs úgy éjszaka, hogy ne szakadoznék, világosodnék valahol a legmélyebb sötétség is. De ez az éjszaka: Hanzély Imre utolsó éjszakája.

Megnéztem az órámat. Az őrnagy mindeddig némán cigarettázott mellettem. Erre a mozdulatra udvariasan felém fordult:

— Kilenc óra. Már átkísérték a siralomházba.

— Nem tudja — kérdeztem sokára, hisz oly nehéz volt szólnom róla! —, hogyan fogadta a kegyelmi kérvény elutasítását?

— Azt mondják, csak meghajolt.

— Sejtettem.

Az őrnagy közlése nem lepett meg. Mindig ilyen volt. És szerettem volna megkérdezni még: milyen most? De minek kérdezzem?! Azt, amire kíváncsi lennék, úgysem tudná megmondani. Amikor Pestre transzferálták, első gondolatom az volt, hogy felkeresem. De a püspöki aulában megtiltották — nem csak magamnak ártanék vele, mondták. S most ő adta ki barátságunkat, most ő hívatott!

— Hány órakor lesz a kivégzés?

— Hatkor. A gvárdián úr volt már kivégzésen?

— Soha. — Pillanatig tétováztam: — Kötéllel végzik ki?

— Nem. Kegyelemből golyóval.

Uramisten — kegyelemből golyóval!

— Sokáig fog szenvedni?

— Azt nem lehet tudni. Minden ember más.

Már átjutottunk a hídon. Egy mellékutcában álltunk meg, rögtön ráismertem a börtön vörös falaira, szűk, magas ablakaira. Az őrnagy kiugrott:

— Szíveskedjék engem követni.

És mintegy rabként elindultam: előttem az őrnagy, mögöttem a főhadnagy.

Odabent, rácsos ablakú ajtók felett egy-egy sárga villanykörte világított. Különféle folyosókon mentünk át, valóságos labirintuson; a lyukas ablakokon eső hullt be. Ahogy az udvarra tévedt a szemem, láttam közepén egy hatalmas ívlámpa fényét és a falat, kopár, golyó-nyomos falat. Itt áll majd holnap Imre, és ott, talán az ívlámpánál — hogy a golyó ne érjen! — én. Aztán felmentünk a második emeletre, foghíjas lépcsőkön, majd még egy folyosó, még egy sor ajtó — micsoda végeérhetetlen vándorlás! —, aztán az utolsó rácsos ajtó, az utolsó fegyőr.

— Szíveskedjék befáradni.

Tisztelgett, kiment; kívülről ráfordították a zárra a kulcsot. Ott álltam szemtől szemben Imrével.

A priccsen ült, háttal a magas, rácsos ablaknak. Térdnadrágban volt, tiroli zekében, két tenyere a szürke lópokrócon. Némán meredtünk egymásra. Mit is mondhattam volna? Hallgattam, éppúgy, mint először, amikor az ismeretlen kisfiúval találkoztam. Ez is ismeretlen, a halálra készülő!

Aztán Imre elmosolyodott, felállt, kezét nyújtotta:

— Isten hozott, Kornél.

Fogtam a kezét, hosszú, karomformára soványodott kezét. Néztem ezt az arcot, melyet évtizedek annyi változatában őrzött emlékezetem.

— No, meg sem szólalsz? Annyira megváltoztam?

— Ugyanaz maradtál — mondtam végre.

— Megbocsátasz?

— Én? Neked?

— Mert ide hívtalak. És azt szeretném, ha mellettem lennél ezen az éjszakán. És hajnalban is.

— Végigdőlt a priccsen. — Megengeded, hogy visszafeküdjem?

Melléje ültem. Mit beszéljek? Mit kérdezzek? Vigasztaljam vagy bátorítsam? Mi vagyok én most mellette — a barát vagy a pap, vagy valaminő módon a bűntárs? Engem hívott vigasztalónak — gondoltam. És engem kéne vigasztalni.

— Beteg vagy?

— A vesém. Mindig fájt. Emlékszel, kiskoromban is. De sosem volt időm foglalkozni vele. Most ráérek. Néha úgy fáj, hogy ordítani szeretnék. — S mosolygott vértelen szája: — De minek ordítsak?

— Kaptál fájdalomcsillapítót?

— Minek? Hajnalig kibírom.

Ez a hajnal! Milyen szürke, pocsétás lesz. Mi lenne jó most? Ha aludna, és én ülnék mellette, a haldoklók imáját morzsolva? De ez az ember él, ez nem haldoklik! Rosszul illik hozzá minden ima! És úgysem aludna el. Azelőtt sem aludt éjszakánként öt óránál többet. „Én így fegyelmezem magam" — mondta egyszer.

— Alszol mostanában?

Nevetett, nagy gusztussal:

— Egész nap. Végre kialszom magam. Tíz órát, fél napot egyfolytában. Most már nem kell fegyelmeznem magam. És tudod, az a legfurcsább, álmodni is szoktam. Rengeteget. Amikor Kőszegen elfogtak, álmomból vertek fel. Akkor is aludtam. Egy pajtában, tehenek mellett, széna között. Most már álmodhattam. Azelőtt nem volt szükségem rá. Amit akartam, nappal elvégeztem.

Ez rettenetesen meglepett!

— Elbújtál?

— Ugye, milyen furcsa? Vártad ezt tőlem?

Hirtelen felült. Két kezét görcsösen összekulcsolta, hogy legyűrje fájdalmát.

— Pedig nem féltem. Nem volt miért. Nekem tiszta a lelkiismeretem. Mindig aszerint cselekedtem. — És most, közel negyven év után, először éreztem benne gúnyt! — Te tudod legjobban.

Tetten érve nézhettem rá, mert megint mosolygott:

— Ne légy zavarban. Kornél. Nincs semmi baj. Ültél te már máskor is haldokló mellett. Énrajtam legfeljebb nem látni. Csak ennyi a különbség. Ne félj, nem azért hívtalak, hogy vigasztalj. Én rendben vagyok Istennel. Érted? — Felcsattant. — És a világgal sincs elszámolni valóm. Semmit se bántam meg. Nincs mit!

Felugrott, zsebre vágott kézzel járt föl-alá.

Csak a ruha volt más, ez a nevetséges tiroli, csontgombos zeke — ugyanígy járt akkor is, föl-alá, a cellámban, amikor kinevezték miniszternek, és az ünnepélyes eskü után felkeresett. „Miniszter?... — kérdeztem akkor. — Minek az neked? Egyetemi tanár vagy, nem is akármilyen..." De nem engedte folytatni, szinte rám ripakodott: „Minek? Nekem nem elég a katedra. Mit gondolsz, azért születtem, hogy halálomig a hidromechanikát tanítsam húsz, harminc, ötezer pattanásos kamasznak? Én sem akarok mást, mint te. Azt, amit te fölöttem akarsz: hatalmat." És kis, szinte gonosz fény villant meg benne. „Csak én nem a lelkeken, nem az én lelkemen, mint te, Kornél. Az nekem kevés. Én az embereken. Mindenkin. Az egész országon. Van kifogásod ellene? Nem te mondtad: nem szabad meghátrálni? Mindig többet kell akarni, mint amennyit a pillanat kínál?" És egy hirtelen mozdulattal megfogta asz-

talomon a feszületet. Mint egy pártjelvényt. „Ez a kis zsidó, a mi Urunk, Jézus Krisztus sem akart mást!..." Közbeszóltam, felháborodva: „Hogy beszélsz!?" De nem engedett ellenvetést, folytatta, és én — megvallom most! — féltem tőle, hallgattam, jóváhagytam. „Mondd azt, hogy nincs igazam. De hiszen te tanítottál rá! Te tanítottad, hogy hatalom nélkül semmit sem ér az élet." És szuggerált azokkal a mohó, égő karvalyszemeivel: „Így van? Nézz a szemembe." Egy esztendővel a háború előtt történt ez. Akkor éreztem először, hogy a hatalom fogalma lassan az emberiség ellen fordul. De nem tudtam ellentmondani. Igaza volt. Én tanítottam erre.

Ez jutott most eszembe. Ezért nem tudtam válaszolni. És most már tudtam, mért rettegtem idejönni, erre az utolsó éjszakára. És Imre vádlón sürgetett:

— Te mindig feloldoztál. Igaz?

És kihívóan várta a feleletet. Micsoda haldokló, Uramisten. De én — nem tehettem mást — kikerültem a feleletet.

— Irénnel találkoztál már? — említettem a feleségét.

— Nem is akarok.

— És a lányaid?

— Azokkal sem. Amikor áthoztak ide, kerestek. Nem engedtem be őket.

— És engem mért akartál látni?

Halántékán idegesen megrándult az érhálózat.

— Azt akarom, hogy igazolj.

— Én? Téged? Miben?

És tudtam, most szorít — mint mindig — sarokba. És bármit felelek, neki lesz igaza. És bár-

mennyire nem igaz, amit mond, én jóváhagyom, feloldozom.

— Hogy minden úgy volt jó, ahogy csináltam. Mert csak így tudok meghalni. És most már, sajnos, csak erről van szó. — Leült az asztal sarkára. — Te vagy az egyetlen, aki sosem beszélt le semmiről. Aki sosem tagadott meg semmit. Mindig megkaptam a bűnbocsánatot. Most tessék, igazolj.

Kiszáradt a torkom.

— Iszonyatos, amit mondasz.

Nevetett, fölényesen, eddig ismeretlen fölényességgel:

— Minden lépésemről tudtál. Előbb téged kérdeztelek meg. És mindent helyeseltél.

— Nem igaz. — Tudtam, hogy nem mondok igazat.

Szinte kárörömmel csapott le rám:

— Minden hónapban gyóntam neked. Minden hónapban módod volt rá, hogy megtagadd a feloldozást. Én hiszek Istenben, túlvilágban. Én kételkedtem volna. Talán visszavonultam volna. De te mért nem engedted meg akkor, annyi éven át, hogy ne kételkedjem a cselekedeteim helyességében!

Nem tudom, védekezés-e, ha azt mondom, mindig belém fojtotta a szót. Elvégre ez tőlem is függött. Ő vallott, s kezemben volt az üdvössége. A menynyei, amely messze volt még, és a földi. De ekkor a földi lett volna a fontosabb. Tudom, ma már késő, rettenetesen késő, hogy ezt belássam. De meg: nekem a túlvilági üdvösség a lényeges.

Mit tudtam én, hogy vannak bűnök, melyek önmagukban tán nem azok; vethetem rájuk a feloldozó keresztet, de nekem kell eldöntenem, hogy

többek, mások, mint amit az üdvösség paragrafusai magukba foglalhatnak?

Miniszter lett, nem is akármilyen. Rövidesen megkezdődött a háború. Messze tőlünk, egy — úgy éreztük — idegen harc. Mi? Hát persze, mentesek maradunk tőle. Ami odakint történik, sajnálatos dolog, gyorsan imákat az élőkért-holtakért — mi közünk hozzá? Itt a béke törvényei a döntőek, elég a sajnálkozás. Imre kiválóan működött, nem hinném, volt-e azokban az években nála különb, nála hivatottabb. Aztán szorult a hurok. Rájöttünk, hogy a biztonság rendkívül relatív, hogy kisujjunkat kellett csak nyújtanunk, és máris ott az egész karunk, életünk. S míg azt hisszük, játék és ügyeskedés, amit teszünk, voltaképpen lelkes helyeslés, átállás. Imre is így volt valahogy. Én igazán nem vagyok filoszemita. Ki venné rossz néven tőlem, hogy a zsidókban azt a népet lássam, amely nem ismerte fel, megtagadta, keresztre feszítette megváltóját? Tudom, primitív ez így. Méltatlan hozzám és mindazokhoz, akik mélyebb teológiával nézik a történelmet. Tudom, hogy voltak Faulhaber bíborosok, Gahlen püspökök és a világiak között Mauriacok, Claudel-ok. Ma már tudom ezt! Akkor másként volt. Ezt az igazságot nem tudom mentségül magam mellett felhozni. És azt sem, hogy próbáltam toldozni-foldozni a szörnyűségeken.

Imre ismét miniszter volt — mert két évig visszavonult —, amikor megindultak a légitámadások, és leszorultunk a pincébe. Egy régi hívem, egy zsidó ember, Gárdos Dezső is odatévedt. Akkor, ettől a szőrös fülű, valóban jelentéktelen kisembertől, egy mellékutcai papírkereskedőtől hallottam először — ott ülve az égzengésben, az óvó-

hely mélyén —, hogy a zsidókat deportálják, gázosítják. Ez a német megszállás, az utolsó roham időszaka volt már. Felállították nálunk is a gettókat. Gárdos valahogyan el tudott bújni — micsoda élete lehetett! És ekkor megdöbbentem. Mert azt kérdezte: minek az a Krisztus, az én Istenem, ha nem tud a földi kárhozattól megváltani? Mit ér akkor a túlvilág, üdvösség? De ugyanakkor — ismerve Imréhez fűződő kapcsolatomat — arra kért, tegyek meg érte mindent. Hisz Hanzély Imre rengeteget tehet. Hallgatni fog rám, hisz én vezettem gyermekkora óta! Szerezzek papírt, mentesítést, bizonyítsam be, hogy a földi kárhozattól is menekülni lehet!

Taxit kerítettem, felrohantam a várba Imréhez. Feldúlt ez a közlés — hát hogy éltem én eddig, hogy mindezt nem tudtam? Hogy nem láttam ezt, ami már az emberiség bőrére megy? Hogy feloldoztam Imrét, amikor megszavazta, sőt előterjesztette a törvényt? Nem tudom most szavakban kifejezni érzéseimet; talán annyit mondhatok csak — és ez sem esik könnyen! —, végtelenül ostobának éreztem magam. De persze, az ostobaság nem ment fel a felelősség alól.

Éppen minisztertanács volt. Tudták, ki vagyok, kihívták Imrét. Elmondtam mindazt, amit a zsidó embertől hallottam. Imre szó nélkül hallgatott, arca meg sem rezzent. Az ablaknál álltunk, alattunk a Duna, a harsány, zöld nyári pompa. Imre egy ideig merőn figyelt egy elúszó karcsú, fehér hajót. Aztán, veséjére tapasztva tenyerét, hirtelen felém fordult: „Nem tehetek semmit." Mondani akarta még, hogy miért nem, de másként folytatta: „Nekem sem tetszik, de így kell történnie. Szük-

séges. Nem lehetek tekintettel semmire. Ez a pillanat törvénye." És rám lesett. Ó, most, visszaemlékezve rá, tudom, hogy csak gúnnyal, magát mentegetve, rám hárítva a felelősséget! „Bűn ez? Tételes bűn? Ne mondd azt, hogy gyilkosság. A protezsáltad hivő ember, ugye? Mit számít földi nyugalma? Ugye, az a mellékes?" Mondhattam volna erre: én másként tanítottalak. De ez nem lett volna igaz. És a kezét mindig fájó vesejére tapasztva, elbúcsúzott: „Szervusz. Dolgom van."

Én ott álltam, mondhatnám, megszégyenítve. És még aznap éjszaka felcsengettek. Imre jött gyónni, mindig éjszaka szakított rá időt, mióta a hadihelyzet kényesebb lett. Beszélt, gyónt, folyamatosan, egyfolytában. Valósággal szétszedte magát, mint egy kirakós játék darabkáit, abban bízva — hisz ez a kötelességem! —, hadd rakjam össze én. A szeme égett. Elmondta — erre nagyon emlékszem —, hogy nem lehet tekintettel egyes emberekre, egyes fájdalmakra, amikor egy világ, a mégiscsak szellemi, keresztény világ jövőjéről van szó, elmondta, hogy ez a harc Európa önvédelme, a krisztusi Európáé, s ez áldozatokkal jár, könyörtelenséggel. De — folytatta — a bűn más, ha nem az egyes ember bűne, hanem egy egész világ önvédelme.

Ezt mondta el. És én — feloldoztam.

A zárka ajtajában csikordult a kulcs. A fegyőr kis kosárkában vacsorát hozott. Szótlanul kirakta az asztalra. Szalvétával letakarva a tányéron: hideg rántott hús, ecetes uborka, francia saláta, diótorta. És egy papírszalvétában ezüst, címeres evőeszköz.

— Ki küldte? — kérdezte Hanzély Imre ingerülten.

— A felesége. — És a fegyőr részvétlen szemét a miniszter bricseszére meresztette, s úgy folytatta: — Lent vár este óta az irodán, két fiatal hölggyel. Megkapta az engedélyt, fel akar jönni.

— Nem akarom látni! Fel ne eresszék őket!

— Pedig megvan az engedély.

— Fütyülök rá! — lökte odább az ételt. Nyakánhalántékán kidagadtak az erek. De újra belékaphatott a fájdalom, mert egyszerre meggörbedt: — Nem akarom őket látni!

Ezt már halkabban mondta. Végigdőlt a pricscsen. Két kezét tarkóján összekulcsolta, a mennyezet szürke, ótvaros festését nézte. Aztán lehunyta a szemét. A fegyőr kiment, én ott ültem mellette. Hallgattunk. Azt hittem elaludt. A rácsokon túl esni kezdett. S mint mindent ezen az éjszakán, ezt is aprólékos gonddal figyeltem, megjegyeztem. Sűrűn, hosszú cseppekben esett, ráverődött szisszenve-koppanva a rácsokra, és ottmaradt remegő gyöngyszemekként. A villanyfény ezüstre festette ezt a gyöngysort, és a villanyfény követte kijebb, a kivégzőudvar keramitkockáira hulló esőcseppek vigasztalan útját. Imre meg sem mozdult. Én megkönnyebbültem — alszik. De álmodik újabban, azt mondta, mióta a nappal nem hozhat tetteket, csak meghunyászkodást; mit álmodhat? Hol időz most az eszmélete? Mit lát abban a mélységben, ahová süllyedni készül, segíteni fog-e rajta az én feloldozásom? Merem-e — sőt mondhatnám: merhetem-e? — megtagadni tőle a bűnbocsánatot? Micsoda érzés ez! Küldhetek-e kárhozatra valakit, akit a világ kárhozatra ítélt?

Váratlanul kinyitotta a szemét.

— Adj egy cigarettát.

— Azt hittem, elaludtál — kínáltam meg egy cigarettával.

— Gyufád van? — Újra lehunyta a szemét, így dugta szájába a cigarettát. A kezem remegett, amíg tüzet adtam neki. — Köszönöm — szólt aztán.

Így hallgattunk most. Valahol egy óra ütött. Tizenkettőt. Egy pillanat még, és átfordulunk a következő napba. Az utolsóba. A számomra is utolsóba. Zuhogott az eső. Kint a folyosón végigment néha a fegyőr. És ismétlődőn, ütemesen félrecsapta a kémlelőt, belesett.

— Te Imre — mondtam nagy sokára —, kérdezhetek valamit? — És meg sem vártam a válaszát: — Gyűlölöd a feleséged?

— Igen.

— Sosem mondtad.

— De sejtetted.

— Igen.

— És mégsem kérdezted.

Ezzel valósággal rám támadt. A furcsa az volt, hogy mereven fekve maradt, de a hangja támadt, vádolt, izgatott volt, mélységes ellentétben ezzel a hullai merevséggel.

— Egyetlenegyszer sem kérdezted. A te feladatod az lett volna, hogy kérdezz. Az enyém, hogy feleljek. Te gyóntattál, én gyóntam, a paragrafusok szerint. És te feloldoztál. Mondd — lett gúnyos a hangja —, nagyon tiszteltél? — Mit felelhettem volna? De nem is kellett, tovább támadott: — Te csak arra voltál kíváncsi, amit megvallottam. Többre nem. Tudod, miért? Mert féltél, hogy nem oldozhatsz fel. És neked ez kellett. Egy hamis üdvösség. Akkor éjszaka is feloldoztál, amikor a deportáltak miatt voltam nálad. Pedig ha tudnád,

hogy kellett volna akkor a visszautasítás. Mondd, Kornél, miféle keresztényt csináltál te belőlem? — Nevetett. — Ha engem holnap kivégeznek, nem talál-e téged is a golyó? Állj messze tőlem!

Védekeztem. De tudtam — hiába. Most ő gyóntat. De ő nem oldoz fel.

— Én megtettem a parancsolatokat — mondta ugyanúgy, mereven, fadarabként végigdobva magát a priccsen, hogy meg ne mozduljon, elő ne vegyék fájdalmai. — Ugye, Kornél, igazam van? Én nem vétkeztem soha. Nem öltem és nem paráználkodtam. Mert csak arra vigyáztál! Sosem csaltam meg a feleségemet, pedig nem volt könnyű hűnek lenni. De te arra vigyáztál. Ilyen semmiségért megtagadtad volna a feloldozást. Ugye, hát ez tételes bűn! Nem loptam, szerettem apámat-anyámat, szolgáltam az Istent. A tízparancsolat minden betűjéhez hű voltam. Ezt kívántad, semmi többet. És most kivégeznek, mert bár megtartottam minden parancsolatot, de elfeledkeztem arról, amit a parancsolatok lényegük szerint mondanak. Tudod, mikor vétkeztél te? Amikor csak annyit kívántál, hogy a parancsolatok betűit teljesítsem. És sohasem kérdezted, meddig teljesítsem őket. Hogy van egy határ, amikor a parancsolatok már csak betűk. És ha nincs bennem szeretet, nem érnek semmit a parancsolatok. Az egész élet nem ér semmit. És bennem nem volt szeretet.

— Engem szerettél — fogott el az iszonyat.

— Tudod, miért? Azelőtt sosem tudtam. Amíg vártam rád, eszembe jutott. Azért szerettelek, mert sohasem akartál tőlem többet, mint amennyit megtehettem. Nem mondtad, hogy a becsvágyam már bűn. Nem mondtad azt, hogy a gyilkolást eltűrni, egy magasabb, nemzeti vagy mit-tudom-én milyen

érdekből, ugyanannyi, mintha én gyilkolnék. — Felálltam, szólni akartam. — Ne beszélj most! Ez már a gyónás! Ha nem is akasztottál stólát a nyakadba.

Mit tehettem mást? Elővettem a stólát, megcsókoltam, nyakamba akasztottam. Elsuttogtam — hűdötten, félig eszméletlenül, a gyónás bevezető szavait. Imre addig nem engem nézett, hanem mereven a villanykörtét. Most felém fordította a tekintetét.

— Folytathatom? A bűnt nem elég megtenni, elgondolni, kívánni. Az a legiszonyatosabb, ha eltűröm. Érted ezt? És én eltűrtem. Ott álltam, mellemen összefont karokkal, és tűrtem. Ó, nekem nem volt bűnöm. Ami volt, azt meggyóntam. Eltűrni! Ennél nincs retteneteseb! Aláírni egy törvényt vagy rendeletet, és azzal nyugtatni meg magamat: a közösség követeli... ennél nincs retteneteseb. Sohasem tudtam, mért vannak önvádjaim. — Egyre lázasabb lett a hangja. De ugyanolyan mozdulatlanul feküdt, mint addig. — Amikor Kőszeg felé szöktem, ellenséges gépek jöttek, be kellett hajtanunk egy cserjésbe. Az országút tele volt menekülőkkel. Kocsik, szekerek, taligák és gyalog emberek, nők, férfiak, gyerekek. Az országút szinte szemtelenül világított a napfényben, az én kocsimat is felborította a légnyomás. Amikor előmásztam, ott hevertek előttem a holtak, sebesültek. És én néztem őket, mit tudtam volna segíteni?! És akkor jutott először az eszembe, hogy én egy életen át a saját lelkem üdvösségét mentettem, s közben halálra ítéltem az embereket. És erre — emelte fel a hangját vádlón — te tanítottál, Kornél. Persze — lett kicsit halkabb, tűnődőbb —, én védekezhettem volna, ellentmondhattam volna

neked. Ha tudnád, hányszor próbáltam tőled ellenvetést kicsikarni! Ha tudnád, hányszor kívántam azt, kullogjak el tőled bűnbocsánat nélkül! De te mindig feloldoztál. Mert csak azt nézted, amit bevallok, és az igazán semmiség volt. De nem kérdeztél, nem kényszerítettél többre.

Zuhogtak belőle a szavak, én némán néztem rá. Sárgás, fakó arcát elöntötte az indulat vöröse, az erek kidagadtak halántékán. De meg se mozdult. Így beszélt még sokáig. Aztán hirtelen elhallgatott, felült.

— Elszívhatok közben egy cigarettát?

Előszedtem a dóznimat. Imre újra rágyújtott, mélyet szippantott, kettőt-hármat, aztán elnyomta a félig szítt cigarettát a falon.

— Amikor megkérdeztem, elvállalhatom-e a miniszterséget, azt mondtad... ó, mennyire emlékszem rá! mennyire látlak, Kornél!... minek az nekem? És amikor vitatkoztam, amikor meg akartalak győzni, belementél, mintegy engedélyt adtál. Hisz, mondtad, a lelkemnek nem vallom kárát vele. Még meg akartam kérdezni, nagyon jól emlékszem, mert már idegesített, hogy ennyire bízol bennem: „Lehetséges-e úgy megnyerni a világot, akkor, azokban az években, hogy az ember lelke ne vallja kárát?" De minek kérdeztem volna? Te mindig a becsvágyamnak adtál igazat, kiskorom óta, és nekem, bevallom, ez kellett. Az igazolás. A jóváhagyás. A magasabb parancsolatok értelmében. Én éppúgy a betűkhöz ragaszkodtam, mint te. Barátom — ült fel újra, a cellafalnak dőlt, és mosolygott —, együtt megyünk a golyók elé. Engem eltalálnak, addig lőnek, amíg eltalálnak. Te ottmaradsz. Kornél, drága barátom, nem irigyellek, hogy életben maradsz.

Fel kellett lázadnom! Mentegetőznöm kellett — és ehelyett jobb volt a támadás.

— Szabad akaratod van. Lázadhattál volna ellenem. Mért csak most? Ilyen későn? Büntetni akarsz? Engem teszel felelőssé?

Fintort vágott:

— Nem jobb így?

— Szörnyeteg vagy!

— De az üdvös penitenciát és a feloldozást most is megkapom, ugye? — Hallgattam. Aztán nekifogtam a feloldozás szavainak.

— Félek — szakított félbe halkan.

— Te ne félj — feleltem halkan. — Te ne félj, Imre.

— És te?

Mit válaszolhattam volna?

— Úgy érzem magam — mondta —, hogy összekötözve ugrom le veled a mélységes szakadékba. Így könnyebb. Te megmaradsz, én elpusztulok. — Nevetett. — Neked lesz nehezebb. — És mivel se gondolkozni, se felelni nem tudtam, hozzátette: — Lejössz velem a vesztőhelyre?

— Lemegyek.

— És ott állsz majd a közelemben? És láthatlak?

— Láthatsz.

— Ne hunyd be a szemed, ha a sortűz eldördül. Lásd, ahogy meghalok. Ezzel tartozunk egymásnak. — Elhallgatott. — Félek. Iszonyatosan félek, Kornél. Te, amikor bűneim alól feloldoztál, azt ígérted, halálom után Istent fogom látni. Nem fogom látni! Sohasem. Ezt nem mondhattam el a bíráimnak. — Kis vinnyogás, szűkölés szakadt ki belőle, mint most a kutyámból, ha idegent lát átjönni a kompon: — Félek.

Én őszinte lettem. Felsóhajtottam. Úgy, akárcsak ő.

— Mi a te félelmed az enyém mellett?!

Kint az óra ütött, már majdnem világos volt. Sárgás, kásás világosság. Az udvarról a keramiton csikorgás hallatszott. Lenéztem: taligákon homokzsákokat toltak, egymás mellé zöttyentették őket, a falhoz. Imre már aludt. Ideje volt felkeltenem.

— Hány óra?

— Öt múlt.

Letérdelt a priccse mellé, feloldoztam, majd csuhámból elővettem a bőrtarsolyt az oltáriszentséggel, megáldoztattam.

— Soká tart még? — kérdezte később.

— Háromnegyed hat.

— Hatkor... — kezdte el, de nem fejezte be.

Kitettem zsebórámat az asztalra, ettől fogva csak imádkoztam. Hogy kavarogtak bennem a szavak! Hogy vágtak rám, mint a pörölyütések! Engem értek, aki megmenthettem volna őt is, kicsit a világot is, de feloldoztam, mindig feloldoztam. És szabadjára engedtem benne a gőg, becsvágy, rontás szörnyetegét. Nélkülem is így lett volna? Talán igen, sőt valószínűleg. De mit ér ez az önnyugtatás, ha az ember semmit sem tesz a pusztítás ellen?

Nyílt az ajtó, a fogházparancsnok lépett be.

— Elkészült?

Hanzély Imre nyugodtan felállt:

— Igenis — felelte katonásan. Megigazította magán a tiroli zekét. — Mehetünk.

Elindultunk, ugyanazon a labirintuson át, ahogyan ide kerültem. Szorongattam kezemben a feszületet, lehunytam a szemem, nem akartam látni semmit. Csak egyre növekvő morajt hallottam,

ebből tudtam: az udvar közeledik, s amikor kint arcon csapott az eső, a tömeg felüvöltött. Az ívlámpa közelében a tanács ült egy asztalnál. Imrével megálltunk, újra végighallgattuk az ítéletet, őt aztán a frissen rakott homokfal elé vezették, én az ívlámpánál maradtam, úgy, ahogy előre sejtettem. Sokáig semmit sem akartam látni, itt az udvaron is lehunyt szemmel álltam. Akkor néztem föl, amikor a minisztert már egy póznához kötözték, és a kivégző osztag felvonult.

Levették róla a tiroli zekét, ingujjban állt. És amikor be akarták kötni a szemét, elhárította:

— Köszönöm.

És attól kezdve csak engem nézett.

Nyugodtan, hosszan, ma sem tudom vádlón-e vagy beleegyezően nézett. Szinte nem is ügyelt a feléje szegeződő fegyverekre, nem hallotta a vezényszót. Én is csak őt néztem, a szemét, mélyen ülő, égő szemét, melyben most sem éreztem kielégülést, ahogy nem éreztem gyerekkora óta sohasem. Aztán eldördültek a fegyverek, a lekötött két kar megrándult, mintha a gyomrához akart volna kapni, láttam arcán a torz vigyort, szemével még akkor is engem nézett, mintha magával akarna rántani. Amikor elhagyta az élet, rongyként lógott a póznán. Becsuktam a szemem, ekkor láttam utoljára. Senki és semmi nem volt immár. Homlokomat kiverte a verejték, talán az ő halálverejtéke.

Figyelmeztetni kellett, hogy induljak, a tanács már felkerekedett, az osztag elvonult, zsákdarabbal letakarták a hullát. Mögöttem egy újságíró cigarettára gyújtott. Kénesen érződött a ködlő, vékony esőben a füst szaga. Még egy utolsó pillantást vetettem a pózna tövében arra a zsákdarabra, s arra gondoltam: hol jár most? milyen üdvössé-

get készítettem neki? És a következő pillanatban mintha még egyszer eldördült volna a sortűz, egy láthatatlan, hogy engem találjon el. Fejemre húztam a csuklyát, és azt kérdeztem: ki oldoz fel engem? *De ore leonis* — ki szabadít meg engem az oroszlán torkából?

És azóta félek. Ó, nem a világtól, földi hatalmasságtól, Istentől, hanem önmagamtól. Mert tudja maga, fiatalember, mi a félelem? Először fel sem veszi. Hát ott van, majd lerázza! Aztán nem is gondol rá, és mégis hirtelen magára támad. Mint egy lesipuskás. És elkergeti, és azt hiszi, megszabadult tőle. Már szinte vidám. És akkor, mint egy tükörszobában, százfelől néz vissza a szemébe. És hiába fordítja el a fejét, mindig látja, mindig, mindig... Nem szabadul tőle többé!

Galina Nyikolajeva

Vaszilisza anyó elbeszélései – csudákról

Manapság a mese csak próbálja utolérni a valóságot, így hát én, bár öregasszony vagyok, nem szoktam mesét mondani. De igaz csudákról tudok száz történetet, és mindet tódítás nélkül mondom el.

A csudák különfélék.

Hogyan dobog az űrhajósok szíve a végtelenben vándorló csillagok között — én még a rádión át se hallottam. Nem tudom hát elmondani se!

Sajnálom, de mégsem siratni való.

Úgy látszik, kinek ez jut, kinek az.

A magasságok magasságáról a sas vijjog.

A messziségek messziségéről a hattyú énekel.

Hol van ezektől a sármány, ez az egyszerű kis madár, mégis szívesen hallgatod, ha olvadáskor rázendít:

— Csepeg az eresz! Itt a kikelet! Siess, vess, vess!

Jól van ez így?! Rosszul van ez így?!

Az ember arra csudálkozik rá, és annak örül, amit megszokott a szeme, és ami a szívéhez nőtt. Nevetséges lenne, ha sasokkal, hattyúkkal mérném össze magam, de a sármányének épp nekem való!

Kilépek a tornácra, és nézek háromfelé: körülöttem minden magától kínálkozik, hogy daloljon róla a sármány, és históriákat mondjak én.

*

Magam elé nézek — folyó hömpölyög ott. Kicsiny forrásként buggyant fel távoli kútfőből. Csermely csermelybe ömlött — patakként folyt tovább. Még nem hullám barázdálja, hanem csak tiszta csobbanású vízfodor. Patak patakba szakadt — és máris folyóként hömpölygött tovább. Már nem tiszta csobbanású vízfodor rezeg, hanem fehér tarajú hullám gördül végig rajta. Közepén sebes ár, pörgő örvény — a partot meg magasra csapó vízhegy verdesi.

És minden hullámnak — a piciny fodortól a vízhegyig — megvan a maga napja! Lubickol, lubickol egy darabig, aztán a mélybe merül. De lám, máris új nap siklik a helyére.

...Ott hevert az örvények mélyén, a meredek partok tövében ezer meg ezer nap...

Emberek jöttek, gátat emeltek, és minden házba egy-egy napot küldött mélyéből a folyó.

*

Jobbra nézek — erdőfal emelkedik ott.

Erős, sudár fenyő, aranysárga a töve, gyantás, tiszta, vöröses a rostja. Valamennyi erős fa közt a kőkemény fenyő a legkülönb, amelyet fehér zuzmó borít, s amely magasra nő a homokos mohán.

A gyökerétől meg a tövétől tűlevelű csúcsáig sudáran szökken a magasba. Mintha leszakadt volna a napból egy vörös sugár, és beléfúródott volna a homokba. Ingatja a tetejét, evez ágaival, úszik, úszik a kék magasságban.

Fenyőből ácsolnak hajót — hosszú, szerencsés utat az embereknek!

Fenyőből ácsolnak házat — hosszú, szerencsés életet az embereknek!

Akár házat rónak össze belőle, akár tengeren vagy a csillagok felett járó hajót építenek — betöm minden rést, előz minden bajt az üdítő gyantaillat.

*

Balra nézek — ártéri róna terül el. Nemrégen még csalit, nyárfaliget, zsombékos semlyék volt a helyén. Hosszú csőrű sárszalonka lakott a lápon. A zsombékok közt kóbor mocsári róka hált, amelynek nincsen ürege. Mocsári kígyók mászkáltak a szittyó között.

Emberek jöttek, gondolkoztak, tanakodtak, aztán hozzáfogtak, hogy feltörjék az eke nem járta szűzföldeket.

— Teremj erőt nekünk, őstalaj! — mondogatták, ahogy törték.

A szántás felett most már nem hosszú csőrű sárszalonka, hanem mezei madár, pacsirta száll az ég felé.

Elmúlt a nyár eleje. Elszórta fényét a napsugaras július, a nyár dereka is.

Beköszöntött augusztus, a bőkezű hónap, a betakarító hónap is.

És az aranyfényű derült idő immár kalászba borítja a gabonát.

És erőt terem az őstalaj.

...A tágas végtelen,
Nagy búzaföldeken
Aranylón, mint a nap,
Kalászok ringanak.

Minden csudában ott van az ember. És minden ember életében ott van a csuda.

Az egyikében több, a másikában kevesebb, ami pedig engem illet, az én életemben úgy követte egyik csuda a másikat, mint valami ösvényen.

Kinek mondjam el őket? Csakis azokra a történetekre van szükség, amelyek felkavarják az ember szívét. Ha ésszel megpiszkálod őket — lángra lobbannak.

De ha senki se kotorja meg — hamu alatt senyved a parázs.

NEM TOLVAJ VAGY TE?

I

Unzsától, szülőföldem folyójától távol, a tengerparton, középső fiamnál, egy szovhozban vendégeskedtem.

Gondtalanul éltünk: szőlőt termesztettünk, halásztunk. Ott ért a háború.

Tizenegy gyermekem közül hét még azon a nyáron elment a frontra, én magam pedig — nem éppen a legalkalmasabb időben — befeküdtem a kórházba, hogy megoperáljanak. Ott kaptam az értesítést a legkisebb fiamról, Fecske Szerjozsáról, a repülőről: megsebesült a gerincén, gipszkötésben mozdulatlanul fekszik, és most hazafelé szállítják.

Bár a hasamon még rajta volt a ragtapasz, futvást futottam a kórházból.

Rohantam a pályaudvarra — nem közlekednek a vonatok. Csak egy út vezet a fiamhoz — a tengeren át.

Éjjel vergődtem el a kikötőbe.

A borongós őszi időjárásban hét rossz van: felülről zuhog, alul pustul, középütt meg kavarog, pörög, csapkod a szél, tépi, cibálja, majd leveri az embert a lábáról.

A kikötőt elsötétítették. A tenger bömböl a mólón túl, a sötétben. A lámpák kéken pislákolnak, és a kék homályban emberek nyüzsögnek, mintha a tenger fenekéről sodorta volna fel őket a vihar.

A népből — akár a felhőből — viharban minden előtárul.

Az asszonyok búcsúznak a harcosoktól, énekelnek is, hallgatnak is, üvöltenek is.

A tengerészek öntöttvas-sorokban menetelnek, csak a sapkájuk szalagja repked.

Az egészségügyiek sebesülteket szállítanak hordágyakon. Kettesével előbukkannak az örvényből, szaporán tovasietnek, elmerülnek a feketeségben, de máris mások tűnnek fel a helyükön.

A járni tudó sebesültek libasorban haladnak át a tömegen — gipszbe rakott fehér karjukat fenyegetően eltartják törzsüktől.

Ekkor váratlanul felharsant mögöttem az a régi dal, amelyet valamikor az uram, a megboldogult Tyimofej Alekszejevics is énekelt katona korában:

A megtett utat senki sem
Veheti el tőlünk...

Hátranézek — és szemtől szemben látom őt. Micsoda mélységből tört fel, micsoda messzeségből szállt idáig a hangja?!

Mindenen átcsapott a dal. Riadó is, győzelmi ének is, hallatára csak úgy pezseg az egész kikötő a kék fényben, a vad tengeri szélben.

Befurakodtam abba a terembe, ahol a jegypénztárak voltak. Állok a sorban, szorongok az emberek között, a kezemben pedig rengeteg csomag: friss gyümölcs, aszalt gyümölcs, gyógybor, gyógyfüvekből főtt különleges méhsör.

Állok és folyton azon jár az eszem: ha fülhegyig a vízben úszom is, de elmegyek a fiamhoz. Hét fiút meg négy lányt neveltem fel, de nem volt az életemben fontosabb anyai pillanat, mint ez.

Voltak ugyan betegek a gyermekeim, de hát a gyermekeknek csak a teste szenved, a lelke még nem érett meg, és nem alakult ki a sorsa!

Szerjozsát azért nevezték el fecskének, mert olyan gyorsan és pontosan repült, mintha füstifecskének született volna. Most nemcsak a gerince sérült meg — az élete tört ketté.

Honnan vegyen erőt, kire támaszkodjék?

Megnősülni még nem ért rá. Társai a levegőben vannak. Az anyja is ott csavarog, ahol nem kellene...

Állok, állok a sorban, nem veszem észre, mi történik körülöttem, nem is érzem semmimet, folyton csak Szerjozsa élete jár a fejemben.

És valahogy mindig egy eset motoszkál az emlékezetemben. Egyszer pulykatojást hoztam a szomszédasszonytól. Az ötéves Szergunyka tojásokat gyűjtött.

Mi érdekeset látott abban a tojásban? Micsoda örömet remélt tőle? Először berekedt, aztán egészen elvesztette a hangját. Már nem szóval kérte, hanem csak a szemével!...

Nem sok kell egy kisgyermeknek a boldogsághoz! Egy pulykatojás is elég. És az eget verte volna öröme! De én nem adtam oda. Önző voltam.

Most bezzeg nemhogy egy pulykatojást, hanem

ősz fejemet is odaadnám egyetlen mosolyáért. De hát kinek kell az én fejem?

Csak állok ott, és szidom magam minden percért, amelyet nem tettem boldoggá a fiamnak.

És egyre az jár az eszemben: hét fiam között ő a legkülönb! Hát miért nem vettem ezt észre előbb?

Szerjozsa előtt ikreket szültem, két csenevész fiúcskát — azokat dajkálgattam; Szerjozsa után pedig megszültem várva várt első lányunkat, azzal bíbelődtem.

Jóformán észre se vettem, hogy pattant a világra közöttük Szergunya.

Hát most ott állok, és emlékezem: nem volt nekem talpraesettebb, alkalmazkodóbb, szelídebb gyermekem.

Fel kell seperni az udvart — ő az első a seprűvel. Fel kell ásni a veteményeskertet — ő az első az ásóval. Amikor felnőtt, beállt a repülők sorába — és a sorban ő volt az első: ő vezette a vezérgépet. A családban is, a tanulásban is, a repülésben is csakugyan ő vezetett, de olyan szerény volt, hogy alig lehetett észrevenni...

Én, az anyja is csak túl későn kaptam észbe.

Az ilyen szerencsétlen asszony, mint én, egész életében úgy érzi: az a legjobban tejelő tehén, amelyet széttépett a farkas!

Hej, ha már akkor meglett volna az az eszem, ami csak később jött meg!

Csakhogy most már nem tőlem függ a fiam boldogsága. Bárcsak tudnék segíteni rajta valamelyest a gondoskodásommal!

Csak eljussak hozzá! Óvom még a széltől is, megfúvom a helyét is.

Egyszer csak hátba lök valaki. Hátranézek. A szovhozelnökünk anyósa áll ott. Bő kabátja alatt olyasféle szerkezet van, mint egy toronydaru, olyan orral, mint egy nyíl. Úgy lóbálta, mint egy ormányt.

— Magát várom, várom és várom itt. Telefonon értesítettek a szovhozból. Vigyen el egy bőröndöt az unokahúgomnak! Nagyon értékes holmik vannak benne. De én teljesen megbízom a maga becsületességében.

Az unokahúga tavasszal utazott a mi vidékünkre vendégségbe, de ott is telelt.

Tele volt mind a két kezem. Megfognom se volt mivel a bőröndjét.

Erre kiürítette, aztán a kabátom alá dugott, és könyökön felül a karomra húzott két karperecet, és belebújtatott egy fókaprém bundába. Azon felül pedig körülbugyolált a szőnyeg mintájú sálammal.

Úgy állt rajtam ez a sok ruha, mint egy űrhajósöltözet. Csak az üveges sisak hiányzik, különben máris indulhatnék a világűrbe! A súlytalanság állapotában talán jó is lenne, de a földön bizony nehéz állni. Az az asszony meg egyre azt hajtogatta:

— Ez valódi, drága szilszkin bunda. Vigyázzon rá, az istenért! A becsületes emberek most mind a fronton vannak, a hátországban csupa tolvaj lézeng. És a hajókon esik a legtöbb lopás. Becsalogatják az embert a kajütbe, altatóport itatnak vele, és éjjel, amikor alszik, beledobják a tengerbe.

Én oda se figyeltem, alig tudtam lélegezni abban az űrhajósruhában, és szüntelenül Szerjozsára gondoltam.

Alighogy elment, körülöttem meglódult a nép,

és nagy lárma támadt. Hangszórón bejelentették, hogy hat hajó helyett csak egy indul, az is az utolsó lesz...

Az emberek mint az őrültek rohantak — ki erre, ki arra. Én is nekiiramodtam, de hát hova rohanjak?

Úgy összenyomtak, hogy csillagokat láttam. A tapasz levált a hasamról, és vérsavó szivárgott a sebből. Körbeforgott felettem a csillár. Mindjárt elesek, és agyontaposnak. Ez az ősz fejem magáért ugyan nem búsulna, de mi lesz Szerjozsával?!

Ha a tengeren nem jutok el a fiamhoz, gyalog megyek, négykézláb mászok el hozzá.

Tűrj, fejem, csontbilincsedben!

Odafurakodok az ajtóhoz, hát látom, egy távoli sarokból szüntelen bámul rám egy szempár. Néz, néz az az égő szempár, akkora, mint egy fél arc, az arc pedig csúnya, ványadt a beesett orcát meg sűrű sörte borítja.

Nem tudom, miféle ember. Sehogy se fér a fejembe, miért néz rám olyan merőn. Csak hív, hív engem a kitartó tekintet.

Én nem is gondolkoztam, hanem odafordultam, és feléje furakodtam. Mintha nem is a magam akaratából tettem volna.

Mindenki az ajtó felé tódult, én meg elfelé igyekeztem az ajtótól. Csomagjaim bele-beleakadtak az emberekbe. Úgy szidtak, mint a bokrot.

— Hova tolakszol, te vén keresztgerenda, hogy az ördög bújjon beléd!

De én — magam se tudom, miért — csak furakodok, teljes erőmből sietek a felé a nagy szempár felé.

Felüvöltött a sziréna. A lámpák fele kihunyt. Addig is eléggé sötét volt, de most már sötétkék

lepel vont be mindent. Énnekem csak az járt a fejemben: el ne veszítsem a sötétben azt a fekete szempárt.

Ekkor azt látom, hogy az is elmozdult a helyéből!

Az az ismeretlen ember nem fordítja el rólam a tekintetét, sőt énfelém igyekszik.

Az emberek sírnak, kapkodnak fűhöz-fához, a sziréna üvölt, mi meg merőn egymás szemébe nézve, lélegzetünket visszafojtva, szótlanul iparkodunk egymáshoz a tömegen át.

— Van egy fölösleges jegyem — mondja, mikor elvergődöm hozzá. — Gyorsan!

És máris szaladt a kijárat felé. Én meg utána kocogtam.

Ösztövér gebének még a farka is teher. Azt a félig befoldozott hasamat még csak tudnám cipelni, de hát itt van még ez az űrhajósruha meg a sok csomag is. Lihegve, nagy nehezen eljutottam a mólóig.

Olyan sötét van, hogy az orra hegyéig se lát az ember. Csak hallani lehet, ahogy zúg, bömböl mellettünk a kőnek vágódó, örvénylő fekete víz; arcunkba meg sós köd csapódik. Felmentünk a hajóra, amely úgy imbolygott, mint egy kis ladik.

A legalsó szinten, vaspadlón, keskeny folyosókon haladtunk. A gépek forróságot lehelnek, és rázzák a hajót. Eljutottunk egy félreeső sarokban levő piciny kajütig. Két ágy volt benne: az egyik keresztben, lent, a másik hosszában, fent.

Én csak lerogytam az alsóra, moccanni se bírtam. Forgott, hullámzott velem a világ: a betegség okozta-e, vagy a tenger dobált?

A zúgáson át egyszer csak hallom megmentőm hangját:

— Aludjék — mondja —, elindultunk!

Felugrott a felső ágyra, eloltotta a lámpát. Engem meg dobál ide-oda a hajó. A tapasz teljesen lecsúszott a hasamról. A fejem ég, a testem majd megfagy. Már magamra szedtem a sálamat is, a magam bundáját is, a másét is, de még mindig nem melegszenek át a vén csontjaim. Ráz a hideg, szédülök, hányingerem van. Ej, gondoltam, hát mit művelsz, tenger, halak birodalma?

A kórházból hoztam fájdalomcsillapítót. Lenyeltem, és mintha örvénybe merültem volna.

3

Éjfél tájban ébredtem fel.

A tenger kavarta-e össze gondolataimat, a bánat szállt-e a fejembe, vagy a betegség verte bilincsbe az agyamat — csak nézek körül, és nem értek semmit.

Halványan ég a sötétkék lámpa. Körülöttem barnított vasszínű a fal. A mennyezet alatt egy petáknyi kis kazamataablak. A karperecek lecsúsztak, a csontomon fityegnek, égnek, csillognak a kékségben, kacsingatnak tündöklő köveikkel. A drága bunda az arcomhoz simul, és finom, de idegen szagot áraszt. Himbálózik alattam az ágy. A seb úgy ég a hasamon, mint a tűz, kezem-lábam mintha nem is az enyém volna.

Én magam is olyan idegen lettem magamnak. Szinte már eszméletemet vesztettem.

Hogy kerültem én ide? Miért vagyok csupa prém meg arany? És ki bámul rám a felső padról?!

Onnan meg egy kopaszra nyírt fegyencfej csüng lefelé. A borostás arc beesett, a pofacsont kiáll. A pofacsont felett a szénfekete szempár úgy jár,

mint az órainga: most a bundára néz, most rám... Most a bundára, most rám...

Eszembe jutott, hogy ez az ember hozott ide, és minden olyan furcsának, félelmetesnek rémlett.

A padló hullámzott alattam, a tenger bömbölt, a szél még jobban süvöltött, mint addig. Mit csapkod? Kinek az életét átkozza? Szinte hallom, hogy azt hajtogatja: „Nem jutsz el Szerjozsához, öregasszony... Elpusztulsz."

Csak akkor üt szeget a fejembe, hogy miért éppen engem választott ki ezer közül ez a sötét ember!

Ha fiatal meg takaros volnék, érthető lenne: megtetszettem neki. Ha egymás mellett állunk, beszédbe elegyedtünk volna, akkor is érthető lenne: megsajnált.

De hát szó se volt efféléről! Hát akkor miért éppen engem hívott a tömegből? Mi van énbennem, ami mindenkitől megkülönböztet?

Ahogy töprengtem, megmozdultam, lecsúszott rólam a bunda, és úgy csillogott, ragyogott, mint egy eleven állat szőre. Ekkor megvilágosodott az agyam: a bunda! A bundám különböztetett meg mindenkitől!

Ilyen bunda nem volt még egy az egész hajóállomáson...

Ha pedig a bundára vetett szemet, akkor... tolvaj.

Ekkor hirtelen eszembe jutott minden: éles tolvajtekintete is, az is, hogy ez a kajüt sötét, vasból van, félreeső sarokban — akárhogy kiabálhat az ember, nem hallja meg senki! Az is gyanús, hogy mindent csendben, szinte titokban csinált. Nemhiába mondják, hogy a csendes örvény a legveszedelmesebb, meg az a kutya, amelyik nem ugat.

Egy kissé felnyitottam a szememet, és a szemhéjam alól rápillantottam. Ő meg rákönyökölt a párnájára, tenyerébe támasztotta fejét, azzal a nagy szemével pedig megint hol rám pillantott, hol a bundára... Most rám, most a bundára...

Arca keskeny, sötét, rég nem borotvált tüskés sörte borítja. Virtigli zsebmetsző! Behunytam a szemem. Felülről meg recsegő hangot hallottam.

— Alszik?

Ellenőrzött.

— Nem — feleltem.

— Adjak talán egy kis altatót?

Ez az! Még a szavak is megegyeznek...

Hajdanában több szerszámmal jártak a rablók a folyóhoz: a ruhájuk ujjában láncos buzogány, a csizmájuk szárában kés. A mostaniak csalafintább szert használnak: altatóport. Beadják, aztán a tengerbe dobják az embert. Márpedig aki a tengerbe esik — annak örökre vége.

— Nem — mondom —, egyáltalán nem kérek az altatóporodból, kedvesem.

— Vegye be! — mondta félig fenyegetőn, félig rábeszélőn. — Jobban lesz!

És úgy nézett rám onnan felülről, mint farkas a borjúra.

„Ej, a bunda az én vesztem" — gondoltam.

Veszedelmes a tűz meg a víz, de még veszedelmesebb a gonosz ember. A falhoz lapultam, és behunytam a szemem, mintha aludnék.

Egy picikét felnyitottam az egyik szememet, lopva felfelé pillantottam — hát néz az az ember, néz engem szakadatlanul. Majd elnyeli a szemével a bundát meg a karpereceket.

Megint behunyom a szemem. A szél egészen nekidurálta magát a tengeren.

Süvölt és fúj — mi lesz ebből?!

Az imbolygástól szédültem, a sebtől meg a melegtől csak úgy égett az egész testem. Olyan roszszul éreztem magam, hogy azt se bántam volna, ha meghalok.

A halál óráját úgyse kerüli el senki!

De mi lesz Szerjozsával énnélkülem?

Talán megmagyarázzam ennek a zsebmetszőnek kereken: a más kárán ugyan nem tollasodsz meg?! A más aranya nem válik javadra, abból nem lesz hasznod! De ha már megszoktad, hogy arass ott, ahol nem vetettél, vegyél onnan, ahová nem tettél, akkor végy el mindent, csak eressz el engem elevenen! Nem magamért, hanem a fiamért. Ki segít most rajta, ha nem az édesanyja?!

Ahogy így fekszem, válogatok a szavakban, mint juhász a pergőben.

Hallgatni arany, beszélni ezüst!

Felnyitom a szemem, hát látom: olyan merőn, olyan gyűlölettel néz rám, hogy én egyszerre elfelejtettem az egész előre elkészített mondókámat. Csak annyit tudtam kinyögni:

— Nem tolvaj vagy te, kedvesem?

Felkönyökölt, kinyújtotta a nyakát. Nézett, nézett rám, aztán... köpött egyet!

Gondolkozott egy darabig, mintha mondani akarna valamit. De nem mondott semmit, hanem megint köpött egyet.

Ahogy kiköpdöste magát, hátat fordított és elcsendesedett.

Én pedig moccanni se mertem, félig szégyelletemben, félig félelmemben. Csak azzal nyugtatgattam magam: akármilyen félelmetes is az éjszaka, egyszer csak megvirrad.

Feküdtem, feküdtem ott tovább, aztán elaludtam.

Felébredtem. Odakint már megvirradt. Lecsendesedett a tenger. Halványan izzó arany szegélyezi fölötte a felhőket. Korántsem szép az idő, de még sincs éjszaka!

Világos nappal van, ha nem is valami fényes.

Nézek magam elé: a fal — fal. Az ablak — ablak. Nekibátorodtam, felemeltem a fejem. Az ajtónál ott áll az ember — egészen rendes ember!

Megborotválkozott, megmosakodott, gondosan szorosra húzta a derékszíját, most ölti fel a köpenyét. A borostával az egész feketeség eltűnt az arcáról. Arca vékony, sápadt, tekintete kemény. Nyoma sincs a rablóábrázatnak, a tolvajtekintetnek... A szája vértelen, olyan keskeny, mint egy vágás. Sebesült vagy beteg volt ez az ember?

Felültem. Nem mertem ránézni.

— ...Csapd le a fejem...

Nem válaszolt.

Megsértődött, hogy az irántam való jóságáért tolvajnak neveztem.

Ha kilövöd a golyót, nem tudod megfogni, ha kimondod a szót, nem szívhatod vissza!

Én majdnem sírva fakadtam.

— Bocsáss meg nekem, vén bolondnak. Sehogy se fért a fejembe, miért éppen engem választottál ki ezer közül. Azt hittem, a bunda miatt.

Szorosabbra húzta a derékszíját, elindult, az ajtóban visszafordult, és haragosan elnevette magát:

— Miért téged választottalak? Azért, mert bolond vagyok. Szomorú voltam... Úgy éreztem ott... a kikötőben... hogy az anyám szeméből folyt úgy a könny, amikor elbúcsúzott tőlem... Agyonlőtték a fasiszták... Ő jutott eszembe, ami-

kor rád néztem, néném! A bundádat meg az aranyaidat csak a kajütben vettem észre. Egész éjjel néztem és csodálkoztam. Mindjárt látni való, hogy nem terád szabták. Úgy látszik, kinek a háború jut, kinek a nyerészkedés. Ez a retyerutya mindjárt elárulja azt a feketéző lelkedet... De az arcod csalóka! Az arcodat látva, nem is gyanítaná az ember, hogy ilyen disznóságokkal foglalkozol. És ilyen gyalázatos szavakat se várna tőled.

Harmadszor is köpött egyet, aztán elment. Nem is tudtam megmagyarázni neki semmit.

Kerestem aztán az egész hajón.

Kerestem, de nem találtam.

*

Miért éppen ezzel az esettel kezdem a történeteimet?

Mert akkor, ott, a hajóállomáson a fiúi szomorúság meg az anyai bánat szó nélkül, messziről is megismerte egymást.

Ott a tömegben, a tolongásban, a riadalomban némán is megértette egymást a fiúi meg az anyai szív, és sietve iparkodtak, furakodtak egymáshoz.

A rövidhullám meg az ultrarövid hullám, a rádió-összeköttetés a világűrrel — ez nagy csuda, az ész diadala.

Ott ugyan nem a világűrben voltunk, hanem csak egy hajóállomáson, tolongó tömegben, de azért ez is csuda volt!

Ha bízom benne, akkor a hét fiamon kívül van egy véletlen adta nyolcadik fiam is, a gyermekeimnek meg egy véletlen adta nyolcadik fiútestvérük.

Én pedig, nyavalyás kis vénasszony, bakot lőttem. Az az ember úgy bánt velem, mint fiú az any-

jával, én pedig azt kérdeztem tőle: „Nem tolvaj vagy te?"

Lám, lám, csak köpködtünk egymásra, aztán egyikünk ment jobbra, a másikunk balra.

Csak egy pillanatra ment el az eszem, de soha életemben nem vezekelhetem le ezt az ostobaságot.

*

Talán el is hallgathattam volna ezt a vénasszonyos baklövésemet.

Csakhogy az én történeteim nem mesék. Élő ember nincsen hiba nélkül, a meztelen igazság bizony keserű.

Nem akarom megédesíteni!

Ami édes vagy édeskés, az megromlik, megrothad, a sótól meg a borstól pedig tartós lesz az étel, ha csípős is egy kicsit.

Szántszándékkal kezdtem hát történeteimet ezzel az átkozott melléfogásommal.

Kit vettem példának? Már megettem a kenyerem javát, rég benőtt a fejem lágya, tudom hát, hogy a disznó sose látja az eget!

Ha pedig hébe-hóba mégis az égre pillant, akkor az eget is fertőnek nézi.

A kishitűek, a hályogos szeműek, a csüggetegek nem tudják felismerni a csudát.

Márpedig ha valaki nem veszi észre a csudát, annak nem is akad a kezébe, annak az élete is szegényesen, siváran, szívbéli köszöntések nélkül, bíborvirág nélkül telik el; az olyan — fiatalkorában nem fiatal, öregkorában — nem öreg; amíg él — nem ember, ha meghal — nem igazi halott.

I

Nincs olyan meredek hegy, amelyet ne lehetne megmászni, nincs olyan súlyos baj, ami el ne múlna.

Felápoltam Szergunyát — és mintha gödörből ugrottam volna ki: nézem-nézem a földet, és örömömben mintha először látnám.

A tavasz mindig reményt kelt, de ezerkilencszáznegyvennégy tavasza fordulópont volt, győzelmet hozott.

Szerjozsát kinevezték egy repülőtér parancsnokává, de én nem mertem elhagyni, nem tágítottam mellőle.

Öt napja szabadult fel a kisváros a német megszállás alól. Ahogy berendezkedtem az új lakásban, az ajtóban megjelenik három fióka, a szomszédasszony gyermekei, hadiárvák.

Kettő egészen fészeklakó, szőr helyett még pihe van rajtuk. De a harmadik már próbálgatja a szárnyát — tizenkét éves fiú. Vézna, a nyaka vékony, mint a cérna, a feje óriási, alig bírja a nyaka, így hát előrehajlik, szétálló füle pedig szinte átlátszó.

Mit ad isten — csap egyet-kettőt a fülével, mint valami szárnnyal, és felröppen az égbe. Az ilyentől kitelik!

Egy moszkvai repülőtéren mutatott nekem Szerjozsa egy helikoptert. Vékony a farka, elöl olyan a fülke, mint egy nagy hólyag, akár az ebihal feje, a légcsavarja pedig még annál is nagyobb — pontosan olyan az a gép, mint ez a fiúcska.

Elnevettem magam, és azt kérdeztem:

— Hogy hívnak téged, te Helikopter-fülű?!

Nem viszonozza a mosolyomat. A teljes nevét mondja:

— Patyelej Usztyuzsinnak. Apámat is ugyanígy hívták.

Maradt egy fél kiló kenyerem. Mind a hárman megbabonázva bámulták. Három darabra szeltem.

— Mikor jön haza édesanyátok?

— Reggelig dolgozik.

— No, hál' istennek, akkor ma én se maradok semmi nélkül: ha kenyerem nincs is, gyermekeim vannak! Egyetek! Mit csináltatok itt a fasiszták alatt?

— Éjjel tavalyi krumplit ástunk. Nappal meg elbújtunk, és *Az acélt megedzik*et olvastuk.

Keményen, mégis furcsán beszél, mintegy félálomban. Szemét értetlenül tágra meresztve néz, mint egy vénember, vagy mint a bolond Ivanuska.

— Ebben a házban laktatok az egész háború alatt?

— Mi a ház alatt laktunk... a pincében... Meg a ház felett is laktunk... a padláson.

Hozzáfogtam, hogy befűtsek a kemencébe, ő meg igyekezett elvinni a két kislányt.

— Miért viszed el őket, Pantyelej Usztyuzsin? — kérdeztem tőle.

— Félnek.

— Hát nem látták még, hogyan ég a fa?

— Mi a múlt héten azt láttuk, hogyan égnek az emberek.

„Jaj, te sok mindent megért kis kölyök, te hadiárva! — gondoltam. — Hát mi lesz tebelőled?"

Elmentünk a boltba, hogy beváltsuk a jegyeinket. Kaptunk egy csomó cigarettát, kenyér helyett meg egy kis korpás lisztet — a pékek még nem dolgoztak.

— Ez is jó — mondtam. — „Dercés kenyér is eledel, kendering is gúnya!" Hajdanában bölcsen beszéltek az emberek.

Megyünk, megyünk, beszélgetünk erről-arról, a nap meg szívderítően süt. Közeleg március, már a küszöbön áll. Dől a víz a halmokról, a hal meg a hegyről! Majd szétveri farkával a hálót a csuka, felkél a medve, jön már a gólya, kint kárálnak a tyúkok az utcán. Nemsokára kiszállnak a köpüből a méhek is.

Árnyékban még deresek a bokrok, de a napos oldalon már cseppet eresztenek. Minden csöpög, zeng, ragyog, csupa gyémántfüzér a levegő. Minden olyan hívogató és olyan ismerős nekem — ötvennyolcadik tavaszomat várom most. Nem csekélység az!

Ismerős földön járok, mégis alig ismerek rá erre a földre. Mintha fonákjára fordult volna a világ.

A házak fala, teteje eltűnt, a belső berendezésük meg — az ágyak, az asztalok, a székek — mind, mind láthatók.

A mennyezetek vasgerendái csóvává csavarodtak, mintha rongyból volnának, az asztalokon meg épen ragyognak a poharak.

A fák holtak, mind csupa gallytalan, üszkös, csupasz törzs; nincs minek mozognia a szélben. Az utcán mindenütt összekunkorodott, összetekeredett vas remeg, zörög, és mintha élne, bele-belekapaszkodik a szoknyám aljába.

A járókelők is érthetetlenül viselkednek: az öregek úgy dünnyögnek, mosolyognak, mint a kicsinyek, a gyermekek pedig homlokukat összeráncolva hallgatnak és úgy néznek, mint az öregek.

S mindezek fölött ott zengenek a tavaszi csöppek.

Dal is megüti a fülemet, olyan, amilyet soha életemben nem hallottam. Nem is az a lényeges, hogy idegen nyelven énekelnek, hanem maga a dallam idegenebb az idegennél.

Kimérten, zavarosan, komoran, egyhangúan, mint egyik kődarab a másik után, gördülnek egymás után a szavak. Mintha saját temetésükön énekelnének gyászdalt ezek az emberek, mintha a maguk akaratából a saját koporsójukba vernék egyik szöget a másik után... És az a legszörnyűbb, hogy nincs abban az énekben emberi szomorúság.

Mintha azok, akik sírba szállnak, maguk is utálnák magukat, mintha olyan gyalázatos életet éltek volna, hogy haláluk óráján nem kellene sajnálniuk semmit...

Kimérten, egyhangúan... egyik szó a másik után, egyik szög a másik után... szög, szög után...

Félig agyonvert, petyhüdt, fekete kígyóként fogoly SS-ek hosszú sora kúszik ki a sarok mögül a fehér hóra. Ezek már nem katonák, hanem csak horda, csürhe. Leülnek egy-egy téglára, várják, hogy elszállítsák őket. A járókelők meg-megnézik őket.

Ekkor, szinte egyenesen a tavaszi kékségből, megjelenik egy repülőkapitányunk. Fiatal ember, égszínkék paroli van a ruháján, a sapkáján meg ezüst. Rá akart gyújtani az autója mellett. Amikor meglátta a foglyokat, odaadta nekik a cigarettáját mind, aztán elhajtott.

A járókelők elmondták a véleményüket. Természetesen én is közbeszóltam:

— De jó ember! Ezeket tűzzel kellene megégetni, karddal összekaszabolni, lófarokkal szétsöpörni a poraikat, ő meg cigarettát ad nekik.

— Miért ne adna? Most már?! — vetették ellenem.

Én ugyan lobbanékony vagyok, de hamar le is csillapodok.

— Hát igaz is — mondom —, nem légyre vadászik a sas.

Látom, hogy izeg-mozog az én sokat tapasztalt kis kölyköm.

Előveszi zsebéből a cigarettát, kézen fogja húgocskáit, és indul a három, két lábon járó gyengeség, hogy megajándékozza a foglyokat.

Egy fogoly a többiektől külön, egy üszkös téglahalmon ül. Egyenruhája elüt a többiekétől. Orcája petyhüdt, a bőre falfehér. Orra horgas, mint a héjáé, ujjai vékonyak. Mindenén látszik, hogy elkényeztetett fajta: kakastejen meg marcipánon nőtt fel. Ül, ül mozdulatlanul, csak a hasa remeg, mint mocsár a hó alatt. Vizenyős tekintete valahol a föld és az ég között fúródik a semmibe.

*

Nézz körül, te here, nézd a mi veszendő földünket! Te vagy az oka, hogy bánattal van bevetve, könynyekkel van megöntözve! Ne fordítsd el róla a szemed — nézzed!

Nem nézi.

Nézz az égre, te here! Kérj halált az égtől! Ha rádöbbensz, mit tettél, rögtön meghalsz, még ha

egy szemernyi szégyen sincs is a lelkedben! Ne fordítsd el a szemedet, nézz az égre!

Nem néz az égre sem.

Nem néz a földre, sem az égre; a föld és az ég közé bámul a gubójával.

*

Mialatt így némán beszéltem hozzá, az én egyik fészeklakóm, az egyik toprongyos kislány hipphopp, ott termett mellette! Piszkos kis tenyerén odanyújtott egy szál cigarettát. A fogoly hátrahőkölt, akár az ördög a tömjénfüst elől, és olyan szemmel nézett rá, hogy a kislány megdermedt.

— Ez az! Ez volt! Ez volt! — kiáltott reszketve.

Körülöttük nagy izgalom támadt.

...Megismerte azt, aki felgyújtotta a házakat.

Vannak katonák, akik csak parancsot teljesítenek, de ez tőrőlmetszett fasiszta...

A fasiszta gubójából könny szivárgott. Kinyitotta a száját, elkapta ajkával a szeme vizét, aztán zokogásra fakadt, mint egy kisgyermek.

Majd ismét megindult a beszélgetés:

— Nem lehet egészen hóhér, ha sír!

— Ha nem hóhér, hát bakó!

— Üssétek, ne cirógassátok... Lám csak, milyen jóságosak lettetek!...

És ekkor — nesze neked! Védelmére kél az én nagyfülűm, és azt mondja:

— A győztesek nem bosszúállók...

Fejecskéjét felveti, füle meg bíborpiros, mint a hajnal.

— Ej, te Helikopter-fülű! — mondom. — Ej, te „győztes"!...

*

Az olvadásos úton, egy üszkös téglacsomónál összehozta a sors a megtermett, elkényeztetett herét a satnya fiókával.

A here sír, a kis satnya pedig megbocsátja a bűneit...

Hát nem csuda ez?!

*

Ki vagy, te hadiárva, te Helikopter-fülű, te „győztes"? Hány évig vándoroltál padlásról padlásra, pincéből pincébe, apád nevével meg egy könyvvel?! Bánat volt a kenyered! Hát akkor honnan van benned erő, hogy ajándékot adj, csillapítsd a haragvókat, kegyelmezz a bűnösöknek? Mi lesz belőled?

*

És ki vagy te, te pityergő here? Egészen hóhér, vagy nem egészen?

Legalább a könnyed emberi?

3

Én ilyen rejtvényeken töröm a fejem, a kislány sír, a bátyja meg csillapítgatja:

— Ne sírj. Menjünk, nézzük meg, hogy táncolnak a farkasok.

Azt hittem, csak valami mesére céloz, hogy vigasztalja a húgát.

Megyünk tovább. Körülöttünk cseng-zeng minden, mögöttünk meg ezt az egyhangú, zavaros gyászéneket fújják.

Odaértünk a pályaudvarhoz. Teljesen kettévág-

ták, mint a kenyeret a késsel, az emberek meg ide-oda szaladgáltak benne, vagy írógépen kopogtak, vagy tárcsáztak. A napsütötte részen egyenest az irodai asztalokra hullnak a letöredező jégcsapok.

Befordultunk egy sarkon, és egy kertben mentünk tovább. Egy bokrokkal benőtt vízmosáshoz vezetnek az én fiókáim. Ahogy megkerültem a bokrokat, hátrahőköltem: egy farkascsorda rohant felénk!

...Örömükben remegve, felugrálva, egész hátukkal törleszkedve, hízelegnek, ágaskodnak a megtermett, egérszürke, ordas farkasok...

Öt ketrec áll a bokrok közt, egy korlát mögött. Ahogy az ember a tavaszi ragyogásból bemegy az árnyékba, a gallyak között nem veszi észre azonnal a vasrácsot.

Ágaskodnak a farkasok, felemelik nagy karmú mancsukat, rázzák nagy fejüket, nyájasan csaholva hívogatják az embert. A legjobb kutya sem rohan így a gazdája felé.

És minél közelebb érünk, annál buzgóbban táncolnak a farkasok.

Egy ösztövér, vedlő kölyök hol hanyatt veti magát, hol felpattan egészen a mennyezetig, hol kidugja a rácson a mancsát, amely jóval nagyobb, mint egy kölyökkutyáé.

Egy fiatal tavalyi farkas úgy dobol első lábaival, mint egy dobos.

Mögöttük egy nagy, öreg farkas futkos vagy ágaskodik. Akkora, mint egy borjú, a vénségtől kifakult, már nem ordas, hanem vörhenyessárga az oldala, a hátán pedig sötét csík húzódik. Hátsó lábaira áll, és ide-oda ingatja nagy fejét.

És mindnek nyitva van a szája, fehér fogukat

meg ki-kivillantják, de nem herregve, nem acsarkodva.

...Meghatottan, örömmel, kérőn, remegve mosolyognak ránk a tátott szájú, fehér fogú farkasok...

A ketrecek mellett egy kis öregember ült egy padon.

— Hát ez meg mi a csuda?! Cirkuszi állatok ezek, vagy mi?

— Miért volnának cirkusziak? Közönséges farkasok... Az állatkertből maradtak itt.

— És ki tanította meg a farkasokat, hogy hízelegjenek, táncoljanak?

— Bizonyára maguktól tanulták meg.

— És mi tanította meg őket ilyen csodálatosan?!

— Az éhség meg a vasrács...

Ahogy elbeszélgettünk a kis öreggel, minden világossá vált előttem.

A farkastanyán nincs ugyan kész eledel, de nincs vasrács sem, hanem szabadság a fogaknak: azt támad meg és tép szét a farkas, amit akar!

Az állatkertben vas veszi körül, nincs szabadság a fogainak, de van kész eledel: adnak, csak ki kell várni.

De egy elhagyott állatkertben nincs se szabadság, se eledel. Csak éhség van meg vasrács! És ezeket nem lehet legyőzni se foggal, se várakozással...

Csakis hízelgéssel meg tánccal lehet megkeresni a cupákot.

Az állomáson levő német étteremből a mulatság kedvéért csontokat hordtak a farkasoknak.

Eleinte morogva rohantak oda az ordasok. De amelyik herregett, az nem kapott csontot, az meg-

dögölhetett éhen. Ám a szelídebbje, amelyik szórakoztatóbban viselkedett, annak jutott cupák, az nem fordult fel, megmaradt.

Még el sem múlt a tél, kutyává szelídültek. Megtanulták a farkukat csóválni, kedvesen vigyorogni a pofájukkal, a hátsó lábaikon járni és felugrani a mennyezetig. Magánúton megtanultak mindenféle hízelkedő táncot, mégpedig gyorstalpaló módszerrel.

Az éhség meg a vas egy hónap alatt megtanította őket arra, amire száz év alatt sem tanította volna meg a két Durov.

4

Attól fogva el-eljártam a gyermekekkel a farkasokhoz. Összeszedtünk egy csomó csontot a vasúti vendéglőben, és mentünk megnézni a farkasok táncát.

Egyszer, ahogy ott ülök a kis padon, látom, a Helikopter-fülű odaáll közvetlenül a ketrechez.

Mindig a korlát mögül dobáltuk a csontokat a farkasoknak, ő meg most egyszeriben bizalomra gerjedt a farkasok iránt. Előrenyújtotta a kezét, feléje meg kidugta pofáját a rács közül egy fiatal egérszürke nőstény.

Én majd elájultam félelmemben. Mit tegyek? Odaszaladjak? Nem érek oda. Rákiáltsak? Makacs fiú. Csak még jobban igyekszik megtenni, amit kigondolt! Rákiáltással nem lehet megakadályozni, a farkast meg csak felbőszítem. Így hát csak nézem lélegzet-visszafojtva. Egyre közelebb és közelebb tarta a tenyerét.

A farkas a padlóra lapult a hasával, és úgy feküdt mozdulatlanul. A pofája ott feketéllett a rács kö-

zött. Hopp. Megvillant a foga — elkapta a csontot. Én fellélegeztem, a farkas meg otthagyta a csontot, és megint a rácshoz pattant.

És vér csordult a hóra, vér, vér!

Úgy látszik, észbe kapott: a cupák csak lerágott csont, itt meg, közvetlenül a pofája mellett, eleven hús van, nem holmi csont.

Hanyatt-homlok odarohantam, és kirángattam a nagyfülűt a korlát közül. Nem szól semmit, türtőzteti magát, tisztában van azzal, hogy ő a hibás. A kezéről, a középső ujjáról mintha levágtak volna egy ízületet.

A farkas behúzódott a sarokba, ott feküdt mozdulatlanul, csak a szőr áll felfelé a marján, meg a szeme lett ólmos, mintha homályos hártya vonta volna be.

Elvittem a kisfiút az orvoshoz. Hazafelé menet úgy szidtam, mint a bokrot.

— Megszelídült a farkas, de látod, hogy a foga a régi maradt! Hát mi jutott eszedbe, te esztelen nagyfülű?!

— Azt akartam, amit Durov. Anyám mesélte...

— Nem Durov vagy te, hanem bolond Ivanuska vagy Hűbele Balázs.

— Ki az a hóbelebalázs?

— Az okos ember jól kiszámítva céloz, mielőtt lő, Hűbele Balázs pedig erre a három cölöpre támaszkodik: hátha, talán, valahogy.

— Énnekem célom volt azzal a farkassal, és számítgattam is mindennap: egy-egy centivel közelebb. Így hát megvolt a célzás is, a számítás is.

— Vigyázz — mondtam —, ha ilyen pontos lövő vagy, az üres levegőt találod el a kopejka helyett!

Bosszúságomban rákoppintottam a homlokára.

Csak a fülét mozgatta.

— Miért bántasz?

— Ne légy ilyen mamlasz, légy óvatosabb! Kuruzsolt ló, megbékélt ellenség, kövér farkas: veszedelmes... Nem lehet azokban megbízni sosem.

Rám nézett, és megcsóválta a fejét.

— Nincs igazad.

Bosszúságomban még erősebben rákoppintottam.

— Ej, te farkas-csemete! Még neki áll feljebb, még ő vitatkozik! Hát járj ujj nélkül egész életedben, ha ilyen makacs és ostoba vagy, te Helikopter-fülű, te Hűbele Balázs!

5

Nemsokára elutaztam. Sok év eltelt. Sok örömben és bánatban volt részem, sok csudát láttam, de azt a farkastáncot sose felejtettem el. Valahányszor hazug kedveskedést látok, vagy hamisan csengő hízelkedő szavakat olvasok az újságban — mindjárt eszembe jut.

Az is előfordul, hogy nyugtalan álmomban megjelenik előttem a kettévágott állomás, a csepegő hólé, a távolban az ellenség egyhangú éneke, amelynek kíséretében mintha tulajdon koporsójukba vernének szöget a bűnösök.

És e gyászdal, meg a tavaszi cseppek csengése közepette farkasvigyorral táncol, ugrál körbekörbe vagy libasorban a sok megtermett, nagy agyarú, egérszürke farkas.

Táncolnak az ordasok...

*

Még többet gondoltam arra a kisfiúra, aki a pincében rostokolva sokat gondolkozott, olvasott és búsult, amikor pedig kimászott a pincéből, a farkas szájába dugta jótevő kezét.

...Valahogy vigaszomat leltem, én bolond, abban a bolond Ivanuskában... Ha baj ért, ha rossz emberbe botlottam — mindig ő jutott eszembe, és azt gondoltam: az orosz bolond Ivanuska csak legyőzött minden ravaszt, ha nem is egy csapásra. És nem is bolond ő. Okos, de nem okoskodik, erős, de nem virtuskodik. Nem holmi szájhősködésre pazarolja, hanem igaz ügynek szenteli eszét és erejét.

Szerettem volna tudni valamit a bolond Ivanuskáról, a „farkascsemegéről". Kinyomoztam a címét, és levelet írtam neki. Válaszul táviratot kaptam: „Huszadikán gőzhajóval érkezem. Jöjjön a kikötőbe, hogy találkozzunk. Helikopter-fülű."

A kikötőben fogadott. Most is vékonydongájú, a haja meggöndörödött, a homloka óriási, a füle ugyan kisebb lett, de átlátszó rózsaszínű. Bevezetett a kajütjébe, és elmondta: most végzi az állattanszakot, és gyakorlatra utazik egy expedícióval.

— Emlékszel a farkastáncra meg arra, hogy vitatkoztál velem, te tökfejű?

Nem felelt, hanem halkan füttyentett egyet.

Az asztal alól előjött egy farkaskutya. Látom, hogy nagyon is keményen koppan a mancsa a padlón, a gerince hegyes, a marja hatalmas, a feje nagyobb, mint a kutyáé, a farka meg akár a bot.

— Farkas?! — Szitkozódva félrehúzódtam félelemben. — Jaj, te farkascsemege, te Hűbele Balázs, te Helikopter-fülű! Úgy látszik, kevés volt neked egy ujj! Nem leszel óvatos, nem okosodol meg addig, amíg mind a tízet le nem harapják!

Elmosolyodott, a farkas szájába dugta a kezét, és ott babrált ujjaival a farkas fogai közt. Nekem a szívem is megdermedt a félelemtől meg a reménytől.

— Kedves fiam... — mondtam —, hát csakugyan szépszerével érted el? Csakugyan minden vas nélkül?

Helikopter-fülű szomorkásan elmosolyodott.

— Nem akarok hazudni...

Kivette zsebéből a bal kezét. A fél tenyere hiányzott, az a fele pedig, ami megmaradt, csupa sebhely volt. Ezzel a kezével felnyitotta a bőröndöt — szájkosár, szöges nyakörv, takaros kékre futtatott revolver volt benne. Vas vas hátán.

— Kéznél tartom — mondta.

Búcsút mondjak-e a reményemnek, annak a bolond Ivanuskának, akiben annyi éven át vigaszát lelte a szívem?

Nem.

Hadd legyen csak kéznél az az edzett, vésett, kékre futtatott acél! Hadd legyen, de nem akármilyen kéznél! Csakis olyannál, amelyik már kárát vallotta a jóakaratának.

Ilyen kéz alatt a tűz is óvatos, a golyó is jámbor, a vas is megbízható. Hadd legyen csak e jó kéznél az a megbízható vas.

És hadd táncoljanak e kéz körül az ordas farkasok.

Táncolnak egy farkaséleten át, táncolnak két farkaséleten át, a harmadik életükben talán majd csak eltáncolnak az emberi lélek küszöbéig!...

I

Hét fiút szültem, nyolcadiknak meg a várva várt leányt — Agrafenát, a mosolygós Granyuskát, az aranyhajút.

Egyszer azt mondja Tyimosa, a férjem:

— Legalább mondd el, anyja, hogyan sír!

Hát én bizony egyszer se hallottam sírni!

Egyetlenegy gyermekemmel se foglalkoztam annyit, mint ővele.

Emlékszem rá, első tavaszán elbújtam a kert legtávolibb zugába. A nyírfákon éppen csak ütközött a levél, az almafák virágba borultak. Halk, fehér szirmok hullnak, köröznek a kislány fölött. Mintha pillangók csapongnának fölötte. Ő feléjük nyúl és gügyög nekik. Körös-körül csend és kékség.

Valahol a kert túlsó végében bogár repül — még az is ide hallik.

Én is csendben maradok, és — az égtől-e, a földtől-e — hangtalanul azt az egyet kérem: ne zizzenjen fölötte a levél sem, és álljon meg az idő!...

Ne érje soha irigy pillantás, ne halljon soha óvatlan, fölösleges szavakat...

És szállnak fölöttünk az órák, napsugarak alakjában nesztelenül lépkednek a füvön.

Odajön Tyimosa, megáll.

— Milyen csodálatos kisgyermek ez! — mondja halkan. Én meg félek, hogy elriasztja a boldogságot.

— Pszt... Hallgass, apja...

Megesett: zivataros júliusi éjszakán izzó fehér villám lobbant az égen. A fiúkat betakartam, a kis-

lányt meg átcipeltem a magam ágyába, föléje hajoltam, és könyörögtem valakihez:

— Nyelje el a villámokat a sötétség!... Oszolj szét, zivatar, csendes fellegekké!...

Miért éppen őmiatta reszkettem a legjobban valamennyi gyermekem közül?

Miért kértem számára vihartalan csendet a sorstól?

Vagy az anya szíve megérzi a jövőt?

*

Reszketni reszkettem érte, de nem kényeztettem el. Már ötéves korában leültettem, hogy stoppolja meg az egész fiúhad zokniját.

— Nekünk, a két legidősebb nőnek, látod, egész csapatra kell dolgoznunk.

Munkában és szeretetben nőtt fel, otthon anyja jobb keze lett, az iskolában meg a legfőbb hangadó. Miután egy kulák puska kioltotta Tyimosám életét, az egész fészekaljával átköltöztem egy bányásztelepre Matvejhoz, a legidősebb fiamhoz, aki vájár volt. Granya ott is kivált a többiek közül eszével, jellemével, szépségével.

Rajta kívül még három lányunk volt, azoknak barátnői, a fiúknak meg a szerelmei — egész virágfüzér a házban szép fiatal lányokból.

De ha belépett az én Agrafenám — csak ő volt a hattyú, a többi mind szürke kacsa!

Ha külön-külön vizsgálja az ember — arca kissé sötét, a járomcsontja széles, a szeme keskeny, és nincs is benne semmi különösebb szépség. De az egész termete, az egész tartása olyan, hogy nem győz gyönyörködni benne az ember. A szeme ugyan keskeny és mélyen benn ül, de a tekintete

sugaras, sötétkék. Az arca barna, de sima haja világossárga, mint a méz. Homloka derült, széles és aranyszőke szemöldöke szabadon ível szét rajta.

Ha borús napon belépett a szobába, körös-körül minden megvilágosodott — aranysugár vetődött a homlokára, belefonódott a hajába, a szemöldökébe, a pillájába, majd szelíden meglapult benne.

Könnyed is, erős is, gömbölyded is, hosszúkás is, akár a csónak a hullámokon.

Amikor egyszer jött Moszkvából egy zeneszerző, és meglátta a járását, kiszállt az autóból, és utána szaladt.

Mivel nagyon is őszinte természete volt, nem irigykedtek rá a szépsége miatt, és nem is pletykáltak róla. Alig múlt el tizenöt éves, máris szaladt hozzánk hol egyik, hol másik szomszédasszony:

— A fiam kezd letérni a jó útról: iszogat. Szólj Granyának, Vlaszevna, hogy beszéljen a fiammal.

Granya rendszerint tréfásan, gúnyosan beszélt, de a telep langaléta sihederei úgy hallgattak rá, mint egy felnőttre.

A hangja mély, hajlékony, nevetős, csak úgy csobog benne az élet.

Az én szavaimat, tréfás mondásaimat hamarább megtanulta, mint a többi gyermekem. Úgy beszél, akárcsak én, sőt még azzal is rám ütött, hogy ugyanúgy nevet másokon is, saját magán is. Csak az a különbség, hogy én csípősebben gúnyolom ki az embereket, Granya pedig vidámabban nevet, mégpedig inkább magán, mint másokon.

Nem is lányom volt nekem, hanem igazi gyémánt, hamisítatlan, hibátlan természetes gyémánt.

*

Az a zeneszerző, aki Granyecskának udvarolgatott, azt mondta, hogy ő szerzett vagy ötven dalt. Mindbe beleöntötte a lelkét, mind drága neki, de ez mind csupa szárnypróbálgatás, nekikészülés. Egyetlenegy olyan van, amelyért a világra jött, amely után már meghalni sem olyan félelmetes.

Így voltunk mi is Tyimosával. Tizenegy gyermeket neveltünk fel, mind kedves, mind jó, de valamennyi közt ő, Granya, az igazi, mint az a dal a zeneszerzőnek.

Megesett, hogy szombat este elmentem a parkba, megnézni a fiatalokat. Láttam, hogyan kosárlabdázik a mi Granyánk, hogyan táncol, hogyan szökken a kör közepére, amikor „Kinn a farkas, benn a bárány"-t játszottak.

Eszembe jutott az én Tyimosám, és azt gondoltam: nemhiába éltünk, nemhiába szerettük egymást.

Úgy látszik, mindaz a jó, ami évezredek alatt felhalmozódott az én nemzetségemben meg a Tyimosáéban, mind őbenne sűrűsödött össze és kristályosodott ki. És ez az összegyűlt kincs elég lesz újabb évezredekre — a gyermekeinek, az unokáinak, a dédunokáinak! Összeszedett minden jót az évszázadokból, hogy átadja újabb századoknak!

Mi is szereztünk Tyimosával olyan dalt, hogy annál különbet énekelni nem lehet.

2

Granyát minden kisajtóban udvarló várja, nem is tud hová lépni tőlük a lány.

Megesik az életben: aki folyóparton lakik, nem sokra tartja a vizet, aki réten él, nem nagyon kap

a fűvön. Az én Granyám udvarlókkal jár, így hát észre sem veszi az udvarlókat.

Először örültem ennek: fiatal még — gondoltam —, nem kifelé nézeget a házból, hanem befelé. De hát telnek-múlnak az évek!

Egy húga már férjhez ment, kettő menyasszony lett, a mi szép lányunk meg nemhogy férjhez ment volna, hanem még csak nem is csókolózott soha.

Ha látta, hogy a húga egész este a padon ült a vőlegényével, nem győzött csodálkozni.

— Egész este ölelgették egymást? Hogy nem unták?!

*

Én meg nem is tudtam, mit gondoljak róla. Hol örültem, hogy még mindig velem van, hol félelem fogott el: miért ilyen ez a lány?

Az asszonyész olyan, mint a válljárom: görbe is, ferde is, és két vége van!

Ezt magamra értettem.

Én tizenhat éves koromban láttam meg az én Tyimosámat, és haláláig hozzá tapadtam. Ha elutazott, verses leveleket írtam neki:

Nélküled, kedvesem, hideg az ágy,
Dér lepi be a paplanomat...

Fiatalabb lányaim rám ütöttek — nem vesztegetik az időt. Ez pedig mintha másfajta lenne. Kezdtem rábeszélni:

— Én a te korodban már hármat dajkáltam. Elmúlik a fiatalságod!

Nevetett.

— Csak boldogság legyen! Idő még van bőven!

És boldogság is lesz! Sőt most is boldog vagyok. Vagy tán nem látszik rajtam?

Észrevette, hogy nincs ínyemre a nevetése, körülfont hát a karjával:

— Jaj, mama, mama, minden udvarlóm derék fiú! Akár egyszerre mindhez is feleségül mennék, ha ugyanúgy élhetnék velük, mint otthon a bátyáimmal... Ha nem nyúlnának hozzám.

Láttak még ilyet? Férjhez megy, de az ura hozzá se érjen!

— Nem hóból gyúrtak! Nem olvadsz el akkor se, ha hozzád ér.

— De a szívem nem engedi.

— Nézze meg az ember; nem engedi a szíve! Kipusztulna az egész emberi nem, ha a te szívedre hallgatna. Az élő életre születik! Nézd, milyen bőkezű az élet! Vagy te csak magad élsz az áldásaival, aztán kész!? Halálosan gyűlölöm a gyermektelen asszonyokat! Ha rajtam állna, én minden évben ikreket szülnék! Éljetek! Jut a földön öröm minden értelmes embernek!

Hozzám simult, és szemrehányóan azt mondta:

— Miért kerget el magától, anyám?!

Úgy látszik, Granya már ilyennek született — látszólag nem is vitázik, mégis felülkerekedik! És ekkor az embernek minden gondolata visszájára fordul. A selyem nem gyűrődik, az acél nem görbül el, a sárarany nem rozsdásodik meg, a tisztességes lány nem hervad el időnap előtt!

Ami pedig a legfontosabb — akármelyik udvarlóját képzeltem is az oldalára, láttam, hogy bár derék legény, egy se hozzá való!

Úgy látszik, Granyuska jobban érzi, mint én, mi kell neki: várja a párját, türelmesen várja a sorsát.

A történelemszakon tanult, és az első kommunistákról meg a polgárháborúról szeretett olvasni.

Este gondol egyet, és fennhangon olvassa Dzerzsinszkij leveleit, vagy rázendít a Zseleznyak matrózról szóló dalra. Én pedig önfeledten hallgatok mindent e csodálatos emberekről, elgyönyörködöm az én páratlan lányomban és elábrándozok.

Égbe nyúló hegyről hatalmas szárnyú sas repül majd ide, az én sas-leányomhoz...

És majd akkor, beteljesül a sorsa...

3

A háború első hónapjaiban Granya, majd utána Klavgyuska, a harmadik lányom ápolónői tanfolyamot végzett. Könnyű szívvel, bátran készült a frontra. Csendben, békességben nőtt fel, nem látott sem véres napokat, sem gonosz embereket. A kisgyermek a farkast is kutyának nézi az erdőben!

Én a lábuk elé borulva vissza akartam tartani őket. Granya a szavamba vágott:

— Vedd le a fejünket a nyakunkról, és dugd a kebeledbe! Ott biztonságban lesznek.

Elmentek hát mind a ketten.

Klavgyuska három év alatt kétszer is cserélt vőlegényt a fronton, a harmadikhoz aztán ugyanott feleségül ment. Aztán egyszer jön ám haza az őrnagyné, s az orráig ér a hasa — várandós.

— Agrafenának is van már vőlegénye! — újságolta.

Én majd leültem.

— Milyen ember?

— Egyszerű hadnagy. Maga a hadosztálypa-

rancsnok forgolódott Granya körül, de ő kiadta az útját. És egyszer csak...

— Milyen ember, azt mondd meg! — kiáltottam rá.

— Szerelő volt egy gépállomáson. Azt pedig, hogy milyen ember, maga Agrafena se tudja. Alig két napja ismerik egymást.

Nagyon izgatott lettem, bár nem nagyon hittem el ezt az újságot. Ismerem az én Klanykámat: derék lány, de hosszú a nyelve, és többet locsog-fecseg a kelleténél!

Nemsokára vidám levelet kaptam Granyától; írt támadásról, győzelemről, aztán váratlanul ilyen sorok következtek:

„Maga csak olvassa a levelemet, édesanyám, és nem is tudja, hogy menyasszony-lánya írta."

És a továbbiakban leírta, hogy amikor egy ideiglenes visszavonulás alkalmával egy sebesültet cipelt el a harctérről, megrándította a lábát, nagyon lemaradt, és a nyílt csatatéren fényszórók sugarába, ellenséges tűzbe került. Ekkor ott termett egy hadnagy, és mindjárt segített neki.

Amikor elkezdtek lövöldözni, a hadnagy őt is, a sebesültet is eltakarta testével. „Senkinek se vallanám be, anyám, csak magának — írta tovább. — Emlékszik rá, azt mondtam: »Nem engedi a szívem.« Most pedig... Még nem is láttam jól az arcát. Éjszaka volt. A sebesült nyögött. Lövöldöztek. És mégis — valahányszor fölém hajolt, a szívem magától kérte, hogy még közelebb hajoljon hozzám."

Mindez annyira szokatlan volt neki, hogy megijedt önmagától, és amikor elvergődtek a csapatukhoz, köszönés nélkül otthagyta a hadnagyot.

De aztán elfogta a bánat. „Mindennap csakis őrá gondoltam, pedig még a nevét sem tudtam."

Egy hónap múlva megkereste a hadnagy. Másfél napot töltöttek együtt, aztán megegyeztek, hogy a háború után összeházasodnak.

Nemsokára megjelent maga a vőlegény is. A tankgyárba repült — kiküldetésben —, és eljött hozzánk egy rövid órára, hogy bemutatkozzék.

Én csak egyszer néztem rá, másodszor már nem lett volna mit nézni rajta. Sovány volt, csendes, az arca keskeny. Nem is szerelőhöz, inkább tanítóhoz hasonlított. Átadta Granya üzenetét, aztán elhallgatott. Ebéddel kínáltam. Az evésben, láttam, van magához való esze: úgy csúszott neki az olajos kása, hogy egy lyukkal kijjebb eresztette a derékszíját. Jóízűen evett, de megint csak szótlanul. Ahogy kiürült a tányér, rám nézett. Szedtem még neki, azt is megette, de kérni nem kért. Úgy búcsúzott el is, ahogy jött — alig lehetett szavát hallani.

Előfordul, hogy azért hallgat valaki, mert fukar szívű: hallgatni arany, gondolja, beszélni ezüst! Előfordul, hogy gyávaságból hallgat: ne szólj szám, nem fáj fejem.

De hát mivel fukarkodhatna ez, vagy milyen fejfájástól félhetne?! Miért hallgat hát? Egészen elrontotta a kedvemet. Észre is vette, és a küszöbön végre megszólalt:

— Ne féljen, Vaszilisza Vlaszevna.

— Hát mitől félnék? Csak te ne ijedj meg.

— Nem fogok Granya mögött kullogni. Egymás mellett haladunk!

Azzal elment.

Nem különb, sőt alábbvaló a régebbi kérőknél. Hogyhogy nem vette ezt észre Granya sasszeme?

Próbálom megérteni a magam egyszerű, de tapasztalt eszével. Éjszaka volt, háború — az élet peremén jártak. Mi minden meg nem történik olyankor?! Korát tekintve Granyának már rég asszonysorban kellene lennie. Az üvegre meg a lányra vigyázz, mint a hímes tojásra! Úgy látszik, nem tudott vigyázni magára a lány, aztán pedig — amilyen természete van — nem akart visszatáncolni. Ha egyszer megtörtént, üsse kő: akár hozzám való, akár nem, legyen a férjem. Pedig hát hogy lehetne igazi párja ez a csuka?

Jószágok közt nem jószág a kecske, vadállatok közt nem vadállat a sün, halak közt nem hal a rák, madarak közt nem madár a denevér, férjek közt nem férj az olyan, aki térdéig ér a feleségének!

Ha nem volna háború, sírva-ríva üvöltenék, de a háború megtanított ésszel élni. Csakis az jár az eszemben: mindegy, hogy mint lány vagy mint asszony jön meg, csak megjöjjön! Ha életben marad, majd felnyílik a szeme, és kiteszi a szűrét ennek a mulyának. Majd eljön még az ő jó sorsa!...

4

A háború utolsó évében levelet kaptam egy kórházi orvostól: súlyosan megsebesült az én Granyám. Odautaztam. Behívatott a kórház igazgatója, és azt mondta: „Granyuskának levágták kezét-lábát." Először elvesztettem a gondolkodóképességemet. Nem sírtam, nem kiabáltam. Csak ültem csendben. Elindultak velem Granyához — mentem csendben.

Bevezettek a kórterembe.

Fehér párnán ott fekszik az a leírhatatlan szép-

ség. Megványadt az arcocskája, lángol az orcája, hosszúkás szeme kerekre tágult és — a fájdalomtól-e vagy a bánattól — kékség üt át zöldes színén.

Úgy zöldell a szeme, akár a sós-kesernyés tengervíz, és úgy ég, ég, hogy szinte lángot lövell az ember arcába.

Odaszaladtam hozzá, de amikor megláttam, hogy térden alul, ahol a lába fejének kellene lennie, üres hely van, és amikor fehér keze helyett csak két gézkötésű csonk lendül felém — elakadt a lélegzetem.

Ő meg csak mosolygott rám, és egyenletes, erős hangján azt mondta:

— Lám, hát eljöttél, édes jó anyám. Hadd mutassam be neked Verocska nővért. Tudod, milyen derék lány? Egyetlenegy sebesült sem hal meg, akit ő ápol. A sír széléről is visszahozza az embert.

És beszél, beszél nekem az ápolónőről, nyilván azért, hogy magamhoz térhessek. A hangja is erős, vidám, de olyan furcsán egyenletes... hiányzik belőle a régi hajlékonyság. Mindig egy magasságban cseng.

Hallgatom, hallgatom, de minden körbe forog, minden hullámzik a szemem előtt — a falak, az ablakok, az ajtók egymásra csúsznak, és mindenen átüt, mindent éget, mint a láng, az a sós-kesernyés, kékeszöld tekintet.

Ott fekszik előttem az én büszkeségem, örömöm, az a lányom, akinek mindig csodálatos sorsot reméltem.

Ott fekszik előttem kéz nélkül, láb nélkül...

Beteljesedett a sorsa.

*

Kivezetnek a kórház udvarára. Orvosságot itatnak velem, újsággal legyeznek.

Szürke felhők szállnak az égen, a szél port, kavargó homokot meg valami papírdarabokat kerget a földön. Hová kergeti őket? Miért?

Azt hittem, hogy az én gyönyörű sas-leányom ezer meg ezer éven továbbviszi a mi húsunkat-vérünket — az enyémet meg Tyimosáét —, és lám, magát se bírja már.

...Mulandó, törékeny az élet... Minden földből, porból vétetett.

Tizenegyszer szültem kínok között. Tizenegyszer örvendeztem vér és könnyek között: új gyermeket hoztam a világra...

Hát minek szültem? Minek örvendeztem?!...

Jobb lett volna, ha egy fél századdal ezelőtt megássák a síromat, és néma pázsittal betakarózom...

Egy óra múlva felocsúdtam. Igyekeztem hozzá — mert ki adja most neki a szívét rajtam kívül? Ki segít elviselnie ezt a csapást, ha nem én?

Futottam a kórterembe. Granya csendes szemrehányással fogadott:

— Kezem-lábam nincs ugyan, anyám, de a fejem ép. És hány ember hagyta ott a fejét is?! Vagy azt szerette volna, anyám, ha kezem-lábam ép marad, és inkább a fejem veszítem el? Ezt szerette volna, anyám?

Megöleltem.

— Hogy is juthat eszedbe ilyesmi? Te élsz, kislányom. Visszajöttél a háborúból! Minden másba majdcsak beletörődünk.

Mindennap bementem hozzá. Terveket szövögettünk, hogy s mint élünk majd.

— Én mindent elviselek, anyám — mondta Granya. — De nem bírnék visszatérni a településünkre,

ahol mindenki emlékszik arra, hogy milyen voltam. És nem bírnám viszontlátni... őt... Sztyopát...

— Minden lépésemben gyönyörködött — folytatta elfordulva, szemét behunyva. — Szüntelenül örült nekem. Azt hiszi, hogy most elhagyna? Dehogy is... Feleségül venne. Nem szerelemből... A szerelem: boldogság. És hogy lehetne itt szó boldogságról?! Engem a bánat jegyzett el menyasszonyának... Sztyopa szánalomból, becsületből igyekezne rábeszélni. De magában, titokban bizonyára reménykedik: hátha nemet mond ez a Granya, hisz olyan okos lány, hátha...

Elképzeltem, ahogy az a vékonydongájú legényke szánalomból feleségül kéri az én sas-leányomat, és azt mondtam Granyának:

— Hadd hulljon a férgese!

Írtunk neki egy féloldalas levelet.

„Kedves Sztyepan! Mi túlságosan kevéssé ismertük egymást, és nagyon is siettünk az eljegyzéssel. A kórházban találtam egy másik férfit, beleszerettem, és feleségül megyek hozzá. Jobb lesz így mind a kettőnknek. Ne búsulj, ne sajnálj, ne haragudj rám, és ne akarj találkozni velem. Sok boldogságot kívánok neked."

— Ne szomorkodj — mondtam Granyának. — Hisz nem érdemli ő meg, hogy szomorkodj miatta!

— Maga nem ismeri... Nekem minden nagyon tetszett benne. Minden szava, minden cselekedete pontosan olyan volt, amilyet vártam tőle. De miért gondoljak most erre? Ha jobbat talál nálam, elfelejt, ha rosszabbat, megtart jó emlékezetében.

Nem olyan szűk a világ, hogy el ne férnénk rajta.

Eladtam a házunkat a telepen, és vettem egy kis kertes házat melegebb vidéken, egy csupazöld kisvárosban. Újrakezdtük Granyával az életet. Neki is volt nyugdíja, nekem is, a fiúk is segítettek. Pihennie kellett volna, de ő hallani sem akart róla.

— A heverő követ belepi a moha.

A kerületi pártbizottságban szeretettel fogadták, jó munkát találtak neki: az ifjúmunkás-iskolában tanítson történelmet, a gyermekotthonban pedig szervezze meg a műkedvelő kört.

A kerületi pártbizottság értesítette a Komszomolt, hogy letelepedett itt egy kezetlen-lábatlan leány az öreg édesanyjával. Mindjárt megjelentek nálunk a timurista gyermekek. Granya megörült nekik.

— No, megjöttek a kezeim-lábaim! — mondta nevetve.

Elhatározta, hogy összegyűjt egy múzeumra való emléket a területünk hőseiről. Előkerített egy öreg karnagyot, és összehozott a klubban egy énekkart, amely szovjet dalokat adott elő.

*

Egy fél év sem telt bele, hogy odaköltöztünk, máris egymásnak adták a kilincset a házunkban. Egy faodúban kis ládát találtak partizánlevelekkel. Rögtön cipelik mihozzánk. Egy legénynek szép hangja van, de nem engedik el a kolhozból, hogy tanuljon — ő is Granyához fordul. A gyermekotthonban influenzásak a gyermekek — megintcsak Granyát hívják.

A mások baja annyira megbolondította a lányomat, hogy a magáén nem ért rá búsulni.

*

Beköszöntött a győzelem.
Mások életéből eltűnt a háború, de a mi házunkban továbbra is ottmaradt.

Igaz, annyira meglapult, hogy nem lehetett mindjárt észrevenni.

Granya vidáman néz a világba, még gyakrabban is nevet, mint azelőtt.

— Úgyis elszomorító ránézni a kezemre-lábamra. Hát hogy tekintsenek rám az emberek, ha még az arcom is bánatos?

Mindig kiegyensúlyozott, mindig mosolyog, ám néha — minden ok nélkül jól kineveti magát, de nem a régi tréfás modorában, hanem haragos szomorúsággal...

Megesik, amíg egyenletesen folyik a patak, nem lehet tudni, mi van a fenekén. De ha tombolni kezd, véletlenül feldob a fenekéről egy-egy súlyos, forró követ...

Esténként össze-összejöttek nálunk a dalos kedvűek. Jártak hozzánk az énekkarból is, a szomszédból is. Amikor a kertben összegyűlve rázendítettek, az egész utca hallgatta. És az éneklők közt ott van az én gyönyörűségem. Ahogy nézem, azt gondolom: akármennyit apad is a tenger, sose szárad pocsolyává!

Karosszékben ül. Keze selyemsállal van letakarva, arca még kedvesebb, mint azelőtt, a hangja erős, mély, szívbe markoló. Válla, törzse, kerek nyaka mind olyan gusztusos, mint az alma, amikor a legszebb aranyszínűre érik. Villogó tekintetében, mosolyában maga az élet lobog.

Kezét, azokat a rákollókat, amelyeket a sebészek csináltak neki, elrejti a mások szeme elől. Én nem félek rájuk nézni. Én minden forradást különkülön megsimogatnék. Emlékezetemben él mind a tíz fürge ujja. De mások nem emlékezhetnek rájuk. Mások nem mernek ránézni a csonkjaira. Így hát elrejti rokkantságát, hogy ne rontsa el az éneket, ne borítsa ködbe az estét.

Tanyáznak, énekelnek a vendégeink, ha pedig előrehalad az idő, párosával hazaindulnak a családjukhoz, a meleg fészekbe. Az asszonyok a férjükkel mennek el, a férfiak a feleségükhöz igyekeznek. Még az öreg karnagy is azt recsegi-nyikorogja:

— Nem győz már várni az én öreg ol-dal-bordám!

A nőtlen fiatalemberek tisztelettudóan elbúcsúznek Granyától, aztán elsietnek tőle a szerelmükhöz. Ezek az imádottak szépség, szív, ész dolgában a bokájáig sem érnének Granyának... ha volna bokája! De hát azoknak mindnek van kezüklábuk...

Kettesben maradunk az elnéptelenedett kertben. Engem elfog a bánat, Granya meg mindig igyekszik felvidítani.

Egyszer, amikor este bezártam a vendégek után a kisajtót, a kertből felnéztem az ablakra. Ott ül az én gyönyörűm a kihalt házban, egyes-egyedül a tükör előtt, és olyan merőn, olyan makacsul néz bele, mintha azt akarná mondani: „Boldogság, jó sors! Gyere már el hozzám! Nézd meg: kivel bánsz ilyen mostohán!"

Egyedül van a lelkem, egyedül... Egyedül, mint a kisujjam, egyedül, akár a hold az égen...

6

Csodálatos virágokat ültettem a kertben — az ő kedvéért. Szobácskáját úgy csinosítgattam, ahogy csak tőlem telt. És mindent igyekszem úgy intézni, hogy ne jusson eszébe fölöslegesen a csonkasága. Azon iparkodok, hogy ne vegye észre, mennyire töröm érte magam. Ha hozzáfog dolgozni, leülök mellé, mintha kötögetni akarnék. De közben titkon szakadatlanul őt lesem!

Látom, pacát ejtett, az itatós meg az asztal túlsó végén áll. Odamegyek, mintha ki akarnék nézni az ablakon, és odatolom neki az itatóst.

Látom, lecsúszik a válláról a sál. Ha leesik, nehéz felemelnie. Odamegyek, átölelem: „Nem akarsz egy kis teát cukros gyümölccsel, Granyecska?" Közben pedig észrevétlenül megigazítom a sálját.

Látom, hogy hunyorog. Mindjárt kitalálom: a szemébe vág a lámpa fénye. „Zavar engem ez a fény" — mondom, és odébbteszem a lámpát.

Így ügyelek rá. Egész nap, szüntelenül, éberen, de titokban. Minden gondolatát kitalálom.

Egyet igyekszem elérni — azt, hogy legalább akkor felejtse el a nyomorékságát, ha kettesben vagyunk. És az az én legnagyobb örömöm, ha azt mondja:

— Szeretem, ha vendégeink vannak. De valahogy csak magával kettesben érzem egészen jól magam, édesanyám. Ilyenkor mintha én is olyan lennék, mint mások. Olyan, mint a háború előtt voltam...

*

Nappal belefeledkezik az ember a sok apró-cseprő vesződségbe. De ha lefekszem, folyton fülelek: elaludt-e vagy sem. Hallom, nem alszik. Csak nem sír?

Néha odaülök mellé, és halkan énekelgetek neki, mint kicsi korában:

Gyere, álom,
Szememre,
Hadd aludjak
Kedvemre.

Elalszik-e, vagy csak úgy tesz, mintha elaludna?

Aztán én is lefekszem, de a szívemben elviselhetetlen bánat ég — örökkön ég. És ezt a fájdalmat nem alussza ki az ember a legpuhább derékaljon sem.

*

Hallom, hogy a sötétben előmászik a pince szögletéből a háború; fejét vették, vérét vették, mégis él még, szívós, akár a vipera. Más házakból elment, de a mienkben — meglapulva — ottmaradt. Nappal a pincében hever mozdulatlanul, de éjjel nesztelenül, zajtalanul odakúszik a párnámhoz, és azt sziszegi a fülembe: élek még, csak azért sem nem téptek széjjel.

Él a szörnyű háború az én gyönyörűm csonkaságában, reménytelen női magányában, a mi szűnni nem akaró, soha el nem múló bajunkban, csillapíthatatlanul sajgó fájdalmunkban.

Hogy győzzük le ezt a szörnyet, amelyet még mindig nem vertek agyon?

Amikor nyíltan tombol, haddal vonulnak ellene.

De az olyan alattomos kígyóhoz, amilyen nálunk lapít, úgy kell közelíteni, mint az aknához: egyedül.

Csakhogy az aknához rövid ideig, percekig tartó vakmerőség kell, a mi bajunkhoz meg időtlen időkig — a sírig élő bátorság!

És nem is lehet legyőzni csupán bátorsággal.

Két kéz, két láb — egy fél ember — el van temetve, de nem adatott meg, hogy elfelejtsük azt a sírt. Milyen erős szív kell ahhoz, hogy egy sírhalmon élje le az ember az egész életét!

Ettől Ilja Muromec is megremegne, Dobrinya Nyikityics is visszariadna, Szadko is visszahőkölne vidám guszlijával.

Így lapult a pincénkben a félig agyonvert háború, és éjnek évadján onnét nyújtogatta karmos mancsait.

7

Egy este Granya nem volt otthon. Kopogtak a kisajtón. Kinyitottam. Sztyepan állt a küszöb előtt. Én mindjárt rátámadtam:

— Mi az ördögnek jöttél ide? Nincs nekünk még elég bajunk?!

— Sehogy sem értettem a Granya levelét. Vagy ő nem ő többé, vagy a levél nem az övé. — Orcátlanul belépett a kertbe, és kínálás nélkül leült a padra. — Mihelyt leszereltem, hozzáfogtam, hogy felkutassam. Nagy nehezen megtaláltam. Akár kidob, akár nem, addig el nem megyek innen, amíg nem tisztázom a dolgot.

Elmondtam neki mindent, úgy ahogy van.

— Mi már úgy-ahogy beletörődtünk a bajunkba. Nincs szükségünk a te szánalmadra. Ha van ben-

ned egy csepp megértés, ne marcangold a szívét. Anélkül is úgy él, mint aki szakadék fölött halad. Ha megijeszted, lezuhan és holtra zúzza magát. Menj el!

De ő csak ül ott, mint a bálvány, és nem tud magához térni. Én pedig hallom messziről: csörömpöl Granya kocsija. Nemrég csináltak neki újat a vasutasok. Hallom: jön...

— Nem engedem, hogy gyötörd! — mondtam. — Menj innen, te esztelen, de hamar! Tűnj el azonnal! Még a szagodat se érezzem itt!

Nem ment. Granya egyre közelebb ért. Mellettem hevert egy karó. Azzal szoktam betámasztani a tyúkól ajtaját. Felkaptam a karót, és ütésre emeltem.

— Nem hallod, hogy jön? Mars a tyúkólba, te mafla!

Bekergettem a kutricába, egy távoli sarokba, a tyúkülő alá, és azt mondtam:

— Ha bemegy a házba, csendesen osonj el! De ha őelőtte kidugod az orrod, menten agyoncsaplak!

Becsuktam a tyúkólat, sőt még a karóval is úgy betámasztottam az ajtaját, ahogy csak bírtam.

Behajt a kisajtón az én Granyuskám. Behajt és nevet.

— Olyan motort csináltak a fiúk, hogy óránként nyolcvan kilométerrel is visz! Most tízszerte gyorsabban járok, mint mikor a lábamon jártam. — Ideadja a gyermekek füzeteit, fogja a botjait, feláll és egyre beszél, beszél azon a hajlékony, erős hangján: — Nekem most nagy örömöm van, édesanyám. Végre elértük! Azt a villát, amelyről beszéltem, átadták a gyermekotthonnak! A gyermekek egész nap táncoltak örömükben. — Úgy lát-

szik, eszébe jutott, hogyan táncoltak, elnevette magát, de mindjárt más, öngúnyoló, kaján nevetésbe csapott át: — Magam is egész nap velük táncoltam volna, de hát még járni sem tudok!

...Felröppent a mélyből a forró kő, megvillant a hullám fölött, aztán visszazuhant a patak fenekére...

Megint könnyedén, hajlékonyan nevetett az én Granyám.

— Elviszem oda, anyám. Majd megtanítja a gyermekeket kertészkedni!

Ekkor nyikorgást hallottam a hátam mögött. Hátrafordultam, látom, elmozdult a karó, az ajtó megnyílt, a nyíláson meg kibújt egy tyúkpihés fej. „Miért nem vitt el az ördög?! Pusztulnál el!" — gondoltam. De végigvágtam volna rajta azzal a karóval! Sztyepan meg csak mászik ki a nyíláson, mint egy svábbogár! Csupa vörös, a homlokán bütyök: úgy látszik, beverte a fejét a tyúkülőbe. Rám se pillantva odamegy Granyához, megöleli, megcsókolja.

— Mégiscsak megtaláltalak... Nem szöksz meg előlem... Nem robogsz el a kocsiddal! Még a nyolcvan kilométer sem segít!

Holtra vált az én Granyám! Áttetsző-halványra, viaszsárgára fakult az arca, az ajka megfehéredett — mintha letörölték volna az arcáról —, a szeme héja fekete lett, de a fejét büszkén felvetette.

Eltaszította Sztyepant, leült a kerti padra, és élesen odavágta:

— Menj innen. A régi Granya nincs. És nincs többé semmi, ami valaha volt közöttünk.

— Hát hol van?

Granya elnevette magát, viaszsárga ajka arra az új, kesernyés-kaján mosolyra torzult:

— Lámpával se találod azt meg...

Sztyepan megfogta a kezét, és csókolgatni kezdte a ráncos forradást. Granya megpróbálta kiszabadítani a csonkot.

— Nem undorodsz?

— Nem is tudom én, hol végződöl te, és hol kezdődök én. Nekem még a kezed is ép. Tudod, hogy szokott lenni: az asszony már megöregedett, de a férje még mindig dédelgeti. Még mindig a szívében él a felesége szépsége! Hát így él az én szememben a te kezed is, mind a tíz ujjaddal együtt!

Amikor kiejtette azokat a szavakat, amelyeket én minden éjjel ismételgetek magamban, csendben a ház szöglete mögé indultam.

Nem mertem megreccsenteni egy gallyat, megmozdítani egy fűszálat, hogy ne zavarjam meg életadó beszédét.

Befordultam a ház sarkán, de tovább már nem bírt a lábam — összecsuklott. Lezöttyentem a padra az almafa alatt. Csak ültem ott, és kapkodtam levegő után.

Ott pedig, a sarkon túl, minden perccel, minden szóval egyre jobbra fordult az én Granyám sorsa.

Száll felém Sztyepan fiatalos nevetése, szállnak a szavai:

— Ne fordulj el! Miért sírsz? Mosolyogj!

Hallom, ahogy vergődik Granya hangja, engem hív:

— Anyám!... Édesanyám!...

Én hozzálapulok a falhoz, moccanni se merek.

Sztyepan nevet.

— Fél, hogy zavar bennünket az az aranyos anyád. Nagyon-nagyon boldog nap ez a mai!

— Neki meg nekem igen... De neked? — kérdezi elváltozott, rekedt hangon Granya.

— Okos vagy és mégis egészen bolond! Egy órája még azt gondoltam, hogy nincs és nem is lesz nekem soha se feleségem, se családom, se szerelmem, mert én senkit se fogok szeretni rajtad kívül. Azt hittem, vénségemig egyedül fogok élni. És most egyszerre minden itt van: szerelem, feleség, család! És te még azt kérdezed: boldog vagyok-e?!

*

Bekövetkezett az, amire még gondolnunk se volt szabad.

*

Mellemben nagyot dobban, aztán elakad a szívem és vár: élet vagy halál?

A bánatot elviselte, de az örömöt nem győzi erővel. Megalvad a szívemben a vér. Szemem előtt minden kering: az almafák, a levelek és a nap is köztük. Vékony, magas, nagyon magas hang cseng az egész fejemben.

Granya kicsi korában szerette azt a mesét, hogyan ölte meg a sas a kígyót.

A nap felé repült a sas, hogy annak a kohójában acéllá eddze szárnyának vastollait. A felhőkig nyílként repült, a felhők fölött körbe-körbe. Felfelé szálltában a jobb szárnyát tartotta a nap felé, lefelé ereszkedve meg a balt. Megedzette mindkét szárnyát, és úgy vetette rá magát a kígyó fejére.

Körözve zúg valami fenn a kékségben, az ég közepén...

Magasan, haj, magasan!

— Tyúktoll van a hajad között. Hát hogy kerültél a kutricába?

Jóízűen nevetett Sztyepan.

— Anyád zavart be, karóval!...

*

Megismerem a nevetésüket, a hangjukat, a hétköznapi szavakat a kutricáról, a karóról, a tyúkpihéről. De azok a szavak irdatlan magasságból szállnak hozzám. A zenit vékony zengésén át szállnak.

*

— Annak idején nem sikerült megértenünk egymást édesanyáddal. Ő azt várta, hogy töviről hegyire elmondjam, hogyan leszek majd méltó párod. Pedig hát nem szavak kellenek ide... Tettek! — És megint felkacagott. — Hát igazán derék öregasszony! Hogy rám támadt avval a karóval!

Hallom, hogy Granya is vele nevet.

— Nem is gondoltam, hogy megijedsz egy karótól!

— A tyúkólnak van egy kis ablaka... — suttogta huncutul Sztyepan. — Látni akartam, a régi vagy-e vagy megváltoztál. Féltem...

— Mitől féltél?

— Megesik, hogy a bajba jutott ember elveszti a fejét... Elcsügged...

— És ha elcsüggedtem volna? Kijöttél volna a tyúkólból?

— Ki. El is vettelek volna. De nem lehettünk volna ilyen boldogok.

Nem csalt Granya sasszeme: meglátta Sztyepanban a magához méltó párt.

Sztyepan karjára vette Granyát, elvitte mellettem, be a házba... Granya hajfonata ide-oda csapódott, és susogott a ruhája...

Zúgó szél támadt a gallyak között, és üdítő hűvösséggel legyezte körül a fejemet. Fellélegeztem. Elmúlt az a zengés, és elhalkultak a szavak. Körülnéztem.

Áttetszően leves, zamatos almák himbálóztak fölöttem, annyira érettek, hogy szinte világítanak.

Körülöttem béke, csend, kékség.

Magam sem tudom, miért, csendesen odamentem a házhoz, és Granya ajtajához simultam.

— ...Te szereted a gyermekeket... — hallottam a hangját.

— Lesznek is nekünk gyermekeink — felelte Sztyepan. — Hisz te szép vagy, erős vagy, nincs különb nő a földön! Olyan gyermekeket szülsz majd, akik rád fognak hasonlítani.

Nem tudom, hogyan mentem vissza a kertbe.

Csak arra emlékszem, hogy békés, szűzi kék ég ragyogott fölöttem, én meg letérdeltem az almafa alatt, és leborultam az anyaföldre. Ő szült ilyen emberpárt. Ő tiporta el a háború szörnyetegét. Ő emelte fel a boldogság csúcsára még azokat is, akiket félig elégetett a háború.

Homlokommal érintem a földet, mellettem meg halk koppanással almák potyognak, mintha az almafa is hódolva köszöntené szülőföldünket velem együtt.

OROSZBÓL FORDÍTOTTA MAKAI IMRE

TÖRTÉNETEK A KŐRŐL

Grigorij Baklanov

Mit ér egy kiló disznóhús?

Május volt, hat nap telt el a háború befejezése óta, mi — négy felderítő és én, a parancsnokuk — azonban továbbra is egy német faluban állomásoztunk. Ebben a faluban, mely nem hasonlított a mieinkhez, tizenkét erős ház áll, mindegyik alatt akkurátusan kitakarított, homokkal felszórt pince, bennük néhány hordó hűs almabor; az udvarokban tyúkok káráltak, sertések röfögtek, az istállókban szuszogva szedték a levegőt a holland tehenek, és a házakon túl, a jól trágyázott földeken gabona zöldellt. A békés májusi nap egyaránt beragyogott mindent: a keskeny búzatáblákat, a pirosló cseréptetőket és a rózsaszín bőrű sertéseket csakúgy, mint házigazdáinkat, akik reggelente jóindulatúan köszöntöttek bennünket. A falu lakosai egy csapásra, magától értetődő természetességgel tértek át a békés életre, olyan könnyedén, mintha ehhez csak annyit kellett volna tenniük, hogy lehúzzák a katonacsizmát, és belebújtassák lábukat a nemezpapucsba — ugyanabba, melyet hat éve félrerúgtak, hogy helyette csizmát húzzanak. A háborúról nem szívesen beszéltek, csak elítélően csóválták a fejüket, és Hitlert emlegették: miatta történt minden, tehát neki kell felelnie mindenért, ők már levetették a katonacsizmát.

A béke második napján a falu szélén, kint a gabonaföldeken elfogtunk egy német őrvezetőt.

A nagy darab legény, akin fekete, bársonygalléros tiszti esőköpeny fénylett, ott álldogált köztünk, és először esett meg velünk, hogy miután foglyul ejtettünk egy németet, nem tudtunk mit kezdeni vele. Ahogy nézegettem — egyenes vállát görnyedten tartotta a köpeny alatt —, hirtelen megéreztem, mennyire viszonylagos sok emberi fogalom: ez a német tegnapelőtt még ellenségnek számított, ma már nem, sőt fogolynak sem tekinthető, és mégis furcsa volt, hogy szélnek eresztjük.

Emlékszem negyvenegy júliusára: hátráltunk, sokan nem éltek már közülünk, de azért ha elfogtunk egy németet, és láttuk, hogy nagy, kérges keze van, rápaskoltunk a hátára, próbáltuk magyarázgatni neki, mintegy sajnálkoztunk rajta, hogy lám, Hitler milyen csúfot tett vele, arra kényszerítette, hogy munkásember létére ellenünk harcoljon. És megvendégeltük a csajkánkból. Így volt a háború elején. És a háború most véget ért, és előttünk állt egy német őrvezető, akit a kalászosodó búzából riasztottunk ki, és egyikünknek sem jutott eszébe, hogy barátságosan megpaskolja a hátát. Most nem mondhattuk, amit az előző világháború után mondtak egymásnak bizonyára a katonák: „Katona vagy te is, én is, a bűnösök tehát nem mi vagyunk, hanem azok, akik kényszerítettek bennünket, hogy lőjünk egymásra. Feleljenek hát mindenért ők." Más választott most el bennünket, ez után a háború után más mércével mérték, ki mennyire bűnös és felelős.

De a falubeliek és a ház gazdája, akinél laktam, láthatólag nem érezték ezt. Reggeli előtt, miután derékszíjamat a pisztolytáskával az ágy végére akasztottam, pipával a foga közt bejött a szo-

bámba, és üdvözölte a „Herr Offizier"-t. Eleinte csak az ajtóból, de egy-két nap múlva már az asztalhoz ült, lábát keresztbe vetette. A korai nap sugarai szemközt érték az ablakot, és ő hunyorogva szopogatta pipáját, melynek fémkupakja megfeketedett a nikotintól — kedvtelve nézte, hogyan reggelizik a „Herr Offizier". Valaha ő is volt fiatal, és tudta, miért eszik egy fiatalember reggelente olyan jóízűen, farkasétvággyal. Hunyorgó szeme jólelkűen villogott, az udvarról behallatszott, amint a felesége ide-oda futkos és csörömpöl a zománcos sajtárral. Tizennyolc éves volt az asszony, amikor a fia született, és most, harminckét éves korában hihetetlennek látszott, hogy ő az anyja ennek a hirtelen nőtt, sovány kamasznak, aki már fél fejjel magasabb volt az apjánál. Először nem is gondoltuk, hogy az övé a gyerek, azt hittük, a férjének előző házasságából származik.

A házigazda már az első napon engedélyt kért tőlem, hogy az éjszakákat a szomszédos faluban, a rokonainál tölthesse a feleségével: az asszony fiatal, itt pedig, ugye, katonák vannak... Hogy ne legyenek kétségeim, a fia majd velünk marad. De velünk maradt az egész vagyona is, a tehenek, disznók, és nekem persze nem volt kétségem afelől, miért hagyja a gyereket éjszakára a házban.

Napnyugtakor mentek el, de a gyerkőc még akkor is csörgette a magtárkulcsokat, amikor már besötétedett. Nem törődtünk vele. A felderítők összejöttek az udvaron, nézték a naplementét, és halkan, két szólamban énekeltek a kozákról, aki elvágtatott a csatába. Ettől a százszor is hallott daltól itt, Németországban, megfájdult a szívünk.

Kora reggel, amikor a levegő még csípős volt, a házaspár hazatért. A gazda köszöntötte a „Herr

Offizier"-t, a felesége meg nyomban sürögni-forogni kezdett az udvaron: telt, rózsás karjával moslékot kevert, égett a kezében mindenféle munka. Felderítőim álmodozva sütkéreztek, az asszony fáradhatatlanul futkosott az istállóból a házba, majd vissza. A disznóól, a tej és a forró verejték szaga áradt ruhájából, szemét kihívóan villogtatta a katonákra, és mindig úgy intézte, hogy futtában okvetlenül végigsúrolja szoknyájával valamelyikük térdét. Amikor pedig csípőre tett kézzel ott állt az ólban, és a vályú előtt tülekedő, éhesen visítozó disznók hozzádörgölőztek szétterpesztett, csupasz lábához, széles tomporával, dús bájaival és túltáplált csecsemőarcával olyan volt a forgolódó állatok között, mintha az elégedettség, a buja bőség bálványa lenne. A férje viszont szikár, inas testű, keskeny vállú ember volt, a keze bütykös, és foga közt sohasem aludt ki a pipa. De észre lehetett venni, hogy az öreges járás és általában ez a szolid, civil külső gondosan álcázott katonás tartást takar. Nem tudtam miért, én különben is úgy éreztem, van mit takargatnia.

Így hát ezen a reggelen is az asztalnál üldögélt, amíg ettem, és óvatos szavakat ejtett. Én meg néztem rá a pohár fölött, és kimondhatatlanul vágyódtam haza, mintha nem hat napja, hanem legalábbis száz éve rostokolnánk ebben a makulátlanul tiszta német falucskában, mely valami csoda folytán kiesett a háború főútvonalából. A mai nap egyetlen kellemes eseményt ígért: az udvaron egy új motorkerékpár várt rám. Tegnap hozták a felderítőim, és még nem láttam.

Az ablak előtt Magda ment el, fonnyadt, könyökig csupasz karjával nedves tölgyfahordót szorított a hasához, öregasszonyos arca merev volt.

Rövid szárú, patkós sarkú katonacsizmában lépkedett. Ősz óta dolgozott a házigazdánknál.

A férje nem élt. Kommunista volt. Egy gyűlésen hátulról leszúrták. Fia is volt, egyetlen gyerek, aki későn született. Élete második felét már nem magának élte, a gyerekének áldozta. A fiú negyvennégyben elesett a fronton.

Margoszlin, a felderítőraj parancsnoka, akinek gimnasztyorkájáról hiányzott a derékszíj, álomittas arccal, mezítlábasan az asszony elé lépett, és el akarta venni tőle a hordót. Magda nem engedte ki görcsösen feszülő kezéből, így aztán néhány pillanatig ott álltak az udvar közepén, és mindegyikük maga felé húzta a hordót. Margoszlin végül könnyedén a vállára dobta és elindult. Magda pedig követte. Arca még verőfényben is sötétnek látszott. A magtár rövidesen eltakarta őket.

Egyszer sem láttam, hogy felderítőim segítségére siettek valakinek a házbeliek közül: nem tették ezt meg sem a gazdasszonynak, aki oly csábos idomokkal rendelkezett, sem pedig a fiának. Az egyetlen ember, aki szánalmat ébresztett bennük — szavakkal ezt értésére sem adhatták —, Magda volt, ez az idős asszony, akit mindenétől megfosztott a háború, és most azokra dolgozik, akik nem vesztettek semmit, sőt feltehetőleg inkább megszedték magukat.

Lenyeltem az utolsó falat tojásrántottát, és még egy pohár bort töltöttem magamnak. A bor fényes és tiszta volt, mint a napsugár, akkor hozták föl a pincéből, s az üres pohárhoz tapadó nedves ujjnyomokon még sokáig csillogtak a hideg párafoltok. Azután fölcsatoltam a vállszíjat — a házigazda ezt tisztelettel teljes érdeklődéssel nézte —, és meghúztam a széles, tiszti derékszíjat. Éreztem

minden izmomat, és különösen jólesőn éreztem az oldalamon lógó pisztolytáska súlyát. Fejembe nyomtam a tiszti sapkát, és kiléptem az udvarra. Huszonkét éves korában egy ilyen háború végigverekedése után is nagyon fiatal tulajdonképpen az ember, ha ennyire törődni tud az effajta kicsiségekkel, és ráadásul egy német miatt.

A hideg bor után az udvaron vakító verőfény fogadott, az ablak alatt pedig, a fehér falnál kékesfeketén és ezüstösen csillogott zománc- és nikkelruhájában a motorkerékpár. Begyújtottam és a dübörögve rázkódó jószágot kitoltam a kapu elé; alig tettem lábam a pedálra, megugrott alattam, a dűlőút száguldani kezdett és a messzeségből vad sebességgel közeledett. Fölfelé, a függönyként leereszkedő égszínkék látóhatár felé rohant velem az út, és igaz volt, hogy vége a háborúnak és itt vagyunk, Németországban vagyunk! Azok helyett is, akik nem jutottak el idáig. Teljes gázt adtam, és már nem éreztem mást, csak a süvítő szelet és a nem enyhülő hideget szívem körül — azt, hogy élek.

A hágón túl is volt egy falu, és itt állomásozott Vologya Jakovenko, egy másik egység felderítő parancsnoka. Ők is öten voltak. Az erdőbe vezető köves emelkedőn levegőért kapkodva robogtam fel a hágóra, lábizmaim elgémberedtek az erőltetéstől. Fentről azután fültépő lármával, durrogó kipufogócsővel rohant neki a motorkerékpár az utcának. A fák, a kertek, a zsalugáteres ablakok — minden beleolvadt a szememet ellepő könnyfátyolon át a kétoldalt elmaradozó napfényszínű sávba.

Előttem útelágazás, a közepén egy halom macskakő; Jakovenkóhoz jobbra kell menni. És abban

a pillanatban, amikor együtt dőlve a motorral, már fordultam volna, az egyik ház mögül kis kölyökkutya ugrott az útra. Egyenesen a kerék elé. Egy szempillantás alatt játszódott le minden, a kezem gyorsabb volt az agyamnál. Még félre tudtam rántani a kormányt, és beletapostam a fékbe. Az ülés kidobott, földhöz vágott, a motor a porban csúszott még egy keveset, én meg kinyújtott kézzel kapkodtam utána.

Hevesen talpra ugrottam. A ház előtt egy háromévesforma fiúcska ölelte magához a kölyökkutyát. Nem szaladt el, csak rémülten bámult rám tágra nyílt szemével, és teljes erejéből magához szorította a kutyát.

Az eséstől a lovaglónadrágom térde kirepedt, lehorzsolódott tenyeremen a porrétegen keresztül átütött a vér. Az összetört motorbicikli a macskaköveken hevert, hátsó kereke még forgott. Leültem egy bazaltkockára. A lábam reszketett. Kiköptem a földet a számból. Elhomályosult tudatomban egyetlen világos gondolat villant fel: „A nyakam törhettem volna. Most, a háború után..." Jakovenko felderítői már futottak felém, bevittek a szállásukra, és külön hozták a sapkámat — valamelyik gyerek az utca másik oldalán szedte föl.

Amíg leráncigálták lábamról a csizmát, Jakovenko egy pohár vodkával a kezében állt mellettem.

— Igyál — mondta. — Csontod nem tört? Fiúk, nem törött el valamije? — És ujjával nyomogatni kezdte a fejem: — Nem fáj? És itt? Semmi baj! Akkor már ihatsz!

Amikor a többiek elmentek, mellém ült az ágy-

ra. Csak most vettem észre, hogy betegnek látszik. Vodkaszag áradt belőle.

— Tudod — szólalt meg —, láttam egy koncentrációs tábort. Itt ugyanis koncentrációs tábor volt. Innen három kilométerre. Tegnap megnéztem.

Végigsimította a homlokát.

Tudtam, hogy negyvenegyben Kijev körül elesett az apja, aki annál a harckocsizó zászlóaljnál volt komisszár, ahol ő is szolgált. Két év múlva aztán valaki felkereste otthon az anyját, és elmondta, hogy Németországból szökött haza, és abban a fogolytáborban volt, ahol a komisszár is. Ő már nem tudott megszökni, de üzeni, hogy életben van. Az anya ezt megírta fiának a frontra, és nem tudta, mit gondoljon: reméljen? elhiheti?...

Jakovenko azóta titokban szüntelenül reménykedett: nemsokára Németországban leszünk, és akkor majd megtud valamit az apjáról. És minél inkább közeledett a háború vége, ez a reménykedés annál türelmetlenebbé tette.

Ha az utakon csíkos ruhás emberekkel találkozott, akik táborokból szabadultak, Jakovenko mohón faggatta őket.

Tegnap aztán végre közelről látott egy haláltábort. Végigment azon az úton, melyen ezer és ezer áldozatot hajtottak a tábor bejáratától a krematóriumig, azon a földön lépkedett, melyet az ő vérük áztatott. Tudta már: az örökre eltűnt lábnyomok között hiába volt ott talán az apjáé, erről senki nem beszél neki soha.

— Van ott egy árok. A krematórium mögött. — Hirtelen falfehér lett. — Legyek dongtak fölötte. Zöld legyek... Nem értettem mindjárt... De abban a pillanatban végigfutott hátamon a hideg.

Persze, a szagra... Abban az árokban emberzsír van. Ahogy égették az embereket, a zsírjuk odafolyt...

Jobbra-balra himbálta magát, előregörnyedt, kezét a térde közé szorította.

— Tudod — szólalt meg újra —, egyetlen reményem maradt: apám komisszár volt. Azokat pedig nem ejtették foglyul... Azonkívül az az illető, aki a hírt hozta, azt mondta, hogy apámat a táborban Jakovlevnek hívták. Érted? Nem Jakovenkónak, hanem Jakovlevnek. Hátha összetévesztette valakivel? Anyám később már nem látta...

Mit mondhattam neki? Kijelentettem, hogy ez nagyon valószínű, sőt csaknem bizonyos, magam is tudok néhány ilyen esetről. Hogy mást ne mondjak, az ezredünkben például, amikor kitörtünk a gyűrűből...

Jakovenko imbolyogva, csukott szemmel ült, arca halottsápadt volt, kivörösödött halántékán és homlokán verejték gyöngyözött.

Éjszaka egyszer hirtelen fölriadtam: fölöttem egy óriás árnya sötétlett, válla és lehorgasztott feje eltakarta az egész mennyezetet. Jakovenko az asztalnál ült, halántékát két ökle közé szorította, arcát alulról megvilágította a csészealjon pislákoló két gyertya.

Amikor észrevette, hogy ébren vagyok, papucsban, csizmanadrágban, derékszíj nélkül lógó gimnasztyorkában átült hozzám az ágy szélére.

— Azt mondták nekem ott: a hamut... az elégetett emberek hamuját kihordták a dűlőkbe. Ezzel a hamuval trágyázták a földeket.

Megdörzsölte a nyakát. Szájpadlása kiszáradt, a hangja is száraz volt.

— Mikor visszajöttem a faluba, kérdem tőlük:

„Tudtak maguk ezekről a dolgokról?" „Nein, nein!" Nem tudtak semmit, mondogatják. „Hát akkor menjenek és nézzék meg!" — mondom nekik. — Megduzzadt nyakát elöntötte a vér. — Nem nézik meg. Nem akarják látni. Érted? Egy hajításnyira innen embereket égettek el. A hamujukkal trágyázták a földet. És ők most falják a kenyeret. Látni sem tudom őket!

Felállt, a gyertyalángok táncolni kezdtek, kezének árnyéka a polc felé lendült a falon. Jakovenko valamilyen fajansz csecsebecsét vett le a polcról, alját a világosságnak tartotta. — Látod? — A védjegy francia volt. A falakról és a polcokról különféle, egymástól furcsán elütő dísztárgyak néztek ránk a reszkető fényben. Igen, ezeket az értékeket idegen családoktól rabolták el, melyek különböző nyelvet beszéltek, és azelőtt mit sem tudtak egymásról; mindezt olyan emberektől harácsolták össze, akiket azóta már feltehetőleg legyilkoltak. Kint pedig, az istállóban, Hollandiából idehurcolt tehenek kérődznek, az ólban Dániából származó disznók röfögnek. És néhány kilométernyire innen — a haláltábor. Akiket ott elhamvasztottak, valaha talán ezeknek a dísztárgyaknak a tulajdonosai voltak.

Másnap nem tudtam ránézni a gabonatáblákra. „A hamuval trágyázták a földet..." Nem hittem el. Már megtanultam, hogy alkalomadtán milyen könnyen áthárítják egy vagy több ember bűnét valamennyire. De hallgattak valamennyien. Azok is, akik tudtak róla, azok is, akik csak sejtettek valamit, és még azok is, akik visszaborzadtak tőle.

A szekér zörögve gurult lefelé az emelkedőről, és a bakon ülő felderítő feszesre húzta a gyeplőt, hogy visszatartsa a lovakat. Feküdtem a szénán,

fölöttem izzott a nap, a nekitüzesedett lovakból verejtékszag áradt. A rácsos szekéroldal résein néztem a visszafelé szaladó tájat. A porhanyós, hamuszürke földeken zsenge búza zöldellt, a kalászok már virágportól hamvasodtak. Buján, bokrosodva nőttek, szívták magukba az erőt. És én nem tudtam nézni ezeket a földeket, nem tudtam gyönyörködni ebben a búzában.

Németország idillikusan kék egén tiszta, hófehéren tündöklő felhők úsztak. Árnyékuk súlytalanul siklott tova a földön. Béke és csend uralkodott. De milyen sok ember fogja még ebben a békés csendben feltámasztani és újra eltemetni a legyilkoltakat — és milyen kevesen lesznek boldogok, akik viszontlátják a már eltemetett holtakat!

Megérkeztünk. A kapu előtt megfordultunk, a felderítő a lovak közé csapott — igyekezett visszafelé —, én meg bementem. Embereim közül senkit sem találtam az udvaron, a háziak pedig sietve behúzódtak a tehénistállóba, amikor észrevettek, és ott gyors sugdolózásba fogtak. Néhányszor feldúlt arccal kilestek. Mialatt távol voltam, valami történhetett.

Leültem a földbe ásott padra, a lábam kinyújtottam — ahogy hajlítottam, fájt —, és rá akartam gyújtani. Csakhogy Jakovenko sötétkék csizmanadrágját vettem föl, és elfelejtettem áttenni bele az öngyújtómat. A házigazda már jött. Megnyálaztam az ujjam, és dörzsölni kezdtem derékszíjamon a horzsolásokat.

A szokásosnál is szívélyesebbnek látszott. Amint meglátta a cigarettát, fürgén, de kapkodás nélkül tüzet adott: ahogy egy jóismerősnek szokás. Azután leült mellém a padra — férfi a férfi mellé.

Még szívtam a cigarettát, amikor fél szemmel észrevettem, hogy a felesége odafut a disznóólhoz. Arca haragos volt, de egyben riadt is, szinte kész a megalázkodásra. A házigazda semmit sem látott ebből. Pipázott — az ablak alatt álló padon egyformán melegítettek mindkettőnket a napsugarak. Egyszer csak odajött hozzánk a fia, kezében füzetet és ceruzát tartott. Elém állt, a nyitott füzetet szeméhez emelte, mintha énekelni készülne, és köhécselni kezdett. Alulról néztem az arcába. Amikor megszólalt, a vállát leejtette, izgalmában megnyúlt a nyaka. Hadarva beszélt, s így csak elvétve fogtam fel egy-egy német szó értelmét. De a mondókáját makacsul megismételte, újra meg újra, és végül rájöttem, miről van szó. Úgy látszik, távollétemben az egyik felderítőm agyonlőtt egy disznót. „Erschoss, erschoss" — hajtogatta egyre, és mutatta, hogyan történt.

Hanyag léptekkel Margoszlin ment át az udvaron, rövid bőrkabátja ragyogott a napfényben. Járőrbe indult, ezért fesztelenül mozgott. A gyerek nem látta. Belevörösödött az izgalomba, úgy magyarázta:

— Értékes állat volt. Súlya a harminc kilót is elérte, és még nőtt volna. De már ez a harminc kiló is kifogástalan sertéshúst jelentett. És a hús ára kilónként...

Már többször is kiejtette a „kosten" szót. Gyerekkoromtól emlékeztem erre a német szóra. Tudtam akkor egy versikét: Guten Tag, Frau Meyer! Was kosten die Eier? Acht Pfennig. Acht Pfennig? Das ist zu teuer!... A jó Frau Meyer! Ebben a háborúban mi Meyer SS tábornokot ismertük, a hóhért és szadistát.

A házigazda a pad alá dugta a lábát, tenyerével

a térdére támaszkodott, és lassan himbálta magát. Feje magasra felvont, csontos válla közé süllyedt. Mialatt a gyerek beszélt, nem szólt egy szót sem, csak figyelt, és szájában a füstölgő pipával, behunyt szemmel bólogatott. Ránéztem a kezére, mellyel a pad támláját fogta. Erős, kidolgozott kéz volt. Az eldurvult körmök alá és a ráncokba valami feketeség ette bele magát. Föld? Vagy esetleg hamu?

Füstölgő pipájával a foga között a német bólogatott, fia pedig újra kiszámolta előttem, amit előzőleg már az egész család kiszámolt. Győződjem meg róla, és lássam a saját szememmel, hogy ők nem csapnak be engem, a kitűnő disznóhúsért méltányos árat számítanak. A gyerek orra elfehéredett, mozdulatai kapkodók voltak. Szeméhez emelte a füzetet, és elolvasta annak a nevét, aki agyonlőtte a disznót: „Soldat Makaruschka." És várakozóan nézett. Nem értettem mindjárt, hogy ez a nehézkesen kiejtett, idegenül hangzó „Soldat Makaruschka" nem más, mint felderítőim közül a legfiatalabb.

Egy felszabadított ukrán faluban került az egységhez, és hozzám, a legelső útjába akadó parancsnokhoz fordult. Mezítlábasan, elvadultan és — ez a szeméből látszott — kiéhezetten állt előttem, és kért, hogy vigyük magunkkal a frontra. Ebben a faluban senki sem ismerte, kora tavasszal vetődött ide, amikor még hó borított mindent, és mezítláb járt akkor is, hidegtől elkékült térde kibukott a széthasadt nadrágszárból. Az asszonyok félnótásnak nézték, szánakoztak rajta, és néhanéha enni adtak neki. Azt is bolond-hírének köszönhette, hogy nem hurcolták el Németországba.

A felderítőkkel egy csapásra megbarátkozott, de

amikor valami történetet mesélt, még sokáig „ruszki"-nak hívott bennünket, ahogy a németek — és ahogy, eltanulva tőlük, a megszállt területek lakosai neveztek. Csendes volt, a légynek sem ártott, és amióta nem koplalt, bivalyerős. Már nem emlékszem, ki keresztelte el Makaruskának, de a név nagyszerűen illett ehhez a makkegészséges, jámbor legényhez, akit mindenki így szólított, az igazi nevére már senki nem emlékezett. Egy alkalommal, mikor kettesben kuporogtunk a megfigyelőállásban, beszélt magáról. Partizánfaluban élt. A férfiak, köztük az apja is, csaknem valamennyien elvonultak a környező erdőségekbe, de valami oknál fogva a németek bosszúja sokáig késett, nem bántották az otthon maradt hozzátartozókat. Egy éjszaka aztán hajtóvadászatot rendeztek. A falu népét beterelték az iskolába, az ajtókat beszögezték, és az épületet felgyújtották. Azokat, akik az ablakon próbáltak kimenekülni a lángokból, legéppisztolyozták. Az anyja is ott veszett a tűzben. De bármilyen váratlanul törtek is rájuk, sok anyának volt még ideje, hogy elrejtse gyermekét. A felnőttek között is akadtak, akiknek sikerült elbújniuk. Később a vermekben, pincékben valamennyiüket összefogdosták. Éjszaka a foglyokat kihajtották a faluból. A szakadék szélén felsorakoztatták őket. Makaruska egyet nem tudott magának megbocsátani: ebben az utolsó pillanatban kétesztendős kishúgát a karján tartotta.

— Le kellett volna állítanom a földre. Kicsike volt, a sok láb között elkeveredett volna, és akkor talán nem kerül a szemük elé. Hiszen sötét volt. Csakhogy a kislány egészen megdermedt rémületében, kétségbeesetten kapaszkodott belém, le sem

lehetett volna tépni rólam. Éles körmöcskéje volt, ide mélyesztette. — És rámutatott a nyakára.

Eszembe jutott: bármilyen sokáig él még ez a legény, örökké éreznie kell nyakán a kétéves kislány körmét, aki egész törékeny kis testével érezte a halált.

„Még nőtt volna..." — állapította meg az ifjú német a harminckilós malacról. Ez az állat az övé volt, és senki sem formálhatott rá jogot, hogy büntetlenül belelőjön. És az apja, aki papucsos lábbal ült a padon, helyeslőn bólogatott: elégedett volt a fiával.

Néztem ezt az ifjú németet. Tizennégy éves, a hangja mutál, néha kamaszosan megbicsaklik — még nem férfiasodott meg. Olyan idős, amilyen Makaruska lehetett, amikor karján kétéves kishúgával elhajtották, hogy agyonlőjék, és azután éjszaka kimászott a tömegsírból, bekúszott az erdőbe, és ott magányosan, mint a vadállat, füvekkel gyógyítgatta magát.

Ez a gyerek tizennégy éves korában nem kóstolt még bele a rosszba, de azt már jól tudja, mit ér egy kiló kifogástalan disznóhús, mennyit kell kapnia érte. Most azután számlával a kezében itt áll előttem, és biztos benne, hogy jogában áll benyújtani nekünk ezt a számlát.

Este húst vacsoráztunk. Mint ebben az időben máskor is, házigazdáink már eltávoztak — és nagyon-nagyon elégedetlenek voltak velünk. Tekintetünket kerülték, az asszony arca feldagadt a sírástól. Csak a gyerek, az ifjú intéző tett-vett még mindig a gazdaságban.

A ház mögött, a gondosan művelt kis szántóföldek végén most ment le a felhők közé szorult nap, utolsó sugarai megtörtek a háztetők hegyes

csúcsán. Ragyogó alkonyfény reszketett a kristálytiszta levegőben, de a szobát már elárasztotta a félhomály.

Hallottam, hogy valaki becsukja a kaput, és ismeretlen, csoszogó léptek közelednek. Bentről, az ablaküvegen át egy ferdén húzódó sávot láthattam az udvarból. Vártam, és az illető megjelent az ablakból látható területen. Csontig soványodott férfi volt, erősen sántított, de úgy ment át az udvaron, hogy megéreztem: ez az ember már járt itt valamikor. Amikor odaért a disznóólhoz, megtorpant és benézett sötétlő belsejébe. Nem látta, hogy a farakás mögül árgus szemmel figyeli a gazda fia. A gyerek előreugrott, és már-már kinyitotta a száját, hogy fenyegetően rákiáltson, ám ekkor arcán valami változás látszott: megrémült.

A léptek már a verandán kopogtak. A függöny eltakarta a férfi felsőtestét, így csak az agyonfoltozott, fölfelé lépkedő cipőt láttam. Az ismeretlennek fájt a jobb lába: alig lépett rá, máris a másikra nehezedett, a fájósat pedig csak utánavonszolta.

Nem találta meg mindjárt a kilincset, és nehéz zihálása egy ideig kívülről hallatszott. Az ajtó végül kinyílt, és a férfi belépett. Öregember volt, szürke vagy inkább színtelen ruhát viselt, melyet láthatólag nem rá szabtak: lógott rajta, mint egy zsák. Körülnézett a szobában, és nekem ismét olyan érzésem támadt, hogy nem először jár itt.

— Jó estét! — szóltam neki az ablakközből. Összerezzent, gyorsan felém fordult, szemében furcsa kifejezés villant, de ez nem ijedség volt. Végignézett rajtam, köszönt, levette kerek tábori sapkáját, és lengyelül kérdezett valamit. Vállat vontam. Ekkor körbejártatta szemét a szoba berendezési tárgyain, és még egyszer kérdezett, elő-

ször lengyelül, majd németül. Egy németet keresett — ennek a háznak a gazdáját. Mondtam neki, hogy jelenleg távol van, de különben itt lakik. És megfigyeltem, milyen feszült figyelemmel várta a feleletet.

— Hier — ismételte megnyugodva. És hirtelen megköszönte: — Dziękuję.

Kihúztam neki egy nehéz tölgyfa széket, leült, és a térde szinte átszúrta a nadrágot. Most, hogy közelről megnéztem, láttam: nem öregember ül előttem, hanem egy halálra gyötört férfi — halántéka behorpadt, arca hamuszürke, vértelen. Pár perce hozták be a vacsorámat: sertéssült és ropogósra pirult krumpli volt a tányéron. Forrón, étvágygerjesztően illatozott, és ez az illat ingerelte a kiéhezett embert. Talán túlságosan is gyors mozdulattal eléje tettem a disznóhúst. És a szemében rémületet láttam.

— Nein, nein! — rázta a fejét hevesen.

— Csak tessék, tessék, lásson hozzá — folytattam a kínálást. — Mindjárt hoznak nekem is.

De erőtlen kezével eltolta magától a tányért. Nem erőszakoltam tovább, noha nem értettem a dolgot. Zavaromban egy pohár bort töltöttem neki. Tekintetével megköszönte, és mohón kiitta: szomjas volt. Halántéka hol kidudorodott, hol meg behorpadt, kezén, mellyel a poharat tartotta, élesen kirajzolódtak az inak és a sugarasan szétágazó ujjcsontok. Szörnyű volt nézni szőrrel benőtt, le-föl futkosó ádámcsutkáját.

Mielőtt kiitta volna a poharat, elfogta a köhögés. Sokáig, kínlódva köhögött, arca elkékült a feltoluló vértől. Azután kimerülten, könnyezve hátrahanyatlott, a keze reszketett, és még hosszú ideig kapkodta fulladozva a levegőt.

— Azelőtt itt lakott? — kérdeztem, mert láttam, kényelmetlenül érzi magát gyengesége miatt. — Ismerős ebben a házban?

Tagadóan intett a fejével.

— Lengyel vagyok — mondta, magyarázatot adva ezzel mindenre, ami helyzetére vonatkozott: annak az embernek a helyzetére, akit erőszakkal hurcoltak Németországba. — Látni akartam a házigazdát. — Megkopogtatta az asztalt, majd rám nézett. — A feleségem lakott itt. Itt — s kimutatott az ablakon a tehénistállóra. Erőlködnie kellett, hogy a kezét fölemelje. — És itt jött világra a fiam. — Ismét rám pillantott. — Amikor megszületett és sírni kezdett, a feleségem a tenyerével betapasztotta a száját, nehogy meghallja valaki. De elrejteni csak a halottat lehet. Egyszer éppen szoptatta, és a német belépett az istállóba. Nem szólt semmit, csak bámulta, ahogy a csecsemő szívja a tejet magába. Amikor a feleségem később ezt elmondta, nem tudta megmagyarázni, mi volt a tekintetében, csak zokogott és reszketett, mint akit a hideg ráz. Mit tehettem? Messze, a szomszéd faluban dolgoztam, egy másik gazdánál; mit tehettem? Tehetetlen voltam...

Elszürkült, cserepes ajka lassan mozgott, mintha a hidegtől elgémberedett volna. Élettelen, befelé néző szemén üvegesen csillogott az ablak fénye a szoba alkonyati homályában.

— Most már tudom, mi volt akkor a tekintetében. Ő, a gazda, azért etette az asszonyt, hogy tudjon dolgozni, a gyerek meg kiszívta belőle az erőt... A feleségem azután elrejtette a kisfiút, amikor kiment a mezőre dolgozni. Azt mondta, hogy meghallotta a gyerek sikoltozását. De én azt hiszem, ez a sikoltás szüntelenül ott reszketett

a szívében. Rohant a ház felé, és hallotta a gyerek sikoltozását. Az udvaron a német éppen befogta a lovakat: vendégségbe készült. És a disznóól ajtaját egy keresztbe fektetett deszka zárta el. Eszeveszetten rohant oda, érezte már... Amikor a disznókat szétlökdöste, meglátta a kisfiunkat. Utána mindig csak ezt látta. Amikor aztán teljesen megtébolyodott, és már nem tudott dolgozni, a gazda kézen fogta és elvezette a hegyek közé, a táborba, ahol krematórium is volt. Nem tudta, hová viszik, és ez volt a szerencséje.

A férfi mindezt német–lengyel keveréknyelven mondta el nekem. Kint, az udvaron két szólamban énekeltek a felderítők. A lengyel arca lassan beleveszett a sűrűsödő homályba: már csak egy sötét foltot és a mélyen csillogó szempárt láttam.

— Másfél évig voltam a táborban, és azért maradtam életben, hogy egyszer eljöhessek ide — mondta.

Eszembe jutott, milyen rémület jelent meg a kamasz szemében. Az ablakhoz léptem, és Margoszlinért kiáltottam. Az ének félbeszakadt, azután hallottam, hogy közeledik a bőrkabát suhogása. Margoszlin megállt és felnézett az ablakra: kis termetű, de acélos izomzatú férfi volt.

— Hozd ide a gyereket — mondtam.

Az udvarról, a magtárak mögül és a ház környékéről vagy tíz percig futkosás és kiáltozás hallatszott. A szobában teljesen besötétedett, már csak a két ablak meg a homályos sarokban álló tükör világított. Mindenesetre megkérdeztem a lengyelt, ismeri-e a falut, ahol a házigazdáék éjszakáznak, és velünk tud-e jönni, ha odamegyünk. És most szótlanul ültünk a sötétségben. Végre

jelentkezett Margoszlin. Amint előre sejtettem, a gyereknek nyoma veszett.

Négyen igyekeztünk átvágni az erdőn: a lengyel, Margoszlin, Makaruska meg én. A holdnak csak a fele látszott, hasztalan próbálta kitépni magát a hegyszorosból. Óriási, rézvörös gömb volt, és előtte a hegyfal koromfekete. Végül mégiscsak kiszabadult, és a sziklák fölé szökkenve, gyorsan emelkedett fölfelé; igaz, közben le is fogyott. És amikor már magasan járt, tejszínű, mindent sejtelmessé varázsló fényében hirtelen megpillantottuk a falut: a kékesfeketén sötétlő házfalakat, a nedvesen csillogó, ferde cseréptetőket és az üvegszemüket villogtató ablakokat. A kertek alatt haladtunk. Az udvarokból az ólak és istállók alomszagú, álmosító melege áramlott, alulról pedig hűs, vízillatú levegő — lent, a sziklákba kapaszkodó bokrok alatt, fekete patak csillogott. A harmat lepte kőlépcsőn oda lehetett lejutni.

Ketten a házat és a magtárt vették megfigyelés alá, ketten pedig csendben beosontunk az udvarra, mely kopár volt, mintha a holdsugarak felsöpörték volna. A deszkalépcsőn felmásztunk a szénapadlásra; lent a kutya már belerekedt az ugatásba, és olyan vadul ugrándozott, hogy a lánc lerántotta a földre. Mégsem gyúlt egyetlen ablakban sem világosság, és nem nyílt meg egyetlen ajtó sem.

A sötétben két tollpárna fehérlett egymás mellett a szénán; látszott, nemrég testek nehezedtek rájuk. Végigkutattuk a padlást, a magtárt, a házat és az udvart — a zseblámpákkal bevilágítottunk minden zugba. Azokat, akiket kerestünk, sehol sem találtuk. És nem kerültek elő másnap sem. Később megtudtuk, hogy nyugatra mentek. Mind a hárman.

A falubeliek mondogatták, hogy nagyon-nagyon rossz emberek voltak. Némelyek meg egyenesen azt állították, hogy a gazda náci volt. Ő vagy a testvére. Mindez most jutott eszükbe.

— Eddig miért hallgattak róla?!

A vállukat vonogatták:

— Féltünk...

Magda volt az egyetlen, aki nem mondott róluk se jót, se rosszat. Különben sem beszélgetett senkivel. Néhány napig még eljárt. Kora reggel jött, mint mindig, megetette a disznókat, felsöpörte az udvart, megfejte a teheneket — egyszóval végezte megszokott kötelességét, melynek gépies teljesítése az élethez fűzte. És valamennyi kanna telve volt savanyodó tejjel.

Egykori házigazdáink bizonyára még ma is úgy emlegetik azokat a májusi napokat, mint életük legszörnyűbb megpróbáltatását. A fiuk tizennégy éves volt akkor, és a hangja még mutált. Akkor valamennyiüknek mutált a hangja. Azóta megférfiasodott. És most ezen a megférfiasodott hangon ismét bejelentik a világnak sérelmeiket.

A Szövetségi Köztársaság új hadügyminisztere, egy hentes fia, a házipapucsot katonacsizmára cseréli fel, és bejelenti igényét az emberiségnek a földekre, területekre, tájakra, melyekről kiirtották az embereket.

A béke első napjaiban, egy májusi reggelen, számlával a kezében elém állt egy tizennégy éves, sovány kamaszfiú. Most is látom: orra elfehéredett, arcán vörös foltok támadtak az izgalomtól. A múlt nem érdekelte, nem akart tudni róla semmit. Ő a disznó árát akarta megkapni. És már akkor biztos volt benne, hogy joga van benyújtani a számlát.

OROSZBÓL FORDÍTOTTA FÜZESI GYULA

Mocsár Gábor

Óvatlan pillanat

Odakint alacsonyan úsztak a fellegek, s emiatt korai homály bujkált benn a házban. Nem is ház ez, hiszen három nap alatt született. A domboldal puha és omló homokjába gödröt ásott Blaskó Imre, a gödör négy sarkába ágast állított, a meztelen földet sövényfonással tartotta vissza a beomlástól, s a gödör négy falát sárral kitapasztotta. A tetőt is a maga egyszerűségében, padlás nélkül szerkesztette a hajlék fölé — szalmát, majd földet hányt a tetőre, a földre meg tüskés ágakat rakott, hogy a tyúkok le ne fürödjék. Vákáncsos korában tanulta Blaskó Imre ezt a stílust. Olyan volt ez, mint amikor a honfoglalók előbb földvárat hánynak, aztán építik meg végleges szállásukat. Blaskó Imre a homályban nem látott jól, az apró ablakon beszűrődő fény felé tartotta az üveget, átnézett rajta. Vállat vont: ez már ilyen, szürke, hályogos a színe, de viszont a szaga... beleszagolt: affene belé, erős, mint a vitriol.

Az asszony paszulyt válogatott.

— Én akkor most...

Az üveget visszatette az ágy alá, a fonott kosárba.

— Eriggy, ha úgy gondolod — mondta az asszony, s egy pillanatra felnézett a válogatásból. Ócska, kopott kucsma volt az ura fején, vadnyúl prémjéből fület is varrt rá a hideg ellen, s ezáltal

kétszeresen is nyúlszerű lett Blaskó kinézése. Arca megnyúlt, hajlott orra s előreharapó szája is nyúlra emlékeztetett. Most még apró, szürke szemei is riadtan pislogtak. Nem kis dologra indul.

— Egyedül akarsz odamenni?

— Nem is csapatostul.

— Mondtam én, hogy csapatostul?

— Ne rágd már a fülemet, majd tudom én, mit csinálok.

— Azt nem viszed? — Az asszony az ágy alá visszarejtett üvegre intett az állával.

— Haggyál mán engemet! Majd tudom én...

Mérges lett Blaskó Imre, bosszantotta az asszony faggatózása, azonfelül a nagy vállalkozás miatt is izgatott volt. Hiába mondta ő az asszonynak: majd tudom én — bizony nem tudott Blaskó Imre semmit sem. Lehet ott még őrség is. Géppisztolyos őrség. Akkor aztán mi lesz?

Előbb úgy gondolta, botot is visz. De mégse. Csak úgy. Anélkül. Bottal úgyse menne semmire, ha rákerülne a sor. Mire? Maga se tudta.

— Idegesíted csak az embert...

Kidübögött a kunyhóból. Minthogy félig a föld alá ásta a ház alapját, kissé emelkedős volt a kunyhó kijárata, bentről úgy tűnt, mintha az alacsonyan úszó fellegek közé lépkedne felfelé a tépett kis ember. A ház előtt megállt, s nem a fellegeket nézte, hanem a földet a lábai előtt. Hideg és nedves volt a föld. A ház környéke még nem szelídült udvarrá, voltaképpen egy hete áll itt a ház, tarló volt itt még az őszön, s a rozs torsai sem tűntek el. A legsietősebb füvek, gyomok gyenge zöld dárdájukat kidugták a földből. Blaskó elnézett nyugatra, ahonnan a fellegek jöttek, s amerre neki

indulnia kéne. Eszébe jutott azonban valami, visszament a házba a föld alá.

Leült az ágy szélére — farával beljebb tolta az ágyneműt —, húzni kezdte kifelé a bakancsát. Az asszony gyanakodva nézte, két kezét a paszulyok közt, a tálban felejtette.

— Hun a rosszabbik nadrágom?

Az ajtón csüngött a rendes helyén, az asszony leakasztotta onnan, szótlanul adta az ura kezébe. Kissé megdöbbent — ő tudta, miért.

— Jó is, hogy eszedbe jutott. Még tán...

— Mi az megint, hogy még tán...

— Lehúznák rólad.

Blaskó eltartotta maga elől a levetett nadrágot.

— Ezt? Nem tudod te, miket beszélsz.

Aztán óvatosan, nehogy a sarka beleakadjon valami szakadásba, elálló foltba, magára húzta a rosszabbikat.

— Te is eltaláltad most. Mit tudsz te az életről? Lehúzzák. Mi? Lehúzzák... Eh...

— Azt mondják...

— Azt mondják — csúfolta az asszonyt, éneklőn elhúzva utánozta a szavait. — Mit tudod te azt, minek ez a nadrág.

— Hát minek?

— Azért, hogy te is tanuljál valamit, megmondom. Ezek a szegényt szeretik.

S még egyszer megállapította:

— Nem értel te ehhez.

Most már véglegesen elindult. Valósággal felvidult, s megnyugodott, önbizalom szállt belé, mert igen jó gondolatnak tartotta ezt a nadrágcserét. Fél siker ez magában is. Azok csakugyan szeretik a szegényt. Áthaladva a tavalyi tarlón, puha talajba mélyedt a bakancsa. A föld már kez-

dett megkelni, mint a kenyértészta, a föld színe felett alacsonyan járó szelek meleget leheltek, az élet kezdett a földben megfakadni. Szántani kék. Ha minden úgy lesz, ahogy szeretné, holnap már lehet. Lesz lova. Ha minden sikerül.

Az erdő közé érve, füttyszóra jött kedve. Meg az isten a világ négy sarkát. Egyszer már csak sikerülni kell a dolognak.

Mennyit próbált, mennyit ment már ló után. Azt ki sem lehet mondani. Némelyeknek olyan szerencséje van... de neki? Mindenről elkésett még. Ez így volt: Medve Béla hasonlóképpen új gazda, s már lett lova. Persze, annak olyan szerencséje volt, hogy az emberek, míg élnek, emlegetni fogják. Csak annyit csinált, hogy ment az országúton, néptelen volt az út, s egyszer csak szembejön vele egy ló. Sántított, bicegés közben majd a földig ejtette a fejét, s fáradtan húzta maga után bicegő lábát. Jött a ló a kövesút szélén, kitartóan kelet felé. Hazafelé igyekezett, mert ezek a lovak kelet felől jöttek a hadakkal. Megunta a háborút. Medve Béla elrévülve nézte a közeledő lovat: gerince csupa seb, csípeje is sebes, a csípőcsontjára rá lehetne akasztani az abrakostarisznyát. A ló odaért Medve Bélához. Megállt előtte. Egymásra néztek. Olyan volt ez, mint a mesében: jött valami sugallat, nem az ész, hanem az ösztön sugallata, Medve Béla beleragadt a ló sörényébe, befordult vele az erdőbe, azóta Medve Bélának lova van. Sebeit farkasalma levével kimosogatta, dohattal kenegette, felhasított lábát tiszta ruhával kötözgette.

Így is lehet, de ez nagy ritkaság. Ilyen tán nincs is.

Jöttek azon a tavaszon Románia felől csempészek is. Hosszú libasorban vonultak a vasúti töltés

tetején. Jöhettek bátran, nem állította meg őket senki, se rendőr, se katona, hisz a rendőr is olyan, hogy madzagból van a puskaszíja. Van amott az erdőszélen egy iskola, ki vannak verve az ablakai, az ajtót is leemelte róla valami élelmes ember — annak tantermében szoktak meghálni a csempészek, ha itt rájuk esteledik. Blaskó Imre egy hónapon át minden este lement közéjük, mert hallotta, hogy például Kovács Ernő ilyenektől szerzett lovat. A sócsempészek ugyanis mellékes üzletekkel is foglalkoztak, s valamelyik odaát Romániában a kezéhez ragasztott egy félszemű, amúgy jó erőben levő lovat. Román volt, mert magyarul nem értett. S frissen szerezhette félvakságát is, mert még friss és véres volt szemgödrében a seb, bizonyára maga a csempész szúrta ki bicskával, nehogy elvegyék tőle a mindenfelé járőröző orosz katonák. De vak ló nem kell nekik. S lám, a csempész idáig elhozta, itt pedig eladta Kovács Ernőnek egy ezüst óráért, amit még Kovács Ernőnek az apja hozott Kanadából, mert az kanadás. Így kapcsolódott itt össze a sokféle világ: órák, lovak, pálinkák s egyéb holmik segítségével.

Ám hiába kereste fel a csempészeket éjszakai átvonulószállásukon Blaskó Imre, egyiknek se volt lova. Mondta is nekik: élhetetlen emberek maguk! Lehet, hogy jó üzlet a só is, de a sót cipelik a hátukon, a lóra ellenben rá is ülhetnének. A csempészek fáradtak voltak, hogyne, hiszen gyalog, a hátukon cipelték az erdőn át a sót, márpedig annak nagy súlya van: hamar elaludtak a tetves szalmán, s nem vitáztak Blaskó Imrével.

Így se tudott hát lóhoz jutni.

Most aztán azt hallotta, hogy három kilométerre a Bartalis-tanyába nagy csapat érkezett: hajtják

hazafelé az orosz trének Ausztriából a leszerelt katonalovakat, s akinek szerencséje van, szerezhet tőlük. Egyáltalán nem ütődött meg azon, hogy a katonáktól lovat lehet venni, mert ő is volt katona, járt a fronton, tudta, hogy ebben semmi különös nincsen. Ilyen a front. A háború. S főleg a katona.

Ő is eladott egyszer egy tehenet a háborúban — azt a tehenet akkor látta életében először, s az asszonyt is, akinek a tehenet eladta. Mint habos folyam árja, hömpölygött a had végig a hegyek közt, át a falvakon, s a németek rengeteg birkát, tehenet tereltek nyugat felé az utakon. Úgy jött az alkalom, hogy Blaskó Imre tüzérek kocsisaként hátrálta végig tervszerűen az egész háborút, s abban a felvidéki kis faluban épp akkor húzták le a vasúti sorompót, amikor az ő szekere odaért. Kórházvonat jött, lassan döcögött, s ezt meg kellett várni. Amint ott állt, s nézte a vonatot — hajh, istenem, mi drága vér, emberi élet megy pusztulóba! — egy takaros menyecske megállt a szekere mellett. Összecsapta a kezét, s ezt mondta magyarul:

— De szép kis tehene van... nem adná el?

Blaskó Imre értetlenül nézett a menyecskére. Neki szól ez? De az már ment is a szekér mögé, s Blaskó Imre hátrafordult. S hát egy nagyon szép kis piros-tarka tehén nyújtogatja befelé a nyelvét a hátsó saroglya lécein: szénát akart lopni a szekér hátuljából. A menyecske megveregette a nyakát — igazán olyan szépek voltak együtt, az a tiszta, piros-tarka tehénke meg a menyecske, hogy Blaskó Imre önzetlen szeretettel azt mondta:

— Eladom én, miért ne adnám?

— Mennyiért?

Blaskó Imre azon a napon ért abba a hegyes Szlovákiába, fogalma sem volt arról, mit ér az ottani pénz, de tudta, hogy itt a korona járja. De nem tudta, mit érhet egy olyan formás kis tehén koronában, mondott tehát egy kerek számot.

Úgy látszik, jól szabhatta meg az árát, mert a menyecske nem sokallotta, csak amiatt sopánkodott, hogy nincs ennyi pénz otthon.

— Jaj, nem várna addig, amíg kölcsön kérek a szomszédoktól?

Miért ne várhatná meg? A háború is megvárhatja. A kórházvonat elkattogott, Blaskó Imre szekere átdöcögött a vasúti síneken, ott félreállt egy kicsit, hogy ne legyen útjában a háború forgalmának. S megköthesse az üzletét. A tehénke jámboran, kezesen ballagott a szekér után. Az országúton — ami egyben a falu főutcája volt — tankok vonultak dübörögve, rezegtek az apró ablakok, tehéncsorda vonult, német katonák hajtották a rablott nyájakat, rongyos, tépett magyar katonák húzták maguk után örökre megunt puskáikat — vonult a rendetlen, bőgő, dübörgő, vert katonaság, s Blaskó Imre a szálló por függönye mögött, a háború egy csendes zugában megvárta, míg a szlovákiai magyar menyecske összekérincsélte az ezer koronát, aztán megnyálazott ujjaival megszámolta a rengeteg bankót, hazai szokás szerint sok szerencsét kívánt a tehénkéhez, s ment, tovább hátrálni a háborúban. A maga tapasztalatából tudta tehát, milyen dolgok történnek a háborús viszonyok között, s nem kell azon fennakadni, ha katonáktól lovat vehet az ember.

Nem olyan veszedelmes dolog ez — hiszen a világ is olyan oldaláról mutatja most magát, amilyenre az ember nem is gondolhatott. A világ

gyorsan változik. Mondják, Berlin még nem adta meg magát, de Blaskó Imre már újgazda lett. Földosztás! Földigénylés, földigénylő bizottság, ez mind új dolog most. S a világ sok másban is olyasmire tanítja az embert, amiről azelőtt — békében — nem is hallott. Például manapság főznek pálinkát korpából. Meg tengeriből. Az ínség nagy tanítómester. Korpából is lehet pálinkát főzni. Ami neki van, az például korpából van.

Egy liter.

Egy ló ára.

Ez is: egy liter pálinkáért vett ezektől a katonáktól Mezei András lovat. Nem ezektől éppen, mert ez a csapat tegnap óta van a Bartalisék tanyájában, de ezek is katonák, a pálinkát ezek is szeretik, lovuk meg rengeteg van... Ha erről az alkalomról is lekésik Blaskó Imre — lemehet a főd hátáról is, akkor sohase foghatja meg az isten lábát, mert ilyen üzletekre — ezt is frontkatonabeli ösztöne súgta — csak ilyen forrongó, változó időkben nyílik alkalom.

De ha erről is lekésik...

Meggyorsította menését.

Az ám — hogy fog velük beszélni? Lássuk csak: mit tud a nyelvükön? Bár tavasz volt már, jótékony fuvalmakkal terhes, a nagy sietségtől annyira kimelegedett Blaskó Imre, hogy szája elől apró fátyolok lebbentek el, meleg párája a sietős, kimelegedett testnek. Né, amott a réteken túl már látszik is a Bartalis-tanya. Ott vannak az oroszok. Lovakkal. Bárisnya, klapci, davaj... — ezt tudja. Azt is, hogy malinki meg azt, hogy harasó. Zima — az hideg, de ezt a szót most nem kell használni, azt odakint mondották sokat a nagy orosz télben... Tovaris... vojna... vojna kaput...

doma... lám, mennyi mindent tud a nyelvükön. Még azt is, hogy pasli. Meg azt is, hogy igyiszudá. A ló pedig: konyi. Konyi.

Elért a tanya bejáró útjáig. Akácok szegik a bejárót, kopár, fázós akácok, s mivel koratavasziasan leveletlenek, kilátást engednek a tanyáig, s látni, milyen nagy ott a forgalom, nyüzsgés. Lónyerítést is hallani...

Nagy, tágas tanya a Bartaliséké. Rengeteg épület. Hadd lám csak: az ott, az a hosszú, kéthéményes, az a ház. Emitt a lóistálló, érdekes, hogy a ház nádfedeles, de a lóistállón cserép van. Külön épület a teheneknek, három hosszú, fekete deszkájú dohánypajta, oda járt csomózni télen, napszámba. Amott a sütőház, tyúkház, karámok, korlátok, kisház, nagyház, üstház, cselédház, dohányosház... Mekkora hatalom, gazdagság. De most olyan, mintha minden szaladna szét benne.

Nyüzsgés, lárma, katonai tábor.

Blaskó Imréhez a kutya se szólt, úgy mehetett be a tanyába. S ez is feltűnő: hogy a kutya se szól hozzá, pedig azelőtt ebbe a tanyába nem lehetett bejönni anélkül, hogy a kutyákkal holtfáradtra ne viaskodta volna magát az ember. De most a nagy nyüzsgésbe belenémultak a komondorok. Idegen katonák otthonos jövése-menése, a rengeteg ló nyüzsgése által annyira megbolondultak, hogy úgy tűnt, mintha nem is otthon, hanem idegen helyen lennének. Gyáván, behúzott farokkal sompolyogtak ide-oda. Blaskó Imre már messziről látta: rengeteg a ló. Lovak az istállóban, lovak az eperfához kötve, a földön széna, azt eszik. Amott két épület közt a kertbe kilátni, ott is lovak veszik körül a kazlakat, s vallatják, eszik. Egy kazal tetején hajadonfőtt, szőke orosz katona

dúrja le a szénát — haj, kieszik a vagyonából máma az orosz lovak Bartalis Mihályt. Blaskó pedig halad, már az udvaron megy, magabiztosan, tétovázni nem szabad, csak úgy, mintha itthon lenne. Bátran, nehogy feltűnjék idegenes, ideges téblábolása.

Vannak köztük szinte gyerekek, de nagy bajuszúak is; Blaskó Imre, ahogy elmegy mellettük, rájuk pislant — póttartalékosnak nézi őket. Hiszen nem csoda: elvitték itt is az elejét is, meg a végét is a használható férfinépnek. De hogyan lehetne velük szót érteni?

Bartalisék házából, mind a két szobából hangos szó hallik — ott is katonák vannak. Blaskó Imre megállt a tornác előtt, s intett egy elsiető legénynek: kormos német csajkában valamit vitt, ruhával fogta a csajka fülét, mert forró lehetett. Blaskó intett neki: tovaris, hé — de az elment, sietett. Égeti a kezét a csajka füle — vigasztalta magát Blaskó —, azért nem felelt. Megkeres tán a Bartalis-családból valakit. Hátha azok már ismerik ezeket. Meg tudnák mondani, mékkel lehetne — s lehet-e egyáltalán — üzletet csinálni.

Odabent a konyhában Bartalisné, az öregasszony összeroskadva ült a gyalogszéken, a sparhelt előtt. Hosszú szárú cipő volt a kezében. Ahány orosz katona jött, mindnek megmutatta.

— He! He! Méknek a műve?

Blaskó Imre megállt az ajtó mellett, s nézte a cipőt: össze volt rágva a szára.

— Összerágatták a lóval! Valamék ezek közül. Most egy se vállalja. Csak röhögnek az emberre...

Ezt a cipőt — drága jó sevrócipő — Bartalisné eldugta a szénába, s a lovak összerágták.

— Vót ott nekem befőttem is. Keresem, nincs.

Kérdezem, azt mondják: megették a lovak. Hát mióta eszi a ló a befőttet? Tik ettétek meg, te... — s egy katonának, aki a sparhelt előtt kuporgott, a hátát megkopogtatta a cipő sarkával: — Mék ette meg a befőttemet?... Csak az üres üveget találta meg az uram az istállóajtóban — magyarázta Blaskó Imrének, aki ebből látta, hogy itt valóságos frontkatonák járnak, mert amennyi befőttet, lekvárt ő megevett különböző házaknál a fronton, ahhoz fogalom nincs. Márpedig, ha frontot járt katonák...

Az ajtó megett találta az üveget. Hát van ló, amék oda teszi az üveget? Ki vót nyalva belőle a lekvár. — Mindenemből kifosztanak... mindenemből... — s szomorúan lógatta a kezében a nyálas, összerágott cipőt.

Nagy bajuszú, ferde szemű katona jött be most, s Blaskó Imre összeszűkült szemmel nézte ezt a katonát. Honnan... atyaúristen, honnan ismeri ezt a katonát? Az öröm bizsergése, mintha meleg lábú, apró hangyák mászkálnának rajta, megcsiklandozta Blaskó Imrét. Ez neki ismerős, s ha ismerős... csak azt tudná, honnan? Akkor már ezzel mint ismerőssel... S kalapált a fejében valami kis motor, egész katonaéletét mind befutotta emlékezetében... honnan ismeri ezt a katonát... mert ismeri... de honnan? Azonban Bartalisné összecsapta a kezét, s a nyálas cipőt berúgta a sparhelt alá, mert a pusztulás újabb szele csapta orron. Jajgatva kiabált:

— Megtalálták a káposztámat is... Megeszik a káposztámat is... Ó, hogy az én istenem...

De a ferde szemű csak nevetett. Két fej káposzta volt a hóna alatt. Blaskónak egyszerre megtetszett

a ferde szemű. Ez élelmes ember lehet. Nem is gyerek, nem is öreg... bajusza van.

— Tovaris... az isten bele... hogy is mondják... konyi! Konyi! — Bal kezével önmagára mutatott Blaskó, a jobbikkal meg előremutogatott, a ferde szeműre. — Én adni neked pálinka... te adni konyi. Adni konyi? Nekem. Te. Konyi. Te. Nekem.

S mutogatott összevissza. A ferde szemű nem értette.

— Nem lehet ezeknek egy szavát sem érteni — jegyezte meg Bartalisné. — Most meg a káposztámat eszik meg. Ó, te sátánpofájú!

A sátánpofájú vigyorgott, s Blaskó Imre e pillanatban rádöbbent, honnan ismeri.

Nem, nem ismeri.

Ezt nem ismeri. Hanem... Egy falu szélében, valahol odakint, feküdt egy halott. Hanyatt feküdt, s haslövést kaphatott, mert karmoló, görcsbe merevült ujjai felcibálták hasán a ruhát, a meztelen bőre látszott, s az ágyéka is, amit vér lepett be. Hó hullt lágyan, friss lehetett a holttest, mert arcán elolvadtak a hópelyhek, s azt a halottat nagyon megnézte Blaskó Imre. Akkor látott először ferde szemű, tatár képű embert. Nagy, konya bajusza volt, mint ennek, ferde szeme, mint ennek, most látott másodszor ilyen arcot, s nagyon elcsudálkozott, mennyire hasonlítanak ezek egymásra. Szóval mégse ezt ismeri. Ezt nem ismeri.

A ferde szemű, konya bajuszú tatár letette a két fej káposztát az asztalra, aztán Bartalisnéhoz lépett. Megölelte. S nevetett szüntelen.

— Mágyárom... mágyárom... kurva mágyárom... kezicsókolom... keszenem szepen... kurva... — S mondott még rondább dolgokat is,

összeszedte összes magyar tudását, így akart kedveskedni az öregasszonynak. Hogy főzné meg neki ezt a káposztát.

— Na, ezt megtanították jól magyarul, nem tudom, ki volt a mestere, de nagy bitang lehetett.

Ezek ilyen dolgok. De a lóról se feledkezzünk meg.

Blaskó megrángatta a tatár karját, jelentőségteljesen kacsintott rá, s hívta magával.

— Gyere csak, testvér... jeszte pájinka. Vodka... vodka... jeszte.

Kicsalogatta a tatárt a konyhából a tornácra, s ott arcjátékkal, sunyi pillantásokkal, kacsintásokkal, s ahogyan tudta, jelezte neki, hogy bizalmas dologról akar vele beszélni. A tatár nagysokára megértette. Hogy ez a kis szőrmók magyar vodkát akar neki adni. Ő meg adjon neki lovat.

— Spekulant!... Spekulant! — mondta a tatár, megfenyegette az ujjával Blaskó Imrét és otthagyta.

Na jó. Evvel nem sikerült. De az a lényeg, hogy közéjük keveredett, most az isten ne segítse, csak nézze, hogy ő mit csinál.

Ment hátra az udvarban, gacsos bakancsban, rongyos nadrágban, szőrös ábrázatával, a derekán egy kötél, a hideg ellen is, meg azért is, hátha akad rá hamar egy ló. Folyton az udvaron álló lovakat nézte. Hej, micsoda lovak! Ez az, ez a pej! Vagy tán ott a színben az a sárga? Blaskó Imre gyönyörűnek, kedvesnek találta valamennyit. Pedig elcsigázottak, sóványak voltak ezek a jószágok. Ám bizonyára szívósak, hiszen micsoda utat tettek meg, éjjel-nappal, hegyeken, országokon át, míg idáig értek.

Három legénykébe ütközött Blaskó Imre a ho-

dály sarkánál. Ültek a földön, szénán, s ettek valamit. Befőttet. Üvegből. Blaskó majdnem rálépett egynek a kinyújtott lábára, ahogy a saroknál fordult. Rákiáltott a katona, Blaskó visszanézett rá, s testvériesen köszönt neki:

— Szerbuc, szerbuc...

S ment volna tovább. De a három legényke dühös, pattogó acsarkodására vissza kellett néznie, s a haja égnek meredt a kucsma alatt: az egyik katona már állt telfelé, féltérdre emelkedett, s géppisztoly után nyúlt, ami a hodály deszkafalához volt támasztva. S aztán föl is állt a katona, s egyenesen Blaskó szívének irányította a géppisztoly csövét. Blaskó holtfehéren nyomta égnek a karjait — ez még el találja sütni azt a géppisztolyt.

Csak makogni tudott:

— Én robota... robota... szegény ember... konyi... mondták, hogy ti adtok konyit... Pálinka... konyi... pálinka... konyi...

De a három legényke nem hederített rá. Körbefogták.

Ekkor jutott eszébe Blaskónak, mit kell mondania, hiszen annyiszor megbeszélték odakint a fronton, hogyha oroszokkal találkozik, azt kell nekik kiáltani: „nye sztreláty, magyarszki szoldát!"

— Nye sztreláty... magyarszki szoldát... Nye sztreláty!

— Magyarszki szoldát? Hu!... — Felcsillant a géppisztolyos szeme.

Blaskó Imre fogságba esett.

A három orosz katona abbahagyta az evést, a géppisztolyos körbejárta az elfogott magyart, s hátulról meglökte a gerincét a géppisztoly csövével. Hogy induljon. Előre. Mondták is a maguk nyelvén, Blaskó Imre ezt nem értette, de volt

miből értenie. Ha hátulról géppisztoly csövével lökdösik az embert, minden nyelven azt jelenti: menni kell.

Blaskó a ház felé indult, de az egyik orosz megrángatta a karját: jöjjön erre. Jobb felé. Hová? Merre?

A katona a verem felé rángatta. Egy pillanat alatt a halálfélelem és mindenről való lemondás baljós érzése lúdbőrözött végig az elfogott emberen: ezek oda viszik a verem háta mögé, és ott lelövik. Az isten se keresi többé. Nyögött, makogott, mondani akart valamit, de csak elfehéredett, a szája széle reszketett, s ment, amerre irányították. A verem háta mögött fiatal akácfák álltak, gyökérről hajtott fiatal fák, sűrűn álltak, egy kerék nélküli szekér is ott bicsaklott össze éppen: megfelelő hely ahhoz, hogy egy árva életet itt eltüntessenek.

— Sztoj! — mondta fojtott hangon a géppisztolyos katona, s Blaskó Imre megállt. Szemei könynyet harmatoztak, két kezét összekulcsolta: nye sztreláty, nye sztreláty... három klapci. Kicsi klapci... én robot... robot... nincs nekem semmim, miért bántanátok?

Hazudott kínjában, hisz csak egy gyereke van, rángatta, tépte magán a nadrágot, nézzétek, ilyen szegény vagyok.

Úgy látszik, a könyörgés hatott. A géppisztolyos hanyagul karjára lökte veszedelmes szerszámát. Benyúlt óriási köpenyének rettenetes mély zsebébe, ott matatott valamit, kenyeret törhetett, mert kenyérdarab volt a kezében, harapott belőle, s azt mondta:

— Palinka? Kgye palinka?

Blaskó szeme kerekre tágult, furcsán, lihegősen

nevetni kezdett. Most még jobban könnyezett, mint az előbb, pedig e pillanatban már el is tűnt a halálfélelme, hogy a boldog felismerés meghatott érzésének adjon helyet: ezek csak azért kísérték ide, hogy ... hiszen ezekkel lehet beszélni.

S már ő tette fel a kérdést:

— Konyi? Konyi jeszte?...

A géppisztolyos laposat, bizalmasat pislantott, ami azt jelentette: a dolog teljesen rendben van. Az ilyen háborús üzletekhez nem kell sok beszéd, megértik egymást a szemben álló felek. A történelem ment a maga széles és viharos útján, valahol Berlin alatt fojtogatták a német fasisztákat, de itt, az erdő alján, a történelem egy óvatlan pillanatában két ember — egy orosz meg egy magyar — összenézett, kacsintott. Bár ez is történelem — csak nem tanítják az iskolában. Pedig e nélkül nem kerek a világ.

Blaskó Imre volt annyira óvatos, hogy nem hozta magával a pálinkát — úgy gondolta, előbb megtárgyalja a lehetőségeket, s ha a dolog biztatóan alakul, este hozza el a vételárat. Literes üvegben van a valuta, csutkadugóval dugta be otthon, jó erősen, nehogy elmenjen az ereje. Nem jó ezekhez pálinkával jönni, mert szeretik. Megisszák, aztán azt mondják: „Neked ló kellene? Ló persze nincs." Tehát a három katonával pálinka nélkül egyezett meg. Majd estére, ha a nap lemegy, sötétedés után visszajön, hozza a vételárat, ők meg ide, a felbillent szekér mellé állítják a portékát. Mindezt anélkül beszélték meg, hogy egymás nyelvét értették volna, de amikor Blaskó Imre megindult kifelé a tanyából, tudta, hogy teljesen és tökéletesen megértették egymást a három orosz fiúval. Lesz lova.

Ez már olyan biztos, mint... mint az isteni szent akarat.

De megszerette őket! Három kedves, fiatal katona, egyem meg a kedves szíveteket. Hogy megijedtem tőlük eleinte. A szívem is majd megrepedt, amikor rámfogta a géppisztolyt, azt hittem, belém lő.

A háborút megúszta, semmi baja se volt, s most nézzen szembe a puskacsővel?... De hát semmi baj. Este hozom a pálinkát, viszem a lovat. S mivel a heves izgalmak elültek benne, most meleg és emelkedett érzések emelték már-már filozofikus magasságokba. Elgondolta: olyan ez, most már az ő életében is, mint a mesében. Eddig az élete úgy ment, hogy ha ecet volt, saláta nem volt, ha saláta volt, akkor meg ecet nem volt. Most meg múlik, mindig csak múlik a világ mostohasága. Ez a tavasz így halad most már: földet kapott, most meg lovat is szerzett. Ezektől a szőke fiúktól... akikre ő, micsoda világ volt az is: húsz és felessel lövöldözött. Föld is, ló is, front is, harc is, hosszú telek odakint, fakadó tavasz idehaza, minden úgy jött most egymás után, mintha kicsit becsípett volna Blaskó — nem látta a tájat, az utat, álmodozott, s halkan fütyörészett. Ő nem tudja mérlegelni ezt a világot, elfogadja ahogy van, s nagyon jól van — mert estére feltétlenül kancát visz haza. Hogy jövőre fia, csikója lehessen. Akkor aztán két lova lesz. Ha az egyiket eladja, az árából tehenet vehet. Előhasú üszőt. Az is megellik. A ló is megellik megint — lesz neki három éven belül két tehene, két lova. A disznóról nem is gondolkozik, mert a disznó olyan gazdánál, mint ő is lesz — négy hold föld, két tehén, két ló —, magától is meg-

marad s elszaporodik. A baromfi, aprójószág pedig az asszony gondja-baja, az élet így megyen.

— Megy, ha visszük — dicsérte saját magát Blaskó Imre, s rágyújtott egy nótára.

Amerre én járok, még a fák is sírnak...

Ez nem jó, a fene aki megeszi, most az kell, hogy „Lyukas a kalapom teteje..." Mi? Lyukas kalap? Ez se illik most ide, hanem az, hogy... „Ha énnékem, ha énnékem száz forintom volna..." Nézd már... meg az isten a világ négy sarkát, mindig csak ilyen szegény nóták jutnak az eszébe. S végül is rátalált, s annak hangjainál bandukolt haza, ábrándozva is, tervezgetve is, tenyerében már lova szőrének kemény simaságát érezte: „Békót kötök kis pej lovam négy lábára..."

Hej, te nagyon jó isten, ki megláttad végre az emberi sorsok nyomorultságát, s könnyítettél rajta...

Estefelé, amikor a bokrok úgy ültek az utak mellett, mintha fekete gubás emberek guggolnának ott, s amikor a téli álomból nemrég ébredt denevérek vékony füttyökkel sikongattak az út fölött, Blaskó Imre újra megjelent a tanya közelében. Nadrágja zsebébe literes üveget süllyesztett, s ettől olyan volt a menése, mintha kelés lenne a fenekén. Simán tolta előre a jobb lábát, a ballal pedig kanyarított egyet, így lépegetett a bejárón, a fiatal akácok között. Az akácfák kopárak voltak még — de rügyeik már fakadoztak. Aztán letért az útról, s átvágott a dohányföldön, amin tavalyi száraz dohánykórók ácsorogtak. Puha volt a föld — ezt is szántani kéne. Egyenesen a verem háta mögé tartott, ahol az egyezséget megkötötték.

Ott, a gyökérről sűrűn nőtt fiatal akácok között még nagyobb volt a sötétség. Mintha a sűrű bokrok, apró fák maguk is sötétséget árasztottak volna, hogy Blaskó Imre észrevétlenül meghúzódhasson köztük. Várni a három katonát. Leguggolt az összebicsaklott szekér mellett, s kihúzta nadrágzsebéből az üveget. Kicsi gödröt ásott, s beleállította az üveget. Száraz gazokat hintett rá, letérdelt, s nézett a tanya felé. Ott csend volt már. Csak néha hallatszott nyerítés s egy-egy emberi hang. Az orosz csapat estére készülődött. Talán éppen most vacsoráznak, s azért nem jönnek még — vélte Blaskó Imre, hogy magát is vigasztalja a várakozás miatt.

Várnia kellett. Felleges volt az ég, de már ritkábban jöttek a szaladó fellegek, a feje fölött néhol szabadon hagyva az ég bíboros sötét feketéjét. A csillagok szikráztak — hűvös lesz az éjszaka. Újhold van, az is az ég alján jár, ilyenkor, újholdkor van az időnek változása. Ha most kitisztulna az idő — mint ahogy a fellegek vonulásából látni —, a szél gyorsan szárítaná a nedvességet, s nemsokára szántani lehetne. Boldog melegség járta át a szekér mellett kuporgó Blaskó Imrét: ő már a maga lovával szánt ezen a tavaszon. Sárga lesz, pej lesz? Csillagos lesz-e a homloka, s kesely a lába — azt jó volna tudni, de nem ez a lényeg, hanem hogy kehes ne legyen, rúgós ne legyen, rossz erkölcse ne legyen, jól indítson.

Kicsi lovam, drága szép lovam... csillagos homlokú, gyönyörű lovam... — így ábrándozott Blaskó Imre, s egyszerre mintha látomást látna, a szeme is belekáprázott, remegő inakkal emelkedett felfelé a szekér mellől: jön a ló... jön a ló! Észre se vette, s már itt emeli fejét az égnek —

feketén rajzolódott a csillagos égre a ló feje, — két füle hegyesen állt — uramisten, ez az én lovam... ni, hogy löki az égbe a fellegek közé a füleit. Egy katona fogja a fékszárat, s a ló halkan, kicsit ijedősen, de igen egészségesen tüsszentett egyet. Még mozogtak az akácjövés tüskés ágai, amik között a ló idejött — félretolta maga előtt nehéz, erős szügyével az ágakat, jött bátran, ismeretlenül is hűségesen Blaskó Imréhez. Mintha belső parancs diktálná — Blaskó Imre kiegyenesedett, s nyúlt egyenesen a lova köteléhez. A ló megijedt a feltápászkodó embertől, s felkapta a fejét, s szeme fényében csillagok tükröződtek. Nem vak! Hályog sincs a szemén. Ó, de gyönyörű a nézése.

A katona azonban nem engedte, hogy Blaskó Imre átvegye tőle a ló kötelét.

Suttogott éles, türelmetlen hangon valamit, s Blaskó Imrének eszébe jutott, amiről teljesen megfeledkezett: ez a ló árát kéri. Lenyúlt a szekér összetört kereke mellé, s kiemelte a földből az üveget. Az orosz átvette, dugóját kihúzta, megszagolta.

— Harasó — mondta, s most már odaadta a kötelet. Blaskó többé semmivel se törődött, a ló fejét, szemét, fülét nézte, azt az értelmes, gyönyörű pofáját, azután a nyakát simogatta. Majd félreállt addig, amíg a kötőfék engedte, s megszemlélte a négy lábát, egy pillantással felmérte a ló erejét, állását, lábainak épségét, csípőjének soványságát, s megállapította, hogy kanca. Szőrének színét azonban nem tudta meglátni, hiszen sötét volt a fák között, de látta, hogy fehér folt tündököl a két hátsó lábán. Kesely. Csillag is van a homlokán. Testsúlyát mind a négy lábára egyenlően elosztva áll, nem sánta tehát, meg aztán nem is

vásár ez, ahol a lovat minden porcikájáig meg lehet vizsgálni. Egy tekintet, egy örömteli sóhajtás, a sírásnak apró küszködése, s a torok nyel egyet, ennyi az egész. Aztán az orosz meglökte hátulról: davaj... davaj... — suttogta dühösen.

A puha dohányföldön haladva, apró suttyanások, nagyon halk és kedves dobbanások — mintha a föld nagyon mélyen, lent szívét dobogtatná — s gyors neszek hallatszottak, amikor Blaskó Imre a lovát elvezette. Még sötétebb volt, mint amikor idefelé jött. Távolban az erdő fekete csíkja mintha szurokkal lenne odakenve az ég aljára, s a fasor csupasz ágai: fekete karcolások a sötét égen. Elérte a fasort, de nem a bejárón ment végig, hanem a tolvajok kerülőútjára tért: átbújt a fasori ágak alatt, s belevette magát lovával együtt a zajt is, állatot is, embert is elnyelő sötétségbe. Az erdőt akarta elérni minél hamarább, hogy annak szélében, a feketeséggel teljesen összeolvadva, utat, emberi forgalomra alkalmas helyet kerülve, hazáig érjen a lóval.

Otthon már minden elő volt készítve, már amennyire a rövidre szabott időben lehetett. S amennyi Blaskó Imre helyzetéből kitelt.

A kunyhó előtt bágyadt, sápadt fény fogadta: az asszony jött elő, lámpa volt a kezében. Tenyeréből ernyőt formált a lámpa mögött, hogy a szemét ne bántsa, s hogy ráirányíthassa a fényt a sötétből kilépő emberre, lóra. Blaskó is meg a ló is megállt a lámpa előtt. Suttogva mondta Blaskó, nehogy meghallja más:

— Ehun van, ni!

A ló kényes orrát bántotta a petrólámpa bűze — épp őfelé hajtotta a gyenge szél. Füleit hegyezte, fújt, horkantott. Bátor érdeklődéssel figyelte az

asszonyt, a földkunyhó feketén ásító bejáratától megijedt kissé, de barátságosan tűrte, hogy gazdája elvezesse a kunyhó mögé, ahol három akácfa között, ferde gaztető alatt fiatal akácokból frissen összerótt jászol várta. A jászolban széna s fehérre kapart répa. Így volt minden előkészítve a fogadtatáshoz.

Míg Blaskó a lovat a jászolhoz kötötte, az asszony ott állt mellette a lámpával, s nézték a lovat. Most már látni lehetett, hogy sárga a ló, két hátsó lába kesely, s fehér csillag van a homlokán.

— Mi a neve? — kérdezte az asszony.

Blaskó csudálkozva ránézett:

— Ezt, hallod, igazán nem érdeklődtem meg. Miket gondolsz? Nem értel te ahhoz. Nem volt ott már se szó, se beszéd... hanem hoci, nesze... Mit bánom én mi a neve. Majd adok én neki.

S a Csillag nevet adta neki azon az estén, minthogy olyan szép csillag volt a homlokán, s olyan rendes, takaros járása volt, mint ahogy a csillagok járnak az égen. Meleg érzések remegtek Blaskóban, órákon át tett-vett a ló körül, megcsutakolta, befonta a sörényét, mintha lagziba menne vele holnap, pedig csak melegítő szelek fújtak a föld színe felett, éjszaka volt, s éppen tavaszodott.

Keresztelő

Hát ez itt, tisztelt uram, a mi kis városunk... Sassaunak hívják, nem valami szép név, viszont kifejező. Mint mikor kést köszörül az ember: — Sassau... Van akinek tetszik, van akinek nem, de ennek a helynek már kilencszáz éve ez a neve — s ez nem kis dolog. Egynémely elemek konjunkturális okokból át akarták keresztelni, de leszavaztuk őket, s Sassau maradt Sassau.

Ez, ahol most állunk, a főtér. 1871-ben, a sedani győzelem után kövezték ki... Ez aztán a kövezet, mi? Az ember azt hinné, közönséges macskakő, de aztán rálép, s mintha szőnyegen járna. Lépkedjen csak bátran, ne féljen. A mi sassaui kövezetünk kibírt már egyet-mást.

Nem akar leülni? Ide, erre a padra... Hogy tetszik a mi padocskánk? Sok piacteret láttam már életemben, de egy padnál több egyiken sem volt. Nekünk kettő van. Látja, itt áll az egyik, s amott a másik. A padokkal annak idején nagy cirkusz volt — majdnemhogy két táborra szakadt miattuk a városka... Glaser, az üveges, alig győzte, annyi munkája volt akkoriban... Ismeretlen tettesek, igen, tisztelt uram, mind a mai napig ismeretlen tettesek, egy hideg éjszakán betörték a plébánia összes ablakát. Rotwein esperes úgy berekedt, hogy azt hihette volna az ember, egy hónapig sem fog prédikálni... De aki erre számított, az rosszul

ismeri a mi Rotwein esperesünket... Prédikált, és olyan volt ez a prédikáció, mint a közelgő vihar mennydörgése. Nagy prédikátor volt a megboldogult Rotwein esperes. A pad miatt kitört civakodás története pedig a következő, ha méltóztatik meghallgatni. A Városunk Szépítésére Alakult Egylet ülést tartott, amely ülésen én elnököltem személyesen, úgyhogy uraságod tőlem aztán valóban első kézből kapja az információkat. Elhatároztuk, hogy padot állíttatunk fel a főtéren. Rendben van: elhatároztuk, írásba foglaltuk, megrendeltük... Egyszer csak hívat Rotwein esperes, és azt mondja:

— Hallom, Krabetz úr, hogy padot szándékoznak felállítani a főtéren.

— Igen — mondom —, szándékozunk, tisztelendő atyám.

— És mérlegelték-e — folytatja Rotwein esperes (gondolja csak meg, micsoda körültekintés!) —, mérlegelték-e, hogy a pad a piactér északi oldalán fog állni, ez pedig azt jelenti, hogy a hivőknek majd háttal kell ülni a templomnak?

Mintha villám csapott volna belém.

— Tisztelendő úr — mondom, és egész testem reszket, mint a nyárfalevél —, ez talán mégsem annyira, mint... hiszen lehetséges talán... tisztelendő atyám, ugyanis arról van szó, ha meg méltóztatik érteni...

Egyszóval, ahogy most hallja. Mintha megbénult volna a nyelvem.

Aztán átcikázott rajtam egy gondolat, s mondom:

— Hisz a padot oda állítjuk, ahová a nap süt...

— Isten fényessége ragyogóbb, mint a napé —

oktatott ki erre Rotwein esperes. — Isten nélkül nap sem volna.

A borhoz hozzá se nyúltam, bár nem vagyok absztinens. Megyek, és a fejem nehéz, mint az ágyúgolyó. S mert az ilyen dolgokban jó szimatom van, most is sejtettem, hogy itt valami galiba készül.

És csakugyan, kivel nem találkozom, mint Hans Karotkéval... Most a városi tanács elnöke — sajnos... Nem mondok róla semmit... végeredményben rendes ember, ráadásul a szomszédom is. Egymás gyomrába láthatunk az ablakból... ha nem húzzuk el a függönyt. Ez a Karotke afféle ugrálós természet, abból a fajtából, amelyik mindig fejjel menne a falnak... Hát érdemes, tisztelt uram, fejjel menni a falnak? Nem érdemes. A náciknak voltak hibáik, de abban, hogy Hans Karotkét lecsukták... abban egy fikarcnyit sem tévedtek... Legfeljebb annyit, hogy túl korán engedték ki. Okoskodó és istentelen... A templomnak még a tájékát is messziről elkerüli. Normális időkben az ilyet egyszerűen a gyanús egyének közé sorolják, akit a rendőrségnek kell szemmel tartania. Ma a városi tanács elnöke. Na mindegy... Tempora mutantur. Változnak az idők. Ha elnök, hát legyen elnök... Én, tisztelt uram, a felsőbbséget minden körülmények között respektálom.

Szóval, ővele találkozom, és mondom neki, hogy és mint.

— Hülyeség — mondja. — A pad ott fog állni, ahová a nap süt. Minek kéne különben a pad? És hogy háttal a templomnak... A hívek meg ugyanilyen alapon arra panaszkodhatnának, hogy Rotwein az alfelét mutatja nekik, miközben az ördögöt bűvöli...

Olyan szent igaz, hogy ezt mondta nekem, mint ahogy én most maga előtt állok. Ma ő a városi tanács elnöke... Istenem, mit lehet csinálni?

És az egész Művelődési Kör őt követte.

Mi viszont Rotweinnel tartottunk.

S így történt, hogy egy helyett két padot kellett felállíttatnunk.

Itt, ezen ülnek mind a mai napig a hitetlenek, a másikon pedig a hivők. Vigyázzon, ne üljön ide. Itt a hitetlenek szoktak ülni...

Persze, nem ez volt az egyetlen affér Rotwein esperes és Hans Karotke között. Ha mindent elmondanék, ami kettejük között történt, nem hinne a fülének, tisztelt uram. És végeredményben ha valaki sírba vitte Rotwein esperest, akkor az nem volt más, mint Hans Karotke... És ez ma az elnök. Le a kalappal. Köszönünk egymásnak: „Jó napot, Karotke úr", „Jó napot, Krabetz úr". De mindegyikünknek megvan a maga véleménye...

Vegyük például azt a szerencsétlen esetet az emléktáblával.

Épp itt is vagyunk... Itt egy emléktábla, és a túloldalon a másik... A bizalmas részletekkel együtt elmesélem kegyednek, ha érdekli uraságodat... Hogyhogy nem? Ezt nem mulaszthatja el, tisztelt uram. Ujjal mutogatnának magára: ez az az ember, aki Sassauban járt, és nem ismeri az emléktáblák históriáját...

A táblán felirat is van:

Ebben a házban töltött egy éjszakát August Bebel

Ezt a Művelődési Kör rakatta ide.

Rotwein esperes nem jelent meg a leleplezésen, és Hans Karotke itt mondta el lázító beszédeinek

egyikét. Másnap vihar tört ki, csapkodott a ménkű. Rotwein esperes az ablakból nézte, és láttam, amint a szakállát simogatja. Nem hiszek természetfeletti erőkben, de ha látta volna, tisztelt uram, azt a tekintetet, csak ugyanarra gondolhatott volna, mint én. Az ilyen plébános ki tud imádkozni egyet-mást.

A villám a Városháza utcában csapott be, csupán három házzal odébb az emléktáblától. A maga helyében én nem mosolyognék. Megbocsát az őszinte szóért, de azért kegyed még túlságosan fiatal... Körülbelül egy héttel ez után a vihar után Rotwein hívatott. Összehúzta a függönyöket, majd lábujjhegyen az ajtóhoz settenkedett. (A házvezetőnője valóban ott leselkedett a kulcslyuknál.)

Aztán így szólt hozzám:

— Krabetz úr, látta azt az emléktáblát?

— Láttam, tisztelendő atyám — mondom. — Szó, ami szó, nem akármilyen krajcáros emléktábla.

— Krabetz úr — szólt a plébános —, a Városszépítő Egylet is leleplezhetne egy emléktáblát az Arany Oroszlán vendéglőnél, mondjuk ilyen felirattal:

Itt ebédelt von Clausewitz porosz királyi generális, feldmarsall

— És ebédelt? — kérdeztem én.

Merthogy elég jól ismerem a mi kis városunk történetét, és tudnom kellett volna róla.

— Ebédelt — mondja Rotwein esperes. — Královicból Berlinbe ment postakocsin, és mivel Sassauban eltört a kocsikerék...

— Hát lehetett abban a postakocsiban egy-két deci — mondom erre —, ha Královicból Sassaun keresztül ment Berlinbe... És nem tetszik tudni, odaértek egyáltalán Berlinbe?

— Maga túl sokat okoskodik — ripakodott rám Rotwein esperes. — Nem érti a politikai események igazi horderejét. Nem képes felfogni, hogy a szociáldemokrácia hazaáruló és felforgató szelleme szétzüllesztheti ezt az istenfélő községet, és farkasokká változtathatja a bárányokat. Maga ezt nem veszi észre, Krabetz úr...

Mikor mai szemmel nézem ezt a dolgot, el kell ismernem, hogy a próféta szólt a megboldogult Rotwein esperes, a mi drága pásztorunk szájából.

Így hát felszegeztük az emléktáblát, és a miénk végül is szebb lett, mint a Művelődési Köré, mert Milch, a vendéglős, ráállt, hogy ő viseli a költségek felét.

Még azt a tányért is előkerítettem, amelyikből von Clausewitz feldmarsall evett. Az NSDAP és a Német Lányok Szövetsége pedig ünnepi ülést tartott.

Milchnek, a vendéglősnek jó csomó pénze ráment erre a célra.

De Rotwein esperes és Hans Karotke között a számla kiegyenlítetlen maradt. Hans Karotke is, meg Rotwein esperes is elcsendesedett. Sőt egyszer még azt is láttam, hogy köszöntik egymást. Aztán mindegyik megfordult a másik után, és Hans Karotke nem állta meg, kiköpött. Keményfejű ember volt, nem félte az Istent. De azért most feltört... A városi tanács elnöke... Neki kedvez az idő...

Ehhez persze az kellett, hogy bejöjjenek az oroszok.

Az oroszok 1945 áprilisában jöttek be, onnan, ahonnan senki sem várta őket. Azaz hogy az oroszok... Jobban mondva, nem is oroszok voltak, hanem csak egy orosz...

Úgy emlékszem, mintha tegnap történt volna...

Várjuk a világ végét, magunkba szállunk, s utoljára öleljük meg szeretteinket... Még 1914-ből őrizgettem egy üveg kisüstit, most azt is előszedtem, és mindenkinek, aki betévedt hozzánk, töltöttem egy kupicával. Hogy legalább utoljára igyunk egy jót... Máig is sajnálom — egyáltalán ki se kellett volna nyitnom... Ilyen jó itókát potyára elvesztegetni! De olyan volt akkor az a perc, mint mikor olyan fa tövében áll az ember, amelyikről tudja, hogy a következő pillanatban villám csap belé.

Aztán az országúton feltűnt egy bicikli, egészen hétköznapi, egy kicsit rozoga bicikli, s rajta egy ember... Olyan pirospozsgás arcú, fehér fogú fickó, esőköpeny lengedezett a vállán, úgy festett, mintha szárnyai lennének. Persze nem voltak semmiféle szárnyai, nem angyal volt, gondolhatja... Ez volt ő. A parancsnok.

Mintha csak hazajött volna, megállt a vendéglőnél, sört rendelt... Én is ott voltam, úgyhogy első kézből kapja tőlem az információkat... A vendéglős, Milch, rettenetesen megrémült, a két lánya pedig még egy hónapig a pincében rostokolt... Tudja, mongol hordákat vártunk, nem egy biciklizö parancsnokot... Milch gazda úgy sürgölődött körülötte, mint vőlegény a menyasszonya körül. Csak úgy fújta neki:

— Unser lieber Gast...*

* Kedves vendégünk.

Szókimondó ember vagyok, ki nem állhatom az alakoskodást — hát amikor erre a Milchre néztem, elöntött az epe.

Ugyanis ha valaki tudja, hát akkor én tudom, ki ez a Milch...

A parancsnok keveset beszélt, de szemmel láthatóan megértette a szituációt.

Az első, amit Milchtől kérdezett, az volt:

— Vannak-e itt olyanok, akik fogságban voltak?

— Itt? — rémült meg Milch. — Sassauban?

De aztán eszébe jutott Hans Karotke (1944-ben engedték ki Bautzenből), és azt mondta:

— Volt itt egy... de nem megbízható ember... Semmi sem szent előtte... Kötekedő természetű... rémesen kötekedő.

— Menj csak érte — mondja a parancsnok —, hadd beszélgessek el vele.

Képzelje csak el Milch vendéglőst, két emeletes ház tulajdonosát, amint Hans Karotkéért rohan, mint valami kifutófiú... Saját szememmel láttam... Nem azért, mintha én ezt a Milchet valami sokra becsülném, de ami sok, az sok...

Hát tudja, ezek ketten azután beszélgettek... Hans Karotke és a parancsnok. A parancsnok tudott németül, Hans Karotke tudott oroszul. Mihelyt egymásra néztek, máris felderült a képük. Karotkénak vörös szalag volt a kabátja hajtókáján, odamegy a parancsnokhoz, s mintha ma hallanám, azt mondja neki:

— Rot Front...*

Most a városi tanács elnöke, tisztelt uram, a vá-

* Német kommunista üdvözlés a húszas-harmincas években.

rosi tanácsé... A kilencszáz éves Sassau városában...

De végeredményben aránylag jól kimásztunk abból a háborús slamasztikából... Tudja, minden megmaradt épen... Csak a víztornyot lőtték szét... Tetszett-e tudni egyáltalán, hogy a mi Sassaunknak vízvezetéke is van?

A parancsnok pedig Karotkéékhoz költözött... Ott főzőcskézték a maguk pokoli terveit... Én nem szeretem más dolgaiba ütni az orromat, de szomszédok lévén, elkerülhetetlen volt, hogy meg ne lássak egyet-mást...

De mit is kezdtem mondani? Ja igen, hogy hogyan is végződött a Karotke—Rotwein ügy...

Ehhez persze az kellett, hogy az oroszok bejöjjenek.

Képzelje csak, Karotkénak gyereke született... Vagy egy héttel azután, hogy a szovjet hadsereg bevonult Sassauba. Elmentem hozzá gratulálni, elég savanyú arcot vágott, s egyre csak azt ismételgette:

— Köszönöm, Krabetz úr, nagyon kedves, Krabetz úr.

S állandóan az ajtó felé pislogott, mintha azt akarná mondani: „Viszontlátásra, Krabetz úr."

Nem szokásom más nyakába varrni magamat, semmilyen körülmények között sem, de itt épp egy nagyon érdekes beszélgetés kellős közepébe toppantam, s némely dolgokat nem mulaszthatok el. Nem, nem, ilyen csemegét, kerül, amibe kerül, nem mulaszthatok el...

Karotkénának csak a feje látszott ki a dunyha alól, szemlátomást ingerült volt. Tudtam, hogy amikor felizgatja magát, két kerek folt jelenik meg az arcán, s minél dühösebb, annál nagyobbak

a foltok. A gyerek közben éktelenül bömbölt, olyan hangot hallatott, mint amikor használt lepedőt tépdes az ember.

— Elviszed — mondta Karotkéné.

— Nem viszem — válaszolt Karotke.

— Elviszed — kiabált Karotkéné, és látni lehetett, amint a kerek foltok elöntik az arcát.

— Értsd meg, Emma — mondta Karotke —, nem tehetek a meggyőződésem ellen. Én ateista vagyok, Emma, és nem fogom csak azért Rotweinhez elvinni a gyereket, hogy lefröcskölje koszos vízzel. Hisz úgy megfázhat, hogy belehal.

Ezt mondta, a saját fülemmel hallottam. És ma egy ilyen alak az elnök...

Amikor a parancsnok megjött, Karotkéné felsóhajtott, és a foltok úgy fodroztak az arcán, mint a gyűrűk a víz színén. Karotke magába roskadva ült, és csak néha tört ki belőle:

— Én ebbe beleőrülök...

— Márpedig az én első gyerekem meg lesz keresztelve! — kiabálta Karotkéné, majd egy árnyalattal csendesebben hozzátette: — Emlékezz csak, Hansi, amikor hozzád mentem, még könyv nélkül tudtad a Miatyánkot. Én meg Szent Genovéva életéből olvastam fel neked.

— Mi a baj? – kérdezi a parancsnok. — Csak nem veszekedtek?

Látni való volt, hogy fogalma sincs a családi életről...

És Karotkénak akkor juthatott eszébe az az ötlet, ami aztán Rotwein esperest a sírba vitte. Egyszerre felragyogott az arca, és így szólt.

— Na jó, menjünk.

S úgy nézett a parancsnokra, mint egy szentképre.

— Tyerentyij Filippovics — mondja.

— Nos?

— Nem lennél a keresztapja?

— Kinek?

— Az övé — mondja Hans Karotke, és a bölcsőre bök az ujjával. És ördögi mosoly jelenik meg az arcán.

— De hát én nem hiszek Istenben — mondja a parancsnok. De már láttam, hogy tetszik neki a dolog.

— Nem számít — feleli rá Hans Karotke. — Én sem... Ne félj, Tyerentyij Filippovics, elviszed őt a templomba... aztán majd csak lesz valahogy.

Karotkéné kis híja, hogy el nem ájult.

Énrám olyan hatással volt az eset, hogy leültem az ágyra, egyenesen Karotkéné térdére. Kész téboly, ami ott volt!

— Hát ha keresztelő, legyen keresztelő — mondta a parancsnok. — Az ifjú Németországnak leszek a keresztapja... Így is kell ennek lenni...

Lám csak, mit ki nem talált...

Kirohantam a főtérre, s akivel csak találkoztam, mindenkinek mondtam:

— Szaladjon a templomba!

Vagy:

— Tegyen félre mindent, és siessen, hogy jó helyet kapjon a templomban! A parancsnok lesz a keresztapa...

Látnia kellett volna azt a rohanást.

A menet csodálatosan festett. Elöl a parancsnok haladt mérhetetlenül ünnepélyes arckifejezéssel, s minden pillanatban a fehér pólyára nézett, amiből ártatlanul kandikált ki Isten napjára a kis pogány.

— Csitt, csitt, kicsike — mondogatta a parancsnok gyengéden —, ne kiabálj, kicsi bogárka...

Mögötte illő távolságban a boldog Hans Karotke lépdelt.

Rotwein atya közben magára öltötte a stólát, húzott egyet a miseborból, s így szólt Lauséhoz, a sekrestyéshez:

— Németország szerencsétlensége az istenteleneket is visszavezette az anyaszentegyház kebelébe. Ki gondolta volna, hogy ez a Hans Karotke, ez a tékozló fiú is megtér, és térdet hajt a Szentlélek fensége előtt?

És még hozzátette:

— Majd többet számítunk fel neki...

S nem sejtett semmit a szerencsétlen. Mindezt Lause sekrestyés mondta el nekem, ha méltóztatik ismerni őt. A megszólításig hasonlít Max Schmelingre, a bokszolóra...

A templomban annyi nép sereglett össze, hogy borzalom!

S most egyszer csak belépett a sekrestyébe Karotke komája a kis pogánnyal. Rotwein atya úgy nézett rá, mintha kísértetet látna, aztán a földre sütötte szemét, majd meg a plafont vette szemügyre. Aztán megint a parancsnokra pillantott. Az meg csak állt ott, vállpántostul, medáliákkal kirakva, vörös csillagos sapkában, a gyerekkel a karján. Az esperes elsápadt, és amikor Hans Karotke köszönt neki:

— Jó reggelt, tisztelendő úr!

Összetörve válaszolt:

— Mindörökké, ámen.

Szegény feje rettenetesen megijedt.

Aztán hozzáfogott a keresztelés szertartásához. A parancsnokhoz fordult, de úgy, hogy közben

Szent Sebestyén megkínoztatását nézte, ha méltóztatik ismerni a képet, ott lóg a sekrestyében.

— Mi légyen a megkeresztelendő neve? — kérdezte.

— József — felelt a parancsnok.

Mindenből politikát csinált.

Rotwein atya meg kérdezi tovább, de olyan hangon, mintha a túlvilágról jönne:

— József, mit kívánsz az Isten egyházától?

A keresztapa nem tudta, mit kell ilyenkor felelni, s így csak csendben suttogta:

— Semmit, kérem.

Rotwein atya pedig háromszor rálehelt a kis Józsefre, mondván:

— Megerősödvén, tartsd meg Isten parancsolatait. Ne uralkodjék ezen a gyermeken soha gonosz szellem, hanem világítsa meg a szentlélek, hogy megismerje az üdvösség útját.

Aztán különös lelkesültséggel és szenvedéllyel — látnia kellett volna, micsoda erő volt abban az imádságban! — a mi szegény pásztorunk kezdte ledarálni az exorcizmus szövegét.

— Mit mond? — kérdezte a parancsnok Hans Karotkétól. Hans Karotke így válaszolt:

— Az ördögöt űzi a vén bolond...

Bizony, jól értette uraságod... Sokat kellett Rotwein atyának eltűrni, mert a keresztapa nem tudta, mit kell válaszolni.

Legrosszabbul persze a szenteltvíztartóval ütött ki a dolog... És itt kell visszakanyarodnom ahhoz a vízvezetékhez, ha méltóztatik emlékezni uraságodnak... Látja ott azt a tornyot? Nem azt a karcsút, az a templomtorony. Azt a gömbölyű hasút, az a mi víztornyunk. Gondolta volna, hogy a mi kis Sassaunknak vízvezetéke van?

Mikor a mi kis városunkért folytak a harcok, a víztorony csak egy kis belövést kapott, de azt épp a főtartályba, úgyhogy a víz az utolsó cseppig elfolyt. Az utolsó csepp abban a pillanatban csöppent ki, amikor egy másik gránát, pár kilométerrel arrább, a vízművekbe csapott...

Hát ilyen pechünk volt a vízzel... S mivel Sassauban volt vízvezeték, a kutakat addig semmibe vették és elhanyagolták.

Megyek a szenteltvíztartóhoz, és a szenteltvíztartó üres. Szenteltvíz nincs... Mintha csak szántszándékkal csinálta volna valaki...

Más időkben Rotwein atya elsüllyedt volna szégyenében, mert bár olyan ember volt, amilyen, de a rendre mindig kínosan ügyelt. Ez azonban most épp kapóra jött neki. A vízvezeték szétlőve, a kutak messze vannak — hát tehet ő arról, hogy nincs szenteltvíz a tartóban? Ennek a gyereknek is épp ilyenkor kellett megszületnie... És vajon elképzelhető-e keresztelő szenteltvíz nélkül?

Rotwein mintha teljesen újjászületett volna. Nincs szenteltvíz — mehettek haza, vörös lázítók!

Hans Karotkéra villantotta szemét, és diadalmasan mondta:

— Nagyra becsült Karotke úr, bár ön kedvelt hívünk, sajnos, a szertartást nem fejezhetjük be. A katolikus egyház törvényei szerint a gyermek homlokára szentelt vízzel kell a kereszt jelét írni. Különben nem nyer feloldozást az eredendő bűn alól.

— Mit ért eredendő bűnön? — kérdezte Hans Karotke.

Rotwein atya már újból nyeregben érezte magát:

— Azt magának nem kell magyaráznom — felelte —, jól tudja, hogy ebben az esetben az ere-

dendő bűn különösen súlyos. Vagy talán közelebbi magyarázatot óhajt, Karotke úr?

Most aztán jól kifogtak Hans Karotkén, a nagyokoson.

Lesütötte a szemét, és töredelmesen hallgatott... Hát azt látnia kellett volna: egyfelől Rotwein atya, égő szemekkel, mint egy arkangyal, másfelől holmi Karotke, kicsi és jelentéktelen... A városi tanács elnöke... Itt kellett volna megnézni, a templomban... De hát csakugyan, mit csinálhatott volna? Ha visszamegy keresztelő nélkül a gyerekkel? És ha a parancsnok másodszor nem hozza el?... Hisz van annak más gondja is...

És Rotwein atya tudta ezt... Ravasz kópé volt a mi megboldogult pásztorunk.

A parancsnok meg áll a batyuval, és már nagyon türelmetlen. A kis József nyafog a pólyában, a parancsnok fújja, mint a forró levest, és folyton csak ugyanazt ismételgeti:

— Csendesen, malcsik*... Csitt, bogaram, csitt...

És hirtelen megkérdezi:

— Na mi lesz, megyünk haza? Befejezték már vagy nem?

Szigorúan csengett a hangja. Hirtelen nagy csend támadt. Hisz a parancsnok mégiscsak parancsnok...

— Nem — válaszolt csüggedten Hans Karotke —, nincs szenteltvíz.

Elmondták neki, hogy és mint. Mert halvány gőze sem volt a liturgiáról. Mégiscsak ázsiai volt, s mondjon, ki mit akar, számukra a civilizáció mindig is idegen marad...

* Kisfiú.

Hallgatott egy pillanatig, mintha gondolkodott volna. Még egyszer a csecsemőre nézett, az meg kinyitotta a szemét...

Aztán azt mondta a parancsnok Hans Karotkénak:

— Fogd csak a gyereket...

Meg se mukkant senki, mindenki várta, mi lesz.

A parancsnok pedig félrehajtotta köpenyét, sokáig keresett alatta valamit, majd kihúzott egy kis kulacsot... Hosszasan bajmolódott vele, míg kinyitotta... Kinyitotta, s így szólt:

— Hát ha csak víz kell, az még akad egy kicsi... És nem is akármilyen. Ez a víz a Volga vize. A Volgából merítettem, úgy gondoltam: elviszem Berlinbe ezt a vizet, beleöntöm a Spreebe, hadd keveredjenek. Megfogadtam... De látom már, hogy nem teljesíthetem... Ha egyszer ilyen célra kell...

És nyújtotta Rotwein felé a kulacsot:

— Nesze, pap, kereszteld meg ezt a német gyereket a Volga vizével.

Rotwein atya nyelt egyet, aztán még egyet, ádámcsutkája előreugrott, megmerevedett, már azt hittem, valami baja van. Szórakozottan körülhordozta tekintetét a templomban, és azt mondta:

— A Volga vize nem szenteltvíz...

— Hát akkor szentelje meg — mondta Hans Karotke; úgy hallom, mintha tegnap történt volna. — Egy-kettő, és már szentelt is lesz... Felhatalmazom, Rotwein úr, hogy azzal a vízzel keresztelje meg a gyermekemet, amit az itt megjelent keresztapa felajánlott magának... És ne mondjon olyat, jóember, hogy ez nem szentelt víz. Szenteltebb ez a maguk összes szentelt vizénél... Vér szentelte meg ezt a vizet, uram!

Ilyen kiművelten beszélt, egészen összezavarta annak a szerencsétlen papnak a gondolatait. Az elnök! Mit tehetett Rotwein atya?

Először a pólyára nézett, s amikor pillantása találkozott a kis József pillantásával, a gyerek felsírt. Még csak ez hiányzott!... Ilyen ordítást még nem hallott. Mintha nyúzták volna azt a gyereket. Ha ránéz az ember, észre sem veszi – még a fejét sem látja. De ha kinyitja a száját — kész felnőtt!

— Ne gyötörje már azt a gyereket — mondta Hans Karotke —, van már víz is, hát fröcskölje! Vagy talán megtagadja egy becsületes polgár megkeresztelését?

Mit csinálhatott erre a szegény Rotwein?

Elvette a kulacsot a parancsnoktól, remegett a keze, az ádámcsutkája pedig úgy ugrált, mint egy kiscsikó. Megkeresztelte Józsefet, vizet csurgatott a homlokára — hallani kellett volna azt a visítást. Nekem, uram, soha nem volt gyerekem, és tudom is, hogy miért... Szóval megkeresztelte, és közben beletörődve mondta:

— Megkeresztellek téged az Atya, Fiú és Szentlélek nevében, ámen.

— Ámen – mondta rá Hans Karotke.

— Ámen — mondta a keresztapa.

Rotwein atya pedig remegő kézzel egy égő gyertyát nyomott a keresztapa jobbjába, és egyre gyengülő hangon darálta:

— Vedd ezt az égő gyertyát, és őrizd meg szeplőtelenül a keresztségben kapott kegyelmet. Tartsd meg Isten parancsolatait, hogy midőn az Úr eljön a szent vendégségre, a szent angyali karral együtt fogadhasd őt...

Itt a hangja felmondta a szolgálatot, és már csak suttogni tudta:

— Szép kis alak maga, Karotke úr...

Azt már nem is látta, hogyan emeli a parancsnok a szenteltvíztartó fölé a kis Józsefet, így kiáltva:

— Nagyra nőj, fiú!... Sokáig élj, erőben, egészségben, te Volga vizével keresztelt!

S odakiáltotta a templomban szorongó embereknek:

— Kiáltsátok: Hoch!*

S képzelje csak, a templomban úgy kezdtek „hoch"-ot üvölteni, mint valami borospincében. Tudja, egyesek azért, mert féltek, másoknak meg igazán a nyelvükre kívánkozott... Engem is elkapott a hév, sajnáltam is később, de még hogyan...

Micsoda dolog ez... életében nem látott még ilyet az ember.

Aztán később Apfelkörnné, a plébánia házvezetőnője mesélte el nekem, hogy aznap Rotweinnek a kedvenc ételét főzte: gombócot. Az esperes megevett kettőt, aztán szomorúan eltolta a tányért:

— Nem bírok többet, Apfelkörnné — mondta.

Életében először esett meg vele ilyesmi.

— Azt a tekintetet — mesélte nekem Apfelkörnné —, ha látta volna, azt a tekintetet. Mintha egy üveg pálinkát hajtott volna le... S ki tudja, lehet, hogy csakugyan leszopta magát.

Attól a naptól kezdve betegeskedett, nemrég temettük el. Legyen könnyű neki a föld. Voltak hibái, de mégiscsak derék ember volt. Egyszer még külön dicséretet is kapott a birodalmi kor-

* Éljen!

mánytól... A katonai fegyelemről prédikált, azért kapta. Szegény, drága Rotwein pásztorunk.

Na, épp itt is van... Mintha csak iderendeltem volna... Itt van. Látja? Amelyik azt a kisvonatot húzza maga után... Ugyan már, nem, nem Rotwein esperes... Hova gondol? Őt már elhantoltuk, hisz eddig arról meséltem... Az ott, az a pufók gyerek, ha méltóztatik látni... Micsoda vasgyúró, mi? Hát ő az a szerencsétlen József, akiről meséltem... Itt van, ni...

Majd adok én neked Freundschaftot,* neveletlen kölyök!

Még köszönni sem tud tisztességes keresztény módjára...

CSEHBŐL FORDÍTOTTA BOJTÁR ENDRE

* Barátság! (A német úttörők köszönnek így.)

Leopold Lahola

David Krakower temetése

Nem volt az repülésre alkalmas nap, s még kevésbé volt alkalmas a leszállásra. A New York-i repülőtér felett oly sűrű köd függött, hogy a gép szárnyai úgy vágták, akár a sajtot. Az utasok között gyorsan terjedt a nyugtalanság, s a gép személyzete felkészült a pánikra. Közben nem kerülte el a figyelmüket az a férfi, aki úgy ült itt, mintha semmi köze se lett volna a dologhoz. Az útlevelét Koloman Keldich névre állították ki. A szerencsés leszállás után maga a gép parancsnoka mondott neki köszönetet, és kifejezte csodálatát. Keldich úgy tett, mintha nem is tudná, miről van szó. Bőrönd, esernyő, sőt kalap nélkül hagyta el a repülőtér épületét. Örült, hogy köd van, s elragadtatva bámulta a vízárban fuldokló autók fényeit. A köd elnyelte az utca lármáját is, s így a forgalom szinte félelmetes látványt nyújtott.

Szemlátomást elégedett volt az időjárással, s örült, hogy nem fényes és derűs nap van ma. Egy darab papírra firkantott valami címet, amit jól emlékezetébe vésett, és odanyújtotta a taxisofőrnek, hogy elkerülje a fölösleges kísérletet a társalgásra. Félt, nehogy vállalkozása az utolsó pillanatban csődöt mondjon. Az utolsó három év alatt ezt az utat a repülőtérről Bronxba talán száznál is többször elképzelte, s nem történhetett semmi sem, amivel előre nem számolt. Csak egy jós találhatta

volna ki, hogy ez a hajadonfőtt járó ember azért jött ide, hogy megölje David Krakowert.

A taxiban megpróbált szundítani egyet, de csak nyitott szemmel, ahogy a fronton szokott. A sofőr különös érzékenységet tanúsított az idegenek iránt.

— Kalap nélkül? — csóválgatta szemrehányóan a fejét. Nem várt választ. Azt gondolta, hogy az óceánon túlról érkező utas siettében valahol ottfelejtette a kalapját.

— Novemberben nálunk nem tanácsos kalap nélkül járni — szólalt meg ismét.

Minthogy nem kapott választ, az idegen felé fordult, s látta, hogy sima fekete hajáról egyenest a halántékára csurog a víz, mintha csak egy golyó nyomán csurdogáló vér volna, s mintha az a golyó épp ott fúródott volna a koponyájába, ahol a homlok véget ért. Maga sem tudta, miért tolakodott szeme elé ez az ostoba képzet. Felbukkant, és nem tudott tőle szabadulni.

— Meddig tart most tulajdonképpen az út New Yorkba? — kérdezte a sofőr.

— Kinek meddig — válaszolt Keldich. — Nekem három évig tartott, míg idejutottam.

Tenyerét rászorította a szájára, ugyanakkor hüvelykujjával és mutatóujjával befogta az orrát, mintha saját kezűleg akarta volna magát megfojtani.

Ám az idegen, akit a sofőr a visszapillantó tükörben figyelt, csak egy pillanatra vissza akarta tartani a lélegzetét, hogy összeszedhesse gondolatait. A sofőr úgy tett, mintha semmit se látott volna. Életében már sokféle embert fuvarozott. Ez itt erőszakkal saját magát fojtogatja, ám tegye, ha senkinek sem árt vele.

— Azt mondja, három évig? — A sofőr ismét félig az idegen felé fordult, aki úgy ült a kocsi sarkában, mintha odafagyott volna.

— Három évig — fészkelődött a helyén Keldich, és erős ösztönzést érzett, hogy megbeszélje valakivel a vállalkozását, s hogy elmondja valakinek gyilkossági szándékát. Oly hatalmas érzés ez, gondolta magában Keldich, hogy az ember legszívesebben kikiabálná, mire készül. — Három évig, öt hónapig és három napig. Hiszen ma péntek van.

— Igen, péntek — bólintott a taxisofőr, és lúdbőrös lett a háta.

Gázt adott, bár a köd csak a híd mögött kezdett felszakadozni, de nem törődött vele. Egy ilyen embertől jobb minél előbb megszabadulni, határozta el. S legszívesebben mindjárt helyben meg is tette volna, ha talál rá valami ürügyet. Ez az önmagába mélyedő utas, akinek olyan a mellkasa, mintha kaucsukból volna, s aki egy papírszeletre firkantott címet nyújt át neki, s pontosan emlékezetébe vési a napokat és az órákat, bizonyára felkészült valamire, és ezért feltétlenül meg kell tőle szabadulni. Mikor Bronx közelében megállt a megadott útkereszteződésen, az idegen kiszállt, fizetett, s ő a visszapillantó tükörben látta, hogy körültekint; közben szüntelenül szitált az eső, s a víz most már nemcsak a halántékán, hanem az arcán is végigcsurgott, mintha csakugyan vér folydogált volna a koponyáján ütött nyílt sebből. Ahelyett, hogy ez a képzete az utas eltűnésével egyidőben megszűnt volna, még tolakodóbbá vált, s mikor megpillantotta az első forgalmi rendőrt, megállította a kocsit.

— Egy gyanús fickót fuvaroztam — mondta

a híd felé mutatva. — A téren, a híd mögött szállt ki. Még nem járhat messze.

— Ki mondta magának, hogy gyanús? — nézett rá barátságtalanul a rendőr.

— Ezt már ismerem. Ha másról nem, hát a szavajárásáról. Nagyon összefüggéstelenül beszélt — bosszankodott a sofőr, mert látta, hogy a rendőr nem veszi komolyan.

— Összefüggéstelenül beszélt, s mit? Lehet, hogy rákényszerült. Bizonyára nem mindig lehet magával értelmesen beszélni — komorodott el a rendőr, mert előre látta a sok telefonálást, hajszát, kihallgatásokat, jegyzőkönyveket és mindazt, ami hozzátartozik a dologhoz. Gyűlölte a gyanakvó embereket, akik minden felebarátjukban lappangó gyilkost vagy őrültet sejtettek. Elégedett volt önmagával, hogy ezt a sofőrt ártalmatlanná tette. Csakhogy az nem mozdult a helyéről.

— Nagyon furcsán beszélt — hajtogatta. — Arra a kérdésemre, hogy milyen sokáig tartott az út New Yorkig, azt válaszolta, három évig, öt hónapig és három napig.

— Ezt nagyon kimerítő válasznak tartom — mondta fagyosan a rendőr. — Mi nem tetszett rajta?

A sofőr látta, hogy nem jár szerencsével, gyorsan behúzta a fejét az autó fedele alá, és halkan káromkodott. Ám a rendőr fölemelte kezét és megállította.

— Azt kérdeztem, milyen furcsaságokat mondott a maga utasa?

— Épp most felejtettem el — vágta rá a sofőr. — Ne csodálkozzék, ha gyorsan felejtek. Megsebesültem Normandiában, ha ugyan tudja, hol van Normandia.

— Volt nála fegyver? — faggatta tovább a rendőr, ha másért nem, hát csak azért, hogy megmutassa, ki az úr az útkereszteződésen.

— Nem szoktam megmotozni az utasaimat — morgott dühösen a sofőr.

A rendőr blokkot vett elő a zsebéből, kiszakított belőle egy lapot, és odanyújtotta a taxisofőrnek.

— Itt tilos a parkolás — mondta magyarázatképpen.

A sofőr megfizette a bírságot, s mert bosszút akart állni a rendőrön, indulóban odakiáltott neki:

— Volt nála fegyver. Akár meg is esküdhetnék rá. Olykor megtapogatta. Itt a bal oldalán.

Valóban a bal oldalán volt a fegyver, a kabátzsebében, s mikor a ház felé közeledett, ahol David Krakower lakott, zsebkendőbe göngyölve, feltűnés nélkül áttette a jobb nadrágzsebébe, mert azzal számolt, hogy a kabátot már az előszobában le kell vetnie.

Egy sudár termetű lány nyitott ajtót neki, habozás nélkül bevezette a fényűzően berendezett lakásba, bár kívülről a kopott falak semmit sem árultak el erről. Azt mondta, Carola a neve, zavartan összefogta selyempongyoláját, mely minden lépésnél szétnyílt, bokától felfelé gyönyörű lába volt, s erre alighanem fel akarta hívni a vendég figyelmét, mert nagyon mentegetőzött. Nem tudta sehogy megérteni, hogy apja erre a napra vendéget hívott a házhoz.

— Valaki énekel — mondta Keldich, a mennyezetre emelve szemét.

Carola teli torokból felkacagott. Ez aztán sikerült neki. Valaki énekel. Hiszen a leghíresebb énekesek egyikének házában van, ha nem tudná.

David Krakower liturgikus énekei úgy fogynak, akár a forró virsli. Hárommillió hanglemez, ez nem csekélység, ezért maga Frank Sinatra sem szégyenkezne.

— Talán nem hisz nekem? — kérdezte hirtelen, mikor észrevette, hogy a vendég nem figyel rá.

— Hiszek — mondta Keldich fagyosan, és Carola jobbnak látta, ha mindjárt szólítja az apját.

David Krakower a dolgozószobájából jött elő, s felkészült arra, hogy ismeretlen csodálójának szórakozottan odanyújtja a kezét, vagy visszautasítja az újabb szerződés aláírását egy olyan ember gyötrelmes mosolyával, aki nem szakadhat százfelé, bár szeretne.

— Európából érkeztem — kezdte Keldich, mikor látta, hogy Krakower nem ismeri.

— Nagyszerű — sóhajtott Krakower. — Újév után turnéra indulok Európába. London, Párizs, Róma, Bécs, Brüsszel, Amszterdam. Nem, megfordítva, London után Amszterdam jön. Mindenesetre hosszabb idő után újra Európában leszek.

— Nem lesz — mondta tisztelettel teljesen Keldich.

— Talán valami jobbat tartogat számomra? — érdeklődött tréfásan Krakower.

— Ha nem is valami jobbat, mégiscsak tartogatok valamit az ön számára.

— Ismerjük mi egymást egyáltalán?

— Én egyike vagyok azoknak, akik már pályája kezdetén csodálói voltak a hangjának — mondta Keldich, az ajtónak támaszkodva.

Krakower eltűnődött, elkomolyodott, aztán egy széles karosszékbe telepedett és várt. Majd — ahogy egy udvarias vendéglátóhoz illik — a díványra mutatott, és barátságosan felbontott egy nagy doboz édességet.

— Mi hozta hozzám? — kérdezte.

— Azt mondanám, hogy a temetésére jöttem, ha ez nem hangzana oly nevetségesen.

— Dehogyis hangzik nevetségesen — kapcsolt rá Krakower —, akkor hát valami más ügyben jött, ugye?

— Más szóval ugyanabban az ügyben — mosolygott zavarában Keldich, és leült a díványra. — Ez pedig a maga végét jelenti, Krakower.

— Mondja csak, hogy Krakower úr.

— Akkor hát, Krakower úr — ismételte Keldich.

— Nem tudok semmit arról, hogy meg akarnék halni — mondta Krakower, mintha nem venné komolyan a vendéget, persze ezt csak színlelte.

— A halál váratlanul érkezik ahhoz, akit kiszemelt — magyarázta szerénytelenül Keldich. — Ezért hát érthető, hogy nem tud semmit róla.

— Mi a neve? — kérdezte Krakower, és csekkkönyvet húzott elő a zsebéből. S mivel Keldich hallgatott, folytatta: — Mindegy. Amint látom, nem lehet valami jó sora. Rendben van. Az embernek nem kell szégyenkeznie amiatt, hogy nincs pénze. A jótékonyság született tulajdonságom. Ha ugyan szabad ilyen kifejezéssel élnem. Mit kíván? Egzisztenciáját akarja megalapozni itt az Újvilágban? Ezt is értem. Vannak kapcsolataim, segítségére lehetek, nyomorúságában és szükségében nem hagyom magára az embert, mindannyian testvérek vagyunk. Nagyobb készpénzösszeget kíván, vagy inkább kisebb tételekben kéri havonta? Ennek is megvan a maga előnye, de a hátránya is. Minden azon múlik, milyen vállalkozásba kezd. Kezdő tőke nélkül nagyon nehéz az embernek saját lábára állni.

— Az én vállalkozásomhoz nincs szükség tőkére — tiltakozott Keldich —, azon a pénzen kívül, amit az útra adtam ki.

— Ezer dollárt írok be — mondta Krakower, és felemelte a tollat. — Körülbelül ennyi volt a kiadása, ugye?

— Ez nagylelkű ajánlat, bár az igazat megvallva, két évet vesztegettem el, míg megszereztem a címet. A mi csoportunkból nem maradt senki életben. Csak maga és én. S bizonyára nem is sejtette, hogy az egész világot felkutatom maga után.

— Szóval... — szakította félbe Krakower — kétezer dollár, szép pénz. De háromezret is adhatok, hogy megtekinthesse az országot, míg letelepedik, ha ugyan úgy döntött, hogy végképp megtelepedik itt.

Keldich átvette a csekket, óvatosan összehajtotta és zsebre tette. — Nem — mondta —, mihelyt túl leszek rajta, visszarepülök Európába. Sőt térti repülőjegyem van. Azt hiszem, már kedden meglesz.

— Mi lesz meg kedden? — érdeklődött Krakower.

— Megmondtam, Krakower.

— Krakower úr, ha szabad kérnem — ragaszkodott a magáéhoz Krakower, abban a naiv öncsalásban ringatózva, hogy annak, aki kénytelen őt tiszteletteljesen szólítani, nem lesz elég ereje megölni őt.

— Keddre esik a temetése, Krakower úr — magyarázta készségesen Keldich. — Szombaton nem szokás temetni, egyébként is a halott két napig fekszik a halottasházban, ahhoz pedig természetellenes elhalálozás esetén hozzá kell számítani a boncolást, ez is egy napot jelent, s így már hétfő-

nél tartunk. Tehát kedden lesz a temetés. Valahogy így jön ki.

— Én pedig erőszakkal távolíttatom el ebből a házból, ha az a szándéka, hogy így folytatja — fenyegetőzött nyugtalanul Krakower.

— Azt hiszi talán, azért jöttem ide, hogy egyszerűen kidobassam magamat? Azért jöttem, Krakower, hogy intézkedjem az elhalálozása ügyében. — Keldich csaknem szégyenlősen, maga elé helyezte a revolvert a teázóasztalkára. A megrémült Krakower mindkét kezét felemelte, de csak melle magasságáig, hogy jelezze, halálosan komolyan veszi az ügyet, és tudja, hányat ütött az óra.

— Nem is rosszul eszelte ki, s jól számolt — mondta Krakower. — Nem vagyok vagyontalan, ezt eltalálta, de nem tartok magamnál annyi készpénzt, ahogy ezt bizonyára elképzelte, mikor az óceánon túlról elindult hozzám. Jöjjön el hétfőn, és biztosítom önt, hogy látogatásáról senki sem tud meg semmit, ha ugyan békén hagyja a családomat.

— Nincs semmi kifogásom a családja és a vagyona ellen. Semmihez hozzá sem nyúlok. De magát, Krakower, nem fogom kímélni.

— Krakower úr, ha nem esne nehezére.

— Azért jöttem, hogy megöljem — folytatta Keldich minden felindulás nélkül —, s ha elmegyek innen, mindegy számomra, hogy mikor, már halott lesz.

— Miért ily hirtelen? — sápadozott.

— Azért, mert ami egyszer elkezdődött, véget is szokott érni. Minden lépésnek célja van, bárha úgy látszik is, hogy már nincs is hová lépni. Végezetül azért is — folytatta Keldich lehalkítva hang-

ját —, mert ezen a világon is lennie kell egy kis igazságnak.

— Azt mondta, igazságnak? — szakította félbe Krakower.

— Igaza van. Nem így kellene nevezni ezt. Inkább valami számadásfélének. A kiadások és bevételek egyensúlyának. Adósságtörlesztés. Ám nevezzük akárminek, maga, Krakower, belehal ebbe.

— A maga számára még mindig Krakower úr vagyok — méltatlankodott a milliomos, és tudta, hogy ez elől az ember elől nem menekülhet. Nem is próbálkozott azzal, hogy valakit odacsaljon, vagy odahívjon. Valami azt súgta neki, hogy ha most nem segít saját magán, végképp elveszett.

Az ember, aki szemben ül vele, kétségtelenül gyilkos. A szeme, akárcsak a fekete márvány, elnyelte a fényt, de nem verte és nem is sugározta vissza, egyre csak nyelte. A keze meg se rezzent. Arcán unalom ült, minden gondolata elpárolgott azon az egyetlenegyen kívül, ami a cselekedeteit irányítja. Az a legszörnyűbb gyilkos, akinek az öldöklés még csak örömet sem jelent. Érzéketlenül végzi el, mint egy matematikai feladatot. Krakower e másodperctöredékek alatt lázasan kutatott az alkalmas talaj után, mely még lehetőséget nyújtana neki, hogy megküzdjön az életéért. Jó emberismerő volt, és úgy vélte, hogy az olyan, aki erkölcsi indítékokból gyilkol, épp erkölcsi indítékaiban sebezhető a legkönnyebben.

— Mindjárt sejtettem — mondta —, hogy nem pénzt akar.

— Mikor a lengyelországi táborban voltam — mondta Keldich —, egy esős hajnalon kikergettek bennünket az erdőbe egy hatalmas gödörhöz. Min-

dig ketten-ketten meztelenre vetkőzve álltak oda a puskacső elé, és belehulltak a meszesgödörbe. A fegyveresek számára egy-két órára való munka volt ez. Minden különösebb izgalom nélkül zajlott volna le, ha nincs közöttünk egy ájtatos énekes. Azok az emberek ugyanis jól tudták, hogy vannak gödrök és van mész, és hogy a koponyájukra puskacsövek szegeződnek. Az egész vállalkozásban tulajdonképpen az öldöklés volt az egyetlen dolog, aminek világos értelme volt. Csakhogy az említett énekes, míg azok ott a gödörnél megtöltötték fegyverüket, hirtelen kilépett a tömegből, s megkérdezte a kivégzőosztag parancsnokát, nem engedné-e meg neki, hogy énekelje az Irgalmas Úristen című gyászéneket. Megengedte. Így hát sorban ott álltunk, s néztük ezt az apró termetű, sovány férfit, akinek megengedték, hogy oldalt forduljon, és magas, siránkozó hangon énekeljen, míg az átlyuggatott testek egyenlő időközökben legördültek a sírba. Egész kellemes volt a hangja, s az előadás tetszett az SS századosnak. De a sír fölött a tömegben álldogálókat elöntötte az epe. Elvadult tekintetük azt kérdezte, hogy ez az énekes micsoda jogon csinál mindebből annak rendjemódja szerinti temetést. Mielőtt testünk kihűlt volna, s mielőtt lábunk odavonszolt volna a gödörhöz, ez máris eltemetett bennünket. Egy fiú követ ragadott, és megcélozta az énekest. Mikor látta, hogy nem találta el, kiáltozni kezdett: „Micsoda irgalmas úristen, ha nem könyörül meg rajtam? Disznó egy isten. Megátkozom a nevét, teljes szívemből megátkozom." Erre agyonlőtték, bár még nem volt rajta a sor. S a gyászének tovább zengett, és mindig újrakezdődött. Meztelenre vetkőztetett családok léptek el mellette, s megálltak

a gödör szélén, és várták a golyót, mely a többiekhez küldi őket. Emlékszem egy ötgyermekes anyára, aki karján vitte a legkisebbet. Talán kétéves volt. Csiklandozta a kicsi mellét, és minden lövésnél ajkát csücsörítette, s azt mondta, bumm, bumm, míg csak a gyerek föl nem kacagott. Bumm, bumm, és a lábánál álló két fia fejjel belezuhant a gödörbe, bumm, bumm, és a két ötéves ikernek szétloccsant a feje. De a legkisebbet az ölében meg akarta óvni, semmi mással nem törődött, csak egyedül az előtt akarta kétségbeesetten eltitkolni, hogy létezik halál is, és egyre csak ismételte, bumm, bumm, akkor is, amikor megriadva a gödörbe nézett, amelyben egyetlen zokszó nélkül eltűntek a hozzátartozói, aztán pedig úgy találta, hogy a pukk, pukk, pukk mulattatóbb, és a gyermek végül mégiscsak felnevetett. Akkor eltalálták az anyát, és a gyermek vele együtt elevenen a sírba zuhant. Nem sikerült fájdalom és borzalom nélkül a másvilágra csempésznie.

— Emlékszem arra az asszonyra — mondta Krakower.

— A gyászének tovább zengett — mondta Keldich, és nem hagyta magát elhallgattatni. — Az énekes annak a gyászéneknek köszönheti, hogy életben maradt. Az Irgalmas Úristen című gyászéneket lemezre vették, és az énekes híres és gazdag lett. Hallottam azt a lemezt. Hiszen nem törhetsz össze félmillió, az egész világon elterjedt lemezt, mondtam magamban. Megölöm őt, ezzel adósa vagyok azoknak, akik akkor mezítelenül a sírgödör szélén álltak, és mint arcukra vetett szörnyű gúnyt, idő előtt kénytelenek voltak végighallgatni a gyászéneket.

Krakower végre összeszedte magát, és meg-

próbált védekezni, bár úgy érezte, mintha agyonverték volna.

— Maga művelt ember, az eseményeknek nem kell misztikus jelentőséget tulajdonítani. A lényeg ugyanaz maradt, még akkor is, ha énekelt valaki.

— Maga énekelt, Krakower úr.

— S mi más történt volna, ha nem énekelek?

— Az, ami ott történt, tömeggyilkosság volt. Mindörökké annak is kellett volna maradnia, de maga gyászszertartást csinált belőle.

— Van, aki jól el tudja viselni a szertartásokat — tért észhez lassan Krakower. — Maga nem bírja elviselni. Undorodik tőlük. Ennyi az egész.

Abban a pillanatban megnyílt az ajtó, és a szépen kiöltözött Carola benézett a szobába. Előbb bocsánatot kért a zavarásért, és bejelentette apjának, melyik barátnőjéhez siet, majd hozzátette: — Ha tehát kívánsz tőlem még valamit, akkor most kell megmondanod.

Krakower eltűnődött, egy kényszeredett mosoly jelent meg az ajkán, és megcsóválta a fejét. Előbb zavartan, azután már határozottan, mert tudatára ébredt annak, hogy nincs más választása, ha menteni akarja a bőrét. Mikor a külső ajtó is bezárult, Krakower azt mondta: — Maga tehát eljött befejezni azt, ami gyilkosainknak nem sikerült. Engem is idő előtt a sírba akar juttatni. Miben különbözik tőlük?

Keldich érdeklődéssel hallgatta szavait.

— Kire gondol?

— Azokra, akik gyilkoltak bennünket.

— Hiszen maga él, Krakower! — vigyorgott Keldich. — Magát biztosan senki sem ölte meg.

— Ha érzékeim nem csalnak, maga is él — válaszolt szemtelenül Krakower.

— A természet már ezt úgy rendezte el — magyarázta Keldich keserűen —, hogy mindig van a keze ügyében egy kártevő, aki elpusztítja a nagyobb kártevőt. Ilyen egyensúly ez. Én bizonyára csak azért maradtam életben, hogy magát elpusztítsam.

— A védekezésem nem is érdekli.

— Nem.

— Maga biztos abban, hogy éppen én, David Krakower vagyok az, akit meg kell ölnie? — kiáltott Krakower. — De kicsoda maga, hogy olyan magabiztos?

— Keldich a nevem. Koloman Keldich. A névnek nincs jelentősége. Sokan voltunk ott, én nem tartoztam az ismerősei közé, nem is laktunk egy barakkban. Ám egy nap egészen közel álltunk egymáshoz a hatalmas gödör mellett, mezítelenül, ahogy Isten megteremtett bennünket, és oly kétségbeesetten, hogy sejtelme sem volt ilyen kétségbeesésről, mikor megteremtett bennünket, mert ha lett volna, akkor abbahagyja a munkáját. Néztem az arcát, a szeméből rémület sugárzott, ilyen rémületet, Krakower, csak akkor érez az ember, ha önmagát félti. Maga azzal a károgással alighanem meg akarta menteni az életét. Most pedig azt kérdezi, miben különbözöm azoktól, akik ott gyilkoltak bennünket. Megmondom hát: megajándékozták az életével, mert azt a gyászéneket énekelte. Én pedig elveszem az életét, mégpedig ugyanabból az okból. Amint látja, nemcsak lényegesen különbözöm tőlük, épp az ő ellentétük vagyok.

Krakower széttárta a karját, mintha azt várta volna, hogy megjelenik a bibliai galamb, csőrében

az olajággal. S minthogy nem jelent meg, elkínzott fejét tenyerébe hajtotta.

— Gyászdalt énekeltem. Az Irgalmas Úristent énekeltem. Az emberek haldokoltak, és én gyászdalt énekeltem. Ez nem bűn.

— Ma nem — ismerte el Keldich. — Ma ez az év legsikeresebb gramofonlemeze. De akkor bűn volt, Krakower. Krakower úr, ha már úgy kívánja.

— S mit kellett volna énekelnem? — mondta Krakower, a rettenet és a kétségbeesés közt hánykolódva, s aggódott, hogy félelme igazolást nyer.

— Valami mást kellett volna énekelnie — mondta Keldich, mindkét vállát felvonva. — Mit tudom én, mit. Eszelt volna ki valami alkalmi éneket a sírgödör szélén végzett mészárlásra, ha még nem eszeltek ki ilyet.

— Halottak voltak, és azt énekeltem, amit halottak felett szokás énekelni.

— Csakhogy maga úgy dalolt, mintha semmi más nem történne ott — remegett Keldich —, mintha csak ki-ki szépen sorban, ha elérte a korhatárt, kisétálna az életből.

Krakower szigorúan Keldich szemébe nézett. Még most is fekete márvány volt a szeme, melyben mérhetetlen mélységek torlódtak; talán örökké tartott volna, míg visszaveri a fényt, amely ráhullt. Úgy rémlett neki, hogy a szobában szemmel láthatóan megfogyatkozik a fény, oly mohón nyelte el a szeme.

— Maga fejébe vette, hogy megöl engem — mondta Krakower. — Legyen irgalmas hozzám.

— Én nem tudok megbocsátani — válaszolta Keldich zavarában. — Én, Krakower, azok közé tartozom ott a gödörben. Ha tudok valamit, akkor

legfeljebb rothadni és bomlani tudok. A szám tele van oltott mésszel, nem tudok egy vigasztaló szót mondani, nem tudok megbocsátani, és nem tudok irgalmasságot cselekedni.

— Ajándékozzon meg az élettel, mely nem az öné — koldult Krakower.

— Nincs okom megkímélni azt, ami csak az SS-ek szertelensége folytán létezik. Vagy magát talán szánalomból hagyták életben?

— Nem, nem, ezt nem mondtam — védekezett Krakower.

— Uralmuk véget ért. Tehát mindennek, ami az ő kegyeik folytán létezik, éppúgy véget kell érnie. És ne mondja, hogy az Isten irgalmából maradt életben. Ha az Isten ezerkilencszáznegyvenhárom ama novemberi napjának hajnaláig az emberek között járt, attól a naptól kezdve ő is ott fekszik a többiekkel együtt, az emberi holttestek és isteni szenvedés halmazában.

Krakower szeme megakadt a fegyveren, amelyllyel Keldich játszadozott.

— Tehát ragaszkodik ahhoz, hogy joga van jogtalanságot cselekedni — mondta.

— Ha van valami jogom, akkor csak éppen annyi, hogy jogtalanságot cselekedjem — válaszolt Keldich, és elrémült, mennyit hátrált már, amióta védekezni kényszerül. Tudta, hogy hibázott, mikor bizonygatni és magyarázni kezdett. A szó a tett ellensége. Gyilkolni szó nélkül kell. Vagy legalábbis hosszas fecsegés nélkül. Most nem tudja, hogyan másszon ki az egészből. Azt kívánta, bárcsak Krakower az ajtó felé futna, vagy ordítana, segítségért kiáltana, hogy egyszerűen lepuffanthatná, amint azt elképzelte. Meghúzná a

ravaszt, és mindennek vége volna. Ám Krakower meg sem mozdult.

— Ha ezen a földön valaki egyszer meg akarja ölni az embert — mondta végül lemondóan —, nem kerülheti el a halált. Mikor határozta el magát erre a tettre?

— Három évvel ezelőtt, azon a novemberi reggelen, a sírgödörnél.

— Kibírta három évig — mondta Krakower, hirtelen megváltozva és öntudatosan. — Kibírná még néhány óráig?

— Micsoda ajánlat! — mosolygott Keldich. — Talán addig várjak, míg nyakamra hozza a rendőrséget?

— Nem szököm meg, és nem hívok rendőrt — mondta Krakower, és Keldich egyszerre elhitte minden szavát. — Ha meg kell halnom, jöjjön a halál, maga, Keldich, talán isten küldötte, legyen hát meg az akarata. Nem vagyok feddhetetlen. Gyakran elgondolkodtam ezen. Aki ott volt, és élve megmenekült, nem maradt egészen feddhetetlen. Magamat és magát sem tartom kivételnek. Én a gyilkossághoz gyászdalt énekeltem, és maga figyelmeztetett arra, hogy a tömeggyilkosságot meg kellett volna hagyni tömeggyilkosságnak. Csakhogy egy nap magát is megkérdezheti valaki, miért hányta be őket földdel. Úgy kellett volna hagynia a mezítelen, megmerevedett testeket, elföldeletlenül, hogy csontjuk az ég felé meredezzen. Maga nem sírásó-munkát végzett, mert ott nem egy szépen kiegyengetni való sírról volt szó, csak ritka mésszel megöntött gödör volt, ami ráadásul trágyalétől bűzlött. De maga szépen földdel takarta be őket, mintha azok ott megbékélve egy sírban nyugodnának. Nem is lett volna szabad megérin-

tenie a lapátot. Hallja? Hogy a gyilkosság mindörökké gyilkosság maradjon — így is mondhatná valaki.

Keldich felállt, és zsebre tette a revolvert, de hangja most fenyegetőbben zengett, mint bármikor annak előtte.

— Na jól van, eljövök este tízkor, addigra készen lesz?

— Mielőtt itthagynám ezt a világot, el akarom rendezni az ügyeimet — mondta Krakower —, tíz óráig mindent rendbe teszek.

— Eljövök este tízkor. Várjon rám a sarkon. És ajánlom, inkább senkit se keverjen ebbe az ügybe.

— Köszönöm — mondta Krakower, és alig tudta eltitkolni, milyen boldog, hogy teljes tizenegy órát harcolt ki az életéből.

Este tízkor azt mondta a feleségének, hogy kimegy egy kicsit a levegőre, és becsukta maga mögött az ajtót. Pontos időben megérkezett a sarokra, megkerülte a házat, és visszatért a megbeszélt helyre. Csakhogy Keldich sehol se volt. És később se jelentkezett.

Hajnal felé egy idegen holttestét fogták ki a folyóból, a jelek szerint éjfél körül fulladt bele. Nem találták rajta az erőszak semmilyen nyomát, és az újságok az öngyilkosságok rovatában közölték a nevét. Krakower véletlenül ott bukkant rá. Mikor híre ment, hogy Krakower hosszú évek után most ismét elénekli a nyitott sír fölött az Irgalmas Úristen című gyászéneket, sok kíváncsiskodó jelent meg hétfőn a bronxi temetőben. Ám a jelenlevők közül senki nem is sejtette, hogy a halott Keldichet most már másodízben kíséri sírjába ez a gyászdal — és maga Krakower. Könnyek nélkül

temették el, s ezen az őszi hajnalon oly elragadóan zengett a gyászének, hogy igazán nem lehet rossz néven venni a körülállóktól, ha nem szenteltek figyelmet a koporsónak, és még sokáig joggal emlegetik majd ezt a temetést mint David Krakower temetését.

SZLOVÁKBÓL FORDITOTTA BÁBI TIBOR

Jordan Radicskov

Történetek a kőről

KÖVEK

Mi a kő?... A kőbányák gránitkockáival az utakat burkolják, a kis bányák köveiből a nép vékony lapokat hasít, és azzal fedi a házát — ha az ember ránéz egy ilyen kis házra, alig áll meg a lábán, olyan súlyosan nehezedik rá a palatető. Az utóbbi években feltalálták az égetett zsindelyt — a tetőcserepet —, itt is, ott is felállítottak cserép- és téglagyárakat, egyébként a cserép drága, és nem mindenkinek futja arra, hogy a házát cseréppel fedje be. Sok a kő a berkovicai tájakon, a házak alapját is abból rakják, meg a falakat is abból építik, a bányák ontják a köveket, és az utak hol gránitkockákkal, hol pedig kaviccsal vannak befedve, s az utak mentén kövek ágaskodnak, és mutatják az utasnak, hogy hány kilométert tett meg. Ha az ember a szántóföldeket nézi, amint egymás mellett felsorakoznak, és a dombok lábára lépnek, ott is látja a köveket — azt mutatják, hogy kinek hol húzódik a mezsgyéje. A falvak különböző részeiben jelzőköveket állítottak fel, és a pallérok ezekhez igazítják az új házak alapjait, és az utcákat is hozzájuk mérik. A háromszögletű kövek, amelyeket a nép síroszlopnak nevez, s amelyek a temetőkben állnak, az alapjukban sokszor jelzőköveket rejtenek. A régi templomok helyén is sok a kő, de sok római kő alszik a földben is — hol egy kapa hoz fel a napvilágra ilyen

római követ ismeretlen felirattal, hol valami eke csorbul ki a rómaiak faragott kövein.

S folyóink, ha jól megnézzük, azok is kőbe vájták medrüket. A tavaszi áradások köveket görgetnek útjaikon, dörögve sodorják magukkal kőmedrükben, és amikor a víz leapad, a medrekben ott marad összegyűlve a kövek nyája. És ha új vízáradat zúdul le a hegyekből, továbbítja a nyájat, és letereli a Dunába. Ez a nyáj esetlenül halad, a kövek egymásnak ütköznek és megállnak delelni egy-egy zátonyon. Az én vidékemen rengeteg az ilyen köves delelő. De ha az ember lemegy a síkságra, sehol sem talál követ a folyókban — ott csak homok borítja medrüket. A folyók vízimalmai lassacskán megőrölték köveinket; mint szétszórt gabonaszem hever a parton a sűrű, apró kavics. Ha a ló a síkság puha földjén jár, belesüpped. Ha a ló az én vidékemen jár, patkói szikrákat hánynak a köveken. Köves tájon élek. A síkságon könnyű utat csinálni, az ember csak egyenesen elindul, és két keréknyomot hagy maga után, és gázlót mindenütt talál. Az én vidékemen meg, ha zergeutat akar csinálni az ember, akkor is a kövekkel kell küszködnie, és ha valami bolond folyó szeli át az utat (pedig a mi folyóink bolondok és tajtékosak, forrnak, mint a gondolat), megintcsak kővel kell összekötni a két partot, ha át akar jutni az ember.

Köves vidék! Vagy ahogy Leko Alekszov mondja, az, amit Ádámról és Éváról mesélnek, odalent történt az alföldön, mert az alföldön annyi a sár, amennyit csak akar az ember. A mi Ádámunkat az Isten kőből faragta, és Ádám kőbordájából teremtette Évát. Ezért én úgy gondolom, hogy az Isten volt az első kőfaragó. Nem tudom, hogy

vajon az Isten akkoriban bejárta-e a mi zergeútjainkat a Kom lábánál, hogy szép követ keressen magának, amiből Ádámot és Évát kifaragja, és azt sem tudom, vajon ő-e az első kőfaragó, de azt mindenesetre tudom, hogy Leko Alekszov a városka első kőmetszője. Állandóan a begovicai márványbányákban matat, ott válogatja a köveket a sírokra vagy a forráskutak vályújára. A temető minden köve megfordult vésője alatt, és az emberek már régen elporladtak, de Leko Alekszov kövei hallgatagon és mozdulatlanul állnak, elpusztíthatatlanul. Leko Alekszov szerint a kövekben van megírva az ember meg a nép története. Az egyiptomi ember kigondolta a kőpiramisokat a homok ellen, a kőfaragó meg a sírköveket, Berkovica népe pedig kiagyalta a kő-garmadát: aki elmegy mellette, követ dob rá, és így szól: „Átkozott legyen Ceko!" És Omurtag kán, bár nagyúr volt, egy kőoszlopot hagyott hátra, hogy emléke fennmaradjon.

Leko Alekszov ismeri a kő lelkét, jó viszonyban van a kövekkel, mint ahogy vannak emberek, akik az állatokkal barátkoznak, élve megfogják a kígyót, és a keblükbe rejtik. Amikor a püspöki helynök meghalt, az özvegye azt kívánta Leko Alekszovtól, hogy a sírkövére faragjon egy angyalt. Ez ügyben ment el a kőfaragó meg az özvegy a begovicai márványbányába, hogy kiválasszanak egy követ. Az özvegynek hol egy olyan kő tetszett meg, amelynek sötétebb volt az erezete, hol meg olyan, amely jobban fénylett, de Leko Alekszov csak a fejét rázta, és tovább keresett.

— Ezekben — mondta — nincs angyal! Ebben pedig nemcsak angyal nincsen, de még egy vályú sem!

Így mentek egyik kőtől a másikig, míg végül egy szép darabot leltek, megfordították, Leko gondolatban végigméricskélte, és kijelentette, hogy ennek a kőnek a belsejében van angyal. Elszállították a követ a kőfaragó udvarára, ott vésőjével végigkopogtatta, és valóban angyal rejtőzött benne. Leko Alekszov értette a módját, hogyan kell a követ levetkőztetni, hogy megmutassa, mi van benne. Egyébként már akkor tudta, hogy mit rejt a kő, amikor először meglátta. Szerinte minden kőben alszik valami, állat vagy fenevad, feszület vagy ember. A mi bányáinkban többnyire fenevadak és állatok alszanak, de vannak olyan kővágások, amelyekben csak emberek alszanak — férfiak és fehérnépek... Vannak szobrászok — azok csak ezekkel foglalkoznak —, akik lefejtik a héját, és kibontják belőlük az embereket, a nép pedig odatódul, hogy megbámulja őket.

Nálunk azonban főleg fenevad meg állat van a kőben és a püspöki helynök számára egy angyal. És még most is áll az angyal a temetőben, nem valami csodás angyal, valljuk be, de a mi szegénységünkben beillik angyalnak.

Leko Alekszov kőfaragóműhelye a szabadban volt, az udvaron. Az udvar az utca felől lejtett, így az ember mindent látott, akár a tenyerét, ami az utcán történt, bár általában alig történt rajta valami. Leko Alekszov látta, hogy kora reggel a nép elmegy Angel Kolov pékségébe a kenyérért, majd erre haladnak el a gesztenyés cigányok, hosszú rudakkal a vállukon, a kovácsmester kitárja a zsalukat, és hozzálát a patkoláshoz, a szabó meggyújtja a szenet a vasalóban, és egy csövet rak rá, hogy a vasalónak nagyobb huzata legyen; a bognár egész nap döngette az üllőt, és amikor nem

a vasat kovácsolta, akkor a szekéroldalakat festette, és kitette őket száradni a műhelye elé. Leko Alekszov szomszédságában dolgozott Floro fazekasmester is. Floro forgatta a korongot, szárította az edényeket, befestette őket, vagy a kemencéjét gyújtotta be, hogy kiégesse az edényt, akár tál volt, akár kancsó. Majd napokra eltűnt, mert be kellett járnia a környék falvait, hogy eladja a portékáját.

Amikor a kenyeret már eladta Angel Kolov, otthagyta a műhelyét, és elindult végig az utcán, sorba járta az iparosokat, hol az egyiknél, hol a másiknál állt meg néhány szóra, itt egy cigarettát szívott el, ott viszont üldögélt egy keveset. Leko Alekszovhoz is beköszönt, megállt a kerítés mellett, rákönyökölt a kerítés tetejére, elbeszélgetett Lekóval erről-arról, de a kőfaragó hiába hívta befelé, a pék csak rázta a fejét — nem szívesen nézte a kőkereszteket, a véső alól meg túl sok kőpikkely száll, még valamelyik a szemébe kerül.

— Hát az igaz — hagyta rá Leko Alekszov —, a kő nem olyan, mint a tészta, amelyből puszta kézzel kenyeret dagasztasz! Csupasz kézzel semmire sem mégy a kövekkel! Kalapács kell ide meg acélvéső! Ha a kőre rászorítod az acélt, akkor az lágyabb lesz a tésztánál is, és engedelmeskedik neked!

— Így van, így van — helyeselt Angel Kolov, és ment az útjára.

És a felesége is arra ment, kétszer is — az elöljáróságra vitte be az élelmiszerjegyeket, elszámolásra.

— Adj' isten, Leko! — köszönt az asszony.

— Fogadjisten, Vaszilka! — felelte Leko Alekszov, és fél szemmel követte távolodó alakját, míg

a másik szemével a vésőre ügyelt, nehogy kicsorbítsa a követ.

Estére Milojko megérkezik az öszvérekkel, három fuvar fát hoz, néha gombát is, nagy néha pedig hatalmas pöfeteggombát talál. A gyerekek féllábon ugráltak az utcán, húzgálták az öszvérek farkát, Milojko meg egyszer csak megfordult, és elkiabálta magát: — Pukk! — és megnyomta a pöfeteggombát.

A gomba port lövellt a gyerekek szemébe; szétszaladtak, de kisvártatva visszasompolyogtak a háta mögé, és újra ráncigálni kezdték az öszvérek farkát. És Milojko megintcsak elkiáltotta magát: — Pukk! — és megnyomta a pöfeteggombát.

Mindezt Alekszov látta a műhelyből. Akár a tenyerét látta volna; az élet körös-körül mindenki szeme előtt zajlott. De a kő életét csupán Leko Alekszov látta, mivel ez volt a foglalkozása, és a városban egyedül ő ismerte a kő lelkét. Minden mást a többiek is láthattak.

Amikor a csendőrök felgyújtották a pékséget, és odabent Angel Kolov és Vaszilka elevenen megégett, az egész város összegyűlt az utcán, hogy nézze a tüzet. A csendőrök karabéllyal a kezükben álltak a néppel szemben, nehogy valaki is oltani merje a tüzet, a nép egy csomóban állt, a lángok megvilágították az emberek arcát, Leko Alekszov is ott állt közöttük, és hallotta, hogyan koppannak a köveken az edények, amelyekkel az emberek a tüzet akarják oltani. Itt egy vödör zörgött a macskakövön, ott egy rézüst csattant tompán, és az üres edények ütéseitől Leko Alekszov gyomra fölkeveredett. Később is hányingere támadt, amikor ott térdelt és vájta a követ, és a kerítés fölött átnézve látta a hamu fekete dombját. A cigányok

ugyanúgy jártak seregestül, vállukon a rudakkal, de amikor a pékséghez értek, elhallgattak. És Milojko sem hozott már pöfeteggombát a hegyekből, és a gyerekek sem futottak oda hozzá, hogy meghúzzák az öszvérek farkát.

Éjszakánként Leko Alekszov hallgatta a folyó zúgását, fülét megütötte a kövek csikorgása. Tudta, hogy a kövek nagy nyája halad arra, és egymásba ütköznek a kövek az úton, a síkság felé menet. Félelmet keltett benne a kövek utazása, és valamilyen gyűlölet fogta el a kövekkel szemben. Mert minden fél ezen a világon, minden fél az időtől, csupán a kő nem fél. Leko nem ismerte az ősi közmondást, hogy minden fél az időtől, az idő pedig a piramisoktól fél, bár gondolatai egyre e körül a közmondás körül jártak. Reggelenként mérgesen ment ki az udvarra, és mérgesen látott hozzá a faragáshoz. Az utca túlsó oldalán azelőtt emberek éltek, és reggelente az egész utcát betöltötte a frissen sült kenyér illata. A pékség nem volt többé, a pék és a pékné sem volt meg, a szelek széthordták a hamut, az esők lemosták az üszkös romokat, és alattuk csak egy halom füstös kő maradt. Ki az az őrült, aki kitalálta, hogy a kő túléli az embert?!

— Túlél bennünket a kő, Milojko — panaszkodott Leko Alekszov, amikor Milojko este elhaladt öszvéreivel a ház előtt. — Egész életemben küszködöm vele, de tudom, hogy egyszer legyőz!

— Hát így van ez! — felelte Milojko, és folytatta útját.

„Milyen volt Sztrezov? — kérdezte magában Leko Alekszov. — Sztrezov szörny volt, de rálőttek azon az éjszakán Angel Kolov pékségéből, és vége volt a szörnynek. Síremléket faragtam

neki, de a sírkő nem szörny, halott kőoszlop, csak az ember emléke van rajta."

Szeptember kilencedike után, elég későn, úgy emlékszem, a második világháború legvégén, önkénteseink már visszajöttek a frontról, elég sok egyenruha jelent meg a városban, és akkor került csak szóba, hogy emlékművet kellene állítani Angel péknek.

Leko Alekszov maga akarta kiválasztani a követ, elmentek Milojkóval együtt a begovicai kőbányákba, mert Lekónak nem felelt meg az, amit a munkások a bányában kifejtettek, azt akarta, hogy újra robbantsanak; a kőfejtők lőport raktak a résbe, hátrahúzódtak, és a leghangosabb közülük elkiáltotta magát:

— Robbantás! Rob-ban-táááás! — nehogy valaki az úton véletlenül a robbantás körzetébe kerüljön.

A dinamit nagyot robbant: „Rrruppp!" Sok kő vált le a kőfalról, és amikor Leko megnézte, végül is kiválasztotta azt, amelyik neki kellett, felrakta a kocsira, és Milojkóval elindultak hazafelé.

— Megígértem Angelnak, hogy olyan sírkövet csinálok neki, akár a Kom, és el is készítem, hiszen ő a mi városunk hőse! De nem is csak a mi városunké, hiszen ismerik őt a környéken még száz kilométernyire is.

Milojko megerősítette a saroglyát, nehogy a kő leguruljon, majd így szólt:

— Elpusztította őt valaki Vaszilka nénivel együtt. De még most sem jöttem rá, hogy ki volt az oka Angel halálának.

— Valaki bizonyára feljelentette — felelte Leko Alekszov, és egy vasrudat tett a kő alá, hogy el ne mozduljon.

A kő a műhely udvarán tompa dübörgéssel gu-

rult le a kocsiról, és a föld kissé megremegett alatta.

— Nagyon nagy ez a kő! — szólt Milojko —, nem tudom, meg tudsz-e birkózni vele.

— Ugyan már — nevetett fel Leko Alekszov —, még nem termett olyan kő, amellyel én meg ne birkóztam volna! Amíg erős a kezem, és tartani tudja a kalapácsot meg a vésőt, nem félek én a kőtől!

Milojko visszarakta a kocsira a levett saroglyát, meglegyintette ostorával az öszvéreket, és kocsija elgördült az utca kövezetén. Leko Alekszov fütyörészett, körbejárta a követ, megmérte kétszer-háromszor is, megfordította a vasrúddal, jól megtámasztotta, és hozzáfogott a faragáshoz. Körös-körül röpült a kőszilánk, a kőfaragó hunyorgott, nehogy a szemébe essen egy. Faragta a követ, és egyre az utca felé nézett. Az utcán Vaszilka tűnt fel — az élelmiszerjegyeket viszi az elöljáróságra.

— Adj' isten, Leko! — köszönt az asszony. — Fogadjisten Vaszilka! — felelte Leko gondolatban, és vigyázott, nehogy a kő kicsorbuljon. Az asszony eltűnt, mielőtt még a kanyarhoz ért volna, az utca kiürült, mintha arra várna, hogy valaki beforduljon és végigmenjen macskakövein. Leko Alekszov letette a kalapácsot és a vésőt a kőre, a kerítésre meredt és várt, hogy valaki beforduljon az utcába. Minden iparos abbahagyta a munkát, kiállt a műhelye elé, és egy irányba fordulva várt valamire.

Az utcán megjelennek a csendőrök, Sztrezov vezeti őket, mennek, semerre sem néznek, egyenesen Angel Kolov pékségéhez tartanak. És amikor Sztrezov bekopog a pékműhely ajtaján, pisztolylövés dördül el. Sztrezov összerogy, a többi csendőr azonnal létrákat támaszt a falhoz — sok

létrát egymás mellé —, beszögezik a pékség minden ablakát. És amikor beszögezték az ablakokat, leöntik petróleummal a pékműhely tetejét és felgyújtják. A lángok magasra csapnak. Lángolnak és szenesednek a falak, szinte egy szempillantás alatt, mire a szem egyet rebben, leég az épület... Leko Alekszov szeme egyet rebben, és amikor újra a pékség felé néz, már csak füstös köveket lát az épület helyén. A köveken ül Angel bátya, kihúzza magát, és úgy, ahogy van, a pékkötényben, elindul végig az utcán. „Gyere, gyere be, Angel!" — hívja őt Leko Alekszov, de Angel Kolov nem megy be az udvarára, csak rákönyököl a kerítés tetejére. „Nem szeretem nézni a kőfeszületeket, Leko — mondja a pék —, és sok kőszilánk repül a vésőd alól, valamelyik még a szemembe esik!" — „Az igaz — feleli Leko, és tovább vési a követ —, a kő nem olyan, mint a tészta, amelyből puszta kézzel kenyeret dagasztasz! Csupasz kézzel semmire sem mégy a kövekkel. Kalapács kell ide meg acélvéső! Ha a kőre rászorítod az acélt, akkor az lágyabb lesz a tésztánál is, és engedelmeskedik neked!" — „Így van, így van!" — helyesel Angel Kolov, és még az utca végére sem ér, ő is eltűnik, akár Vaszilka. Leko Alekszov térdel a kőszilánkok között, felsóhajt és újra a faragáshoz fog. Ebédidőig a kő felmelegedett, délben már éget, mint a parázs, nem lehet ujjal hozzányúlni, estére lehűl.

Napról napra alakul a sírkő, körülötte nő a szilánkok halma, Milojko minden este megállítja öszvéreit a kerítésnél, és bemegy megnézni, menynyire halad a munka. Leko Alekszov kihúzza magát, nyújtózkodik, mivel egész nap a kő fölé hajolva dolgozott, fütyörészik és nézi a márványt.

— Ez a legszebb sírkő, amit valaha is faragtam

— dicsekszik Leko Alekszov Milojkónak —, olyan engedelmes a kő, úgy enged a vésőnek, mintha hársfát faragnék. A mi városunk még nem látott olyan sírkövet, amilyen ez lesz!

Milojko is megnézi, körbejárja a követ, kiszámítja, milyen magas is lesz, ha felállítják, megkérdezi, melyik oldalára vési rá a nevet, hol lesz pontosan a csillag, és hová kerül a felirat: *Harcban ki elhull érted, szabadság, nem hal meg, él az!* — és Leko Alekszov előhúzza a ceruzát a füle mögül, és a ceruzával mutogatja, hogy körülbelül hová kerül ez és az.

S elmegy Leko Alekszov, hogy járjon egyet az utcán, és amikor alkonyatkor visszatér, látja, hogyan fehérlik a kő az udvar közepén, hallgatagon és hidegen. A kőszilánkok ropognak a lába alatt. A szilánkok csikorognak, de a férfi nem hallja, gondolatai máshol járnak, és tekintete is elsiklik az udvar fölött, megpróbál átlátni a városra boruló homályon, de a homály egyre sűrűbb, közeledik az alkony, és vastag sötétség fekszik a városra. Az jutott eszébe, hogy a kővel még csak megbirkózik az ember, de a sötétséggel nem. „Ezt megmondom holnap Milojkónak!" — mondja magában a kőfaragó a fejét csóválva, és a sötétben elindul a háza felé.

A kő ottmaradt az udvaron fekve — sápadt folt, amely magába szívja a hegyek sötétségéből a hideget.

Másnap, még mielőtt Milojko feltűnt volna az utcában az öszvéreivel együtt, Leko Alekszov látta, hogy a pék meg a felesége a kerítése felé tartanak. Elöl ment a pék, vállán a hosszú péklapáttal, a felesége pedig mögötte haladt néhány lépésnyire, kezét köténye alatt tartva. A pék meg-

állt a kerítésnél, maga elé állította a lapátját, két kézzel tartotta és rátámaszkodott; a lapát széles lapja úgy meredt az égnek, mint egy evező: mintha evezni akarna az ég kék tengerében. De nem evezett el sehova, hanem ott állt a kerítésnél, és mellette állt a felesége, és mindketten döbbenten nézték a Leko Alekszov lábánál heverő követ. A kőfaragó fente a vésőjét, mert rá kellett vésnie a betűket a kőre, a pék meg a felesége pedig nézték a kerítésen át, hogyan vési bele nevüket örök időkre Leko Alekszov, és a város népe örök időkre olvassa majd ezeket a neveket, de még a falvak népe is, mikor a vásárra bejön kocsiján.

Milojko is megérkezett, megállította öszvéreit a kerítésnél, de nem maradt kint az utcán, hanem belépett az udvarra. Meg akarta nézni közelről, hogyan vési fel Leko a neveket a kőre.

„Skröc, skröc!" — csikorgott a véső a köszörűkövön. Leko Alekszov megpróbálta az ujján.

— Olyan éles, mint a borotva! — mondta Milojkónak, és letérdelt a kő mellé.

Csak egyszer pillantott az utca felé, de a pék meg a felesége még ott állt ugyanazon a helyen, és a lapát lapja az égnek meredt, a házaknál magasabbra.

Amikor meggyőződött róla, hogy mindenki itt van, Leko Alekszov a tenyerébe köpött, felkapta a kalapácsot, hunyorított a fél szemével, és lesújtott a vésőre. Ebben a pillanatban roppanás hallatszott, és a kő kettéhasadt, mintha villám csapott volna belé.

— Ó — kiáltott fel Leko Alekszov, és kezéből kihullt a kalapács.

Milojko összerezzent, ránézett a kettéhasadt kőre, majd a kő mellett térdeplő kőfaragó sápadt

arcára: Leko arca még a márványnál is sápadtabb volt. És a szeme is mintha megkövült volna, vértelen ajka mormogott valamit, de Milojko egy szót sem értett belőle, és nem tudta, mondani akar-e valamit, vagy csak hangtalanul imádkozik.

Milojko sarkon fordult, elindult a kőszilánkok között, és csak annyit mondott:

— Az áruló keze mindig megremeg, ha megérinti a hős nevét.

Vajon meghallotta-e ezt Leko Alekszov? Nem tudom, vajon hallotta-e, de amikor megint felnézett az utca felé, a kerítésnél nem látta a péket, sem a feleségét. Csak a kerekek dübörgését hallotta — úgy látszik, Milojko hajtott végig az utcán, de a kocsiját már nem lehetett látni. A kőfaragó csupán a kettéhasadt követ látta maga előtt és egy ottfelejtett péklapátot az utca közepén, kétszerte magasabb volt a házaknál. A lapát, lapjával fölfelé, ment az utcán, mintha a kék égben evezne. Ment végig az utcán a kőbánya felé, ahonnan erős hang kiabált: „Rob-ban-tás! Rob-ban-tás!" Idehallatszott a robbantás a bányából, de a péklapát meg sem rezdült, hanem ment tovább az úton, és minél jobban távolodott, annál magasabbra nőtt. Leko Alekszov ott térdelt a széttört kő mellett, és szűkölt félelmében, s a péklapát egymagában haladt a távolban, és egyre növekedett.

MILOJKO

— Látod-e, Milojko — mondta nekem Leko Alekszov —, olyan éles, mint a borotva! — És amikor rávágott a kalapáccsal, a kő kettéhasadt, mintha felrobbantották volna. És amikor láttam, hogy

Leko Alekszov hogy elsápadt, még a szeme is megkövült, mindjárt megértettem, ki pusztította el Angel bátyót és Vaszilka nénit, vagyis hogy, ki jelentette fel őket a csendőrségen. Még ott helyben meg is mondtam neki, hogy az áruló keze mindig megremeg... Az áruló ügyelhet a kezére, hogy ne remegjen, és magára is vigyázhat, de egy napon mégiscsak megremeg a keze, és egyetlen mozdulattal elárulja titkát.

Rávágtam ostorommal az öszvérekre, üres kocsim végigdübörgött az utcán, de én nem hallottam a dübörgését, csak a kettéhasadó kő roppanását hallottam. Az öszvérek megálltak az ajtóm előtt, álltak, hegyezték fülüket, farkukkal legyezték magukat, és eszembe sem jutott, hogy leszálljak, kinyissam a kaput és behajtsak az udvarra. Ültem a bakon, és gondolkoztam: „Az áruló nem faraghat szobrot a hősnek, minden természeti erő útját állja, sőt még maga a kő is útjába áll, és nem engedi. Angel bátyó és Vaszilka néni számunkra szentek, és emléküket csupán tiszta kezek örökíthetik meg. Még a kő sem, bár az hideg és érzéketlen, még az sem engedelmeskedik a tisztátalan kéznek, és nem engedi, hogy megérintse."

Arra gondoltam, elmenjek-e még az este, hogy jelentsem mindezt, vagy hagyjam a dolgot másnapra. Miután Angelt és Vaszilkát megégették a pékműhelyben, egyre próbáltam kideríteni, ki volt az áruló, mindenfelé érdeklődtem, hallgatóztam, még a csendőrségre is elmentem néhányszor, és ott is kinyitottam a fülem, hátha megtudok valamit. Könnyű bejutnom akárhová, mivel az öszvéreimmel fát szállítok. A csendőrségre három szállítmányt vittem, a két vendégfogadóba is szállítottam tüzelőt, megállítottam az öszvéreket a lak-

tanyák előtt is, a tiszti étkezde mellett is, és a tiszteknek is kínáltam a fát. Mindenhová befurakodtam öszvéreimmel, néhol hallgatóztam, máshol kérdezősködtem, de sehogy sem bukkantam nyomra. Szeptember kilencedike után a mieink végignézték az összes irattárat, és nyomára jutottak sok provokátornak és feljelentőnek, de Angel és Vaszilka árulójáról semmit sem tudtak meg. Tudom, hogy ezen a világon semmi sem marad titokban, és egy nap majd erre az árulásra is fény derül... És íme, most maga a kő repedt meg, és mutatott rá az árulóra.

Leszálltam a kocsiról, és bevezettem az öszvéreket az udvarra. Kifogtam az állatokat, és amíg bevittem a szerszámokat a pajtába, eldöntöttem magamban, hogy másnap korán reggel bemegyek a rendőrségre, és mindent elmondok, vagy a pártba megyek el, mert a párt és a rendőrség már régóta törik a fejüket, és semmit sem tudtak eddig kideríteni. Floro bátyó dolgát sem tisztázták. Floro bátyó a fazekaival járta a falvakat, és kapcsolatban állt a mozgalommal, de elárulták, és megölték őt a hídon. Meghalt Floro bátyó, és egy sereg apró gyerek maradt utána, meg a beteges, gyámoltalan felesége, aki nem bírta eltartani a gyerekeket. Megvettem akkor a kocsiját, és magammal vittem a legidősebb gyerekét, azóta velem jár a hegyekbe fáért. Floro bátyó felkelőket és török katonákat festett a kocsijára, de az eső veri a kocsioldalt, a nap kiszívja a színét, a festék lepattog, és ma már, ha nézi az ember, nehéz felismerni, melyik a török katona és melyik a felkelő. Ha egyszer pénzem lesz, a bognárral befestetem a kocsit, és meghagyom, pingálja rá ugyanazokat a felkelőket és török katonákat, és még Floro bátyót

is fesse rá közéjük, egy tarka berkovicai korsóval a kezében, és ezenfelül még Angel bátyót és Vaszilka nénit is, amint éppen kenyérrel fogadják a felkelőket és vezérüket. Csak legyen egyszer pénzem rá, biztosan megcsináltatom!

Egész éjjel, késő éjszakáig ébren fekszem, és azon tűnődöm, hogyan nem jöttem rá előbb, hogy Leko Alekszov az áruló. Három házzal odébb lakom, ugyanabban az utcában, és eszembe sem jutott, hogy árulásra vetemedhet. Az ő kőfaragó-műhelyéből látni lehet az egész utcát, még egy egér sem surranhat át rajta észrevétlenül. Ott ül az udvaron, kopácsol a vésővel a kövön, és fél szemmel az utcát figyeli, az utcát, udvarokat, házakat, műhelyeket; mindent lát: ki jár arra, ki hová megy, honnan jön, ki mit visz, mintha a tenyerén látná mindezt. Furcsa dolog: csak három ház választ el bennünket, és mindmáig eszembe sem jutott, hogy Leko Alekszov, miközben a követ faragja az udvaron és hunyorog, nehogy a szilánk a szemébe repüljön, voltaképpen azért hunyorog, hogy jobban lássa, ki hová indul, és kit kell feljelentenie a csendőrségen. „Hát csak nézegess — mondtam magamban, és elöntött a gyűlölet —, holnap már a rács mögül nézelődhetsz, és amikor a föld alá kerülsz, sem keresztet nem farag neked senki kőből, de még a sírod helyét sem fogják tudni!"

Ez jár az eszemben, és elszenderedem, de alig nyom el az álom, hallom, hogy az ablakon erősen zörögnek.

— Milojko! Milojko! — kiabál valaki.

— Ki az? — kérdezem és felülök az ágyban.

— Én vagyok, én! — hallatszik kintről.

De sem a hangjáról, sem az arcáról nem ismertem föl, mert odakint sötét van, és még fel sem

ébredtem teljesen. Fölkelek, lámpát gyújtok, és kinyitom az ablakot. És amikor kinyitom, a lámpa fényében Leko Alekszovot pillantom meg, ugyanolyan sápadt még most is, mint tegnap délután, amikor a kő széthasadt a vésője alatt. Csak a szeme nem megkövült, mint tegnap, hanem vérben forog. Vasrudat tart a vállán, fején szalmakalap.

Csodálkoztam, amikor megpillantottam. Nézek rá és hallgatok, ő pedig engem néz és hallgat, majd kisvártatva megszólal:

— Azzal a tegnapi dologgal, Milojko, nem volt igazad. Nem vagyok én áruló, és a kezem sem remegett, hanem a kőben volt belül egy nagy repedés, és amikor ráütöttem a vésővel, csak akkor éreztem meg. Ezért is hasadt ketté, mintha villám sújtotta volna. És el kell neked mondanom, hogy azért némultam el, mert amikor a nevükhöz értem, láttam Angel bátyót és Vaszilka nénit, odajöttek a kerítéshez, és megálltak, nézték, hogy vésem ki a nevüket. Angel egy nagy péklapátot tartott a kezében, és egyre csak a vésőmet figyelte, hogyan rajzolom ki a kőben a betűket. És még most is szinte magam előtt látom mindezt.

Kivert a hideg veríték, egy mukkot sem szóltam. Leko Alekszov meg csak áll ott az ablak előtt, a lámpa megvilágítja arcát és felsőtestét.

— Azért jöttem, hogy megkérjelek, gyere el velem a bányába, Begovicába, hogy kiválasszunk egy követ és hazaszállítsuk, és én, ha éjjel-nappal kell dolgoznom rajta, akkor is megcsinálom a sírkövet!

— Persze hogy eljövök! — feleltem akkor, és felkaptam a ruhámat. — Most rögtön akarsz indulni?

— Most azonnal! — felelte Leko Alekszov. —

Úgysem tudnék aludni, egész éjjel nem hagytak nyugodni a te súlyos szavaid, és nem nyugszom, amíg a sírkövet be nem fejezem!

— Persze hogy jövök! — mondtam; tettem-vettem a szobában, észrevettem, hogy fordítva húztam fel az ingemet, levettem és megfordítottam, de kiderült, hogy újra csak fordítva vettem fel. Szerettem volna, ha ott áll mellettem, és bocsánatot kérhetek tőle súlyos szavaimért. Bántott a dolog, hogy gondolatban már a rács mögé küldtem, és ott áll kint ez a szegény ember, a szeme kivörösödött az álmatlanságtól, és sötétben akar a bányába menni, hogy új követ hozzunk onnan Angel bátyó és Vaszilka néni sírkövéhez.

— Persze hogy jövök! — kiáltottam hangosan, mivel semmi más nem jutott eszembe, és rohantam befogni az öszvéreket.

Öszvéreim csodálkozva bámultak rám, azt gondolták, bolond vagyok, hogy ilyen éjszakai időben fogom be őket. Kelletlenül lépkedtek, prüszköltek, fülüket hegyezték, és azt lesték, nem kaphatnák-e el Leko Alekszov kabátjának az ujját. Megértették, hogy a kőfaragó miatt fogom be őket ilyen szokatlan időben, és ezért akarták megharapni.

— Állj arrébb — figyelmeztettem Lekót —, az öszvérek még álmosak, és egykettőre elkapják a ruhád ujját!

— Tudom, tudom — felelte Leko Alekszov, és a kocsi végéhez ment, felrakta az emelőrudat a kocsiderékba —, az öszvér, ha rájön a bolondja, még a kutyánál is harapósabb!

Felugrott a kocsiba, leguggolt és a kocsioldalba kapaszkodott, én meg kivezettem az öszvéreket az utcára, bezártam a kaput, felugrottam én is, és

elindultunk. Egy élő lelket sem láttam, és sehol egy ablak nem világított — még kora hajnal volt. Valamikor mindig ez idő tájt indultam útnak, és egy élő lelket sem láttam az utcán, és egyetlenegy ablak sem világított sehol, csak az utca végén láttam, hogyan táncolnak a lángok Angel bátyó kemencéjében. „Jó reggelt, Angel bátyó!" — „Jó reggelt, Milojko! Jó korán keltél!" — „Korán bizony — mondtam —, mert az erdészek nem engedik, hogy a régi irtásokról hordjuk a fát, fel kell másznunk a magasba, akár a kecskéknek a havasokig" — így hívtuk a nagy magasságban elterülő hegyi legelőket. Amíg oda felért az ember meg visszajött, be is sötétedett. A pékműhelyben meleg van, kellemes a tűz mellett üldögélni, de mivel várt rám az út, hol kenyeret, hol lisztet vittem magammal, és nekivágtam a sötétnek. Mire a nap felkelt, levertem a hegyek minden harmatát.

Leko Alekszovnak, úgy látszik, szintén ez járt az eszében, mert megszólalt:

— Azelőtt Angel ilyenkor gyújtotta be a kemencéjét. Az én házam olyan helyen áll, hogy mindent látok onnan. Azelőtt korán megvirradt a mi utcánkban, most, mivel nincsen pékünk, később hajnalodik, nincs, aki tüzet gyújtson, és nincs, aki felébresszen bennünket.

A bányához vezető elágazásnál megálltak az öszvérek, nem akartak Begovicába menni. Csak álltak, hátrafordították a fejüket, néztek rám, és nem moccantak, csak a farkukkal csapkodtak.

— Valami megszállta őket — mondtam a kőfaragónak, és megragadtam az ostoromat. — Gyí! Gyí!

— Nem akarnak a bányába menni — szólalt meg

Leko Alekszov —, az öszvér nagyon csökönyös lálat. Felér a makacssága a szamáréval...

Ostorral meg szavakkal mégis rávettük őket az indulásra, sőt könnyű ügetésbe is fogtak. Az üres kocsi ugrált és dübörgött a köves ösvényen, mindketten hallgattunk, mivel ha beszélgetni akartunk volna, egymás fülébe kellett volna kiabálnunk. Előttünk a sötétben már felfehérlett a bánya.

Megállítottam a kocsit, és meg akartam fordulni, de Leko Alekszov leugrott a vasemelőjével, és így szólt:

— Milojko, te fordulj meg a kocsival, addig én megnézem a követ.

Ezzel bement a kifejtett kövek közé a bányába, én pedig megfordítottam a kocsit, levettem az istrángokat, és elindultam megkeresni a kőfaragót. A kőbánya hatalmas, ha bemegy az ember, könnyen elvész benne.

— Leko! — kiabáltam. — Leko!

Egyszer csak hallom a hangját:

— Vigyázz! — ordította, és azon nyomban hallottam, hogy odaföntről kövek zúdulnak lefelé. Egymásnak ütődtek, szikráztak, mintha az egész bánya lángra lobbant volna, de nem égett, csak a szikrák röpültek, és úgy özönlött felém a kő, mint a lavina. Félreugrottam, akár a macska, a lavina elzúgott mellettem, elért az enyhébb lejtőre és megállt.

Ebben a pillanatban mintha valaki azt súgta volna a fülembe: „Vigyázz magadra, Milojko, mert megölnek!" A következő szempillantásban megláttam Leko Alekszovot, amint az emelőrúddal a kezében futott felém a kövek között. Megállt, lihegett, arcáról csorgott a veríték.

— Majdnem megjártuk! — mondta és hunyorgott, mintha én vetnék szikrákat a szemébe. — Egy kő meglazult, magával rántotta a többit iszonyú erővel. Majdnem belekerültem a kőomlásba!...

Néztem rá: remegett és arcáról folyt a veríték. Megfogom a követ magam mellett, a kő is megizzadt, kiverte éjjel a hideg veríték.

— Vigyáznunk kell a sötétben, gyere, kerüljük meg a köveket — mondta és előrement.

Mászok és bújok a kőrakások között, de feszülten figyelek, készen arra, hogy küzdök az életemért, ha a kőfaragó megfordulna, és rám támadna a vasrúdjával. Most már egészen biztos vagyok abban, hogy ki volt az áruló. Én vagyok az egyetlen élő tanú, csak én láttam, hogyan hasadt ketté a síremlék, és a kőfaragó alighanem egész éjjel virrasztott, majd elhatározta, hogy elcsal a kőbányába, ott rám zúdítja a köveket, és ha ez nem sikerül, fejbe ver a vasrúddal, majd eltemet a görgeteg alá...

Felkapok az útról, anélkül hogy ő észrevenné, egy nagyobb, éles kődarabot: olyan, mintha acélból volna. Szorítom a követ, és az felmelegszik a tenyeremben, megizzad a kezemben, és én feszülten figyelek mindenre! Le-lenézek az útra, ahol alig látni a sötétben a kocsit meg az öszvéreket. Egyszer csak az jut eszembe, hogy kiáltok egyet, de a város messze van, ki hallana meg, és a város még úgyis alszik, egy világos ablakot sem láttam benne.

— Álnok ez a kő — mondja Leko Alekszov —, ki kell kerülnöd!

— Aha — felelem, és megkerülöm a követ, de továbbra is figyelek.

— Ez a kő — hallom, hogy Leko újra megszó-

lal — olyan mint a vadállat. Sok fenevad és sok szenvedély szunnyad benne. Ha értesz hozzá, akkor látod, mi van benne, fenevad-e vagy barom. Abból a kőhalomból ott ki lehetne faragni egy egész lovat, amely ágaskodik, a másik kőből pedig egy kost faraghatsz, de nem abból a nagy halomból, hanem a kisebb kőből, amely ott fekszik mellette.

— Igen — feleltem —, de érteni kell hozzá. A fához értek, de a kőről, be kell vallanom, semmit sem tudok. Csak azt, hogy a kő alatt a gonosz alszik, és ha megmozdítod a követ, a gonosz előbújik.

— Ugyan már, miféle gonosz! — nevet rajtam Leko Alekszov. — A béka bebújhat a kő alá, a gyík is elrejtőzhet vagy egy bogár.

— És a kígyó is — teszem hozzá.

— Igen, a kígyó is, de ritkán... Ez a kő itt jó lesz sírkőnek!

Aládugja az emelőrudat, megfeszíti, és a kő néhányszor megfordul, és fordultában összetöri az útjába kerülő apróbb köveket.

— Gyere most utánam, de óvatosan lépkedj, nehogy újra lavinába kerüljünk!

Leko Alekszov a vasrúddal görgette a követ, én meg kerülgettem a köveket, és botladoztam a nyomában, anélkül hogy az éles kődarabot kiengedtem volna a kezemből. „Ha hozzám nyúl — gondoltam —, belevágom ezt a követ, akár egy kést." De Leko nem nyúl hozzám, csak görgeti a követ maga előtt, elfullad, mire a lejtős részhez ér, és lassan-lassan kilöki az útra. Az úton már egyenes a talaj, szinte akaratom ellenére segítek neki, és észrevétlen eldobom a követ, amelyet addig a markomban szorongattam. Amikor levet-

tük a saroglyát, hogy a követ felrakjuk, újra átfutott az agyamon, hogy rámlökheti a követ, és az összenyom, de ez csak egy pillanatra fordult meg bennem. Feltettük a követ a kocsira, újra visszatettem a saroglyát, Leko Alekszov otthagyta a vasrudat a kocsiderékban, és akkor újra megszólalt:

— Tudod, Milojko, hogy megijedtem, amikor az az átkozott lavina megindult? Ha maga alá temetett volna! — gondoltam akkor, és kétszer is keresztet vetettem.

— Én is megrémültem! — vallottam be.

Néztem, milyen jelentéktelen emberke a szalmakalapjában; ha arcul csapnám, átrepülne az út másik oldalára. De hiszen éjszaka van, sötét, és a félelem leginkább a sötétben fogja el az embert. Most az úton állunk, körülöttünk már ritkul a homály, az égbolt fehéredik keleten, és a bánya is egyre világosabb lesz. A félelem is így ritkul, fehéredik, és a világosban lassan-lassan eloszlik. Most már nevetségesnek tartom a dolgot, de hallgatok, semmi többet nem mondok, felszerszámozom az öszvéreket, és kettesben visszahajtunk a városba. Nem ülünk fel a kocsira, hanem egymás mögött megyünk mellette. Az öszvérek ismerik az utat, fürgén szedik a lábukat, nem is nógatom őket.

Lerakjuk a követ a műhely udvarán, Leko Alekszov körbejárja és nézi kivörösödött szemmel, időnként köhécsel (a gyenge emberek köhögnek reggelenként, a nedvességtől vagy a hidegtől), majd veszi a szerszámait, és azonnal munkához lát.

— Éjjel-nappal faragom, Milojko. A kő elkészül, ahogy megígértem.

Ott állok, nézem a térdeplő embert, megsajnálom és egészen halkan mondom neki!

— Ne haragudj azért, amit mondtam! Bocsáss meg!

— Megbocsátok neked, Milojko! — feleli a kőfaragó, de nem néz a szemembe. És jobb is, hogy nem néz rám, mert egy áruló könnycsepp végigcsordul az arcomon. Gyorsan letörlöm a könnyet, mintha darázs csípett volna meg, és kivezetem az öszvéreket az utcára.

Néhányszor arra megyek el napközben, és látom, hogy Leko Alekszov egyre farag az udvaron. Este is arra hajtok, és látom, hogy petróleumlámpát akasztott ki, és tovább dolgozik a fényénél. Nem állok meg, megyek az utcán, és elérek Angel bátyó leégett pékműhelyéhez. A kemence romjai előtt látom, hogy Angel bátyó és Vaszilka néni szelíden ül a kispadon; nézelődnek vagy gondolkoznak valamin.

— Jó estét kívánok! — mondom csöndesen, és továbbmegyek.

Elérek az utca végére, visszanézek, majd megfordulok, és elmegyek a kőfaragóhoz.

— Jó estét! Jó estét! — mondja nekem, és ütemesen vési a követ.

— Halad a munka?

— Már hogyne haladna! Nem termett ezen a világon olyan kő, amellyel Leko Alekszov meg nem birkózott volna!

S amikor ezt kimondja, valami pattan, és a lámpa kialszik.

Az udvar elsötétül. Leko Alekszov lassan fölegyenesedik, de tovább szorongatja kezében a kalapácsot.

— A lámpaüveg — szól csöndesen. — A véső

alól röpülnek a szilánkok. Már a második lámpaüveg pattant el. De erre számítottam!

Bemegy a házba, kihoz egy új üveget, meggyújtja a lámpát, és a világosság visszatér az udvarra. Elmegyek haza, és késő éjszakáig hallom, hogy a kőfaragó dolgozik. Hiszen három ház választ csak el bennünket egymástól, az utca korán elcsendesedik, mindent hallani. Már megvirradt, de még nem jött fel a nap, amikor felkelek, és látom, hogy Leko Alekszov udvarában ég a lámpa, és a kőfaragó ott áll a kő fölé hajolva. „Mikor alszik ez az ember? — gondolom magamban. — És vajon aludt-e egyáltalán?"

— Halad-e a munka? — kérdezem tőle.

— Ó, majd meglátod holnap, gyere el! Már régen nem faragtam ilyen jó követ!

— Eljövök, eljövök!

Másnap is beállítok hozzá. Leko Alekszov a vésőjét feni a köszörűkövön.

„Skröc! Skröc!" — csikorog a véső. Megpróbálja a hüvelykujján az élét.

— Olyan mint a borotva — mondja nekem —, most belevésem a kőbe Vaszilka és Angel Kolov nevét, hogy a kőbe vésve örök időkre fennmaradjon a nevük.

És akkor leguggolt a kő mellé, és az utca felé nézett, mintha várna valakire. Én is kinézek az utcára, de senkit sem látok. A kőfaragó a fejét csóválja, a tenyerébe köp, fogja a kalapácsot, megcélozza és ráüt a vésőre. Vártam, hogy mint az előző alkalommal, a láthatatlan villám lecsap a kőbe és kettéhasítja.

Semmi sem történt.

Emlékszem, hogy amikor rávágott a kalapáccsal a vésőre, a véső csak úgy beleszaladt a fehér

márványba, hangtalanul és a következő pillanatban a márvány széthullt, akár a liszt. A kőfaragó ott állt térdepelve, szemében rémület ült, nézte a lisztfehér törmeléket maga előtt, és meg sem moccant. Csak arra emlékszem, hogy mintha valamit mondani akart volna, de alsó ajka megrepedt, kicsordult belőle a vér, és lecsorgott a szakállára. Csak arra emlékszem, hogy hátrahőköltem, belebotlottam a kőtörmelékbe, és kirohantam az udvarból, ő meg ott maradt térden állva, és csorgott a vér a szakállára. Egyszer csak ott találtam magam Angel bátyó és Vaszilka néni előtt, akik a romoknál a kispadon ültek, gondolataikba merülve. Hogy meg ne zavarjam mélázásukat, egészen csöndesen, nagyon csöndes hangon köszöntem nekik: „Jó estét kívánok!" — és lábujjhegyen haladtam el mellettük. A városi toronyóra néhányat ütött, de nem emlékszem, hány óra volt, semmi másra sem emlékszem, mintha az ilyen pillanatokban az ember a toronyóra ütéseit számlálná!

Az író megjegyzése

Milojko nagyon jól emlékezett — eddig valóban minden úgy történt, ahogy elmondta. A vér először valóban a kőfaragó szakállára csöpögött, majd lecsordult ingére. Leko Alekszov úgy maradt térden állva, és értelmetlenül bámulta a maga előtt elterülő fehér értelmetlenséget. Amikor felnézett, a kerítés mögött megpillantotta a feléje közeledő péket, vállán a nagy péklapáttal, mögötte szaporán lépkedett a felesége, kezét köténye alá rejtve. A pék megállt a kerítésnél, rátámaszkodott lapátjára, a háta mögött megállt a felesége is.

Hallgatagon nézték Leko Alekszovot. Valahol megszólalt egy harang (a városi toronyóra ütött, amit Milojko is hallott, de Milojko akkor nem tudta megszámlálni, hányat üt az óra), és amikor az utolsó ütés is elhangzott, és hangja elszállt az utca fölött, a pék meg a felesége megfordult, és elindult a kőbánya felé. Leko Alekszov nem bírta szemmel követni őket, de a nagy péklapátot világosan látta: egyre nőtt és evezett a levegőben. Már háromszorta vagy négyszerte nagyobbra nőtt a házaknál. Valaki megragadta Leko Alekszov vállát és talpra segítette, ő körülnézett, de senkit sem látott, csak a vért, amely az ingére folyt. Elindult a lapát után, kiért az utcára, gyerekek keresztezték az útját, görkorcsolyáztak. Köves volt az utca, a korcsolyák zörögve futottak rajta, a gyerekek gyakran megbotlottak, de tovább korcsolyáztak. Ugyanazok a gyerekek voltak, akik Milojko öszvéreinek a farkát húzgálták, és akikre Milojko ráijesztett a pöfeteggombával: „Pukk!" Leko Alekszov csak arra emlékezett, hogy ő is botladozik, mintha a lábán szintén görkorcsolya lenne. Botladozott, de nem állt meg, hanem továbbment, a hatalmas péklapátra meredve. Majd minden eltűnt, az egész világ üres és kopár lett, és ebben a pusztaságban csupán a péklapát és Leko Alekszov haladt tovább. Egyszer csak a pusztaságban megpillantotta a kőbányát — világított a mélyben, és a kőszilánkok szikrát hánytak. A hatalmas péklapát felmászott a bánya lejtőjén, és odafönt megállt, olyan magasan, mint maga az ég. Leko Alekszov tovább botladozott láthatatlan görkorcsolyáin, és közeledett a bányához. Ismerte a kő lelkét, és amint kivörösödött szemével a kövekre meredt, felfedezte a hatalmas kő-

sziklákban az elrejtett állatokat és fenevadakat. Ott állt a ló felágaskodva, csakhogy a hátát fordította az embernek. Ott volt az oroszlán, szundikált kőburka alatt, vadkecske állt mögötte, és várta a kőfaragó vésőjét, hogy lefejtse kőburkát, és kiszabadítsa a napvilágra. És még többen álltak egy csoportban összezsúfolva, mintha nem kőbánya, hanem kővé vált vágóhíd lenne. Milyen kőfaragó-kalapács oszlatja el a varázslatot, és szabadítja ki ezeket az állatokat a kőbányából? Leko Alekszov nem bírt gondolkozni, csak botladozott, és ment a megkövült vágóhíd felé. Valaki mély hangon kiabált:

— Rob-ban-tás! Rob-ban-tááás!

De a férfi nem hallotta, botladozott és ment tovább a bányához. A mély hang még kétségbeesettebben kiáltott:

— Rob-ban-tááás!

De Leko Alekszov nem hallotta, csak ment a vágóhídra, még egy-két lépést tett, és megérintette kezével a megkövült fenevadakat és állatokat, amelyek örök időkre megmerevedtek. És amikor fél kézzel meg akarta simogatni egy bika fejét, a kőbánya megkövült vágóhídja dörögve megrengett, fölemelkedett és visszazúdult rá. A kőoroszlán kiszabadult, és mintha mancsát mozgatná, az ágaskodó ló megfordult, és Leko Alekszov látta kitágult orrlikait, és a következő pillanatban az állat teste rázuhant. Ordítás és bőgés hallatszott a kőbányában, a megelevenedett vadállatok szikrát hánytak, egymásba ütközve recsegett-ropogott a kőcsont, és a robbantás szaga szétszállt a levegőben. Leko Alekszov a szeme elé kapta kezét, hogy védekezzen, és a hatalmas péklapátot kereste tekintetével. Az fent evezett az ég kékjé-

ben, és egyre távolodott. Többé semmit sem látott, mivel a zuhanó kő összezúzta kezét, összetörte csontjait, és egész súlyával ránehezedett. És a begovicai kőbányában minden elcsöndesedett, csak a visszhang száguldott végig fenevadként a hegyek között, és léptei eltűntek a havasok dús legelőin.

BOLGÁRBÓL FORDÍTOTTA JUHÁSZ PÉTER

Nyikolaj Jevdokimov

A tenger az ő földje

Mögötte Szevasztopol égett. Elöl viszont, lent, a tenger volt és egy keskeny parti sáv. Onnan, akár a pokolból, már jó néhány órája kúsztak, egyre kúsztak a németek.

Egyedül volt, azok pedig... Az áttüzesedett géppuskából kivette a závárzatot, a tengerbe dobta, géppisztolyába behelyezte az utolsó dobtárat és várt. Egyedül volt ezen a golyószaggatta, széltépázta sziklafalon. Társai elestek. Megtették, amit meg kellett tenniük, sőt többet is tettek, és most már pihentek. Őt várták. De korai volt még, hogy csatlakozzon hozzájuk.

A golyók nehezen fúródtak bele a holttestekbe, akár a kőbe, és ott rekedtek. Vér nem serkedt a nyomukban. A vér az ő melléből csurgott — trikóját a seb köré csavarta, de azon is átszivárgott.

Lent a hideg tenger borzongott. A hullámok odagördültek az idegen katonák hulláihoz, sziszegtek, és anélkül, hogy megérintették volna őket, visszahúzódtak. Azt gondolta, a tenger segít majd neki, ha el bír vergődni odáig. A tenger az ő földje. Elrejti és megmenti. Itt megtett mindent, amit meg kellett tennie. De nem azért tett meg mindent, hogy meghaljon. Korai lenne még kipihennie az életet. Huszonhárom éves mindössze, hu-

szonhárom esztendős korban pedig nem lehet meghalni.

Eleinte kúszik majd. Elkúszik a sziklafal pereméig, mely a tenger fölé nyúlik. Aztán felpattan, gyomrához szorítja a géppisztolyát és leugrik.

Nem, oda nem szabad leugrania. Lent kövek vannak. Lehet, hogy nem zúzná össze magát, életét azonban nem érdemes kockáztatnia. Ha már ütött az utolsó órája, ne így pusztuljon el. Néhány ellenséget még magával visz.

Fel kell állnia, és rá kell rontania azokra, akik odalent, a kövek között rejtőzködnek. Ha megelőzik őt és elesik — nem egyedül hal meg, és nem itt ezen a sziklafalon, hanem néhány méterrel odább, néhány méterrel távolabb a várostól, mely a háta mögött lángol.

Megnyalta kiszáradt ajkát és hátrafordult. Szevasztopol füstben úszott, akár egy égő hajó.

Ott, Szevasztopolban maradt a keskeny vállú, nevetős kislány. Vasárnaponként, mihelyt megkapta az eltávozási engedélyt, elhagyta a tengert meg a hajóját, és a városba sietett. A lány a Történelmi sétányon várt rá. Vidám szemecskéje volt és szomorú hangja. Tizedik osztályba járt. Otthon azt füllentette, könyvtárba megy, de találkára szaladt. Apja a postán dolgozott. Az első légitámadáskor halt meg.

A Történelmi sétányon találkoztak, és a szürkülő városban kószáltak. Hunyorgott a világítótorony. A járdán ott csillogott a lámpák tükörképe. Átkarolta a lányt. Karonfogva még nem járhattak. Ujjai megmerevedtek, tenyere izzadt.

Tenyere most is izzadt, és ujjai megmerevedtek az elsütőbillentyűn. A tengerhez kellett volna rohannia, de nem sietett, várt. És odalent, a kövek

mögött rejtőző németek is vártak. Rekedten, lomhán kiáltoztak: — Orosz, add meg magad! — ő azonban hallgatott. Végül is egyikük megunta a várakozást, előbújt a kő mögül — és nyomban arccal bukott a homokba. Egy ellenséggel kevesebb lett. De egy golyóval is.

Elvergődik a tengerig. Megtalálja a lányt. Mi van vele, hol van — nem tudja, de akkor előkeríti. A ház, amelyben lakott, romba dőlt. Látta azokat a szörnyű romokat, a lányért pedig tűvé tette a kórházakat és kötözőhelyeket, de nem akadt rá. Nem pusztulhatott el. Meg fogja találni. Csak a tengerig kell eljutnia.

Végül is azok ott lent megunták a várakozást, előugrottak a kövek mögül, és felfelé kusztak. Ekkor ő is felpattant, és szemközt rohant velük. Látta, golyói miként kaszálják le őket, és zihálva futott, mindjobban megközelítve a tengert.

Egy gránát épp a lába előtt robbant fel. Süketen zuhant a földre. A tenger viszont már közel volt, és a mellébe hasító fájdalomtól fintorogva, vérben ázva vergődött el odáig. Most már tudta, hogy visszatér Szevasztopolba, és megtalálja a lányt. Találkoznak... Találkozniuk kell...

És találkoztak is. Mert találkozniuk kellett. Elég sokára találkoztak. Húsz-egynéhány év múlva. Az emberek azt mondták, a lány meghalt, ám ő természetesen tovább kereste. A háború alatt és a háború után is kereste. Később viszont, úgy látszik, elfelejtette, az életben ugyanis lassanként minden feledésbe merül. A szerelem is, a háború is — minden feledésbe merül.

Egyszer, valószínűleg gyógykezeltetés céljából utazott Jaltába, vagy talán kiszállásra ment, de az

is lehet, hogy egyszerűen csak az ismerős helyek után vágyódott, és nem bírt ellenállni a kísértésnek, hogy ha csak néhány órára is, be ne kukkantson Szevasztopolba, egyetlen szerelmének városába. Bőröndjét a pályaudvaron hagyta, a poggyászmegőrzőben.

November volt. A város felett szivárvány ívelt. Sárgállottak az akácok. Fonnyadt szőlőindák tapadtak a házfalakhoz. A Történelmi sétányon nyugdíjasok kártyáztak. Totleben tábornok szobránál, a padon egy lány ült: arcát süttette a bágyadt nappal.

— Szervusz — mondta a lánynak, a sétánynak és a fáknak, melyek még a rekkenő nyár illatát árasztották.

A tér túlsó oldalán, a Nagy Tengerészetinél fehér köpenyes, vidám asszonyok töltött fánkot, égiszilvát és almát árultak. Fánkot vett, azt rágta, miközben az Ukrajna Szálló ernyője alatt állt, és figyelte, hogy szemerkél a téren az eső, mely a kék égből hulldogált, és a tér bokrait meg a trolibuszok sárga hátát befröcskölve, éppoly váratlanul elállt, mint ahogy cseperészni kezdett.

Megvárta, míg eláll az eső, és újból nyakába vette a várost. Szevasztopol ismeretlen volt számára: utoljára másmilyennek látta — halottnak, lángban állónak, vérben ázónak. Most viszont gyönyörű és valószerűtlen A fehér házak úsztak, akár a felhők. Nincs még egy ilyen város a világon. Utcái mozgásban vannak. Hol felfelé szállnak, hol lefelé: jobbra fordulnak, balra és újból leereszkednek, majd ismét felrepülnek. Tengernyi lépcsője ünnepélyesen tör az egekbe — szélesek, akár a paloták díszbejárata vagy keskenyek, mint a hajólépcsők. E lépcsők és utcák mozgása valóságos

muzsika. És úgy ellepi őket a zene, akár a füst. Zene szűrődik ki az éttermek és mozik ablakain, az emberek zsebéből és táskájából, a könnyű dobozkákból, melyeket hanyagul visznek a kezükben. A tenger a parthoz csapódik. A part üres, lemosta az eső, a tenger viszont hemzseg a hajóktól és csónakoktól. Nincs még egy ilyen város a világon. Itt árbocok támasztják alá az égboltot, a földet pedig horgonyok tartják egyensúlyban.

Egy üres, hideg kávézóban ebédelt. A verebek vakmerően ugrándoztak a szomszéd asztalon, az otthagyott makarónit csípkedték fel egy tányérról. Bejött a takarítónő, és elvitte a tányért. A verebek torzsalkodva a mennyezet alatti párkányra telepedtek.

Alkonyodott már, amikor a Nahimov-szobornál töltött néhány perc után — a háború előtt nem itt állt ez a szobor — leballagott a kikötőbe.

Egy fehér motoros hajó vesztegelt ott, melyet úgy teleaggattak színes lámpákkal, akár egy újévi fenyőt. Ukrajna — ez állt fekete betűkkel a fényes, csillogó táblán. Utasok álldogáltak a fedélzeten, és lefelé bámultak a sötét partra. Fénylettek a hajóablakok, mögöttük ki-ki élte a saját életét. Kisgyermekét ringatva a karján, egy asszony járkált fel-alá. Arcéle hol kirajzolódott, hol eltűnt. Egy férfi, az ablakon dugva ki a palack nyakát, pezsgőt bontott. A hajólépcsőn anyóka tipegett óvatosan felfelé, egy tengerésztiszt támogatta.

Kísérő alig akadt, a kikötőben ácsorogtak — pöttömnyi emberkék az óriási hajó mellett —, és fejüket hátraszegve integettek azoknak, akik a fedélzeten nyüzsögtek. Csend, szélzúgás, ünnepi hangulat. Ünnepélyes és kissé lehangoló érzés volt, melybe egy csepp irigység is vegyült, hogy „nem

te állsz a fedélzeten, és nem téged visz távoli, ismeretlen útra ez a hatalmas, könnyű hajó".

Már felvonták a lépcsőt, a kapitány magasan, egészen az égbolt alatt állva, kiadta utolsó parancsait, a tábla kialudt, a rádió indulót játszott, és a motoros hajó, istenhozzádot búgva, könnyedén felszedte a horgonyt, és kifutott a tengerre. Beleolvadt a sötétségbe, csupán a lámpái látszottak még, ám hamarosan azok is egybeolvadtak a csillagokkal. A kikötő rég kiürült már, csupán a szélén, egészen a víznél álldogált a szélben egy asszony. Sokáig mozdulatlanul állt, és arrafelé nézett, amerre elúszott az immár láthatatlan hajó. Végül megfordult és elment. Könnyű esőkabátja zizegett, cipősarka kopogott.

Az asszony mellette haladt el, és ő megismerte. Azonnal. A félhomályban. Az asszony is megismerte őt és megtorpant. Megtorpant, és szégyenlős, zavart mozdulattal tenyerébe rejtette az arcát. Egy pillanatig így állt, aztán leengedte a kezét, most már nyugodtan, szégyenkezés nélkül mutatva meg a férfinak, mit tett vele az idő.

— Szervusz — mondta a férfi.

— Szervusz.

Egymás arcát fürkészve álldogáltak még egy darabig, majd némán elindultak a város felé.

Az esti fényekben fürdő lármás Nahimov sugárúton lépkedtek. A Tengerészeti Könyvtárnál szerelmesek randevúztak. A járőr egy zavartan viselkedő matróz iratait vizsgálgatta. Az Ifjúság Kávéház hatalmas üvegfalai úgy ragyogtak, mint egy óriási akvárium. Mögöttük lassan, elmosódottan mozogtak az emberek.

Karon fogta az asszonyt, és mint hajdanán, bátortalannak érezte magát, és öröm töltötte el, ami-

kor hozzáért. És mint hajdanán, ujjai megmerevedtek, és a tenyere megizzadt.

— Emlékszel? — kérdezte.

— Nem érdemes — vágta rá gyorsan az asszony. — Várj.

— Nincs már olyan sok időnk.

— Épp ezért nem érdemes visszanézni — ismételte meg az asszony.

Megálltak, figyelték a zajos emberáradatot, a fények tükörképét a sötét aszfalton, hallgatták a közeli tenger zúgását és a lányok nevetését.

— Csodálatos város. Mint egy álom — mondta a férfi.

— Számukra valóság — felelte az asszony.

— Van férjed?

Az asszony elmosolyodott.

— Nincs.

— Miért?

— Csak... Nem sikerült férjhez mennem.

— Hát gyerekek?

— Miféle „gyerekek"? — csodálkozott az asszony.

— Gyerekeid vannak?

— Nincsenek. Az én gyermekeimnek tőled kellett volna születniök.

— Én sem nősültem meg, és nekem sincsenek gyerekeim.

— Ez természetes — mondta az asszony.

— Miért?

Az asszony nem válaszolt.

Üres taxi suhant el mellettük.

Lépkedtek a lármás, vidám utcán, a lombjukvesztett akácok mentén, melyekről hegyes, barna magtok: lándzsácskák csüngtek. Sokáig kószáltak. Csendes sikátorokba tévedtek, a parton üldögél-

tek, az üres, szunnyadó cirkusz kerítésénél ácsorogtak, a mozik kirakatát nézegették, kiballagtak a Matrózklubhoz, és a hajósnegyed fényeit figyelve megálltak.

A sötétben láthatatlan házak ezernyi fénye vibrált előttük: sárgák, fehérek, égszínkékek, és mind magasabbra, mind messzebb kúsztak a hegyoldalon. Reszkettek, hunyorogtak, hol fellobbantak, hol kialudtak, és mintha csak egytől egyig oda igyekeztek volna, ahol a Malahov-domb vörös fénye szökkent a magasba. Olyan volt az, mint egy távoli zászló, mint a soha ki nem alvó világítótorony fénye. Örök láng azok sírja felett, akik vérükkel öntözték ezt a földet. Tisztán, vidáman lobogott, örvendezve az életnek.

— Boldog vagy? — kérdezte az asszony, miközben tenyerét a férfi kezére tette.

— Nem tudom. Nem nagyon. Hát te?

— Én sem nagyon — felelte az asszony. — Mondd csak: te semmit sem sajnálsz?

— De igen. Sajnálom, hogy nem találkoztam veled. Azt hittem, elpusztultál akkor.

— Semmit sem érdemes sajnálni... — Az asszony gyöngéden megsimogatta a férfi kezét. — Hallgasd csak, micsoda csönd. Nem találkoztunk, és mégis... Micsoda csönd, hallod?

— Hallom.

Éjszaka volt már, amikor a fél várost bebolyongva, az asszony lakására mentek. A Felkelők utcájában lakott — egyedül —, két nyikorgó padlójú, csendes szobácskában. A díványon doromboló macska bóbiskolt. Az asszony azelőtt is szerette a macskákat.

— Mit csináltál ott a kikötőben? — faggatta a férfi. — Kikísértél valakit?

— Mindent elfelejtettél — mondta csodálkozva az asszony és elmosolyodott. — Mindent. Hisz mindig ki szoktam menni a hajók elé. Hát tényleg elfelejtetted? Hisz megígérted, hogy az egyiken magaddal viszel...

— Emlékszem.

— Fáradt vagy — mondta az asszony. — Feküdj le.

A díványra ágyazott neki, ő pedig a szomszéd szobában tért nyugovóra. Sötét volt és csend. Valahol messze, az ablakon túl nagy ritkán autók lármáztak. A férfi nem bírt elaludni. Nyitott szemmel feküdt, hallgatta az éjszaka neszeit és megmoccanni sem mert, nehogy megreccsenjen a divány, és felébressze a szomszéd szobában alvót.

Végül is elszunnyadt. Lehet, hogy mindössze egy pillanatra nyomta el az álom, lehet, hogy sokáig aludt, ám hirtelen felriadt: valami érthetetlen aggodalom fogta el, különös szívdobogást érzett és éles fájdalmat a hátában. Mintha csak hátba vágta volna valaki, mintha golyó fúródott volna a testébe. Kissé kinyitotta a szemét, és úgy rémlett neki, nem a csendes szobában, a díványon, hanem a rideg homokban fekszik. A hideg homokban fekszik, és a kövek mögül idegen egyenruhás alakok rohannak feléje minden irányból, és vadul, bőszen üvöltenek valamit. Kábultságában szinte nem is hallja kiáltásaikat. Látja, hogyan ordítanak, ám csupán alig érthető suttogást hall.

— Miért mentél el? Hol vagy? — kiáltotta szinte, és behunyta a szemét, és rájött, hogy a suttogás, melyet hallott, a másik szobából szűrődik át. És voltaképpen nem is suttogás, hanem szipogás: zokogását elfojtani igyekezve, az asszony sírdogált ott.

— Nem érdemes — mondta —, ne sírj. Semmit sem érdemes sajnálni.

Az asszony meghallotta és elnémult. Újból elcsendesült minden.

És hirtelen megpillantotta az asszonyt: az ajtót kinyitva, mezítláb, egy szál ingben jött feléje. Rémült, nagy szemei csillogtak a félhomályban. Kezét gyámoltalanul leeresztve, félelemtől és szégyentől remegve közeledett, mintha csak egy hőstett végrehajtására vagy kivégzésre jött volna.

Lefeküdt a férfi mellé. Ő megölelte: a lélegzete is elállt, amikor az asszony forró testéhez ért. Az asszony is átölelte.

Az asszony volt a tenger, ő pedig az úszó. Sokáig úszott a viharos tengeren, szelte a hullámokat, elvakulva a fényes naptól, és megmámorosodva a tengervíztől. A nap is ő volt, és mintha csak feloldódott volna a hullámokban, melyek sodorták — tengerré vált. Majd pedig kiúszott a partra, és két kezét tarkóján összekulcsolva, a meleg homokban hevert. Körülötte daloltak a fák, dalolt a fű, és dalolt a szíve.

— Te semmit sem sajnálsz? — kérdezte az asszony.

— Nem — felelte. — De azt hittem, elpusztultál akkor.

— Nem érdemes, ne siess, ne tekints vissza. Várj.

A férfi azonban belefáradt a várakozásba. Visszatekintett. Felemelte súlyos fejét, és visszatekintett.

...Messze a háta mögött Szevasztopol égett. Itt viszont géppisztolyból tüzelve hat idegen egyenruhás alak futott feléje. A golyók átjárták

a testét, és ő nyöszörögve fúrta arcát a tengeri kavicsba.

— Elmégy? — kérdezte valahonnét a távolból fáradtan az asszony, miközben kisírt, boldog szemmel fürkészte a férfi arcát.

— Igen, ideje — mondta a férfi, azzal felöltözött, és kilépett a kihalt éjszakai utcára. Égtek a lámpák, és láncként húzódtak a messzeségbe. Aludtak a fák, szenderegtek a hajók az öbölben és az emberek a fehér házakban. Ment a csendes utcán, fintorogva a mellébe, hátába hasító fájdalomtól, vérben ázva. Lépkedett, és előtte egymás után hunytak ki a lámpák. Egyre sötétebb lett körülötte, és a csend egyre súlyosabbá vált. Egész közelről hallotta már a tenger moraját, utolsó erejét is összeszedte, és amikor egy hullám az arcához ért, beállt a sötétség.

OROSZBÓL FORDÍTOTTA ENYEDY GYÖRGY

Branimir Šćepanović

Kísértő igazság

VISSZATÉRÉS

Alig ismert rá a tájra.

A sima horpaszú, vöröses sziklák — tetejükön kőszálak meredeztek — nem emlékeztették többé harcosok nyugtalan alakjaira, melyek előtt hajdan nemegyszer szorongó félelemmel torpant meg.

„Mindenütt leshelyek — gondolta —, nyilván azért sejthettem a puszta kőben is halált."

Az volt az érzése, hogy elvétette az utat, bár tudta, nincs más út ezen a vidéken.

— Minden megváltozott — mondta, de a felesége, aki mellette ült, nem szólt rá semmit. — Annyiszor jártam erre, hogy ismertem minden talpalatnyi helyet.

Fölpillantott, fát keresett a szeme, de egyet sem látott. A sziklafal leomlott; helyén a simára horzsolt meredély olyan volt, mint valami széles folyómeder.

Pedig valamikor volt itt fa, szórványosan. Vajon mi késztethette az embereket arra — merült föl benne —, hogy kivágják azt a kevés fát is? Hiszen nem volt útjukban, meg aztán használt sem igen vehették, a nyaktörő szikláson szinte lehetetlen a szállítás, az első házak is messzire vannak az úttól.

Aztán rádöbbent: több mint tizenöt esztendő

telt el azóta, hogy itt járt, és közben minden megváltozott.

„Vagy talán nem is; lehet, hogy csak azért nem ismerek rá semmire, mert sokat gondoltam ide vissza. Ez rendszerint megváltoztatja a dolgokat. A dolgoknak az a törekvése, hogy kitépjék magukat a feledésből, és olyanok maradjanak, amilyenek; akaratlanul is folyton olyasmivel ruházza föl őket, ami sohasem volt sajátjuk.

Anđelát látta ismét. Megpróbálta másmilyennek elképzelni, másnak, öregebbnek, de nem tudta. Anđela ugyanolyan volt, mint valamikor. Tudta, hogy ez képtelenség, és ha beér a városba, meg fog lepődni, mennyire megváltozott.

— Nem szeretem ezt a földet — mondta az asszony.

— Pedig szép ország.

— Szép élmények fűznek hozzá?

— Ó — mosolyodott el Antonio.

— El is eshettél volna benne.

— Akkor szebb volt itt minden. Minden pillanat esetleg az utolsó is lehetett.

— De most már nincs háború.

— Tudom. Minden megváltozott.

— Mi változhat egyáltalán ebben a sziklarengetegben?

Bal kezét a kormányon pihentette, jobb tenyerével időnként végigsimította kétoldalt már deresedő haját. „Mindent megváltoztatott az idő — gondolta —, nyomtalanul. Sohasem marad semmi."

Az út fokozatosan keskenyedett, egyenetlen volt és száraz, s még ott is kemény és ugyanolyan színű, ahol helyenként egy-két méternyire a partba vésték. Szóltak a tücskök, és Antonio percekig

önfeledten hallgatta a cirpelést; aztán növelte a sebességet.

A felesége hirtelen a karjára tette a kezét, ő meg fékezett. Egy aggastyán állt előttük az úton, kosár volt a kezében; mozdulatlanul állt, mintha nem tudna letérni. Hallgatott, látszólag kissé meglepetten, mintha ők állították volna meg.

— Mit akar? — szólalt meg az asszony.

— Szőlőt árul, nem látod?

Az öreg elmozdult, s miután fejet hajtott, szabad kezével kotorászni kezdett a kosarában, majd egy szép nagy fürtöt nyújtott Antonio felé. Antonio csak fürkészte az öreget, azután elfogadta a szótlanul kínált fürtöt. De mire nyújthatta volna érte a pénzt, az öreg már hátat fordított nekik, és hajladozva, mint a nádszál, elindult lassan lefelé az úton, mintha el is felejtette volna őket.

— Ezek nem fogadnak el pénzt a szőlőért? — kérdezte az asszony.

Az öreg mosolyogva integetett vissza, Antonio mosollyal viszonozta.

— Hallod? — szólt az asszony.

— Itt ilyenek az emberek — mondta Antonio. — Mind integet, ha elhalad valaki.

A hőség hovatovább elviselhetetlen volt. Az öböl egészen tisztán odalátszott: fehér foltok mozogtak a felszínén; áttetsző volt és olyan sima, mintha kivágott éggel ragasztották volna be a csipkés partok közét. A házak a túlsó parton szürkéllettek, mint a kő is, amelyhez tapadtak.

— Igaz az — szólalt meg az asszony —, hogy a férfiak mindig visszavágyódnak oda, ahol háborúztak?

— Nem tudom.

— De te igen, ugye?

— Hiszen különben is el akartál utazni valahova.

Óvatosan vezetett, lassítva a csaknem derékszögben forduló kanyarokban; úgy tetszett neki, mintha minden kanyarban vége szakadna az útnak. Még nem volt dél. Az öregre gondolt. Maga előtt látta a szemét, és le akart csípni a tenyerében felejtett fürtből, de valami visszatartotta attól, hogy megkóstolja.

„Ostobaság — gondolta —, ha volt fia az öregnek, bizonyára ma is él még. Ha pedig elesett, nem valószínű, hogy én öltem meg." De nem szabadulhatott többé az emlékezéstől.

— Te kijelentetted, hogy ide jövünk, én meg rád hagytam — jegyezte meg az asszony.

— Azt hittem, tetszeni fog...

— A hegyek nem tetszenek.

— Nekem sem — hagyta rá a férfi, és Anđela jutott az eszébe.

— Olyan, mintha nem haladnánk előre — zsörtölődött az asszony. — Hol előre, hol hátra megyünk.

A sárgás úttestet nézte, mely szakadatlanul rohan velük szembe és tűnik el a kerekek alatt.

— Így van ez mindig — szólalt meg Antonio —, minden úton: az ember azt hiszi, hogy messze jár, és csak akkor döbben rá, hogy ez még rosszabb, mintha egy helyben vesztegelne.

— Nem értem — rázta a fejét az asszony.

— Az az öreg sem érkezett meg soha — mondta Antonio.

Messze odalent az öböl olyan volt a meredek partok között, mint egy kanyargó folyam kanyonja. Antoniónak az volt az érzése, hogy át tudna dobni rajta egy követ.

— Téged is megölhettek volna — kezdte az asszony.

— Meg.

— Látni az arcodon, hogy eleshettél volna.

— Csak boldogtalan voltam — mondta Antonio.

Ismét Anđelát látta maga előtt: áll egyedül a kisajtóban, és búcsúzón néz utána, amint csapatával elhagyja a várost; szakad a hó, belepi őket, úgy esik, mintha sohasem akarna elállni.

Örömmel töltötte el a gondolat, hogy lám, most visszatért, és hamarosan viszontlátja, és hirtelen nagyobb sebességre váltott, hogy minél hamarabb odaérjen.

— Szerettelek — folytatta az asszony.

„Mindig szerettem Anđelát" — gondolta a férfi, és fölmerült benne a kérdés: hogyan érezné magát, ha nem találná meg, vagy ha nem ismerne rá?

— Min gondolkozol? — kérdezte az asszony. — Kétled?

Följutottak a szerpentin utolsó kanyarjába: a tengersík végtelen, színes tükörként csillogott feléjük; a lángoló égboltot tükrözte.

Hirtelen fékezett; a kocsi puha kanyarodással az út közepe felé billentette szárnyas farát.

— Csak nem vagy rosszul? — kérdezte az asszony.

Antonio, anélkül hogy rápillantott volna, kiszállt, majd kissé eltávolodott a kocsitól, körbejártatta tekintetét, mintha keresne valamit.

Ugyanazon a helyen állt, mint évekkel azelőtt, amikor elvonult csapatával a városból.

Reggel volt, esett a hó, az út, amelyen ereszkedtek lefelé, beleveszett a sűrű havazásba.

Lehajtotta a fejét. Úgy érezte, nyomtalanul feledésbe merül majd az egész.

Az átfázott menetoszlop vesztegelt.

— Miért nem indulunk már? Megkergültünk?

— Miért nem szökünk meg?

— Hogyan? Átugorjuk a tengert?

Az öszvérek nagyokat horkantottak a keskeny úton.

A katonák letették puskájukat és rágyújtottak. Nem tudták, mit csináljanak, hova legyenek.

Vissza nem lehetett. Előre egynek sem volt mersze.

Minden szem a parancsnokra tapadt.

„Anđela" — suttogta magában Antonio. Mert másra képtelen volt. Carlo mellette állt, és szótlanul zokogott. Antonio ránézett: kopott, bő köpenyében olyan volt, mint egy rémült kisfiú.

„Hát ennyire szeretsz, barátom?" — gondolta.

— Ne sírj, Carlo — csitította. — Visszajövök én még ide egyszer, ha mindennek vége lesz.

Carlo lecsillapodott, tompán rámeredt, mintha semmit sem értene. Szeme elborult a gyűlölettől.

— Csak nem gondolod, hogy miattad...? — kérdezte halkan. — Milyen szánalmas is vagy te, Antonio...

— No de Carlo, mi van veled? Megőrültél?

— Elegem van mindenből. Többé nem fogok hallgatni.

— Hagyd abba! — szólt rá Antonio.

— Te most éppen olyan senki vagy itt — mondta Carlo —, mint én vagy a többiek mind — lendítette karját az úton topogó katonák felé. — Szétvert banda vagyunk valamennyien, idegen földön.

— Ezt akartad nekem mondani? — kérdezte Antonio.

— Én éppúgy szerettem Anđelát, mint te. Még

jobban — mondta elcsukló hangon Carlo. — Én úgy szerettem, ahogy te sohasem szerethetsz.

Antonio olyan mozdulatot tett a karjával, mintha olyasmi ellen védekezne, amit maga sem foghat föl.

— Mindig hallgatóztam az ajtódnál. Hallottam, hogy nevetgéltek. Lestem és láttam, amikor besurrant hozzád. És nem akartam hinni a szememnek, úgy szégyelltem magam, saját magamnak sem mertem bevallani, pedig majd belehaltam a szégyenembe — és sírt, rázkódott a zokogástól, a belészorult szavak miatt.

— Akkor hát egyformán érezzük magunkat — vélte Antonio.

— Sohasem éreztük magunkat egyformán. Te úgy vetted őt birtokodba, mint minden mást, amire kedved szottyant.

— Szeretem Anđelát — jelentette ki Antonio, és megimbolyodott, mint az árnyék.

— Te mindig csak magadat szeretted...

— Hallgass! Mindjárt indulunk — csitította Antonio.

— Menjetek a fenébe, én nem megyek...

— Velünk jössz te is, előttünk az út.

— Az én utam nem arra visz — ellenkezett Carlo.

— Elhallgass!

— Miért hallgassak? Hadd hallja, hadd lássa mindenki...

— Nem fogsz visszamenni! — parancsolta Antonio.

— Semmi közöd hozzá. Számodra Anđela közönséges ringyó volt...

Antonio megrázkódott, karja magától lendült előre.

A menetoszlop némán, szótlanul indult a nyug-

talanító dörrenésben. Esett a hó, játékosan, pilinckézve, mintha minden pehely lepke mód csapongva keresné, hogy hova szálljon. A hópelyhek sűrűn belepték Carlót, aki hanyatt feküdt, halott szemmel.

Felesége megrántotta a karját. Antonio érezte a tűző napot a feje fölött. Nem volt senki az úton. Csak ők. A tücskök egyre cirpeltek.

— Mi van veled? — kérdezte az asszony.

Letörölte homlokáról a verejtéket; a levegő szikrázott a hőségtől — mintha pelyhek szállingóznának. Káprázó szemmel ült vissza, szótlanul, az asszonya mellé. Előttük, amerre vitte őket az út, ziháló hegyek sorakoztak — egymás fölé boltozódó körvonalak — egészen a látóhatár széléig, az ég alja pedig oly kápráztatóan csillogott, hogy szeme nem mérhette föl a távolságot; az volt az érzése, hogy a horizonttal együtt rohannak a lekanyarított ívű nagy kőhullámok is.

— Itt lőttük agyon a visszavonuláskor az egyik közlegényünket. Dezertálni akart.

— És miért?

— Volt valami nője a városban.

— Nyilván szerette, ti meg...

Antonio fölvonta a vállát. Sápadt volt.

— Hallgass — mondta. — Nem értesz te ehhez.

FÖLISMERÉS

„Hová is lyukadtam ki?" — tűnődött Antonio.

A helyről, ahol állt, rálátott a monostor kupolájára meg a harangokra: egy magasságban álltak az újonnan épült, több emeletes, lapos tetejű épületek sorát záró házzal.

Az utcán sehol egy lélek.

Először puszta véletlennek vélte, de aztán eszébe jutott, hogy vasárnap van, s ilyenkor rendszerint minden élő eltűnik, tető alá vagy a ritkás fák árnyékába húzódik a hevesen tűző nap elől.

Elindult az épületek mentén, amelyek elzárták a kilátást a mező, a tájék egyetlen nagyobb füves térsége felé. A falak körül állványok fehérlettek, az volt az érzése, hogy nyers a fájuk, bár tudta, hogy a deszka, ha nyers, megsárgul, majd pedig teljesen megszárad, mint körös-körül minden: a várost körülfogó hegykoszorú, ez az egész föld hónapokon át hiába várja az esőt.

Lassan megkerülte az utca végén kallódó halom cementet, s miközben megtette ezt a néhány lépésnyi félkört, szeme egy piszkos, hajlított csövön akadt meg: kút híján nyilván ez szolgáltatta az építkezéshez szükséges vizet. Hajlított végéből vékony sugárban folyt a víz, valószínűleg nem csavarták el jól a csapját. Odament, alája tartotta a kezét, a víz meleg volt, az volt az érzése, hogy még jobban izzad tőle a bőre.

— Meleged van?

— De még milyen — sóhajtott az asszony. És miközben törülgette verejtéktől gyöngyöző arcát, tanácstalanul forgolódott: szemlátomást nem tudta mire vélni ezt az oktalan sétálgatást a tűző napon. Szinte meghajlott a kimerültségtől.

Antonio el is hagyta néhány lépésnyire. Az asszony úgy vélte, hogy ráismerhetett valamire, s az készteti sietős léptekre, de amikor utolérte, látta az arcáról, hogy valami ködös emlékezet tévedése csupán.

— Ne nézzük meg előbb a várost? — kérdezte Antonio, mintha nem azt csinálnák máris.

— Nem is értem, mit szerettél te ezen — jegyezte meg az asszony —, hiszen olyan mindennapi itt minden.

A férfi elmosolyodott.

A tőlük balra eső utca tágas, igénytelen teret szelt át, ahol a jelek szerint már rég félbeszakadhattak az építkezési előmunkálatok. A fedetlen csatornák, a szanaszét heverő faanyag, a halom kövek mind arra vallottak, hogy már jó ideje érintetlenül kallódnak.

„Majdnem olyan — gondolta a férfi —, mint a háborús romok törmeléke."

Meggyorsította lépteit, szinte vonszolta magával az asszonyt, aki fáradtan, kedvetlenül szedte a lábát. Amint elkanyarodtak a sarki gyarmatárukereskedésnél, a hatalmas üvegkirakat előtt hirtelen előbukkant, szinte szembeszökött a régi város. Antonio megállt, mintha nem hinne annak, amit lát.

A hosszú földszintes házak szürke fala jóval öregebbnek látszott, mint ahogy emlékezetében élt. A leeresztett sárga redőnyű ablakok vakon meredtek rá. Mozdulatlanságuk meg a tábori sátrakra emlékeztető, egy síkban sorakozó sötét tetők nyugalma visszavitte a múltba; a távoli múlt zavartalanul volt jelen.

Nekivágott a kihalt utcáknak.

Mindent ugyanolyannak talált, mint amilyen tizenöt évvel azelőtt volt, amikor először vonult be csapatával ebbe a városba. Senki nem fogadta őket: kit a félelem, kit meg a gyűlölet tartott tető alatt. Most azonban az volt az érzése, hogy a város ezzel a nyugalmával meg tartózkodásával nyilvánítja ki a személye és visszatérte iránti közönyét, talán megvetését is.

Elhaladt a csukott ablakok előtt; önkéntelenül meg-megfordult, mintha neki szánt golyótól tartana. És nem és nem szabadulhatott meg ettől az érzéstől, noha tudta, hogy képtelenség, hiszen az az idő elmúlt. Mégis úgy érezte, most kerekedik föléje mindaz, amit annak idején talán figyelemre sem méltatott. Képtelen volt túltenni magát azokon a mozzanatokon, amelyek minden bizonnyal ott lappanghattak benne, de ilyen közvetlenül, ilyen határozottan még sohasem törtek föl a tudatában.

Igyekezett másra terelni a gondolatait.

A téren, amely félkörösen észak felé tágult, téglalap alakú kis medencét pillantott meg, néhány csenevész nyárfa nőtt a partján. Gyér árnyékukban fiatalemberek ácsorogtak. Kéken csillogtak fölöttük az apró levelek a déli napsütésben. Égő cigaretta csüngött a szájuk szögletében; magasak voltak, fehér tornainget viseltek, volt köztük egy-két rövidnadrágos fiú is.

Elindult feléjük.

Karonfogva vezette a feleségét, mintha félt volna egyedül odamenni. Pedig örült, hogy látja őket.

A fiatalemberek abbahagyták a beszélgetést. Nevetgéltek.

Antonio egy darabig nézte őket. Bár korántsem tartotta ártatlan véletlennek, hogy nevetgélve köpködnek feléje, igyekezett azt a látszatot kelteni, mintha mindegy volna neki. Féloldalt jobbra fordult. Tapadt rajta az ing.

„Így csakugyan nem lehet" — gondolta.

Ekkor arra lett figyelmes, hogy a fiatalemberek, noha tűzi őket a nap, nem izzadnak. Köpködtek, a szemük meg pimaszul csillogott.

„Jól ismertük mi valamikor egymást" — és

eszébe villant, milyen rémülten hagyták abba — az akkor még gyerekek — a játékot, valahányszor közeledni látták őt az utcán, és hogy inaltak előle sarok mögé vagy kapu alá. Mindig elfutottak, s így sohasem sikerült — pedig nagyon szeretett volna — rájuk mosolyogni elhaladtában.

Most viszont némi elégedettséget érzett, amiért minden úgy történt, ahogy történt: hogy mindenki rettegett tőle, nyíltan és szégyentelenül.

A fehér tornainges fiatalemberek összesúgtak, majd kitört belőlük a nevetés.

Antonio teljesen hátat fordított nekik.

„Megnőttek — gondolta —, most nagyok" — és ekkor hirtelen tudatára döbbent saját gyáva szándékának: most ezzel a ténnyel mentené a pimaszságukat, holott jól tudja, hogy egészen másról van szó.

Levetette az egyik, majd a másik szandálját is. Sütötte a talpát a forró talaj, leült hát a medencét övező alacsony párkányra, és lábát belelógatta a vízbe.

— Hé, mit csinál ott, *signore!* — szólt rá az egyik fiatalember a háta mögül. Nem válaszolt.

A víz most valamivel melegebb volt, korántsem hűsítette, de azért csak paskolta tovább a talpával, anélkül hogy hátrapillantott volna.

„Miért nem akkor mondtad ezt nekem?" — gondolta.

És eszébe jutott: egyszer ugyanezen a téren, csak akkor hordókkal és tehergépkocsikkal volt zsúfolásig tele, a laktanya erkélyén állt.

Vajon hová lehetett az a laktanya?

A város odasereglett népe hallgatta a kihirdetett parancsot, mely szerint golyó általi halálra ítélik mindazokat, és a többi és a többi...

Akkor bizony hallgatott, némán és lesunyt fővel a nép, akkor bizony nem kérdezett senki semmit.

Lassan hátrafordult: a fiatalemberek ekkor már nem őt figyelték. A feleségét nézegették, a felnőtt férfiak gusztáló tekintetével.

Rájuk sandított a szeme sarkából.

„Nem vagytok valami bátrak — gondolta magában —, csak nézitek, többre nem futja a bátorságotokból, én viszont karonfogva vezettem Anđelát a városon át, és hallgatott az egész város, és lám, itt vagyok megint, és ha úgy tetszik, karonfogva sétálok vele, mint valamikor, hogy mindenki lássa, mintha el sem mentem volna innen."

De nem szólt semmit.

Ráocsúdott, hogy a forró és kihalt téren áll, hegyek veszik körül, csak áll hívatlanul és észrevétlenül, fáradtan és merőben üresen, mert nincs benne semmi, amivel megokolhatná újólagos jelenlétét, és látta: a felesége türelmetlenül törölgeti az arcát, és alig várja, hogy induljanak már, és látta a tornatrikós fiatalembereket, amint méregetik a feleségét.

Magában pedig: „Lehet, hogy férjhez ment, gyerekei is vannak, és szereti őket, vagy talán elköltözött innen, vagy elfelejtett téged, mint te is oly sok nőt, Antonio."

Egymás mellett mentek. Sziklásan meredt körülöttük a táj.

„Anđela, mi ez?"

Hát lehetséges, hogy nem maradt semmi?

Voltaképpen itt van minden. Látta a kis hidat a hegyoldalban, a város fölött. Szürkén és szilárdan ívelt a két sötét szikla közt, s nem szolgált semmire: nincs folyóvize a vidéknek, nem sok

értelme volt átkelni rajta: hisz oda vezet, ahova a többi kecskeösvény: a sziklarengetegbe.

„Gyakran ültünk rajta — gondolta. — Nem láthatott bennünket senki. Egyedül Carlo aggódott a sétáink miatt, olykor utánunk is lopakodott, tudom is, hogy miért."

— Annyit meséltél nekem erről a városról — szólalt meg az asszony —, hogy szinte mindenre ráismerek. Azt hiszem, azok azok a szilfák, ahol pihenni szoktál, hogy ha magányra vágytál.

„Mindig Anđelával üldögéltem alattuk: sörözgettünk a gyalulatlan, kecskelábú asztalnál, mint valami kiránduláson."

— Valamikor egy kis kávézó volt itt — mondta.

— Tudom, arról is meséltél.

Antonio elmosolyodott. A kicsi utca, melyen haránt vágtak át, kaviccsal volt kirakva; a kopott, sárga kavicsok nagy kukoricaszemekre emlékeztettek.

Olyan érzése támadt, mintha most is Anđelát kísérné hazafelé.

— Elkísérlek a szállodáig — ajánlotta.

— És te?

— Barangolok még egy kicsit. Fölkeresem a régi barátaimat.

— Barátaidat?! Hát voltak itt barátaid?

— Csak nem gondolod, hogy csak öldököltünk?

— Erről viszont nem beszéltél.

„Még néhány sarok, és odaérek Anđela utcájába — gondolta a férfi. — A negyedik ház balról, a fala sárgára meszelt, az udvar mélyén néhány őszibarackfa áll a palánk mellett..."

„Istenem, itt van-e még vajon? Az anyja beteg volt, talán életben sincs már azóta, a kicsi Marko

pedig fölcseperedett, lehet, hogy itthon sincs, járja a világot."

Egy pillanatra azt kívánta: bárcsak egyedül találná Anđelát kis otthonában, hajadonként és kissé boldogtalanul — miatta; ez majdnem úgy hatna, mintha azóta is várná.

„Nem árulnám el neki rögtön, hogy ki vagyok. Nagyon megváltoztam, azt mondanám, Antonio barátja vagyok, ő küldött, de tudom; azonnal rám ismerne. Mit is csinálna?..."

Tűnődött, noha tudta, hogy mindez képtelenség, és végül is mindennek semmi, de semmi értelme annyi év után.

Elfordult jobbra, mintha a tűző nap elől menekülne.

Amikor megpillantotta a kétemeletes, csinos épületet, a jól ismert ablakokat és erkélyeket, melyeket helyenként eltakart kiálló ágaival az időtlennek tetsző terebélyes tölgyfa, meggyorsította lépteit, mintha régi ismerőst látna, akivel mielőbb kezet kell fognia.

A szálloda volt. A sorakozó asztaloknál férfiak ültek az árnyékban, ünneplőben, frissen borotválva. Kártyáztak.

Ezúttal a nyelvükön köszönt oda:

— *Dobar dan.*

Fürkésző pillantást vetettek rá, majd némi szünet után egy aggastyán viszonozta a köszönését, mintegy a többiek nevében is:

— Aggyon isten.

Tudta, ez egyértelmű azzal, mintha asztalukhoz invitálnák és itallal kínálnák; roppant közvetlennek és szeretetreméltónak érezte valamennyiüket.

Szinte röstellte, hogy az imént még holmi kényszerképzete támadhatott, s most, első teendője-

ként, föl akarta kísérni feleségét a szobába: hadd pihenjen le.

„Csak nem fogom bemutatni Anđelának?" — mosolyodott el.

LESZÁMOLÁS

Nézte őket.

Nyugodtak voltak, egy pillanatra sem változtatták arcuk kifejezését, sem a testük helyzetét.

A forradásos homlokú lassan keverte a lapot. Szórakozottan mosolygott, mintha már el is felejtette volna, amit az imént mondott.

Antonio még vívódott: nem tudta, elhangzottak-e valóban azok a szavak, melyeket hallott, vagy eltévedt gondolat volt-e csupán. Igyekezett összpontosítani a figyelmét.

„Megölték Anđelát" — gondolta.

— Megöltétek? — kérdezte.

Félbeszakították a játékot. Most ők vették szemügyre a jövevényt; szemlátomást meglepte őket a hangja, mert olyan volt, mintha megtört volna valahol a mellkasa mélyén. De hallgattak.

Csak később szólalt meg egy hang.

— Meg.

— Anđelát? — kérdezte Antonio, de képtelen volt megmozdulni; kínosan az asztal fölé görnyedt. „Megölték" — gondolta.

— Megőrültetek... Anđelát... — és érezte, ereje végképp elhagyja, és nem bírja tovább. Hogy a végsőkig jutott, azt onnan tudta, mert nem tudott sem sírni, sem megszólalni.

Valahogy aztán elsúgta mégis:

— Megöltétek a kicsi Anđelát — és kétség tá-

madt benne, hogy valóban megtörtént, hogy a szájukból hallotta, hogy ilyesmi kitelhetett tőlük, hiszen oly lenyűgözően nyugodtak és egyszerűek. De mert hallotta, hogy cirpelnek a tücskök, nem volt mit kételkednie abban, hogy mindez egyáltalán nem álom.

— Hiszen csak szeretett — mondta.

— De kit, *signore?* — kérdezte a keskeny sűrű bajszú öreg.

— Az egyik barátomat. És bűn az?

— Bűn bizony — mondta az öreg.

— Bűn bizony — erősítették meg körülötte mindannyian, és mind nyugodtak voltak.

— A barátod is megszálló volt.

— Gyilkos.

— Nem igaz — tiltakozott Antonio. — Neki nem volt sem ez, sem az. Csak szerette.

— Ha így van — szólt az öreg —, akkor nem volt köze ehhez a földhöz.

— De igenis volt — erősködött Antonio —, szerette ezt a földet, és titeket is.

— Maga honnan tudja ezt, *signore?* — kérdezte a forradásos homlokú, és a hangja már nem volt nyugodt.

Antonio gyanakvást látott a szemében, de eszében sem volt leleplezni magát. Az most nem volt fontos.

— Állítom — mondta Antonio. — Ha ő nincs, sokan nem kártyáznának most itt közületek.

— Ó — hangzott föl egyszerre —, akkor te vagy hát az, *commendatore?!*

— Te vagy Antonio, a kedves...

„A nevemet sem felejtették el — gondolta. — Átkozottak!"

— Ó — csattant föl a hangjuk —, hát eljöttél?...

Hát eljöttél? — ismételték meg némi szünet után.

— Csak nem vártatok? — kérdezte Antonio. — Anđela kedvéért jöttem. Jöttem volna hamarább is, ki tudja, hányszor, mióta elmentem,

hogy magammal vigyem, vagy hogy itt maradjak, hogy vele legyek,

szerettem őt, és nem volt nehéz semmi nekem,

bárhol jártam, őrá emlékeztem, és magaménak hittem ezt a várost.

— Valamikor a tied volt — szólt az öreg.

— Sohasem volt a tied — mondta a forradásos homlokú.

Antonio érezte, mint csapnak át fölötte a gyűlölet hullámai; ilyenben még nem volt része.

— Szerettem — ismételte, és ekkor megmozdult. — Ha ő nincs, halomra ölettelek volna azért, amiket műveltetek. Márpedig sok mindent műveltetek.

— Sok mindent?

„Kutyák" — gondolta Antonio. És így szólt:

— Elfelejtettétek. De én nem.

— Ó, elfelejtettük! Nem is tudtuk.

„Kutyák — gondolta Antonio. — Kutyafajzat."

— Én viszont nem adtam parancsot a megtorlásra. Ha olykor el is fogattam valakit, eljöttetek és kérleltetek, és én szabadon bocsátottam. Mindezt Anđela kedvéért tettem.

— Nem kérleltünk — tiltakoztak. — Azt soha!

— Kérleltetek — állította Antonio —, csak elfelejtettétek, mert megbocsátottam nektek.

És ezt gondolta: „Jaj nekem!"

— Te nekünk? Te bocsátottál meg nekünk?...

— Én — mondta —, én nektek.

És ezt gondolta: „Mit tettem?"

— És hívtunk mi téged...?

— Hogy te szabd meg nekünk: élet vagy halál...?

— Hogy ítélkezz fölöttünk?

— Hogy megbocsáss nekünk?

— Háború volt — mondta Antonio —, ellenségek voltunk.

— De most megint itt vagy...

— Csak nem felejtettél itt valamit?

— A temetőinket akarod tán fölkeresni?

— Vagy a sörünkre szottyant kedved? Jó a sörünk.

— Számba akarsz venni bennünket?

— Csak nem maradtunk adósod?

Arra lett figyelmes, hogy mozdul a kezük; furcsa mozdulatok, nem túlságosan lassúak, s nem túlzottan keserűek — kimértek és mégis élesek. A szemük táncol, és egy pillanatra mind hasonlít egymáshoz, mind egyforma, mint a fenyegető veszedelem, amelynek nem szegülhet ellene. Hirtelen lecsillapodott.

— Nem ölettelek meg benneteket — mondta halkan, s arcát elöntötte a verejték. — Szerettem Anđelát. Azért kíméltelek benneteket, mert a fivérei és apái voltatok.

És ezt gondolta: „Hálátlan kutyák." De így szólt:

— S ti mégis megöltétek őt. Nem volt bennetek irgalom. Szívtelenek voltatok.

— Halljátok? Ez komolyan gondolja.

„Mért nem vágod a szemükbe?" Ezt akarta mondani: „Kutyafajzat." De nem mondott semmit.

Fölálltak. Furcsa fényt látott a szemükben: mintha halottat néznének, nem őt.

Ki tudja, mi a szándékuk?

Fölállt ő is. Nem tudta, a félelem ugrasztotta-e talpra. Elhaladt az asztalok közt, nem állította meg senki. Amint kijutott az öreg tölgyfa árnyékából, élesen szemébe sütött a nap, de nem is érezte. Elindult a lejtős járdán. A tér teljesen kihalt volt. Csak a tetők feketéllettek feléje. A tücskök gyorsabban és hangosabban cirpeltek.

„Jönnek" — gondolta. Tudta, hogy a nyomába szegődtek és követik.

A medencénél már nem voltak ott a fehér trikós fiatalemberek. Az egyetlen mozgás, amit észlelhetett maga előtt, az az elágazó vízsugár volt.

Mind ott van a nyomában, egy lépést sem maradnak le tőle.

Nem akart hátranézni.

És mégis hátranézett abban a pillanatban, amikor a legkevésbé akarta, és látta a nyomában nesztelenül vonuló sokaságot: vagy tíz méternyire lehettek tőle. Sokkal többen voltak, mint a kávéház előtt.

Csak nem kerekedett föl az egész város?

Igyekezett nem meggyorsítani a lépteit, mintha az befolyásolhatná e lassú hajsza kimenetelét a tűző napon. Meg akarta mutatni nekik, hadd lássák, milyen közömbös minden iránt, amit ellene forralnak.

Szótlanságuk félelemmel töltötte el.

És mintegy látomásban, fölrémlettek előtte ugyanezek az emberek, csak valamivel fiatalabban, amint ugyanezeken az utcákon félelemmel térnek le elől a járdáról, és azt gondolta: jó is, hogy már nem él, mert menekült, noha jól tudta, hogy nem menekülhet el, mert nincs hova, és most már minden késő; reszketett; alig szedte a lábát, és eszébe jutott, egyszer azt mondta Anđelának, ahogy az

életük, a sírjuk is elválaszthatatlan lesz egymástól.

Lassan megállt, mintha futná az idejéből. Mintha azon töprengene, hogyan fogadja őket, hogyan szálljon szembe velük.

A tömeg körülfogta. Asszonyok, gyerekek is voltak a sokaságban. Tisztán látta őket. Parányinak érezte magát az emberi testek élő falában, a szorító gyűrűben, ahonnan nincs kiút.

Izzott a nap a feje fölött.

„Dél bizonyára elmúlt. Mit mondjak nekik? Ha úgy leköphetném őket, ahányan csak vannak; megtehetném, ha volna rá merszem, nincsenek messze."

Egész idő alatt úgy nézett rájuk, mintha nem tudná mire vélni a dolgot, és kimerült volna.

Azok meg csak nevetgéltek, és bütykös pipa volt a foguk között. Nem mozogtak. Nem szóltak semmit.

Antonio tudta, hogy ez veszélyesebb, mintha kiáltoznának rá, százszor veszélyesebb, mintha leköpnék, mint ahogy ő szerette volna őket, vagy szidalmaznák és fenyegetőznének. Ekkor — a hirtelen felgyülemlett dac sugallatára — összeszedte minden erejét, és mosolyt kényszerített magára. Legalább mosolyogjon, hisz úgyis ebek harmincadján az egész.

Mosolya örömöt színlelt, örült, hogy látja őket, és fölidézte egy pillanatra, hogyan ripakodott rájuk annak idején nemegyszer, hogyan fenyegetőzött, hogy a legközönségesebb szóval félemlítse meg őket, és gondolatban visszakívánta most azt az egykori hangját, mindazt, ami valamikor erőt és fölényt adott neki.

De nyomban ráeszmélt, hogy az lehetetlen: mindaz, ami valamikor neki, az most ezeknek

fölény, és nem tehet ellenük semmit, mint ahogy annak idején ők sem tehettek ellene.

Fürkészte őket. Akadtak köztük felnőttek is, tagbaszakadt férfiak. Azok hátul álltak. Egyszer csak megpillantotta a tömegben azt az aggastyánt, akivel az úton találkozott. Biztos volt benne, hogy az: az ilyen aggastyán csak önmagára hasonlít, és senki másra.

Kedve lett volna megköszönni a szőlőt. Így kinyilváníthatná azt, hogy nem fél, és jól érzi magát.

De ezúttal sem szólt semmit. Csak ezt gondolta: „Nem szöktem meg. Miért nem kezditek el?"

Észrevette, hogy a körülötte álló emberek mind izzadnak. Tenyerükkel törölgetik az arcukat, az ingük is tiszta víz, tapad rajtuk. Megtapintotta a saját homlokát: száraz volt.

„Milyen nyomorultak vagytok!" De nem mondta ki.

Mosolygott, most egészen másképpen. Lassan elővette a cigarettáját és rágyújtott. Rájuk sem hederített többé.

A tömeg nesztelenül tágított a gyűrűn.

Antonio azt hitte, legyőzte őket, és most elvonulnak.

És majdhogy oda nem szólt: „Hát nem meritek?"

Egy fiatalember azonban elindult feléje: csinos kreol arc, összenőtt, dús szemöldök.

— Marko — suttogták a férfiak és hátraléptek. — Megjött, Marko. Megjött...

Antonio végigmérte, mint abban a pillanatban bármelyiküket a tömegből. A fiatalember megállt. Szeme alatt vibráltak az izmok, s vállát úgy vonta föl, mint aki eltökélt ugrásra kész.

Neve hallatára Antonio figyelmesen a szemébe nézett: ugyanolyan, mint Anđeláé, a vonásaiban is van valami az övéből.

Megmozdult, mintha teste súlyát helyezné át egyik lábáról a másikra, holott alig állt a lábán.

„Ez nem igaz" — gondolta.

Majd nyomban utána ezt gondolta: „Igaz."

Eszébe jutott az a kisfiú, akit szeretett valamikor, és el-eljátszott vele Anđelánál, meg a téli reggel, amikor esett a hó, és Marko, a mindössze ötéves Marko sírt és vele akart menni.

Most felnőttként látja viszont, mint amilyenek azok a fehér trikós fiatalemberek is. Valamelyest nyugtalanabb ugyan azoknál, arca is sötétebb azokénál, de nem a naptól.

Farkasszemet néztek egymással.

— Jó napot, Marko.

— *Bon giorno*, Antonio.

És mind a ketten azt gondolták: „Rossz nap, gyásznap."

A tömeg súgott-búgott a közelükben.

Antonio inkább ebből sejtette meg a veszélyt, mintsem Marko tartásából. És csodálatosképpen mégsem félt, noha tudta, most fog megtörténni az, ami az imént elmaradt.

Anđela öccsének csak összébb szorult a szeme.

Antonio nem látott benne semmit: sem gyűlöletet, sem fájdalmat. Úgy állt, mintha ügyet sem vetne erre a mozdulatra, amely, mint tudta, nem volt játék. Ajka magától széthúzódott.

Aztán pengeélt érzett a torka alatt. Ez kissé kijózanította. Látta a markot, a kés nyelére tapadó ujjakat, majd az egész kezet, és Markót, aki másodpercekig így állt: mozdulatlanul. Antonio megnyalta az ajkát. Ágyéka elzsibbadt, lába hirtelen

kihűlt, mintha le akarna válni a testéről. Élesen az arcába nézett: már nem hasonlított Anđelához. Nyomban ez után viszont olyannak látta, mint Anđeláét, amikor az elsápadt és konokul hallgatott dühében holmi csekélység miatt.

Elmosolyodott megint, de most félelem nélkül. Nem akarta hátraszegni nyakát a kés elől, melynek hegye benyomódott a torka alá. Állt, mintha gyökeret vert volna a lába, fölrémlett előtte ismét a kisfiú, akit szeretett, és úgy tűnt, hogy ami most kettőjük között történik, valami új játék, amit Marko talált ki, s ezt gondolta: „Rég nem játszottunk már."

Egyik sem látta az asszonyokat meg a gyerekeket maguk körül, sem a férfiakat, akik meggyújtatlan cigarettával vártak.

Nem is tudták, hogy van valaki a közelükben.

Egy pisszenés sem hallatszott. Senki sem avatkozott be.

Négyszemközt voltak.

Antonio azt akarta mondani: Megnőttél, férfi lettél.

Marko meg ezt: Jó, hogy itt vagy, alig vártalak.

Antonio ezt akarta mondani: Emlékszel, milyen szép volt valamikor Anđelával? Hogy szerettük egymást? Kicsi voltál...

És Marko ezt: Megöljelek mindazért a rosszért, amit ránk hagytál, a gyalázatért?...

Antonio ezt akarta mondani: De Anđela nincs többé...

És Marko: Nővérem haláláért, akit szégyellek.

És Antonio: Ezek az átkozottak gyilkolták meg.

És Marko: Megöljelek mindazért, amit végigszenvedtem?

És Antonio: Ha úgy megölelhetnélek, mint valamikor, helyette...

És Marko: Mert évek óta mind úgy néz rám, mint a gyalázatos lány öccsére...

És Antonio: Aki a legszebb és a legjobb volt minden asszonyok között, akikkel találkoztam.

És Marko ezt akarta mondani: És ujjal mutatnak rám...

És Antonio: Bizonyára boldog vagy, hogy ilyen nővéred volt.

És Marko ezt akarta mondani: Mintha leprás volnék, mintha nem volnék ember.

És Antonio: Mint ahogy én is boldog vagyok, hogy ismertem őt, hogy az életem volt és mindenem, akkor és örökre...

És Marko: És mindezt azért, mert te itt voltál egyszer.

És Antonio: Mert a hazám is idegen volt nekem nélküle, és nélküle üresek voltak a napjaim.

És Marko: És most itt vagy megint, hogy emlékeztess arra, ami volt, hogy amit feledni szeretnék, ne menjen feledésbe.

És Antonio: És eljöttem, hogy viszontlássam, és titeket is, és ezt a földet, amelyet Anđela által szerettem meg.

És Marko ezt akarta mondani: És halálodat lelted, mert nincs menekvés.

És Antonio: És halálomat leltem, mert ő nincs többé.

Álltak, nézték egymást.

A kés alig mozdult, a nyelét markoló kéz megremegett.

Hevesen tűzött a már lehanyatló nap.

„Még nappal van" — gondolta Antonio.

Látta az embereket, mint hátrálnak álmélkodva, mintha nem hinnék el azt, ami történt.

„Átkozottak" — súgta magában.

A feje kóválygott, nem látott semmit a naptól, s aztán látta őket ismét, amint nesztelenül és lassan hátrálnak, mint ahogyan követték is.

Anđelát megölték, és látta Markót, aki néhány lépésnyire tőle, kétrét görnyedve, tenyerébe temette az arcát, és a keze fehér volt, mint két nagy csont.

És ezt gondolta: „Életben vagyok, és nappal van még."

És sikoltani lett volna kedve, hogy utánuk kiáltson az üres téren át: Pusztuljatok!

De csak lerogyott a földre, mint aki föl sem kel többé.

Ezt mondta:

— Nappal van még?

AZ IGAZSÁG

Egyedül volt, szemben a fölötte ragyogó éggel. Régóta állt már így, mozdulatlanul a hegyen. A tücskök halkabban cirpeltek, mint az imént; vagy kimerültek, vagy többé nem volt kit túlharsogniuk. Monoton zeneként szüremlett feléje a hangjuk a sötét messzeségből, melyet gondolatával sem foghatott föl, minthogy ez a muzsika a saját jelenlétét is képtelen volt érzékeltetni vele ebben az árva, idegen éjszakában.

„Ez a végzet" — mondta magában.

Az volt az érzése, hogy ezek az egybehajló puha hangok az egyetlen kötelék közte meg a létező világ közt, eltévedt visszhangjai az imént tovatűnt napnak, amikor is gyorsan és váratlanul zajlott le minden.

Látta a kihunyt fényű utcákat; álomba merülten pihentek a hegy lábánál.

És úgy érezte, hogy ez a kis helység a hegyek közt éppúgy nem létezik többé a számára, mint ahogy mindazok a helységek sem léteztek soha, amelyekről nem hallott vagy amelyeket nem látott.

A szikla, amelybe kapaszkodott, egyenletesen ontotta magából a nappal elnyelt sugarak melegét.

„Igen — gondolta —, csakhogy ez a város... Hogyan felejtsem el?"

És fölmerült emlékezetében egy nyári éjszaka: révülten nézte az eget; a csillagok a csatornákon sikló gondolájával ellentétes irányban fordultak el a feje fölött; boldog volt, mert egész idő alatt erre a hegyre és Anđelára gondolt, most viszont magányosnak és csalódottnak érezte magát ama velencei éjszakai ábrándozás miatt; a hegy, amelyen állt, már nem az volt, amelyet az emlékeiben őrzött.

És Anđela sem volt többé.

„Halott. Vajon azon az éjszakán is az volt már, amikor boldog voltam, amikor rá gondoltam?"

Eszébe jutott: az ötvenegyben volt.

„Halott volt — mondta — már előbb is, már negyvenkilencben, amikor én Anzióban, a strandon annak az asszonynak, aki azt kérdezte, hogy van az, hogy a test olyan sokáig kibírja a forró homokban, elmagyaráztam: nyilván azért, mert itt van mellettünk a tenger, s közben Anđelára gondoltam. „Csalódás ért, Antonio, látod, csalódtál, mint mindig, mindenben."

Aztán újabb emlék merült föl benne: egyszer egy kocsmai dorbézolás közben, ugyancsak Anzióban, egész éjjel tört-zúzott, és folyton sértegette az idegen embereket, anélkül hogy rádöbbent volna: a feltört vágyakozás ragadta el voltaképpen, hogy történjék valami, mindegy, hogy mi.

Akkor, miközben hazafelé tartott, kimerülten és mint még soha, oly magányosan, úgy gondolt erre a helységre és az itt töltött ifjúságára, mint egy életen át emlékezetre méltó valamire, mert hiszen sok mindent élt meg itt, ővele azokban a napokban.

„Gyilkoltál, amennyit csak bírtál és mertél, és őrizkedtél, hogy meg ne öljenek — gondolta. — Pedig anyád ezt írta: »Drága fiam, vigyázz nagyon magadra, mert hallom, hogy az emberek ott szilaj lázadók, és nagy havazások vannak arra«; te meg azt válaszoltad neki, hogy ne aggódjék, rendben van minden, az emberek is megnyugodtak, és nem is olyan hidegek a telek; hazudtál neki, és itt maradtál, valami furcsa jogot formálva úgy éltél, mint aki itt talált magára, vagy mintha ezt választottad volna."

„Idővel aztán nem is kívánkoztál hazamenni, szép volt Anđelával az életed, és egyszer sem gondoltál arra, hogy mi lesz mindennek a következménye, és lám, megtörtént, még az elvonulás reggelén, amikor esett a hó, még akkor sem voltál képes fölfogni; ma reggel sem, amikor annyi év múltán visszajöttél, soha, istenem, egész életedben."

— Átkozottak — mondta hangosan —, megöltétek.

A város felé kinyújtott karját nézte: remegett és megnyúlt, mint a fékezhetetlen árnyék.

„Bárcsak gyilkoltam volna. Egyenként, sorra, mindet egy szálig, hogy egy se maradjon."

— Arra sem voltam képes — mondta.

S ekkor megjelent előtte Carlo: arca könnyes volt és csinos, olyan volt, mint egy gyermeké.

„Megöltelek és otthagytalak, barátom, a hegyi

úton, a tenger fölött, hogy betemessen a hó, vissza sem néztem rád, mert azt mondtad Anđelára, hogy ringyó..."

Vajon azért? — merült föl benne a kérdés, s most tudta, hogy egészen másért: a Carlónak szánt golyóval a saját tanácstalanságával és vágyával akart végezni, és végzett is a kísértéssel, hogy katonaszökevényként menjen vissza Anđelához.

(Bizonyos volt ebben. Ezt suttogta:

— Mert az egész város ugyanígy vélekedik Anđeláról, és én nem toroltam meg, nem tehetek semmit, és nem is fogok...)

— Milyen siralmas gyávaság — mormogta. — Magammal sem tudtam mit kezdeni.

„És később, amikor névtelenül pénzt küldözgettem Carlo anyjának: milyen aljasság volt ez is, így akartam neki törleszteni a fiát."

Az éjszaka csöndes volt, helyenként, a messzeségben sötét is.

„Hol lehet a vége?" — kérdezte magától, és arra a végestelen éjszakára gondolt, amikor a feleségéhez utazott Rómába. Egy férfi megkérdezte tőle, hova utazik, s ő azt felelte: fogalma sincs, és oly mindegy, hol köt ki, mert tudta, hogy a dübörgő vonat úgysem Anđelához viszi. És magában: „Pedig visz oda út." Voltaképpen akkor döntötte el végérvényesen, hogy visszatér.

„Holott nem volt többé út hozzá — rezzent össze —, csak a halálé; mért nem felejtetted el? Mért nem felejted el most, őt és mindazt, ami itt történt?... Élek: hogyan tehetném?"

Nézte az éjbe merült várost, mely annyi év után is emlékezett még a nevére is, és azokra gondolt, akik meg akarták ölni, de nem ölték meg és Markóra, aki ugyanazt akarta.

— Megkegyelmeztek — suttogta.

A tetők már nem voltak sötétek, csillogtak a holdvilágban. Kiegyenesedett: milyen szép az éjszaka és nesztelen, mintha megállt volna az élet.

Idegennek tetszett neki a tulajdon élete is, mintha meseképpen hallotta volna valakinek a szájából valamikor réges-régen, és csupán néhány mozzanata és összefüggéstelen töredéke maradt meg emlékezetében, és azok nem kaphattak többé igazolást benne.

Mindent elhibáztál, Antonio. Azt hitted, mindig a legjobbat cselekszed, és nem tudtad, hogy eleve hasztalan minden; mulattál Anđelán, amikor aggódott a jövője miatt, és ezt mondtad neki: Minden úgy lesz, ahogy mi kívánjuk, együtt vagyunk, és ez a fontos, csak ez, magunk fogunk dönteni mindenben.

Mert meg voltál győződve, hogy félelme oktalan és nem egyéb, mint női érzelmesség.

Őrültség volt a részedről, Antonio. Azt csináltak vele, amit akartak, nem volt beleszólása. Veled is azt csináltak, amit akartak, meg sem kérdeztek. Sohasem te döntöttél a sorsod fölött: mindig is azt az utat követted, amit mások választottak.

Ezért nincs hát semmi szép az életedben.

Többé nem volt szép az Anđelával megélt szerelme sem.

„Őt megalázták, meggyilkolták, engem megaláztak, életben hagytak. Ez lett a vége a kettőnk szerelmének."

Semmi sem jutott eszébe, ami valóban szép az életében, s ami most nem fájdalommal töltené el ebben az éjszakában; egyedül állt a hegyen, szemben az éggel, amely egyre csillogott.

Arra sem volt képes, hogy elviselje ezt a föl-

ismerést, vagy hogy csináljon valamit magával. Körülnézett: a hídon állt, amely nem vezet sehova, két szikla közt vesztegel enyhe ívben.

Ekkor mintha a felesége hangját hallaná, amint fáradtan szólongatja és rémülten — valószínűleg régóta keresheti már.

— Antonio, Antonio!...

Igen, kétségtelen... és egy pillanatra csak a neve hallatszott az éjbe merült, pihenő világ fölött.

Ezt gondolta: „Minden embernek van egy kutyája, és a lánc nem ereszt, és minden ember kutya egy másik embernek, mert nem tépheti el a láncát, ami hozzá köti."

— Antonio!...

„Hív — gondolta. — Tehát létezem, itt vagyok."

És hogy meggyőződjék, tapogatni kezdte a fejét, a mellkasát, mintha nem hinné, mintha nem is a saját teste volna.

Hallgatózott: megint a nevét hallja. Az minden másnál jobban bizonyítja, hogy él, hogy jelen van ebben a pillanatban. Lassan, anélkül hogy gondolkodna, fölemelte a kezét, és tenyerét a fülére tapasztotta. Könyöke két ágként meredt ki törzséből.

Nem hallott semmit.

Az asszony megpillantotta, amint ott áll a hídon, de messziről nem láthatta egészen tisztán.

— Uramisten — mondta suttogva —, az a feszület ott fönt majdnem olyan, mint az én Antonióm.

SZERBBŐL FORDÍTOTTA DUDÁS KÁLMÁN

Tartalom

TENGER A SIVATAG ALATT

Olekszandr Dovzsenko Élniakarás 7
Jan Drda A dinamitraktár őre 15
Wojciech Żukrowski Tiszta munka 26
Dumitru-Radu Popescu Tenger a sivatag alatt 55
Sarkadi Imre A szökevény 84

AZ ÖRDÖGMALOM

Franz Fühmann Kapituláció 99
Vaszil Akjov Joseph 133
Erich Köhler Az ördögmalom 153
Aurel Mihale A találkozás 227
Thurzó Gábor Az oroszlán torka 263
Galina Nyikolajeva Vaszilisza anyó elbeszélései – csudákról 292

TÖRTÉNETEK A KŐRŐL

Grigorij Baklanov Mit ér egy kiló disznóhús? 353
Mocsár Gábor Óvatlan pillanat 376
Ludvik Aškenazy Keresztelő 398
Leopold Lahola David Krakower temetése 419
Jordan Radicskov Történetek a kőről 438
Nyikolaj Jevdokimov A tenger az ő földje 469
Branimir Šćepanović Kísértő igazság 480

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
79.0720 – Kossuth Nyomda, Budapest
Felelős vezető Monori István vezérigazgató
A kötetet szerkesztette Szabó Mária
A borító, a kötésterv és az illusztráció
Kass János munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Műszaki szerkesztő Jordán Kati
Terjedelme 25,8 (A/5) ív